

ISSN 2311-8040

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія юридична

Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

УДК 34(05)
НЗ4

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична: збірник наукових праць / головний редактор Ю. Назар. Львів: ЛьвДУВС, 2024. Вип. 3. 162 с.

Виходить чотири рази на рік.

Засновник – Львівський державний університет внутрішніх справ.

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 квітня 2024 року № 1191 (Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-04394)

Рекомендовано Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ до друку та поширення через мережу Інтернет (протокол від 25 вересня 2024 р. № 5).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – НАЗАР Юрій, доктор юридичних наук, професор, ORCID 0000-0002-8059-4413 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Відповідальний секретар – СПОДИНСЬКИЙ Олександр, доктор філософії в галузі знань «Право», ORCID 0000-0001-7583-8033 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Члени редколегії:

ЗАБЗАЛЮК Дмитро – доктор юридичних наук, професор, ORCID 0000-0001-5565-4675 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

БАЛОБАНОВА Дар'я – доктор юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-7247-0560 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

ХИТРА Олександра – доктор юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0002-3632-5101 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

АНДРУСІВ Уляна – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0003-2300-5114 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

БОНДАРЕНКО Вікторія – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0003-2326-4394 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

ВЕРБА Ольга – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-9254-9575 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

СТЕЦЮК Наталія – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-8895-3153 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

КЛОНОВСЬКА Івона – габілітований доктор, професор, ORCID 0000-0002-3320-5649 (Академія поліції в м. Щитно, Щитно, Республіка Польща).

У публікаціях висвітлено результати досліджень у галузі права, здійснених фахівцями у теоретичних і практичних напрямках.

У статтях висловлено позицію авторів, яку не завжди підтримує редакційна колегія.

За достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу відповідають автори і рецензенти. Під час передруку матеріалів посилання на Науковий вісник обов'язкове.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 157 від 09.02.2021 р. (додаток 4) видання включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність»).

Офіційний сайт видання: <https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law>

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 351.74(477)(075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-1>

Бондаренко Вікторія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
факультету № 2

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,

Львівський державний університет внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2326-4394>

Researcher ID: AAE-2772-2020

Горун Галина Романівна,

старший викладач кафедри іноземних мов

та культури фахового мовлення факультету № 2

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,

Львівський державний університет внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3712-0092>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗІ ЗМІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

***Анотація.** У статті розглянуто проблеми комунікації органів і підрозділів Національної поліції із засобами масової інформації щодо інформування громадськості про діяльність із забезпечення правопорядку; проаналізовано сформульовані на міжнародному рівні рекомендації для поліції щодо взаємодії із засобами масової інформації; визначено нові можливості та ризики, пов'язані з дотриманням професійних стандартів поведінки в умовах розвитку інформаційного суспільства та воєнного стану, у контексті чинного національного законодавства та відомчого нормативного регулювання. Схарактеризовано організаційну структуру та нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів Національної поліції щодо зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації в історичному аспекті та в умовах інформатизації правоохоронних органів та транспарентності органів державної влади. Метою діяльності вказаних підрозділів є забезпечення виконання завдань Національної поліції, визначених законами України «Про Національну поліцію» та «Про медіа» щодо взаємодії із засобами масової інформації, населенням, інститутами громадянського суспільства, превенції правопорушень, інформування громадськості про заходи поліції щодо зміцнення правопорядку та формування позитивного іміджу поліції. Змістом взаємодії між органами Національної поліції України та громадськістю є чітка та характерна сукупність правових, статутних та інших правовідносин. Реалізація змісту зв'язків із засобами масової інформації у діяльності Національної поліції вимагає відповідних засобів, способів і форм прояву. На основі міжнародного досвіду та краєвих практик країн Європейського Союзу запропоновано варіанти комунікації: інституційне використання соціальних мереж, прес-релізи, інтерв'ю тощо.*

***Ключові слова:** інформація, соціальні мережі, інформаційна політика, правоохоронна система, взаємодія, медіа.*

Bondarenko Viktoriia, Horun Halyna. SOME ASPECTS OF COMMUNICATION OF THE NATIONAL POLICE WITH THE MEDIA IN THE INFORMATION SPACE

***Abstract.** The article deals with the problems of communication between the bodies and units of the National Police with the mass media regarding informing the public about law enforcement activities. Recommendations formulated internationally for the police on interaction with mass media are analyzed. New opportunities and risks associated with observing professional standards of behaviour under conditions of the development of the information*

society and martial law, in the context of current national legislation and departmental regulatory regulation, are defined. The organizational structure and legal support of the activities of the units of the National Police regarding relations with the public and mass media are characterized by the historical aspect and informatization of law enforcement bodies and transparency of state authorities. The purpose of the activities of these units is to ensure the fulfilment of the tasks of the National Police, defined by the laws of Ukraine "On the National Police" and "On the Media" concerning interaction with mass media, the population, civil society institutions, crime prevention, informing the public about police measures to strengthen law and order and forming positive image of the police. The content of interaction between the bodies of the National Police of Ukraine and the public is an unmistakable and characteristic set of legal, statutory and other legal relations. Implementing the content of links with mass media in the activities of the National Police requires appropriate means, methods and forms of manifestation. Based on international experience and best practices of the countries of the European Union, communication options are proposed: institutional use of social networks, press releases, interviews, etc.

Key words: *information, social networks, information policy, law enforcement system, interaction, media.*

Вступ. Ефективність діяльності органів Національної поліції є важливою умовою забезпечення національної безпеки, підтримання соціально-політичної стабільності. Водночас завдання підвищення якості роботи державної влади не може бути розв'язане без розвитку діалогу громадян і державних структур, у тому числі органів поліції. Зв'язки з засобами масової інформації (далі – ЗМІ) відіграють дедалі більшу роль у діяльності поліції. Система інституціоналізованих зв'язків із ЗМІ є основним каналом інформації про стан правопорядку, важливим інструментом формування думки громадян про діяльність поліції, механізмом зворотного зв'язку поліцейських із населенням.

Організація зв'язків із ЗМІ у системі Національної поліції в умовах адаптації законодавства до вимог Європейського Союзу починає набувати стійкості, швидко змінюється, що робить цей напрям діяльності поліції важливим об'єктом наукового пізнання.

Зазначену проблематику вивчали такі науковці, як: В. Авер'янов, О. Бандурка, О. Джафарова, О. Дрозд, Ю. Битяк, Є. Додін, В. Ковалів, Л. Коваль, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кузьменко, М. Лошицький, О. Остапенко, В. Плішкін, А. Подоляка, В. Шамрай та інші. Незважаючи на великий інтерес учених до цієї проблеми, питання зв'язків поліції з ЗМІ, їх зміст, протиріччя, тенденції у контексті Євроінтеграції та умовах воєнного стану розглядалися недостатньо.

Метою статті є дослідження деяких аспектів комунікації Національної поліції зі ЗМІ в інформаційному просторі.

Матеріали та методи. Діалектичний метод пізнання становить методологічну основу

дослідження. Цей метод передбачає всебічний аналіз відносин у системі Національної поліції, пов'язаних із внутрішньою безпекою держави, суспільства та особи у їх розвитку через суперечливі взаємозв'язки сторін, єдністю якісних і кількісних характеристик на основі логічного, структурно-змістовного та системного підходів. Роль пояснювального принципу у дослідженні виконує діяльнісний підхід, що дає змогу не лише поєднати в єдине ціле різноманіття проявів відносин у зазначеній системі, а й дослідити динамічні взаємозв'язки між самою системою та діяльністю ЗМІ, інститутів громадянського суспільства щодо формування позитивного образу поліції у суспільній свідомості.

Результати. До набуття Незалежності України діяльність органів внутрішніх справ, у тому числі міліції, асоціювалася з принципами таємності та обачності. Вважалося недоречним та непотрібним, щоб співробітники органів внутрішніх справ брали участь у публічному обговоренні проблем діяльності правоохоронних органів, оскільки їхні коментарі можуть підірвати репутацію міліції та авторитет державної влади.

Реформування органів внутрішніх справ, прийняття Закону України «Про міліцію» сприяло покращенню зв'язку між міліцією та громадськістю, що привело до розробки та впровадження принципу публічності в діяльність органів і підрозділів Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України), у тому числі міліції.

Але для підтримки довіри громадськості до системи правоохоронних органів, зокрема до

поліції, сьогодні стали потрібні інші методи комунікації. Ці нові завдання, покладені на органи Національної поліції, ставлять їх у становище, в якому вони повинні знаходити новаторські засоби збереження своєї неупередженості та незалежності.

Головною метою комунікації Національної поліції є створення, зміцнення та збереження підтримки системи органів МВС України (Державної прикордонної служби України, Державної служби надзвичайних ситуацій України, Державної міграційної служби України, Національної гвардії України, вишів зі специфічними умовами навчання) шляхом демонстрації відданості сектору своєї місії. Ця підтримка досягається завдяки змістовному, професійному спілкуванню між співробітниками Національної поліції і внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами.

Щоб бути послідовною та професійною у звичайних операціях в умовах надзвичайного та воєнного стану, комунікація повинна оброблятися навченими та призначеними представниками відповідно до керівних принципів, що відображають відповідні стилі для різних ЗМІ та відповідають стратегічним цілям та завданням системи МВС України та Національної поліції.

Для оцінювання досягнення мети Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року головним завданням розвитку та модернізації було, зокрема, визнано забезпечення достовірності та підвищення доступності інформації про діяльність правоохоронних органів, кримінально-правової статистики [1].

Нормативну базу діяльності міліції у сфері зв'язків з громадськістю заклали накази МВС України: № 269 від 15 травня 1992 року «Про вдосконалення діяльності Центру громадських зв'язків МВС України»; № 750 від 30 грудня 1992 року «Про заходи щодо виконання Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», які були відмінені 21 жовтня 2003 року. Було видано наказ МВС України № 239 від 27 квітня 1993 року «Про проведення щотижневих брифінгів для журналістів засобів масової інфор-

мації» та Положення про Головний центр громадських зв'язків, затверджене наказом МВС України № 160 від 08 липня 1994 року, яке діяло до 31 жовтня 2003 року.

Ці документи можна назвати першим кроком для налагодження взаємодії між ЗМІ та органами внутрішніх справ (міліцією). У цих документах зазначається, що рівень взаємодії органів і підрозділів МВС України та ЗМІ не відповідає потребам суспільства. Між органами МВС та журналістами немає взаєморозуміння, складаються насторожені, а іноді й конфліктні стосунки. З одного боку, це пояснюється позицією органів внутрішніх справ (міліції), схильних до інформаційної закритості, з другого – наявністю поверхневих кримінальних репортажів. Слід зазначити, що через понад 20 років ці рядки залишаються актуальними. Наявні проблеми щодо взаємодії поліції та ЗМІ не вирішені в повному обсязі.

На початку XXI століття приймається низка нормативних актів, спрямованих на регулювання питань взаємодії ЗМІ та органів внутрішніх справ (міліції). Це накази МВС України: від 31 жовтня 2003 року № 1357 «Про затвердження Положення про Центр громадських зв'язків МВС України, ГУМВС, УМВС, УМВСТ»; від 08 лютого 2008 року № 51 «Про затвердження Положення про Департамент зв'язків із громадськістю та міжнародної діяльності Міністерства внутрішніх справ України»; від 21 березня 2005 року № 176 «Про затвердження Положення про акредитацію представників засобів масової інформації при Департаменті зв'язків з громадськістю Міністерства внутрішніх справ України»; від 30 листопада 2005 року № 1096 «Про затвердження Положення про помічника начальника управління (відділу) із взаємодії з громадськістю та засобами масової інформації у міському управлінні, міських районних лінійних органах внутрішніх справ»; від 18 червня 2010 року Про затвердження Положення про Департамент зв'язків із громадськістю МВС України та Типового положення про підрозділ зв'язків із громадськістю органу внутрішніх справ України [2].

Угода про асоціацію України та Європейського Союзу викликала дослідження та впровадження у діяльність міліції, у подальшому поліції, нормативних документів, на яких ґрунтуються зв'язки поліції з громадськістю та ЗМІ. У державах Європейського Союзу громадськість отримує інформацію про діяльність поліції переважно зі ЗМІ. Важливе значення у питанні формування основ та правил взаємодії правоохоронних органів та ЗМІ мають загальноєвропейські принципи та норми міжнародного права: Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № 81 7 від 14 травня 1981 року «Щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя» та № 12 (95) від 11 вересня 1995 року «Щодо управління системою кримінального правосуддя».

Після революції Гідності 21 жовтня 2014 року виходить Положення про Управління зв'язків із громадськістю МВС України, затверджене наказом МВС України від 21 жовтня 2014 року № 1116 [3].

У 2017 році приймається Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» (затверджено наказом МВС України від 03 серпня 2017 року № 676).

Розвиток інформаційного суспільства трансформує звичні моделі економічної, соціальної, політичної діяльності, що зумовлює перебудову державно-правової діяльності з урахуванням нових умов інформаційної відкритості та необхідності вирішення проблем у забезпеченні інформаційної безпеки. Процес перетворення суспільних відносин відображено у виокремленні особливої галузі правового регулювання – інформаційної сфери, яка є складною структурою, утвореною сукупністю елементів [4, с. 8].

Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» забезпечило вихід на новий рівень розвитку інформаційного середовища, впровадження сучасних інформаційних та комунікаційних технологій у процес діяльності Національної поліції. Трансформація способів розповсюдження інформації, покращення технічного оснащення Національної поліції, необхідність підвищення ефектив-

ності функціонування сайтів Національної поліції та державних автоматизованих систем показали необхідність вироблення нових напрямів та завдань інформаційної політики МВС України [5].

Все частіше інформація про поліцію та систему органів і підрозділів МВС України передається через нові медіа. Опитування громадської думки Центра Разумкова (липень 2023 року) про оцінку довіри до органів Національної поліції показало, що суспільство, особливо молоді люди, значною мірою залежать від онлайн-новин та соціальних мереж як джерела інформації [6].

Дуже корисний досвід для поліції містить Глобальний інструментарій для правоохоронних органів: Свобода вираження думок, доступ до інформації та безпека журналістів, розроблений UNESCO у 2023 році [7]. У Глобальному інструментарії для правоохоронних органів робиться спроба донести, що спілкування правоохоронних органів, у тому числі поліції, із ЗМІ має здійснюватися у формі свідомих, цілеспрямованих повідомлень, а не випадкових, незапланованих зауважень. Модуль 1 «Демократія, закон і свобода вираження думки» Глобального інструментарія присвячено основам комунікації, охоплює завдання у контексті просування цілей та обов'язків правоохоронної системи.

Правоохоронні органи несуть позитивний обов'язок ефективно інформувати про свою роль у суспільстві та фактичну діяльність, щоб громадськість могла стежити за забезпеченням правопорядку та розуміти зазначену діяльність. Правильне звернення до ЗМІ необхідне не тільки для того, щоб перешкодити спекуляціям, які неминуче виникнуть в інформаційному вакуумі, а й для активної протидії кампаніям дезінформації, які процвітають у сучасній реальності і є одним із засобів ведення інформаційної війни проти України в умовах воєнного стану.

У Модулі 3 «Зв'язок зі ЗМІ та громадськістю» розповідається, як підготувати ефективну комунікацію у ЗМІ. Пропонуються відповідні рекомендації щодо змісту, стилю та форматування.

У 2019 році Комітет з інформації ООН прийняв Керівні принципи щодо використання соціальних мереж, які передбачають інституційне використання соціальних мереж державними та недержавними структурами, у тому числі правоохоронними органами. Автори цього документа зазначають, що впровадження соціальних мереж у правоохоронну діяльність може стати ефективним інструментом посилення таких цінностей, як захист порушених прав; відправлення правосуддя, зокрема у контексті ефективної роботи поліції та представників влади у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, оптимізації термінів розгляду справ; підзвітність; прозорість; довіра суспільства до правоохоронної та судової системи, розуміння роботи поліції та представників влади у правоохоронній сфері, повага до них. Способи реалізації зазначених положень містяться Посібнику з питань використання соціальних мереж, розроблений Департаментом преси і публічної інформації Консультативної місії ЄС в Україні [8].

Щодо діяльності поліції реалізація вказаних положень розкривається у Модулі 4 «Підтримання зв'язку і забезпечення освітлення у випадках порушення громадського порядку» Глобального інструментарію для правоохоронних органів, в якому досліджуються проблеми інституційного використання соціальних мереж.

Посібник з питань використання соціальних мереж, розроблений Департаментом преси і публічної інформації Консультативної місії ЄС в Україні, визначає кілька поширених платформ соціальних мереж та способи комунікації, для яких кожна з них може бути найбільш підходящою для висвітлення окремих проблем діяльності поліції. У зазначеному Посібнику пропонуються практичні рекомендації щодо використання соціальних мереж, наприклад, використання кодексів поведінки та політики у соціальних мережах з метою підвищення ефективності обміну повідомленнями у соціальних мережах, одночасно знижуючи ймовірність етично неприйнятних повідомлень.

Інституційне використання офіційних сторінок у соціальних мережах закріплюється

серед завдань розвитку інформаційної політики Національної поліції, зокрема збільшення кількості інформаційних ресурсів. На нашу думку, є потреба використання акаунтів у соціальних мережах, інформаційного наповнення офіційного каналу Національної поліції у YouTube, офіційних сторінок у соціальних мережах за рахунок висвітлення актуальних правових новин, інтерв'ю з першими особами МВС та Національної поліції України, представниками громадськості, відеороликів про роботу поліцейських [3].

Існують обставини, за яких увага ЗМІ та комунікаційний тиск на поліцію сильніші, ніж зазвичай. Такі обставини є предметом Модуля 5 «Підтримання взаємодії і забезпечення освітлення при проведенні політичних заходів і під час виборів» Глобального інструментарію для правоохоронних органів, де розглядаються проблеми комунікації та найкращі практики у контексті резонансних процесів. Окремі положення щодо комунікації відображені в Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України [9].

Рекомендації Глобального інструментарію для правоохоронних органів стосуються переваг наявності правил або розпоряджень для управління ЗМІ та пов'язаних із ними проблемами безпеки. Наголошено на плануванні заходів для досягнення найкращих результатів, а також на перевагах підготовки спеціального медіа-паketу для кращого обслуговування представників ЗМІ при одночасному зниженні навантаження на особовий склад відповідного підрозділу.

Європол заохочує поліцію проявляти позитивний підхід та активну роль в управлінні відносин зі ЗМІ. Медіа відіграє значну роль в інформуванні громадськості про діяльність поліції. Успішне виконання цілей та обов'язків органів Національної поліції значною мірою залежить від суспільної довіри та підтримки інших гілок влади, без яких законність рішень може бути поставлена під сумнів, а ресурси та умови, необхідні для ефективної діяльності

Національної поліції, можуть бути втрачені. Ефективна комунікація за допомогою традиційних і нових ЗМІ дозволяє поліції підвищити свою соціальну цінність та загальну ефективність.

Поліція не може припускати, що усі представники ЗМІ, які висвітлюють діяльність поліції, розуміють специфіку поліцейської діяльності. Часи спеціалізованих репортерів, які обізнані з юридичними знаннями або, принаймні, поверхово знайомі з поліцейською системою, минули. Молоді репортери та блогери мало знають про правоохоронну систему.

Швидкість оновлення інформації в соціальних мережах змушує репортерів швидко публікувати статті за допомогою швидкої перевірки. Такий стан може призвести до того, що громадськість засвоюватиме невірну інформацію та отримає хибне уявлення про поліцію.

Важливо розвивати та підтримувати професійні відносини зі ЗМІ та, по можливості, дотримуватись політики прозорості та відкритості під час взаємодії з журналістами. Багато оглядачів, які висвітлюють діяльність правоохоронних органів, практично не знаються на тонкощах правоохоронної системи або взагалі не мають жодної підготовки. Представник правоохоронного органу, який виступає або надає інформацію для ЗМІ, має бути експертом, тому має бути готовим відповісти на прості та складні питання щодо діяльності правоохоронної системи.

У межах регулятивного напрямку правового впливу особа, яка застосовує право, орієнтується на презумпцію правомірної свідомості та поведінки суб'єктів регулятивних правовідносин, спрямованих на забезпечення стабільності сформованого правопорядку і його позитивну корекцію [10, с. 41].

З огляду на велику різноманітність ЗМІ, доступних для спілкування в органах Національної поліції, ті, хто виступатиме від імені поліції, повинні знати про сильні та слабкі сторони кожного ЗМІ, а також про те, що найкраще підходить для охоплення певної аудиторії.

Інституційною проблемою комунікації поліції зі ЗМІ є те, що взаємодія здійснюється, насамперед, начальником підрозділу зв'язків з громадськістю або співробітниками зазначеного підрозділу. У територіальних органах поліції особа (поліцейський чи державний службовець), відповідальна за реалізацію цього напрямку, зазвичай немає статусу співробітника спеціального підрозділу.

Слід підтримати позицію авторів, які обґрунтовують необхідність створення ієрархічної системи підрозділів зв'язків із громадськістю як самостійних, укомплектованих структурних підрозділів з належним рівнем професійної підготовки співробітників, запровадження інституту штатних працівників у міжрегіональних підрозділах поліції, звільнених від інших функцій, при координації начальника поліції, щодо зв'язків із засобами масової інформації [11]. Доцільно відзначити, що подібні пропозиції було надано у розділі «Діяльність органів поліції у інформаційній сфері» підручника «Адміністративна діяльність поліції» у 2017 році [12].

Висновки. Комунікація Національної поліції з громадськістю та ЗМІ здійснюються за декількома напрямками: передача інформаційного повідомлення про стан оперативної обстановки на території обслуговування; взаємодія із засобами масової інформації щодо резонансних правопорушень; інтерв'ю зі ЗМІ; підготовка ефективного прес-релізу; інституційне використання органами зв'язків з громадськістю Головних управлінь Національної поліції соціальних мереж; управління висвітленням подій щодо особового складу: дії поліції у надзвичайних ситуаціях; погодження спільної позиції під час інформування щодо спільних заходів з Державною прикордонною службою, Державною службою надзвичайних ситуацій, Національною гвардією, Державною міграційною службою та підрозділом Державної експертно-криміналістичної служби МВС України; інформування щодо діяльності поліції в умовах воєнного стану та на звільнених від окупації територіях.

На підставі досліджених документів, використовуючи міжнародний досвід взаємодії зі

ЗМІ, слід зробити пропозиції та рекомендації щодо взаємодії зі ЗМІ:

– у кожному органі та підрозділі поліції необхідно розробити План комунікації, Правила взаємодії з громадськістю та ЗМІ;

– слід проводити освітні зустрічі в підрозділах поліції, щоб обговорити політику або показати журналістам, як ефективно вивчати матеріали, що публікуються поліцією;

– необхідно впроваджувати проведення круглих столів для ЗМІ з метою надання

інформації, яка допоможе їм висвітлювати діяльність поліції з резонансних правопорушень та правопорушень, які стоять на контролі в Національній поліції та МВС України;

– рекомендовано взаємодію з місцевою асоціацією адвокатів для проведення заходів, на яких поліцейські, адвокати та ЗМІ збираються для обговорення поточних питань щодо стану злочинності за місцем дислокації органу Національної поліції.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2017 р. № 1023-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text>

2. Про затвердження Положення про Департамент зв'язків із громадськістю МВС України та Типового положення про підрозділ зв'язків із громадськістю органу внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 18.06.2010 р. № 254. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0254320-10#Text>

3. Про затвердження Положення про Управління зв'язків із громадськістю МВС України: Наказ МВС України від 21.10.2014 р. № 1116. URL. https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS557?an=1&ed=2014_10_21

4. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

6. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.). Центр Разумкова. URL. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politikiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-dokremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r>

7. Thomas Jem, Averkiou Anna, Judd, Terri, Kelly Sarah. Глобальний інструментарій для правоохоронних органів: Свобода вираження думок, доступ до інформації та безпека журналістів. ЮНЕСКО, 2023. 221 с.

8. Посібник з питань використання соціальних мереж, розроблений Департаментом преси і публічної інформації Консультативної місії ЄС в Україні. Київ: EUAM, 2020. 47 с.

9. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України від 27.04.2020 р. № 357. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>

10. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 40–47.

11. Шнурко Я. В. Підрозділ зв'язків з громадськістю Національної поліції як суб'єкт взаємодії з засобами масової інформації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету: Серія Право*. 2022. Випуск 71. С. 293–297.

12. Адміністративна діяльність поліції: підручник / Серeda В. В., Гурковський М. П., Ковалів М. В., Назар Ю. С., Єсімов С. С. та ін. Львів: ЛьвДУВС. 2017. 776 с.

References:

1. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku orhaniv systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.11.2017 r. № 1023-r. [On the approval of the Strategy for the development of the bodies of the Ministry of Internal Affairs for the period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1023-p of November 17, 2017]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Departament zviazkiv iz hromadskistiu MVS Ukrainy ta Typovoho polozhennia pro pidrozdil zviazkiv iz hromadskistiu orhanu vnutrishnikh sprav Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy vid 18.06.2010 r. № 254 [On the approval of the Regulation on the Department of Public Relations of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Model Regulation on the Department of Public Relations of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 254 of June 18, 2010]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0254320-10#Tex> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Upravlinnia zviazkiv iz hromadskistiu MVS Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy vid 21.10.2014 r. № 1116 [On the approval of the Regulation on the Public Relations Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 1116 of October 21, 2014]. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS557?an=1&ed=2014_10_21 [in Ukrainian].
4. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., Yarema, O. H. (2022). *Informatsiine pravo Ukrainy: navchalnyi posibnyk* [Information law of Ukraine: a textbook]. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 416 p. [in Ukrainian].
5. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII [On the National Police: Law of Ukraine No. 580-VIII of July 2, 2015]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
6. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do okremykh initsiatyv orhaniv vlady. Tsentrazumkova [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude to individual initiatives of government bodies (July, 2023). Razumkov Center. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> [in Ukrainian].
7. Thomas, Jem; Averkiou, Anna; Judd, Terri; Kelly, Sarah. (2023). *Hlobalnyi instrumentarii dlia pravookhoronnykh orhaniv: Svoboda vyrazhennia dumok, dostup do informatsii ta bezpeka zhurnalistiv* [Global Law Enforcement Toolkit: Freedom of Expression, Access to Information and Safety of Journalists]. YuNESKO. 221 p. [in English].
8. Posibnyk z pytan vykorystannia sotsialnykh merezh, rozroblenyi Departamentom presy i publichnoi informatsii Konsultatyvnoi misii Yes v Ukraini [Manual on the use of social networks, developed by the Press and Public Information Department of the EU Consultative Mission in Ukraine].(2020). Kyiv: EUAM, 47 p. [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii reahuvannia na zaiavy i povidomlennia pro kryminalni, administratyvni pravoporushennia abo podii ta operatyvnoho informuvannia v orhanakh (pidrozdilakh) Natsionalnoi politsii Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy vid 27.04.2020 r. № 357 [On the approval of the Instructions on the organization of response to applications and reports on criminal, administrative offenses or events and operational information in the bodies (units) of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 357 of April 27, 2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> [in Ukrainian].
10. Yesimov, S.S. (2020). Preventyvne rehuliuвання: teoretychni aspekty [Preventive regulation: theoretical aspects]. *Sotsialno-pravovi studii (Social and Legal Studios)*, 3 (9), 40–47 [in Ukrainian].
11. Shnurko, Ya.V. (2022). Pidrozdil zviazkiv z hromadskistiu Natsionalnoi politsii yak subiekt vzaiemodii z zasobamy masovoi informatsii [The public relations unit of the National police as a subject of interaction with mass media]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo (Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law)*, 71, 293–297 [in Ukrainian].
12. Sereda, V.V., Hurkovskiy, M.P., Kovaliv, M.V., Nazar, Yu.S., & Yesimov, S.S., et al. (2017). *Administratyvna diialnist politsii: pidruchnyk [Administrative activity of the police: a textbook]*. Lviv: LvDUVS. 776 p. [in Ukrainian].

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-2>**Васюк Соломія Володимирівна,**

доктор філософії,

доцент кафедри адміністративного права

та адміністративного процесу

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,

Львівський державний університет внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7372-0944>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИМ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ФУНКЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено аналізу поняття та особливостей функції організаційно-аналітичного забезпечення. Авторкою на основі аналізу наукових підходів, вироблених адміністративно-правовою наукою, пропонується власна позиція до розкриття змісту функції організаційно-аналітичного забезпечення. Здійснено аналіз відомчого законодавства щодо доцільності визначення значення функції організаційно-аналітичного забезпечення у системі правоохоронних органів.

Проаналізовано особливості реалізації Державним бюро розслідувань функції організаційно-аналітичного забезпечення. Запропоновано закріпити у відомчих нормативно-правових актах Державного бюро розслідувань основні елементи організаційно-аналітичного забезпечення, зокрема: 1) створення правового забезпечення; 2) підбір, розстановку, підготовку, перепідготовку особового складу та створення необхідних умов для його праці; 3) придбання, підтримку в робочому стані та оновлення техніки; 4) формування достовірної та повної інформаційної бази, забезпечення її поповнення, зберігання та надання інформації по запитах і зверненнях; 5) забезпечення вибору та вірного використання методів аналізу, включаючи методи прогнозування оперативної обстановки; 6) належного оформлення і своєчасного надання результатів аналізу; 7) формування у керівників усіх рівнів оптимального використання результатів організаційно-аналітичної роботи.

Авторкою констатовано, що під функцією організаційно-аналітичного забезпечення Державного бюро розслідувань слід розуміти врегульована правовими нормами функція, що спрямована на вдосконалення організації збирання, накопичення, зберігання, обробки і видання необхідних для прийняття управлінських рішень статистичних та інших відомостей, а також надання організаційної, методичної та практичної допомоги підрозділам Державного бюро розслідувань.

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, функція, організаційно-аналітичне забезпечення, методи аналізу та прогнозування.

Vasiuk Solomiia. FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF ORGANIZATIONAL AND ANALYTICAL SUPPORT FUNCTIONS BY THE STATE BUREAU OF INVESTIGATIONS

Abstract. The article is devoted to the analysis of the concept and features of the function of organizational and analytical support. Based on the analysis of scientific approaches developed by administrative and legal science, the author offers her own position on revealing the content of the function of organizational and analytical support.

An analysis of departmental legislation was carried out regarding the expediency of determining the importance of the function of organizational and analytical support in the system of law enforcement agencies.

The features of the implementation of the function of organizational and analytical support by the State Bureau of Investigation have been analyzed.

It is proposed to enshrine the main elements of organizational and analytical support in the departmental legal acts of the State Bureau of Investigation, in particular: 1) creation of legal support; 2) selection, placement, training, retraining of personnel and creation of necessary conditions for their work; 3) acquisition, maintenance in working condition and updating of equipment; 4) formation of a reliable and complete information base, ensuring its replenishment, storage and provision of information on requests and appeals; 5) ensuring the selection and correct use of analysis methods, including methods of forecasting the operational situation; 6) proper registration

and timely delivery of analysis results; 7) formation of managers of all levels of optimal use of the results of organizational and analytical work.

The author stated that the function of organizational and analytical support of the State Bureau of Investigation should be understood as a function regulated by legal norms aimed at improving the organization of collection, accumulation, storage, processing and publication of statistical and other information necessary for making management decisions, as well as providing organizational, methodical and practical assistance to units of the State Bureau of Investigation.

Key words: State Bureau of Investigation, function, organizational and analytical support, methods of analysis and forecasting.

Вступ. Ефективне виконання основних завдань підрозділів Державного бюро розслідувань, насамперед, залежить від якісної реалізації функції організаційно-аналітичного забезпечення. Показником її дієвості є впровадження законних та своєчасних управлінських рішень, які спрямовані на усунення конкретних недоліків, вирішення існуючих проблем з урахуванням наявних сил і засобів, покращення остаточних результатів по боротьбі зі злочинністю, а також своєчасність та ефективність проведення контрольних заходів підрозділами Державного бюро розслідувань.

Теоретико-методологічною основою статті є наукові розробки таких фахівців у галузях теорії держави і права та адміністративного права, як В. Б. Авер'янової, Н. О. Армаша, Ю. П. Битяка, В. В. Середи, Ю. Я. Гладуна, Т. О. Гуржія, Я. В. Журавля, В. В. Зуй, Д. С. Каблова, О. П. Картацева, О. П. Колпакова, Л. В. Крупної, О. В. Литвина, А. В. Ліпенцева, У. І. Ляховича, Ю. С. Назара, В. О. Негодченка, О. О. Пабати, О. О. Сергєєва, Ю. Н. Старілова, Ю. С. Шемшученка, І. М. Шопіної та ін.

Метою статті є комплексний аналіз поняття та особливості реалізації Державним бюро розслідувань функції організаційно-аналітичного забезпечення.

Матеріали та методи. Методами, які використовувались під час дослідження і склали методологічну основу були такі як: метод герменевтики, за допомогою якого опрацьовані тексти нормативно-правових актів України; діалектичний метод за допомогою якого виявлено місце та роль функції організаційно-аналітичного забезпечення в системі правоохоронних органів; порівняльний метод, завдяки

якому з'ясовано особливості інтерпретації функції організаційно-аналітичного забезпечення в нормативно-правових актах і працях науковців. Вищевказані методи дозволили отримати обґрунтовані та логічно вивірені висновки.

Результати. Законом України «Про Державне бюро розслідувань» передбачено, що Державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом та правоохоронним органом спеціального призначення. ДБР утворює Кабінет Міністрів України відповідно до закону, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади [1].

У відповідності до п. 2 статті 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» орган здійснює інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вживає заходів до їх усунення [1].

Практика боротьби зі злочинністю переконливо свідчить про важливу, а у багатьох випадках і пріоритетну роль системи організаційно-аналітичного забезпечення органів і підрозділів Державного бюро розслідувань як ланки, що зумовлює ефективність роботи правоохоронних структур загалом. Нині аналітичне забезпечення є самостійною системою, яка характеризується певними принципами організації й управління, що має притаманні їй функції та чітко сформульовані цілі розвитку і на найближчий, і на перспективний періоди, та складається, своєю чергою, з підсистем, між якими є стійкі структурні зв'язки [2, с. 68]. Також важливим питанням у контексті досягнення мети дослідження є визначення

підрозділів Державного бюро розслідувань, що здійснюють організаційно-аналітичну роботу. У цьому аспекті варто погодитись із висновками В. М. Плішкіна, який зазначає, що організаційно-аналітична робота в правоохоронних органах здійснюється підрозділами всіх рівнів, їх галузевими службами, працівниками цих служб у межах їхньої компетенції (функціональних обов'язків) із метою якісного виконання поставлених їм завдань. Вимоги до організації аналітичної роботи для кожного рівня системи різні через різні завдання цих органів і їх неоднакові можливості [3, с. 354].

Також О. Є. Деменко вважає, що інформаційно-аналітичне забезпечення можна розглядати як діяльність, що полягає у забезпеченні когось або чогось конкретними відомостями, що є процесом створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав та обов'язків на основі формування та використання інформаційно-аналітичних ресурсів [4, с. 146]. При цьому С. О. Телешун та І. В. Рейтерович додають, що інформаційно-аналітичне забезпечення – це сукупність технологій, методів збору та обробки інформації, що характеризує об'єкт управлінського впливу, специфічних прийомів їхньої діагностики, аналізу та синтезу, а також оцінки наслідків прийняття різних варіантів рішень [5, с. 5]. У контексті зазначеного, варто погодитись із думкою Р. Ф. Бруханського, що аналітичне забезпечення передбачає оцінку, діагностику та аналіз, які покликані забезпечувати процес збору, систематизації, групування та узагальнення інформації, на підставі якого приймаються оптимальні управлінські рішення, при цьому важливим є системна взаємодія всіх його складових елементів, так-як виключення одного з них знижує потенціал і ефективність системи загалом [6, с. 130–131].

Не можна залишати поза увагою дослідження саме організаційного забезпечення підрозділів Державного бюро розслідувань. Це обумовлено такими причинами. По-перше, воно є тією основою, яка передбачає створення передумов для комплексного вирішення

завдань, що стоять перед правоохоронними органами. По-друге, організаційне забезпечення полягає в одержанні, обробці, аналізі та систематизації даних про наслідки діяльності системи підрозділів Державного бюро розслідувань. Адже наявність об'єктивного та достатнього обсягу інформації є головними умовами прийняття управлінських рішень та одночасно засобом реалізації функцій. Отже, організаційне забезпечення може означати певну діяльність, що включає розподіл функцій, повноважень, обов'язків, налагодження сталих зв'язків, а також координацію загалом.

Так, на думку Г. М. Коптевої, організаційне забезпечення є комплексом внутрішніх положень, нормативів і правил, що регламентують забезпечення необхідного рівня безпеки функціонування та розвитку будь-якого органу, за рахунок забезпечення різними ресурсами, організації взаємозв'язків між її елементами та суб'єктами зовнішнього середовища [7, с. 48]. І. О. Клочко зазначає, що організаційне забезпечення будь-якої діяльності являється основою її ефективності, що створює умови для досягнення заздалегідь визначених результатів. Також науковець зазначає, що організувати якусь діяльність означає створити планомірні умови для її здійснення, упорядкувати роботу кожного суб'єкта такої діяльності [8, с. 169–174].

З огляду на вищенаведене слід зазначити, що під поняттям організаційного забезпечення діяльності підрозділів Державного бюро розслідувань, слід розуміти систему визначених у нормах адміністративного законодавства та інших актах правового регулювання управлінських дій щодо упорядкування, координації та контролю за роботою підрозділів Державного бюро розслідувань.

Проте, у юридичній літературі та на законодавчому рівні, немає вироблено єдиного підходу щодо розуміння поняття організаційно-аналітичного забезпечення. У зв'язку із цим, ми пропонуємо організаційно-аналітичне забезпечення розглядати як функцію, що спрямована на здійснення моніторингу стану об'єкта управління, реалізації контролю за виконанням рішень і ефективності

виконавчих механізмів, а також аналізу зовнішніх і внутрішніх проблемних ситуацій та прогнозування їхнього розвитку. Таким чином, дослідження змісту функції організаційно-аналітичного забезпечення дає змогу дійти висновку, що її призначення полягає не лише в тому, щоб на основі вивчення стану справ виявити недоліки в роботі, але й знайти шляхи їх усунення, а у разі необхідності – допомогти розробити та здійснити конкретні заходи щодо покращення ситуації, а також надати методичну допомогу у формуванні та прийнятті управлінських рішень.

Також не менш важливим питанням у контексті досягнення мети дослідження є визначення підрозділів Державного бюро розслідувань, що здійснюють організаційно-аналітичну роботу. Вважаємо, що саме підрозділи аналітичного забезпечення та оперативне чергування Державного бюро розслідувань посідають ключове місце у системі координації, аналізу, планування, контролю та узгодження дій обласних підрозділів Державного бюро розслідувань з реалізації державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, а також протидії злочинності. Адже вони здійснюють контроль за діяльністю структурних органів і служб Державного бюро розслідувань, а також досконало вивчають та аналізують стан криміногенної ситуації у регіоні.

Значення організаційно-аналітичної роботи як умови проведення якісних контрольних заходів полягає у тому, що за її допомогою здійснюється:

1. накопичення, узагальнення і синтез відомостей про те, що відбувається на території обслуговування, а також комплексний аналіз інформації щодо проблем боротьби зі злочинністю, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки;

2. організація проведення соціологічних і кримінологічних досліджень, прогнозування тенденцій і процесів у кримінальній сфері;

3. підготовка інформаційно-аналітичних і довідкових матеріалів, а також довідково-інформаційного фонду.

Отже, здійснення організаційно-аналітичної роботи передбачає: 1) створення правового забезпечення; 2) підбір, розстановку, підготовку, перепідготовку особового складу та створення необхідних умов для його праці; 3) придбання, підтримку в робочому стані та оновлення техніки; 4) формування достовірної та повної інформаційної бази, забезпечення її поповнення, зберігання та надання інформації по запитах і зверненнях; 5) забезпечення вибору та вірного використання методів аналізу, включаючи методи прогнозування оперативної обстановки; 6) належного оформлення і своєчасного надання результатів аналізу; 7) формування у керівників усіх рівнів оптимального використання результатів організаційно-аналітичної роботи.

Висновки. Під функцією організаційно-аналітичного забезпечення Державного бюро розслідувань слід розуміти врегульовану правовими нормами функція, що спрямована на вдосконалення організації збирання, накопичення, зберігання, обробки і видання необхідних для прийняття управлінських рішень статистичних та інших відомостей, а також надання організаційної, методичної та практичної допомоги підрозділам Державного бюро розслідувань.

Вважаємо, що для забезпечення своєчасного та якісного виконання завдань, що покладені на підрозділи Державного бюро розслідувань, організаційно-аналітичне забезпечення повинно бути закріплено на нормативно-правовому рівні у такому вигляді:

– Дослідження та комплексна оцінка оперативної обстановки на території обслуговування. Формування пропозицій та заходів реагування у випадку загострення криміногенної ситуації.

– Організація та проведення спільно з структурними підрозділами аналітичних досліджень з нагальних проблем боротьби зі злочинністю, забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їх прав і свобод, а також законних інтересів.

– Здійснення правильності вибору та використання методів аналізу та прогнозування. Підготовка практичних заходів і

рекомендацій по боротьбі зі злочинністю та удосконаленню оперативно-службової діяльності підрозділів.

– Підготовка матеріалів і проєктів управлінських рішень за підсумками роботи засідань колегії та оперативних нарад керівництва підрозділів Державного бюро розслідувань.

– Оформлення аналітичних матеріалів про оперативну обстановку в регіоні та заходів, які вживаються структурними підрозділами, з метою зміцнення дисципліни та законності.

– Підготовка узагальнених матеріалів для органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також правоохоронних органів про стан боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку на території обслуговування.

– Розроблення комплексних програм удосконалення оперативно-службової діяльності підрозділів Державного бюро розслідувань, а також формування планів роботи колегії, спільних заходів з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та іншими правоохоронними органами.

– Вивчення, здійснення та узагальнення практики планування у підрозділах Державного бюро розслідувань, а також методичне забезпечення їх діяльності.

– Здійснення контрольних заходів щодо стану дотримання виконавської дисципліни підрозділами Державного бюро розслідувань, зокрема реалізація перевірок виконання структурними підрозділами Законів України, актів Президента України, постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, доручень Прем'єр-міністра України, актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центральних і місцевих органів виконавчої влади, кореспонденції Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, документів МВС та НП України.

– Координація діяльності підрозділів Державного бюро розслідувань стосовно формування та реалізації заходів реагування на зміни в оперативній обстановці, комплексних програм і планів роботи, а також підготовки аналітичних матеріалів.

– Надання комплексної організаційної, методичної та практичної допомоги підрозділам Державного бюро розслідувань.

– Узагальнення та розповсюдження передового досвіду, контроль за його введенням у практичну діяльність. Видання інформаційно-аналітичних оглядів і листів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG2C100B>.
2. Пеньков С. В. Аналіз організації інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Національної поліції України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Х., 2017. № 3 (78). С. 66-73.
3. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник. За ред. Ю. Ф. Кравченка. К.: *Національна академія внутрішніх справ України*, 1999. 702 с.
4. Деменко О.Є. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності податкових органів України: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Вісник ХНУВС*, 2013. № 1 (60). С. 144-151.
5. Телешун С.О., Рейтерович І.В. Інформаційно-аналітична діяльність в державному управлінні : навчально-методичні матеріали. К. : НАДУ, 2013. 36 с.
6. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності аграрних підприємств: монографія. За ред. Р.Ф. Бруханський, М.К. Пархомець, П.Р. Пуцентейло та ін. Тернопіль : Крок, 2015. 300 с.
7. Коптєва Г.М. Організаційне-забезпечення економічної безпеки бізнес-процесів підприємства торгівлі. *Економічний простір*. № 157, 2020. С. 48-54.
8. Клочко І.О. Організаційні засади діяльності органів прокуратури щодо протидії корупції. *Форум права: електронне наукове фахове видання*. 2017. № 5. С. 169-174.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavne biuro rozsliduvan» vid 12 lystopada 2015 roku [Law of Ukraine "On the State Bureau of Investigation"] (2015). Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/JG2CI00B> [in Ukrainian].
2. Penkov, S. B. (2017). Analiz orhanizatsii informatsiino-analitychnoho zabezpechennia diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Analysis of the organization of information and analytical support for the activities of the National Police of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. Kharkiv. no. 3 (78), pp. 66-73 [in Ukrainian].
3. Plishkin, V. M. (1999). Teoriia upravlinnia orhanamy vnutrishnikh sprav: pidruchnyk [Theory of management of internal affairs bodies: a textbook]. Yu. F. Kravchenko Eds. K.: *Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy*. 702 p. [in Ukrainian].
4. Demenko, O.E. (2013). Informatsiino-analitychne zabezpechennia diialnosti podatkovykh orhaniv Ukrainy: suchasnyi stan ta shliakhy vdoskonalennia [Information and analytical support for the activities of tax authorities of Ukraine: current state and ways of improvement]. *Visnyk KhNUVS – Bulletin of KhNUVS*. no. 1 (60), pp. 144-151 [in Ukrainian].
5. Teleshun, S.O., & Reiterovich, I.V. (2013). Informatsiino-analitychna diialnist v derzhavnomu upravlinni : navchalno-metodychni materialy [Information and analytical activity in public administration: educational and methodological materials]. *NADU*. p. 36. [in Ukrainian].
6. Oblikovo-analitychne i orhanizatsiino-pravove zabezpechennia diialnosti ahrarnykh pidpriemstv: monohrafiia [Accounting-analytical and organizational-legal support of agricultural enterprises: monograph] (2015). *Under the editorship R.F.* [Brukhanskyi, M.K., Parkhomets, P.R., Pucenteillo et al]. Ternopil: Krok. p. 300 [in Ukrainian].
7. Kopteva, H.M. (2020). Orhanizatsiine-zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky biznes-protsesiv pidpriemstva torhivli [Organizational provision of economic security of business processes of a trade enterprise]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*. no. 157. pp. 48-54 [in Ukrainian].
8. Klochko, I.O. (2017). Orhanizatsiini zasady diialnosti orhaniv prokuratury shchodo protydii koruptsii [Organizational principles of activities of the prosecutor's office in the fight against corruption]. *Forum prava: elektronne naukove fakhove vydannia – Forum of Law: electronic scientific publication*. no. 5. pp. 169-174 [in Ukrainian].

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-3>**Гречанюк Андрій Олексійович,**

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 3
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7054-4391>

Когут Володимир Михайлович,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3286-9016>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу міжнародних стандартів тактико-спеціальної підготовки, акцентуючи увагу на їхній еволюції, впливі історичних подій, специфічних аспектах, таких як екстремальне водіння та проблемах імплементації на національному рівні.

У першій частині дослідження розглянуто історичний розвиток тактико-спеціальної підготовки від національних стандартів до сучасних міжнародних норм. Виявлено, як міжнародні організації, такі як НАТО та ЄС, вплинули на формування сучасних підходів, що включають адаптацію до нових загроз і технологій. Огляд історичних подій продемонстрував, як зміни в геополітичній ситуації і нові види загроз вплинули на еволюцію стандартів підготовки.

Друга частина статті зосереджена на міжнародних документах та угодах, що встановлюють вимоги до підготовки військових і правоохоронних структур. Показано, як ці стандарти забезпечують сумісність і ефективність у міжнародних місіях, включаючи основні вимоги до фізичної і психологічної підготовки, стрільби, тактики міського бою та використання спеціальних засобів.

Особливу увагу приділено екстремальному водінню як критично важливій складовій тактико-спеціальної підготовки. Визначено його значення для оперативного управління транспортними засобами в екстремальних умовах та порівняно міжнародні вимоги до підготовки в цій сфері.

Аналіз проблем імплементації міжнародних стандартів на національному рівні показав численні юридичні (у сфері дотримання прав та свобод) та практичні виклики, такі як необхідність адаптації національного законодавства та перепідготовки персоналу. Обґрунтовано пропозиції щодо покращення імплементації, включаючи розробку комплексних планів адаптації та підвищення міжнародної співпраці.

Завершується стаття перспективами подальших досліджень, які можуть зосередитися на вивченні специфічних аспектів імплементації, впливу нових технологій і механізмів міжнародної співпраці, що сприятимуть вдосконаленню тактико-спеціальної підготовки.

Ключові слова: міжнародні стандарти, тактико-спеціальна підготовка, екстремальне водіння, військова підготовка, імплементація, міжнародна співпраця.

Hrechanyuk Andriy, Kohut Volodymyr. INTERNATIONAL STANDARDS FOR TACTICAL-SPECIAL TRAINING: SELECTED ASPECTS

Abstract. This article analyzes international standards for tactical-special training, focusing on their evolution, historical influences, specific aspects such as extreme driving, and the challenges of national-level implementation.

The first section of the study examines the historical development of tactical-special training, from national standards to contemporary international norms. It highlights how international organizations, such as NATO and the EU, have influenced the formation of modern approaches, including adaptations to new threats and technologies. Historical events are explored to demonstrate how changes in geopolitical situations and new types of threats have impacted the evolution of training standards.

The second section focuses on international documents and agreements that establish requirements for the training of military and law enforcement agencies. It shows how these standards ensure compatibility and effectiveness in international missions, including core requirements for physical and psychological preparation, shooting, urban combat tactics, and the use of special equipment.

Particular attention is given to extreme driving as a critical component of tactical-special training. The significance of extreme driving for operational vehicle management in extreme conditions is defined, and international requirements for training in this area are compared.

The analysis of implementation challenges at the national level reveals numerous legal and practical obstacles, such as the need to adapt national legislation and retrain personnel. Recommendations for improving implementation are provided, including the development of comprehensive adaptation plans and increased international cooperation.

The article concludes with prospects for future research, which could focus on examining specific aspects of implementation, the impact of new technologies, and mechanisms for international cooperation. These studies could contribute to the enhancement of tactical-special training practices.

Key words: *international standards, tactical-special training, extreme driving, military training, implementation, international cooperation.*

Вступ. Тактико-спеціальна підготовка є однією з ключових складових професійної підготовки військовослужбовців та правоохоронців у сучасних умовах, що характеризуються високим рівнем загроз і викликів у сфері безпеки. Від ефективності цієї підготовки залежить здатність оперативно реагувати на надзвичайні ситуації, знижувати ризики для життя та здоров'я, а також забезпечувати виконання завдань із захисту державних інтересів і громадянського порядку.

В умовах глобалізації та взаємозалежності держав, питання узгодження національних стандартів тактико-спеціальної підготовки з міжнародними стає надзвичайно актуальним. Це стосується як військових структур, так і правоохоронних органів, де відсутність єдиних стандартів може призвести до значних втрат і зниження ефективності міжнародного співробітництва. Дослідження міжнародних стандартів у цій сфері дозволяє виявити найкращі практики та сприяти їх імплементації на національному рівні.

Метою цієї статті є аналіз міжнародних стандартів тактико-спеціальної підготовки, зокрема у контексті їх практичної реалізації в різних країнах. Особливу увагу буде приділено аспектам екстремального водіння як складової тактико-спеціальної підготовки, а також порівняльному аналізу підходів до цієї підготовки в різних юрисдикціях.

Матеріали та методи. У даному дослідженні використовуються різноманітні матеріали, включаючи міжнародні нормативно-

правові акти, що регламентують стандарти тактико-спеціальної підготовки, такі як документи НАТО, ООН і ЄС, які визначають ключові вимоги до підготовки військових і правоохоронних структур. Національні документи України та Ізраїлю, зокрема стратегічні програми і навчальні керівництва, надають інформацію про особливості підготовки в цих країнах та їх відповідність міжнародним стандартам. Також враховано сучасні монографії та наукові статті, що аналізують історію розвитку тактико-спеціальної підготовки, особливості екстремального водіння і порівняльні дослідження, які дають змогу провести детальний аналіз практик підготовки в різних країнах. Цей комплекс матеріалів дозволяє здійснити всебічний аналіз міжнародних стандартів та їх адаптацію на національному рівні, враховуючи специфіку України.

Результати. Еволюція тактико-спеціальної підготовки почалася з розвитку національних підходів, орієнтованих на специфічні потреби кожної країни і поступово призвела до створення міжнародних стандартів, які уніфікують вимоги до військових та правоохоронців. Наприкінці XIX та на початку XX століть багато країн почали розробляти власні програми військової підготовки, орієнтовані на національні загрози та військові доктрини. Однак, після Другої світової війни, з посиленням міжнародного співробітництва, особливо в рамках НАТО, виникла необхідність уніфікації стандартів для забезпечення сумісності між військовими структурами різних країн [1].

Заснування НАТО в 1949 році стало однією з перших значних подій, що сприяли інтернаціоналізації військової підготовки. Створення NATO Standardization Agreements (далі – NATO STANAGs) дозволило розробити загальні стандарти, які враховували як національні особливості, так і вимоги до спільних операцій. У рамках цих угод військові контингенти країн-членів Альянсу повинні були мати спільні підходи до тактико-спеціальної підготовки, що значно підвищувало ефективність спільних операцій [1].

Водночас національні програми продовжували відігравати важливу роль. Наприклад, Ізраїльська армія, розробивши власну систему підготовки, інтегрувала її з міжнародними стандартами, враховуючи особливі умови та постійні загрози, з якими стикається країна [2]. Подібний підхід був також прийнятий Україною, яка, адаптуючи стандарти НАТО, врахувала свій історичний досвід і національні потреби [3].

Історичні події завжди відіграли ключову роль у формуванні сучасних підходів до тактико-спеціальної підготовки. Наприклад, досвід Другої світової війни та подальші конфлікти, такі як війна у В'єтнамі та арабо-ізраїльські війни, продемонстрували важливість гнучкої та швидкої адаптації до змін у тактиці і технологіях. Це призвело до впровадження більш комплексних і динамічних методів підготовки, що включають не лише фізичну підготовку, але й навчання в умовах, максимально наближених до реальних бойових дій [4, с. 72–75].

Крім того, історичні події на Близькому Сході, зокрема конфлікти за участю Ізраїлю, значною мірою вплинули на розвиток тактичної підготовки, зокрема екстремального водіння, яке стало важливим елементом підготовки сил безпеки та армії [5, с. 88–91]. З іншого боку, після розпаду Радянського Союзу і зміни геополітичної ситуації в Європі, нові незалежні держави, такі як Україна, почали впроваджувати у свої національні програми міжнародні стандарти, що також було спричинено їх прагненням до інтеграції з європейськими структурами безпеки [6, с. 23–25].

В історичному контексті розвитку тактико-спеціальної підготовки в Україні важливо враховувати, як правові зміни та конституційні гарантії прав і свобод людини вплинули на формування сучасних підходів до навчання. Зокрема, конституційні зміни в Україні, що відбулися після проголошення незалежності, суттєво вплинули на правову базу, яка регулює не лише загальні права і свободи громадян, але і специфічні аспекти, такі як права під час виконання службових обов'язків в умовах тактико-спеціальної підготовки. Зокрема, Конституція України забезпечила фундаментальні права, які вплинули на організацію і проведення підготовки військових і правоохоронних структур. Це включає гарантії справедливого ставлення, права на особисту недоторканність і свободу від жорстокого поводження, що стали важливими аспектами при формуванні навчальних програм і методик [7, с. 5].

Історичний розвиток тактико-спеціальної підготовки в Україні відзначався постійними змінами в правовій площині, які формували нові підходи до підготовки, щоб відповідати конституційним стандартам. Це включало адаптацію міжнародних стандартів до національних реалій, врахування прав людини в умовах підготовки та забезпечення правової безпеки під час проведення спеціальних тренувань. Таким чином, правові аспекти стали ключовим фактором у формуванні сучасних підходів до тактико-спеціальної підготовки в Україні [7, с. 14].

Отже, історичні події не лише вплинули на еволюцію підходів до тактико-спеціальної підготовки, але й сприяли створенню сучасних стандартів, які забезпечують ефективну підготовку військових і правоохоронців у контексті глобальних викликів і загроз.

Міжнародні стандарти тактико-спеціальної підготовки регулюються низкою ключових документів і угод, які забезпечують єдині вимоги для військових і правоохоронних структур по всьому світу. Основним документом у цьому контексті є NATO STANAGs, які створюють рамки для стандартизації військових процедур, технічних специфікацій і так-

тичних підходів між країнами-членами НАТО [1]. Ці угоди охоплюють широкий спектр аспектів від бойової підготовки до технічного оснащення і сумісності систем.

Іншим важливим міжнародним документом є “Common Security and Defence Policy (CSDP) Missions and Operations: Lessons Learned and Best Practices” (далі – CSDP Missions and Operations), виданий Європейським Союзом. Цей документ узагальнює досвід операцій і місій у сфері безпеки та оборони, пропонуючи рекомендації та стандарти для підготовки сил, залучених до таких операцій [8]. Він включає найкращі практики та уроки, отримані в результаті численних місій ЄС, що допомагає країнам-учасницям вдосконалювати свої підходи до підготовки та оперативної діяльності.

Документи Організації Об'єднаних Націй, такі як “The UN Disarmament Yearbook”, також є важливими для розуміння міжнародних стандартів у сфері безпеки. Вони зосереджуються на зменшенні загрози та контролі над озброєннями, що включає аспекти підготовки військових і правоохоронних структур для забезпечення миру і стабільності [9].

Міжнародні стандарти визначають конкретні вимоги до підготовки військових і правоохоронних структур, які спрямовані на забезпечення ефективності і сумісності між різними країнами та організаціями. Основні вимоги включають: 1) **сумісність та стандартизацію**. За допомогою NATO STANAGs встановлюються спільні технічні та оперативні стандарти, що дозволяє забезпечити взаємодію між військовими підрозділами різних країн. Ці стандарти охоплюють різні аспекти підготовки, включаючи тактику, технічне обладнання та комунікаційні системи [1]; 2) **універсальні методики підготовки**. Вимоги до підготовки, зазначені в CSDP Missions and Operations ЄС, включають застосування універсальних методик, що дозволяють військовим і правоохоронним органам ефективно діяти в різних операційних середовищах. Це включає тренування в умовах високого ризику, міждисциплінарні навички та управлінські техніки [8]; 3) **екстремальне**

водіння та спеціалізовані навички. Міжнародні документи також акцентують увагу на важливості екстремального водіння як частини тактико-спеціальної підготовки. Наприклад, навчальні програми Ізраїльської армії включають високошвидкісне водіння як ключовий аспект підготовки для реагування на терористичні загрози і швидкі переміщення [2]. Вимоги до такого водіння детально розглядаються в наукових роботах [5, с. 102–105].

Водночас, обговорення міжнародних стандартів тактико-спеціальної підготовки включає такий важливий аспект, як врахування дотримання прав і свобод людини, що є критично важливим для ефективності та етичності підготовки. Міжнародні стандарти часто містять положення, які гарантують дотримання прав людини під час проведення тренувань і спеціальних операцій. Це забезпечує відповідність практики підготовки загальноприйнятим етичним та правовим нормам, включаючи запобігання жорсткому поводженню і захист особистої недоторканності.

Порівняння цих міжнародних стандартів з українськими реаліями дозволяє оцінити, наскільки добре вони інтегруються в національне законодавство і чи відповідають конституційним гарантіям прав людини в Україні. Конституція України гарантує захист прав і свобод людини, що має суттєвий вплив на всі сфери державного управління [7, с. 7], включаючи тактико-спеціальну підготовку.

У цьому контексті важливо перевірити чи відповідають міжнародні стандарти конституційним гарантіям в Україні, забезпечуючи відповідність між міжнародними вимогами та національними правовими нормами. Зокрема, потрібно оцінити, наскільки українські практики підготовки відповідають міжнародним стандартам у питаннях дотримання прав людини і чи потребують вони додаткових удосконалень для забезпечення повної відповідності конституційним вимогам. Це дозволить забезпечити високий рівень інтеграції міжнародних стандартів у національну практику, що, в свою чергу, підвищить ефективність та правову безпеку тактико-спеціальної підготовки в Україні.

Отже, міжнародні стандарти тактико-спеціальної підготовки забезпечують єдині вимоги і методики, що сприяють підвищенню ефективності і узгодженості між різними країнами та їх військовими і правоохоронними структурами.

Окремі аспекти тактико-спеціальної підготовки вимагають особливої уваги до дотримання прав людини під час проведення тренувань і операцій. Важливо забезпечити, щоб фізична підготовка та психологічна стійкість були узгоджені з правами і свободами особи, як це визначено конституційними нормами [7, с. 10]. Це включає в себе гарантії справедливого ставлення, права на недоторканність та захист від жорстокого поводження. Відповідність цим правовим стандартам є необхідною для забезпечення етичності та ефективності підготовки. Наприклад, тренування, що спрямоване на підвищення фізичної підготовки, повинно проводитися так, щоб не порушувати права людини, не завдавати шкоди здоров'ю або не піддавати учасників непотрібному психологічному стресу. Також важливо, щоб психологічна стійкість була розвинута у спосіб, який відповідає конституційним гарантіям, забезпечуючи психологічний комфорт і безпеку під час виконання службових обов'язків.

Таким чином, дотримання прав людини в процесі тактико-спеціальної підготовки є важливим аспектом, який необхідно постійно контролювати та удосконалювати, щоб забезпечити відповідність національним конституційним гарантіям і міжнародним стандартам.

В свою чергу, фізична підготовка є критично важливою для ефективного виконання тактико-спеціальних завдань. Вона включає в себе не тільки загальну фізичну підготовленість, але й специфічні тренування, які дозволяють підтримувати фізичний стан на рівні, достатньому для виконання складних і небезпечних завдань. Наприклад, сучасні програми підготовки армії США підкреслюють значення фізичної підготовки як частини загальної бойової готовності, враховуючи потребу у високій витривалості та силі [10].

Психологічна стійкість також є важливим аспектом підготовки, адже військові та право-

охоронці часто стикаються з високим рівнем стресу. В наукових публікаціях відзначається, що тренування для стресостійкості і психологічної підготовки є невід'ємною частиною програми підготовки, оскільки допомагають особам адаптуватися до екстремальних умов [11, с. 47–50]. Психологічна стійкість важлива для забезпечення ефективного прийняття рішень у критичних ситуаціях.

Стрільба і тактика в умовах міського бою потребують особливих підходів через специфічні умови, такі як обмежений простір і необхідність врахування цивільного населення. Документи НАТО, такі як NATO STANAGs, доктрини та інші керівні документи включають стандарти для тренувань у міських умовах, що враховують застосування зброї в обмежених просторах і тактику взаємодії з цивільним населенням [1]. Ці стандарти розроблені для підвищення ефективності та безпеки в міських операціях.

Тренування з міського бою також розглядаються в специфічних дослідженнях [4, с. 91–94]. Такі тренування включають навички точної стрільби, використання укриттів і ефективної комунікації в умовах обмеженого простору. Важливою частиною є також освоєння тактики, яка забезпечує мінімізацію ризиків для цивільного населення та військових.

Тренування у використанні спеціальних засобів, таких як зброя і техніка є критично важливим аспектом тактико-спеціальної підготовки. Це включає не лише навички використання різних видів зброї, але й уміння працювати з сучасною технікою, що застосовується в спеціальних операціях. У документах ЄС, таких як CSDP Missions and Operations, підкреслюється важливість інтеграції сучасних технічних засобів у підготовку [8].

У захисників Ізраїлю варто також запозичити специфічні методи використання зброї та техніки в умовах бойових дій, включаючи підготовку до використання спеціалізованих систем для підтримки швидких і ефективних операцій [2]. Тренування у використанні спеціальних засобів забезпечує високий рівень підготовленості для виконання завдань у

складних і небезпечних умовах, що включає як тактичні, так і технічні навички.

Таким чином, ефективна тактико-спеціальна підготовка включає комплексний підхід до фізичної і психологічної підготовки, спеціалізовані навички стрільби і тактики в міських умовах, а також використання сучасних технічних засобів, що відповідають міжнародним стандартам і вимогам.

Екстремальне водіння, як складова тактико-спеціальної підготовки, визначається як спеціалізовані техніки управління транспортними засобами, що застосовуються в екстремальних умовах, таких як висока швидкість, несприятливі погодні умови або складні дорожні ситуації. Це включає в себе маневри, які дозволяють ефективно контролювати автомобіль у ситуаціях, де звичайне водіння може бути недостатнім або небезпечним. Екстремальне водіння є важливим компонентом тактико-спеціальної підготовки, оскільки дозволяє військовим і правоохоронним органам оперативно реагувати на загрози, швидко переміщатися та уникати небезпек [12, с. 23–27].

Міжнародні вимоги та стандарти для підготовки до екстремального водіння зазвичай включають специфічні навчальні програми та сертифікації, які забезпечують високий рівень підготовленості водіїв до роботи в екстремальних умовах. Одним із таких стандартів є документація, що випускається військовими та правоохоронними організаціями країн-членів НАТО, яка включає рекомендації та вимоги до тренувань у сфері екстремального водіння [1]. Ці документи визначають основні аспекти підготовки, такі як техніка безпеки, методи управління автомобілем на високих швидкостях і під час маневрування в складних умовах.

Додатково, програми підготовки, розроблені Європейським Союзом, наприклад в CSDP Missions and Operations, включають рекомендації щодо інтеграції технік екстремального водіння у навчання для підвищення оперативної ефективності в умовах складних місій [8]. Ці стандарти забезпечують єдиний підхід до підготовки і оцінки навичок водіння в екстремальних умовах.

Практичне застосування навичок екстремального водіння є критично важливим для військових та правоохоронних структур. Військові, наприклад, використовують ці навички для швидкого переміщення в зонах бойових дій, де необхідно уникати засідок або інших загроз. Наголошуємо також на важливості екстремального водіння для підрозділів, що займаються протидією тероризму, де швидкість і маневреність можуть суттєво вплинути на результат операцій [5, с. 102–105].

У правоохоронних структурах екстремальне водіння також грає важливу роль, особливо в контексті переслідувань або реагування на надзвичайні ситуації. Програми підготовки акцентують на важливості розробки навичок, які дозволяють правоохоронцям безпечно і ефективно керувати автомобілем під час стресових ситуацій і швидких пересувань [11, с. 47–50].

Таким чином, екстремальне водіння є ключовим елементом тактико-спеціальної підготовки, що забезпечує ефективність і безпеку у складних і небезпечних умовах, відповідаючи сучасним міжнародним стандартам і вимогам.

Відмінності у підходах до тактико-спеціальної підготовки між різними країнами також існують і часто зумовлені різними стратегічними цілями, рівнями загроз та наявними ресурсами. Наприклад, програми підготовки в Ізраїлі значно відрізняються від програм інших країн через постійні безпекові загрози та специфічні тактичні вимоги [13]. Ізраїльські сили акцентують увагу на екстремальному водінні і спеціальних тактичних навичках, що пов'язано з необхідністю швидко реагувати на терористичні загрози та оперативно переміщатися в умовах складної міської інфраструктури [5, с. 102–105].

На відміну від цього, в США і НАТО значна увага приділяється стандартам, які забезпечують сумісність між різними збройними силами та оперативну ефективність в міжнародних місцях. NATO STANAGs встановлюють загальні принципи і методи підготовки, що дозволяють підрозділам з різних країн ефективно співпрацювати під час спільних операцій [1]. Це включає в себе стандарти

для фізичної підготовки, тактики, технічного оснащення та управління.

Країни Європейського Союзу, такі як Франція та Німеччина, також мають свої специфічні підходи до тактико-спеціальної підготовки, які враховують історичний досвід та національні вимоги до безпеки. У ЄС особливу увагу приділяють інтеграції технічних засобів у підготовку, а також розробці методик для проведення операцій в умовах міжнародних місій [8].

Водночас, національні особливості суттєво впливають на формування стандартів тактико-спеціальної підготовки. Наприклад, історичний досвід і геополітична ситуація в Україні, зокрема повномасштабна війна, сприяли адаптації стандартів НАТО до специфічних умов бойових дій в урбанізованих зонах [6, с. 23–25]. Це включає в себе особливості тренувань у міських умовах та специфічні технічні вимоги до підготовки.

Країни з різним історичним досвідом і стратегічними завданнями також формують свої національні стандарти, враховуючи специфічні загрози та тактичні вимоги. Наприклад, після розпаду Радянського Союзу нові незалежні держави, такі як Литва та Латвія, почали інтегрувати міжнародні стандарти безпеки, при цьому адаптуючи їх до місцевих умов і потреб [14, с. 34–37].

З іншого боку, країни, які мають багатий досвід міжнародних операцій, такі як Великобританія та Франція, розробляють стандарти, які враховують як національні, так і міжнародні аспекти, забезпечуючи гнучкість і адаптивність в умовах змінних глобальних загроз [4, с. 76–80].

Підсумовуючи зазначимо, що порівняльний аналіз міжнародних стандартів показує, що національні особливості, такі як історичний досвід, геополітична ситуація і специфічні загрози, значною мірою впливають на формування стандартів тактико-спеціальної підготовки. Це забезпечує адаптацію міжнародних норм до реальних умов і потреб кожної країни, що в свою чергу підвищує ефективність і оперативність підготовки сил безпеки.

Імплементация міжнародних стандартів на національному рівні є складним процесом. Він потребує дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини фундаментальний захист яких забезпечує Конституція України, що має суттєвий вплив на інтеграцію міжнародних стандартів у національну практику [7, с. 9].

Однією з основних проблем імплементации є адаптація міжнародних норм до національного законодавства таким чином, щоб забезпечити повну відповідність конституційним гарантіям. Конституційні норми, що захищають права і свободи людини, можуть вступати в суперечність із певними міжнародними стандартами, що вимагає ретельного перегляду і коригування. Це включає забезпечення, щоб нові стандарти не порушували існуючих правових норм і конституційних гарантій.

Виклики також пов'язані з практичним застосуванням міжнародних стандартів. Наприклад, при адаптації стандартів до національних умов важливо враховувати, як вони вплинуть на права людини в реальних умовах роботи правоохоронних і військових структур. Це може включати проблеми забезпечення прав людини під час спеціальних операцій і тренувань, а також необхідність оновлення процедур і механізмів контролю для відповідності міжнародним вимогам.

Таким чином, імплементация міжнародних стандартів вимагає врахування конституційних гарантій прав і свобод людини, що є критично важливим для забезпечення законності і ефективності національної практики. Необхідно зосередитися на усуненні можливих суперечностей та адаптації міжнародних норм до національного контексту, щоб забезпечити повну відповідність правовим стандартам і гарантіям.

Імплементация міжнародних стандартів на національному рівні часто стикається з численними юридичними та практичними викликами. Юридичні виклики включають необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних норм. У країнах з розвинутою правовою системою, таких

як США, зміни в національному законодавстві можуть вимагати тривалих процесів прийняття та внесення змін у вже існуючі закони та регуляторні акти [10]. Це може бути ускладнено політичними та бюрократичними перешкодами.

Практичні виклики часто пов'язані з адаптацією існуючих навчальних програм та ресурсів до нових міжнародних стандартів. Наприклад, реалізація стандартів НАТО у країнах, що не є членами альянсу, може потребувати значних зусиль для перепідготовки інструкторів, оновлення технічного оснащення та інтеграції нових методик у вже діючі системи підготовки [1]. Це може бути особливо складним у країнах, які мають обмежені ресурси або нестачу спеціалізованих тренувальних центрів.

Крім того, національні особливості можуть створювати додаткові труднощі при імплементації міжнародних стандартів. Наприклад, в Україні, де відзначаються значні відмінності в рівні розвитку інфраструктури та технічних можливостей, інтеграція стандартів може бути ускладнена існуючими економічними та організаційними бар'єрами [6, с. 30–35].

Для покращення імплементації міжнародних стандартів на національному рівні можна запропонувати кілька заходів. По-перше, необхідно розробити комплексний план адаптації національного законодавства до міжнародних норм, що включає чіткі етапи та строки впровадження. Це дозволить зменшити юридичні перешкоди та забезпечити поступове і послідовне впровадження стандартів [12, с. 40–45].

По-друге, важливо забезпечити ефективну підготовку і перепідготовку персоналу, відповідального за імплементацію стандартів. Це включає в себе навчання інструкторів, розробку нових навчальних матеріалів і інтеграцію сучасних методик у навчальні програми [11, с. 60–65]. Важливо також забезпечити фінансування для оновлення технічного оснащення та інфраструктури.

По-третє, необхідно підвищити рівень співпраці між національними і міжнародними організаціями для обміну досвідом і кращими практиками. Це може включати участь у між-

народних тренінгах, форумах і конференціях, що дозволить національним структурам отримувати актуальну інформацію і підтримку в процесі впровадження стандартів [8].

Нарешті, важливо враховувати національні особливості і адаптувати міжнародні стандарти до конкретних умов і потреб країни. Це може включати коригування методик і підходів для відповідності місцевим реаліям і ресурсам [13, с. 20–25].

Таким чином, покращення імплементації міжнародних стандартів потребує комплексного підходу, який включає законодавства, підготовку персоналу, міжнародну співпрацю та врахування національних особливостей. Це дозволить забезпечити більш ефективно впровадження і застосування стандартів на національному рівні.

Висновки. У процесі дослідження міжнародних стандартів тактико-спеціальної підготовки було визначено ключові тенденції в еволюції цих стандартів, які з національних стандартів поступово переросли в міжнародні норми завдяки співпраці між державами і міжнародними організаціями. Виявлено, що такі стандарти відіграють критичну роль у формуванні ефективних тактичних і спеціальних навичок, що забезпечує підвищення готовності військових і правоохоронних структур до сучасних загроз.

Нами було здійснено акцент на дотриманні конституційних гарантій прав і свобод людини в Україні. Конституція України забезпечує широкий спектр правових гарантій, які необхідно враховувати при інтеграції міжнародних стандартів. Імплементація цих стандартів на національному рівні повинна відбуватися з урахуванням конституційних норм, що забезпечують захист прав і свобод людини.

Особливу увагу було приділено екстремальному водінню як важливій частині тактико-спеціальної підготовки. Це аспект є необхідним для управління транспортними засобами в складних і небезпечних умовах, що є критично важливим для успішного виконання оперативних завдань.

Аналіз показав, що країни відрізняються у своїх підходах до тактико-спеціальної під-

готовки в залежності від історичних, геополітичних і культурних особливостей. Це створює різноманіття в стандартах і методиках, які використовуються в навчанні.

Імплементация міжнародних стандартів на національному рівні стикається з численними викликами, включаючи необхідність адаптації законодавства, перепідготовки персоналу та інтеграції нових методик у вже існуючі системи підготовки. Ці виклики потребують комплексного підходу для забезпечення ефективного впровадження міжнародних норм.

Процес адаптації міжнародних норм вимагає вирішення суперечностей між міжнародними вимогами і національним законодавством. Необхідно зосередитися на усуненні можливих конфліктів та забезпеченні відповід-

ності між стандартами підготовки і правовими гарантіями. Під час реалізації міжнародних стандартів важливо гарантувати, що фізична і психологічна підготовка не порушує конституційних прав людини, і що національні практики відповідають міжнародним нормам.

Перспективи подальших досліджень можуть включати вивчення конкретних механізмів адаптації міжнародних стандартів до національної практики, аналіз нових технологій і їх впливу на права людини, а також розробку ефективних стратегій для поліпшення імплементации міжнародних норм. Це допоможе забезпечити повну відповідність тактико-спеціальної підготовки міжнародним стандартам, підвищуючи ефективність і правову безпеку в Україні.

Список використаних джерел:

1. NATO standardization agreements (STANAGs). URL https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69269.htm#:~:text=NATO%20Standardization.
2. Training and preparation. URL: <https://www.idf.il/en/mini-sites/training-and-preparation/>.
3. The JALLC-UKR Initiative – Supporting NATO’s and the Ukrainian Armed Forces’ Lessons Learned efforts. August 9, 2024. URL: <https://www.act.nato.int/article/jallc-ukr-initiative/>.
4. Cimbala S. J. Military persuasion: Deterrence and provocation in crisis and war. University Park: Pennsylvania State University Press. 1994. 296 p.
5. Israeli R. High-speed tactical driving in counter-terrorism operations. Tel Aviv: Counter-Terrorism Studies. 2018. 180 p.
6. Ханенков А. Міжнародні стандарти підготовки військових: досвід та перспективи для України. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2022. 240 с.
7. Заверуха О. М., Боровікова В. С. Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина: сучасні українські реалії. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 3–15.
8. Common security and defence policy (CSDP) missions and operations: Lessons learned and best practices. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en.
9. The UN disarmament yearbook. URL: <https://disarmament.unoda.org/publications/yearbook/>.
10. Train to win in a complex world. URL: https://armypubs.army.mil/ProductMaps/PubForm/Details.aspx?PUB_ID=1022335.
11. Smith R. Advanced tactical driving techniques for military and law enforcement. New York: Tactical Response Publications. 2019. 140 p.
12. Левченко О. Екстримальне водіння: теоретичні та практичні аспекти підготовки. Київ: НАВС України, 2021. 220 с.
13. Mahmoud Kholoud. Evolution of Israeli Military Doctrine: Adaptability in Response to Shifting Strategic Environments. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/380727460_Evolution_of_Israeli_Military_Doctrine_Adaptability_in_Response_to_Shifting_Strategic_Environments.
14. Хоменко І. Історія розвитку військової підготовки в Україні та світі. Київ, 2021. 300 с.

References:

1. NATO standardization agreements (STANAGs). Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69269.htm#:~:text=NATO%20Standardization [in English].
2. Training and preparation. Retrieved from: <https://www.idf.il/en/mini-sites/training-and-preparation/> [in English].

3. The JALLC-UKR Initiative – Supporting NATO’s and the Ukrainian Armed Forces’ Lessons Learned efforts. August 9, 2024. Retrieved from: <https://www.act.nato.int/article/jallc-ukr-initiative/> [in English].
4. Cimbala, S J. (1994). *Military persuasion: Deterrence and provocation in crisis and war*. University Park: Pennsylvania State University Press. 296 p. [in English].
5. Israeli, R. (2018). *High-speed tactical driving in counter-terrorism operations*. Tel Aviv: Counter-Terrorism Studies. 180 p. [in English].
6. Khanenkov, A. (2022). *Mizhnarodni standarty pidhotovky viiskovykh: dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy* [International Military Training Standards: Experience and Prospects for Ukraine]. Lviv: National University "Lviv Polytechnic". 240 p. [in Ukrainian].
7. Zaverukha, O.M., & Borovikova, V.S. (2016). Konstytutsiini harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna: suchasni ukrainski realii [Constitutional guarantees of human rights and freedoms of a person and a citizen: current Ukrainian reality]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*. No. 2. pp. 3–15 [in Ukrainian].
8. Common security and defence policy (CSDP) missions and operations: Lessons learned and best practices. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en [in English].
9. The UN disarmament yearbook. Retrieved from: <https://disarmament.unoda.org/publications/yearbook/> [in English].
10. Train to win in a complex world. Retrieved from: https://armypubs.army.mil/ProductMaps/PubForm/Details.aspx?PUB_ID=1022335 [in English].
11. Smith, R. (2019). *Advanced tactical driving techniques for military and law enforcement*. New York: Tactical Response Publications. 140 p. [in English].
12. Levchenko, O. (2021). *Ekstremalne vodinnia: teoretychni ta praktychni aspekty pidhotovky* [Extreme Driving: Theoretical and Practical Aspects of Training]. Kyiv: NAVS Ukrainy. 220 p. [in Ukrainian].
13. Mahmoud, Kholoud. (2024). *Evolution of Israeli Military Doctrine: Adaptability in Response to Shifting Strategic Environments*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/380727460_Evolution_of_Israeli_Military_Doctrine_Adaptability_in_Response_to_Shifting_Strategic_Environments [in English].
14. Khomenko, I. (2021). *Istoriia rozvytku viiskovoi pidhotovky v Ukraini ta sviti* [The History of Military Training Development in Ukraine and the World]. Kyiv. 300 p. [In Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-4>**Долгополова Марина Олександрівна,**

аспірантка кафедри адміністративного і кримінального права,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
проспект Науки, 72, Дніпро, 49045, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9555-5647>

ФУНКЦІЯ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ ПІД ЧАС ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА

***Анотація.** У науковій статті досліджується роль та функції контролюючих органів у процесі банкрутства підприємств в Україні, зокрема Пенсійної служби, Митної служби та Податкової служби. Основна мета статті полягає в аналізі та оцінці адміністративно-правового регулювання діяльності арбітражних керуючих і взаємодії між різними державними інститутами в контексті банкрутства. Аналізуються функції Пенсійної служби в процесі банкрутства, включаючи контроль за сплатою пенсійних внесків, моніторинг фінансового стану підприємств, участь у судових процедурах та забезпечення виплат пенсійних зобов'язань. Підкреслюється важливість цих функцій для захисту прав пенсіонерів і забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи. Обговорюються функції Митної служби, зокрема контроль за митними платежами, переміщенням товарів та активів через митні кордони, участь у судових процедурах, а також перевірка дотримання митних режимів та преференцій. Визначено роль митної служби у запобіганні незаконному вивезенню майна і забезпеченні дотримання митних правил. Розглядається участь Податкової служби в процесах банкрутства, включаючи проведення податкових перевірок, контроль за податковими зобов'язаннями боржників і участь у судових процедурах. Підкреслюється, що податковий орган може здійснювати перевірки навіть після визнання боржника банкрутом, що підтверджується чинним законодавством та судовими висновками. Стаття демонструє, що ефективне адміністрування і контроль у сфері банкрутства є критично важливими для забезпечення стабільності економічної системи та захисту прав усіх учасників процесу. Інтеграція функцій Пенсійної служби, Митної служби та Податкової служби в процесах банкрутства є необхідною для досягнення комплексного підходу до управління фінансовими труднощами підприємств та захисту інтересів держави і суспільства.*

***Ключові слова:** банкрутство, державний контроль, процедура банкрутства, адміністративно-правове регулювання, судові процедури.*

Dolhoplova Marina. THE FUNCTION OF CONTROL AND SUPERVISION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL INSTITUTIONS DURING BANKRUPTCY PROCEEDINGS

***Abstract.** The article examines the role and functions of regulatory authorities in the process of bankruptcy of enterprises in Ukraine, in particular; the Pension Service, the Customs Service and the Tax Service. The main purpose of the article is to analyze and evaluate the administrative and legal regulation of the activities of insolvency receivers and the interaction between various state institutions in the context of bankruptcy. The article analyzes the functions of the Pension Service in the bankruptcy process, including control over the payment of pension contributions, monitoring of the financial condition of enterprises, participation in court proceedings and ensuring payment of pension obligations. The importance of these functions for protecting the rights of pensioners and ensuring the financial stability of the pension system is emphasized. The functions of the Customs Service are discussed, including control over customs payments, movement of goods and assets across customs borders, participation in court proceedings, and verification of compliance with customs regimes and preferences. The role of the customs service in preventing the illegal export of property and ensuring compliance with customs rules is defined. The article also examines the participation of the Tax Service in bankruptcy proceedings, including tax audits, control over tax liabilities of debtors and participation in court proceedings. It is emphasized that the tax authority may conduct audits even after the debtor is declared bankrupt, which is confirmed by the current legislation and court opinions. The article demonstrates that effective administration and control in the field of bankruptcy are critical to ensuring the stability of the economic system and protecting the rights of all participants in the process. Integration of the functions of the Pension Service, the Customs Service and the Tax Service in bankruptcy proceedings is necessary to achieve a comprehensive approach to managing financial difficulties of enterprises and protecting the interests of the state and society.*

***Key words:** bankruptcy, state control, bankruptcy procedure, administrative and legal regulation, court procedures.*

Вступ. Процедура банкрутства є складним і багатограним процесом, що передбачає не лише врегулювання фінансових зобов'язань боржника, але й забезпечення захисту прав кредиторів та стабільності фінансової системи. Важливою складовою цього процесу є функції контролю та нагляду, які виконуються різними адміністративно-правовими інститутами.

Незважаючи на те, що законодавство визначає основні принципи і механізми контролю, існують проблеми, які потребують вирішення для забезпечення ефективності та прозорості процедур банкрутства: недостатня координація між державними органами і саморегулювальними організаціями, проблеми з виконанням нормативних вимог, недостатня прозорість у процедурах банкрутства, ефективність адміністративно-правового регулювання. Таким чином, проблема полягає у забезпеченні ефективного, прозорого та злагодженого контролю за процедурами банкрутства, що вимагає вдосконалення механізмів контролю, покращення координації між різними органами та удосконалення нормативної бази.

Матеріалами та методами дослідження є аналіз фактів (оцінка, зіставлення, порівняння) та вибір і обґрунтування наукових рекомендацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері контролю та нагляду адміністративно-правових інститутів під час процедури банкрутства показує значну активність у вивченні різних аспектів цього процесу такими видатними вченими як Л. В. Сенченко, І. А. Бутирська, Ю. П. Битяк, Ю. В. Чорна, Я. О. Левшина, Б. В. Яринко, та інші. Основні напрямки досліджень можна узагальнити таким чином. Дослідження ефективності існуючих механізмів контролю за діяльністю арбітражних керуючих і процедур банкрутства вказують на необхідність удосконалення системи моніторингу. Наприклад, роботи вчених, таких як Яринко Б. В., акцентують увагу на проблемах корупції та зловживань в сфері банкрутства, підкреслюючи важливість посилення контрольних функцій як з боку державних органів, так і саморегулювальних організацій. Вияв-

лені проблеми, як-от недостатня прозорість і несвоєчасне виконання процедур, вимагають комплексних змін у нормативно-правовій базі та практиці контролю. Останні публікації також розглядають роль саморегулювальних організацій арбітражних керуючих. Дослідження зосереджені на аналізі функцій цих організацій у формуванні і дотриманні професійних стандартів і кодексів етики, їх впливу на якість процедур банкрутства, а також на ефективність взаємодії з державними органами. Зокрема, дослідження показують, що саморегулювальні організації відіграють ключову роль у підтримці професійного рівня і регулюванні діяльності арбітражних керуючих. Останні роботи також звертають увагу на вплив податкових і митних органів на процеси банкрутства. Аналіз показує, що ефективний контроль за податковими та митними зобов'язаннями є критично важливим для забезпечення фінансової стабільності і правопорядку. Висвітлюється потреба у більш інтегрованому підході до управління податковими і митними процедурами в контексті банкрутства, що включає покращення механізмів контролю і обміну інформацією. Дослідження також розглядають питання взаємодії між різними органами контролю, включаючи державні органи, саморегулювальні організації, податкові та митні служби. Виявлено, що існуючі проблеми у координації можуть впливати на ефективність процедури банкрутства, тому необхідно удосконалювати механізми взаємодії і комунікації між цими органами. Останні публікації акцентують увагу на впровадженні нових технологій та підходів для покращення контролю за процедурами банкрутства. Це включає використання електронних систем звітності, автоматизацію процесів перевірки і моніторингу, а також розвиток нових інструментів для забезпечення прозорості і ефективності.

Загалом, дослідження вказують на важливість комплексного підходу до вдосконалення контролю та нагляду у сфері банкрутства, включаючи як правові, так і технологічні аспекти, що дозволить забезпечити ефективність і справедливість у цьому складному процесі.

Мета полягає в аналізі функцій контролю та нагляду адміністративно-правових інститутів під час процедур банкрутства. Зокрема, стаття ставить за мету: 1) дослідити, як державні органи, зокрема суди і уповноважені органи з питань банкрутства, здійснюють контроль за процедурами банкрутства та їх ефективність; 2) вивчити роль професійних асоціацій і саморегулювальних організацій у контролі над діяльністю арбітражних керуючих та інших учасників процедур банкрутства; 3) проаналізувати існуючі проблеми і недоліки в системі контролю і нагляду, а також виявити можливі ризики, що виникають в результаті недостатнього контролю; 4) сформулювати рекомендації щодо покращення системи контролю та нагляду, включаючи зміни в законодавстві, вдосконалення практичних механізмів і посилення інституційного забезпечення.

Результати. Процедура банкрутства є складним правовим механізмом, що забезпечує врегулювання фінансових труднощів неплатоспроможних підприємств і організацій. Вона має на меті захист прав кредиторів і забезпечення економічної стабільності через ефективний розподіл активів боржника. Однак, для забезпечення справедливості та ефективності процесу банкрутства необхідний належний контроль і нагляд з боку адміністративно-правових інститутів. Відсутність ефективного контролю може призвести до зловживань, фіктивних банкрутств і порушень прав кредиторів.

Відповідно до положень статті 20 Кодексу України з процедур банкрутства, контроль за діяльністю арбітражних керуючих здійснюється або державним органом з питань банкрутства, або саморегулювальною організацією арбітражних керуючих. Державний орган, відповідальний за банкрутство, реалізує контроль через проведення планових і позапланових перевірок відповідно до встановлених ним процедур.

Згідно з абзацом третім пункту 1 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228, Міністерство юстиції України виконує функції державного органу з питань банкрутства [6].

Для здобуття посвідчення арбітражного керуючого, відповідно до статті 11 Кодексу України з процедур банкрутства, кандидат повинен бути громадянином України з вищою юридичною або економічною освітою другого (магістерського) рівня, мати загальний стаж роботи за фахом не менше трьох років або один рік після отримання відповідної вищої освіти на керівних посадах, пройти навчання і стажування тривалістю шість місяців, встановлене державним органом, володіти державною мовою і скласти кваліфікаційний іспит.

Процедура складання кваліфікаційного іспиту визначена Порядком складання кваліфікаційного іспиту осіб, які мають намір здійснювати діяльність арбітражного керуючого, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 13 серпня 2019 року № 2535/5. Іспит проводиться шляхом автоматизованого анонімного тестування під контролем Кваліфікаційної комісії арбітражних керуючих. Згідно зі статтею 15 Кодексу України з процедур банкрутства, Кваліфікаційна комісія арбітражних керуючих утворюється у встановленому державним органом порядку для перевірки спеціальних знань осіб, які претендують на цю діяльність [3].

Таким чином, процес отримання свідчення арбітражного керуючого і права здійснювати відповідну діяльність регулюється Міністерством юстиції України через Кваліфікаційну комісію арбітражних керуючих. Ці адміністративно-правові процедури забезпечують контроль за видачею посвідчення арбітражного керуючого, що сприяє ефективному і справедливому проведенню процедур банкрутства, захисту прав усіх сторін і стабільності фінансової системи країни. Адміністративно-правовий контроль та регулювання в цій сфері є критично важливими для запобігання зловживанням та підтримання правопорядку.

Міністерство юстиції України також реалізує функції контролю за допомогою Системи електронної звітності арбітражних керуючих (СЕЗАК). СЕЗАК є веб-платформою, створеною для ведення електронної звітності арбі-

тражних керуючих. Відповідно до Порядку подання обов'язкових відомостей арбітражними керуючими, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 18 січня 2013 року № 130/5, арбітражні керуючі повинні надавати інформацію про боржника та хід провадження у справі про банкрутство [5]. Неподання або неповне подання таких документів у встановлений термін, а також виявлення недостовірних даних є підставою для проведення позапланових перевірок діяльності арбітражного керуючого.

Міністерство юстиції України також виконує функцію організації, яка включає підбір та розстановку кадрів. Важливим аспектом є відбір та призначення кваліфікованих фахівців, які відповідають завданням організації у сфері банкрутства [1, с. 79]. Це передбачає проведення конкурсів, оцінку компетенцій і призначення відповідних співробітників, включаючи видачу посвідчення арбітражного керуючого та моніторинг їхньої діяльності через планові та позапланові перевірки.

У дисертації Б. В. Яринка розглядаються адміністративно-правові засади реалізації контрольно-наглядової функції за результатами діяльності арбітражних керуючих як з боку органів державної виконавчої влади, так і з боку органів громадського контролю та нагляду [7, с. 13]. Державний контроль і нагляд за діяльністю арбітражних керуючих спрямовані на попередження корупційних ризиків і проявів суб'єктивізму, які можуть призвести до незаконного збагачення, зловживання правами, порушень цивільно-правових, господарських і податкових зобов'язань, а також захоплення власності через рейдерські схеми.

Згідно з частинами 2 та 3 статті 32 Кодексу України з процедур банкрутства, саморегулювальна організація арбітражних керуючих є некомерційною професійною організацією, що об'єднує всіх арбітражних керуючих і створена для забезпечення реалізації завдань самоврядування арбітражних керуючих. Вона є юридичною особою і функціонує через організаційні форми самоврядування, передбачені цим Кодексом. Саморегулювальна організація арбітражних керуючих створюється

з'їздом арбітражних керуючих України і не може бути реорганізована, а ліквідація можлива лише на підставі закону.

Згідно зі статтею 33 Кодексу України з процедур банкрутства, саморегулювальна організація арбітражних керуючих [2]:

1. Здійснює контроль за діяльністю арбітражних керуючих щодо дотримання Кодексу України з процедур банкрутства, Кодексу професійної етики арбітражного керуючого та інших нормативно-правових актів.

2. Бере участь у розробленні нормативно-правових актів та заходів, що стосуються відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом.

3. Представляє інтереси арбітражних керуючих у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями.

4. Захищає професійні права арбітражних керуючих.

5. Забезпечує високий професійний рівень і розвиток професії арбітражних керуючих.

6. Сприяє престижності професії арбітражних керуючих.

7. Організовує перевірку оприлюдненої інформації, що принижує честь і гідність арбітражних керуючих, і вживає заходів для її спростування у випадку недостовірності.

8. Надає консультації та готує методичні рекомендації з питань професійної етики арбітражних керуючих і застосування прогресивних практик.

9. Інформує суспільство про практику та проблемні питання у процедурах відновлення платоспроможності.

10. Виконує інші повноваження відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства.

Отже, саморегулювання арбітражних керуючих є процесом, в рамках якого самі арбітражні керуючі визначають стандарти та норми своєї професійної діяльності, забезпечують їх дотримання та контролюють виконання. Це має ключове значення у сфері банкрутства, оскільки арбітражні керуючі

займають центральну роль у реалізації процедур банкрутства, розподілі майна та вирішенні спорів між кредиторами та боржником.

Саморегулювання включає розробку кодексу етики та професійних стандартів, які регламентують поведінку арбітражних керуючих та їх взаємодію з клієнтами, судами і іншими учасниками процесу. У ході процедур розпорядження майном та ліквідації, розпорядник майна та ліквідатор направляють запити до адміністративних органів з метою підтвердження відсутності боргів підприємства-боржника перед державними установами, такими як Податкова служба, Митна служба та Пенсійна служба [4].

Пенсійна служба може контролювати процедури банкрутства підприємств через кілька ключових способів: 1) Перевірка сплати внесків заробітної плати працівників для підтримки фінансової стабільності пенсійної системи. 2) Аналіз заборгованості перед пенсійним фондом, що впливає на виплату внесків і пенсійних виплат. 3) Брати участь у судових розглядах, пов'язаних з банкрутством, з метою захисту пенсійних прав працівників і стабільності системи. 4) Залучення до розподілу активів між кредиторами, щоб забезпечити першочергову виплату пенсійних зобов'язань або компенсацію за втрату пенсійних прав. Таким чином, пенсійна служба застосовує різні механізми для забезпечення прав пенсіонерів та фінансової стабільності пенсійної системи під час процедур банкрутства.

Митна служба може контролювати процедури банкрутства підприємств через такі основні способи: 1. Перевірка сплати митних платежів підприємствами для забезпечення надходжень до державного бюджету. 2. Відстеження переміщення товарів через митні кордони для запобігання незаконному вивезенню майна та забезпечення виконання митних правил. 3. Залучення до судових розглядів, що стосуються митних питань або впливають на фінансову стабільність митної системи. 4. Перевірка дотримання митних режимів та преференцій, що застосовуються під час банкрутства.

Податкова служба має важливу роль у контролі під час процедур банкрутства: 1. Податкова служба бере участь у судових розглядах банкрутства, включаючи збір податкових зобов'язань та захист інтересів бюджету. 2. Після ухвалення рішення про банкрутство податковий орган отримує повідомлення протягом трьох днів. 3. Податкова служба може проводити документальні позапланові перевірки під час розпорядження майном або санації боржника, щоб визначити його податкові зобов'язання. 4. Верховний Суд підтвердив, що податкові перевірки можливі і після визнання боржника банкрутом.

Висновки. Контроль за процедурами банкрутства здійснюється через різні державні органи, зокрема, пенсійну службу, митну службу та податкову службу. Кожен з цих органів має специфічні функції та механізми контролю, які забезпечують дотримання відповідних законодавчих і нормативних вимог. Пенсійна служба контролює сплату пенсійних внесків, моніторить фінансовий стан підприємств, бере участь у судових процедурах і контролює розподіл активів у разі банкрутства для захисту прав пенсіонерів та фінансової стабільності пенсійної системи. Митна служба контролює виконання митних платежів, відстежує переміщення товарів та активів через митні кордони, бере участь у судових процедурах і перевіряє дотримання митних режимів і преференцій, що забезпечує дотримання митних правил та фінансову стабільність митної системи. Податкова служба проводить перевірки податкових зобов'язань боржників, бере участь у судових процедурах банкрутства, забезпечує виконання податкових зобов'язань і моніторить фінансовий стан підприємств. Законодавство дозволяє проведення податкових перевірок навіть після визнання боржника банкрутом, що підтверджується судовими висновками. Ефективний контроль у сфері банкрутства досягається через інтеграцію функцій різних контролюючих органів, які забезпечують комплексний підхід до моніторингу і регулювання процедур банкрутства. Це включає перевірки, участь у судових процедурах і забезпечення відповідності всіх вимог законодавства.

Список використаних джерел:

1. Чорна Ю.В. Поняття та основні ознаки систем банкрутства. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 1 (84) URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16515>.
2. Жуков С. Дискусійні новели щодо відкриття та закриття провадження у справі про банкрутство відповідно до кодексу. ЮРЛІГА. 2018. 27 грудня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/630435>.
3. Удовиченко О. Кодекс із процедур банкрутства: нові правила. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012205.
4. Беляневич О.А. Дія закону за колом осіб (на прикладі законодавства про банкрутство). *Право України*. 2009. № 8. С. 79–85.
5. Яринко Б. В. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю арбітражних керуючих: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2020. 21 с.
6. Бірюков О.М. Сучасний стан розвитку законодавства про банкрутство. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4 (28).
7. Поляков Б. Принцип доміно, або як КзПБ може спровокувати ланцюгове падіння підприємств країни. *Закон і Бізнес*. 2019. 3–9 серпня. № 30 (1432). С. 13.

References:

1. Chorna, U.V. (2016). Ponyattya ta osnovni oznaky system bankrutstva [Concepts and main features of bankruptcy systems. Bulletin of the National]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy*. № 1 (84). Retrieved from: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16515> [in Ukrainian].
2. Zhukov, S. (2018). Dyskusiyni novely shchodo vidkryttya ta zakryttya provadzhennya u spravi pro bankrutstvo vidpovidno do kodeksu [Discussion novels regarding the opening and closing of bankruptcy proceedings in accordance with the Code]. YURLIHA: 27.12.18 Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/630435> [in Ukrainian].
3. Udovychenko, O. Kodeks iz protsedur bankrutstva: novi pravyla [Bankruptcy Procedures Code: New Rules]. Retrieved from: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012205 [in Ukrainian].
4. Belyanevych, O.A. (2009). Diya zakonu za kolom osib (na prykladi zakonodavstva pro bankrutstvo) [The effect of the law on the circle of persons (on the example of bankruptcy legislation)]. *Pravo Ukrainy*. № 8., 79–85 p. [in Ukrainian].
5. Yarynko, B.V. (2020). Administratyvno-pravovi zasady zdiysnennya kontrolyu za diyal'nistyu arbitrazhnykh keruyuchykh [Administrative and legal principles of control over the activities of arbitration managers]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Nats. un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Kyiv, 21 p. [in Ukrainian].
6. Biryukov, O.M. (2008). Suchasnyy stan rozvytku zakonodavstva pro bankrutstvo [The current state of development of bankruptcy legislation]. *Universytets'ki naukovy zapysky*, № 4 (28) [in Ukrainian].
7. Polyakov, B. (2019). Pryntsyp domino, abo yak KzPB mozhe sprovokuvaty lantsyuhove padinnya pidpryyemstv krayiny [The principle of dominoes, or how KzPB can provoke a chain fall of the country's enterprises]. *Zakon i Biznes*, 3–9. 08.19 № 30 (1432), 13 p. [in Ukrainian].

УДК 342.351.74 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-5>**Єсімов Сергій Сергійович,**

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
Львівський державний університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9327-0071>

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. Поліцейська діяльність є складною та багатогранною галуззю, що вимагає від спеціалістів глибокого розуміння нормативно-правового середовища, аналітичних здібностей та ефективної взаємодії з громадськістю. Динамічні зміни в суспільстві, технологічний прогрес та нові виклики змушують поліцію постійно адаптуватися та розвивати ефективні заходи для забезпечення публічної безпеки та порядку. У даному контексті розглядаються питання цифрової трансформації та модернізації форм і методів контролю та нагляду у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових технологій найближчого майбутнього. Розглянуто основні форми та методи (загальні та спеціальні) контролю та нагляду, які мають перспективу застосування за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій у розглянутій сфері. Наукове пізнання суті та змісту проблеми адміністративно-правового та інформаційно-правового забезпечення публічної безпеки та порядку дозволяє охарактеризувати об'єкт та предмет правового регулювання даної сукупності відносин, що становить теоретико-методологічну основу розробки адміністративно-правового забезпечення контролю та нагляду у даній сфері. Відзначено деякі позитивні умови та фактори, що впливають на впровадження сучасних інформаційних технологій при застосуванні форм та методів (загальних та спеціальних) контролю та нагляду. Концептуальне конструювання системи контролю та нагляду щодо діяльності органів Національної поліції забезпечення публічної безпеки та порядку представляє складність через багатоаспектність і передбачає розробку теоретико-методологічних питань, адміністративно-правового та інформаційно-правового механізму, основних напрямів, форм і методів реалізації інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: інформаційні технології, штучний інтелект, безпека дорожнього руху, зброя, системи розпізнання, інформаційні системи МВС.

Yesimov Serhii. CONTROL AND SUPERVISION OF THE POLICE IN THE FIELD OF ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Abstract. Policing is a complex and multifaceted field that requires specialists to have a deep understanding of the legal environment, analytical skills and effective interaction with the public. Dynamic changes in society, technological progress and new challenges force the police to constantly adapt and develop effective measures to ensure public safety and order. In this context, issues of digital transformation and modernization of forms and methods of control and supervision in the field of ensuring public safety and order; implementation of the latest information and communication technologies and digital technologies of the near future are considered. The main forms and methods (general and special) of control and supervision, which have the prospect of application through the use of information and communication technologies in the considered field, are considered. Scientific knowledge of the essence and content of the problem of administrative-legal and informational-legal provision of public security allows to characterize the object and subject of legal regulation of this set of relations, which constitutes the theoretical and methodological basis for the development of administrative-legal provision of control and supervision in this area. Some positive conditions and factors affecting the implementation of modern information technologies in the application of forms and methods (general and special) of control and supervision are noted. The conceptual design of the system of control and supervision over the activities of the National Police bodies ensuring public safety and order is complex due to its multifaceted nature and involves the development of theoretical and methodological issues, administrative-legal and information-legal mechanism, main directions, forms and methods of implementation of information and communication technologies.

Key words: information technologies, artificial intelligence, traffic safety, weapons, recognition systems, information systems of the Ministry of Internal Affairs.

Вступ. Реалізація Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу торкається всіх інститутів держави. Змінюється суспільство, функції держави, змінюються функції правоохоронних органів. Практичне вирішення завдань, які стоять перед державою, неможливо без глибокого і всебічного, науково обґрунтованого осмислення сутності та кардинальних тенденцій розвитку інститутів держави. Проблема управління державою позначила особливе місце Національної поліції. Процес інтеграції поліції у співтовариство правоохоронних органів ЄС вимагає ознайомлення з теорією та практикою організації та діяльності поліцейських відомств країн ЄС, оскільки поліція відіграє головну роль у забезпеченні внутрішньої безпеки країни. На поліцію як одну з важливих складових державного механізму покладається виконання багатьох функцій, у тому числі й забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, охорона громадського порядку та боротьба зі злочинністю.

Питання контролю та нагляду поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку розглядали науковці: О. Бандурка, А. Василюшин, С. Гусарев, Е. Демський, В. Заросило, Р. Калюжний, М. Ковалів, В. Курило, Р. Мельник, О. Остапенко, В. Фатхутдінов, Х. Ярмакі, О. Ярмиш тощо. На сьогодні питання контролю і нагляду поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку в умовах цифрової трансформації потребує вивчення з погляду на досвід країн ЄС.

Метою статті є дослідження контролю та нагляду поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку в умовах цифрової трансформації.

Матеріали та методи. Методологічну та теоретичну основу дослідження складають вітчизняні та зарубіжні наукові роботи в галузі теорії права, держави, її функцій, форм і механізму, а також праці, які стосуються суті поліції, форм та методів поліцейської діяльності. Враховуючи загальнотеоретичний аспект дослідження, у роботі використовувалися загальнонаукові методи пізнання. Поряд із цим застосовувалися методи: історико-пра-

вовий, формально-логічний, порівняльно-правовий, системно-структурний, системно-функціональний, метод моделювання та інші. Стаття написана на основі сучасних вітчизняних і зарубіжних концепцій про соціальний характер функцій правової демократичної держави, у тому числі правоохоронних, про місце та роль поліції в їх реалізації, про зміст, форми та методи поліцейської діяльності щодо контрольних і наглядових функцій в умовах цифрової трансформації. Дослідження спирається на аналіз адміністративного та інформаційного законодавства країн Європейського Союзу, що регламентує діяльність поліції. У статті враховано постанову Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» [1]. Розглядаються теоретичні проблеми контролю та нагляду поліції в умовах цифрової трансформації.

Результати. Одним з ключових напрямів державної політики в Україні є забезпечення публічної безпеки та порядку, про що свідчать Стратегія національної безпеки України [2]. З ряду завдань, поставлених для досягнення мети забезпечення державної та публічної безпеки, які мають можливість реалізації в адміністративно-правових відносинах, слід зазначити: виявлення та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, боєприпасів, вибухових речовин, наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів; підвищення безпеки дорожнього руху; підвищення ефективності заходів запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру. Зазначені завдання можуть реалізовуватись у контексті адміністративно-правових відносин за допомогою здійснення контролю та нагляду органами Національної поліції.

До таких важливих видів контрольної та наглядової діяльності слід віднести: нагляд за дотриманням учасниками дорожнього руху вимог законодавства України у сфері безпеки дорожнього руху поліцейськими Національної поліції; нагляд і контроль за забезпечен-

ням безпеки автомобільних доріг; контроль (нагляд) у сфері діяльності, пов'язаної з обігом прекурсорів наркотичних засобів та психотропних речовин; контроль за оборотом вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами боєприпасів, патронів до зброї, збереженням та технічним станом бойової службової зброї, яка перебуває у тимчасовому користуванні у фізичних і юридичних осіб, за дотриманням фізичними і юридичними особами законодавства щодо обігу зброї.

Ефективність виконання органами Національної поліції контрольних і наглядових функцій у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку значною мірою залежить від правильності вибору форм і методів контролю та нагляду. Серйозну проблему їх застосування становить відсутність в адміністративно-правовій науці єдиного підходу до визначення понять «форма контролю та нагляду» та «метод контролю та нагляду», до критеріїв їхнього розмежування. Складно встановити правову природу контрольних (наглядових) заходів та дій.

Під формами контролю та нагляду розуміється діяльність органів Національної поліції та їх посадових осіб при здійсненні державних функцій з контролю та нагляду, що включає контрольні-наглядові заходи, а під методами контролю і нагляду – характер управлінського впливу [3, с. 462].

В Україні активно формується та використовується законодавче регулювання відносин, що виникають у зв'язку із розвитком цифрової економіки. Вченими зазначається, що у сфері правового регулювання виникли відносини: суб'єктами яких стали «цифрові особи»; пов'язані з юридично значущою ідентифікацією особи у віртуальному просторі; що виникають у зв'язку з реалізацією прав людини у «цифровому просторі»; пов'язані із застосуванням робототехніки; пов'язані з використанням інформаційних баз даних; пов'язані з реалізацією державних функцій у

віртуальному просторі та їх переведенням у цифрову форму тощо [4, с. 307].

У зв'язку з цим закономірним є трансформація в умовах цифрової економіки правових форм і методів контролю та нагляду, у тому числі у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. Це безпосередньо обумовлено впровадженням інформаційних технологій у контрольну та наглядову діяльність органів Національної поліції.

Виходячи з аналізу практики країн ЄС та досвіду України найбільш затребуваними на даний час у сфері, що досліджується є інформаційні системи розпізнання, безпілотні літальні апарати та технології штучного інтелекту.

Серед передових інформаційних систем слід виділити Єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку пріоритетних електронних інформаційних ресурсів її суб'єктів та міжвідомчі інформаційні системи (наприклад, система «Аркан»), що дозволяють обробляти велику кількість інформації у базах даних [5]. Такі системи можуть бути застосовані в будь-якому із згаданих видів контрольної-наглядової діяльності органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. В Україні є позитивний досвід впровадження та використання.

У практичній діяльності успішно застосовуються: автоматизована інформаційна система оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС України, яка дозволяє створити єдиний інформаційний простір і забезпечити інформаційний обмін між органами державної влади; Єдина інформаційна система Міністерства внутрішніх справ та перелік пріоритетних електронних інформаційних ресурсів її суб'єктів дозволяє здійснювати міжвідомчу службову електронну взаємодію, отримувати інформацію із загальних баз даних; Єдиний реєстр зброї [6; 7]. За допомогою даної системи автоматично відстежуватиметься шлях кожної одиниці зброї, що випускається в країні, від заводу до кінцевого користувача, у тому числі патронів до зброї.

Виходячи з можливостей автоматизованої інформаційної системи оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС та Системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, також системи інтеперабельності в Україні (система «Трембіта»), вони є і можуть стати однією з важливих інструментів при реалізації такої форми контролю та нагляду, як документарна перевірка [8].

Серед загальних методів контролю та нагляду вони можуть бути застосовні щодо превентивних заходів у вигляді інформування. Єдиний реєстр зброї – електронна система Національної поліції для здійснення контролю за обігом зброї дозволить ефективніше застосовувати такий спеціальний метод, як дистанційний контроль (моніторинг).

Нововведенням у здійсненні контролю та нагляду є застосування безпілотних літальних апаратів в підрозділах поліції. Правове регулювання їх застосування у секторі правоохоронної діяльності фактично починає формуватися. Однак практика їх використання в Україні є, на що вказують дослідження О. Бандурки, С. Науменка, Т. Шевченка [9].

Безпілотні літальні апарати (далі – БПЛА) використовувалися при забезпеченні публічної безпеки та порядку у нагляді патрульною поліцією за дотриманням учасниками дорожнього руху вимог законодавства України в галузі безпеки дорожнього руху; нагляді та контролі за станом авто доріг.

Контроль та нагляд за забезпеченням безпеки автомобільних доріг з використанням безпілотних літальних апаратів має перспективи розвитку за напрямками: контроль за станом доріг; використання БПЛА допомагає вирішити завдання, що дозволяють ухвалити правильні управлінські рішення, як моніторинг вулично-дорожньої мережі міста; аерофотозйомка автомобільних доріг та залізниць, придорожньої обстановки; облік та моніторинг доріг, об'єктів придорожньої інфраструктури; оцінка стану доріг; створення цифрової картографічної основи дорожньо-транспортної інфраструктури; створення аерофотознімків при проектуванні, експлу-

атації та будівництві доріг; оперативний моніторинг; використання БПЛА дозволить у найкоротші терміни у разі виникнення надзвичайних ситуацій виявити загрози безпеці громадян.

У зв'язку з цим нову інтерпретацію у зазначеній сфері можуть одержати спеціальні методи контролю та нагляду – дистанційний контроль (моніторинг), контроль-наглядові дії у формі огляду.

При здійсненні нагляду за дотриманням учасниками дорожнього руху вимог законодавства у сфері безпеки дорожнього руху можливість використання безпілотних літальних апаратів для виявлення порушень правил дорожнього руху закріплено у главі 3.2 «Технічні можливості поліцейських безпілотних літальних апаратів щодо контролю за дорожнім рухом, проведення огляду місця події та фіксації доказової інформації» Методичних рекомендацій МВС України «Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції» [10].

Однак детальної регламентації порядку та правил їх використання немає. Хоча до безпілотних літальних апаратів фактично можуть бути прикріплені спеціальні технічні прилади, які дозволяють фіксувати швидкість руху транспортних засобів, дотримання дорожньої розмітки, дорожньо-транспортні пригоди. Використання безпілотних літальних апаратів дозволить удосконалити спеціальний метод контролю та нагляду – інструментальне обстеження.

У зв'язку з цим є можливим їх використання при застосуванні такої форми контролю та нагляду, як спостереження за дотриманням обов'язкових вимог, та спеціальних методів – реалізація контрольних та наглядових дій у вигляді огляду та інструментального обстеження.

Правове регулювання застосування технологій штучного інтелекту у контрольній та наглядовій діяльності органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку знаходиться на стадії становлення. Концепція розвитку штучного інтелекту передбачає можливість застосування

для підвищення якості надання адміністративних послуг, зниження витрат на їх надання [11]. В Україні успішної практики реалізації у контрольній та наглядовій діяльності немає, за винятком практики впровадження технології розпізнавання осіб, але така практика існує в країнах Європейського Союзу, які готові надати необхідну технічну документацію, обладнання та провести навчання поліції.

Виходячи з аналізу європейської практики, перспективними, які можуть вплинути на розширення можливостей застосування форм і методів контролю та нагляду у сфері правоохоронній сфері, є технологія розпізнавання осіб, інтелектуальна транспортна система та програмні роботи-помічники.

Технологія розпізнавання осіб є системою зі штучним інтелектом, який здатний до машинного навчання, самостійного збору та аналізу великих обсягів даних. Така технологія може ефективно сприяти здійсненню в Україні (з урахування позиції Європейського Суду з прав людини [12]) державного нагляду за дотриманням учасниками дорожнього руху вимог законодавства України щодо безпеки дорожнього руху; контролю (нагляду) у сфері діяльності, пов'язаної з обігом прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин; контролю за обігом вогнепальної зброї, боеприпасів, патронів до зброї, збереженням та технічним станом службової зброї, яка перебуває у тимчасовому користуванні у фізичних і юридичних осіб, за дотриманням фізичними і юридичними особами законодавства України в галузі обігу зброї; спостереження за суб'єктами, які беруть участь у незаконному обороті наркотичних і психотропних речовин.

Технологія розпізнавання осіб може набути поширення при застосуванні такого загального методу контролю та нагляду, як аналіз отриманих результатів моніторингу та спеціального методу – дистанційного контролю (моніторингу).

Інтелектуальна транспортна система – це система, що інтегрує сучасні інформаційні, комунікаційні та телематичні технології, технології управління та призначена для автоматизованого пошуку та прийняття максимально

ефективних сценаріїв керування транспортною системою регіону, конкретним транспортним засобом або групою транспортних засобів з метою забезпечення заданої мобільності населення; максимізації показників використання дорожньої мережі; підвищення безпеки і ефективності транспортного процесу; комфортності для водіїв та користувачів транспорту [13].

В Україні основним документом, який регламентує впровадження інтелектуальних транспортних систем, є Державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018–2023 роки, реалізація, яких призупинена у зв'язку з воєнним станом.

Передбачається, що інтелектуальна транспортна система володітиме функціями відеоспостереження, моніторингу параметрів транспортних потоків, метеомоніторингу, світлофорного керування, інформування учасників дорожнього руху за допомогою динамічних інформаційних табло та знаків змінної інформації, моніторингу екологічних параметрів, ваго-габаритного контролю транспортних засобів.

Наразі вказана технологія впроваджується у 4 областях, які стали пілотними майданчиками. Враховуючи багатофункціональність інтелектуальних транспортних систем, слід зазначити, що вони можуть отримати широку реалізацію у методах здійснення контролю та нагляду. По-перше, у здійсненні дистанційного контролю (моніторингу) та подальшому аналізі отриманих результатів моніторингу; по-друге, у контрольній-наглядовій діяльності як інструментальне обстеження.

Програмні роботи-помічники у світовій практиці використовуються з метою полегшення прийняття та винесення рішення у справі. На сучасному розвитку інформаційних технологій вони застосовуються в судовій діяльності. Однак, враховуючи специфіку контрольної та наглядової діяльності органів Національної поліції України, яка включає

повноваження органів Національної поліції щодо винесення рішення у справі та призначення покарання за адміністративне правопорушення, зазначені технології штучного інтелекту можуть використовуватися при здійсненні нагляду за дотриманням учасниками дорожнього руху вимог законодавства України у сфері безпеки дорожнього руху.

Технології можуть застосовуватися у порядку спрощеного провадження, коли адміністративне покарання призначається поліцейськими патрульної поліції без складання протоколу про адміністративне правопорушення у випадках, передбачених ст. 258 «Випадки, коли протокол про адміністративне правопорушення не складається» Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Фактично такі роботи-помічники здатні в автоматизованому режимі обробляти інформацію, отриману з пристроїв фото та відео фіксації, та на її основі формувати постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху. Міра адміністративного покарання (розмір штрафу) формуватиметься системою в автоматизованому режимі за допомогою аналізу існуючої практики застосування, що забезпечуватиме об'єктивність та неупередженість рішення у конкретній справі.

Аналогічні можливості роботів-помічників можуть бути застосовні при реалізації загальних методів контролю та нагляду, як процесуальне (процедурне) документування контрольних і наглядових заходів, контрольних та наглядових дій, зокрема при складанні актів перевірки, а також аналіз отриманих результатів під час моніторингу. Вони можуть сприяти об'єктивній вибірці об'єктів контролю та нагляду при застосуванні ризикорієнтованого підходу. Роботи-помічники дозволять з більшою точністю проведення в деяких випадках контрольних і наглядових дій у вигляді експерименту у віртуальному просторі.

Однак реальне впровадження зазначених інформаційних технологій у контрольну та наглядову діяльність органів Національної поліції щодо забезпечення публічної без-

пеки та порядку, у контексті цифровій трансформації форм і методів контролю, можливе за наявності позитивних умов і чинників. Умова – це обставина, від якої щось залежить; обстановка, у якій відбувається, здійснюється щось. Чинник – це момент, істотна обставина у процесі або явище.

Ключовою умовою впровадження даних інформаційних систем при застосуванні форм і методів контролю та нагляду є ступінь розробленості та розвитку правового регулювання, а фактори є рушійним чинником впровадження інформаційних технологій.

До позитивних факторів, що стимулюють впровадження інформаційних технологій, у тому числі трансформації форм і методів контролю та нагляду, слід віднести: формування нового світогляду щодо цифровізації суспільства; поява нових цифрових відносин, які раніше не вимагали врегулювання; постійне зростання обсягів інформації, що диктує необхідність довгострокового мережевого зберігання. Загалом умови застосування інформаційних технологій у контрольній та наглядовій діяльності органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку мають позитивну оцінку.

Однак є суттєві недоліки та прогалини, які потребують усунення. У більшості правове регулювання представлено рядом актів програмного характеру, що недостатнє для ефективного використання інформаційних технологій. Вони лише встановлюють загальні завдання, напрями, принципи розвитку та використання інформаційних технологій, а правова регламентація порядку та правил використання більшості розглянутих технологій відсутня.

Відсутнє правове регулювання використання технологій розпізнавання осіб, яке гарантувало б захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. У зв'язку з цим необхідна розробка етичних норм застосування даної системи у правоохоронній діяльності, в яких обов'язково слід передбачити цілі та умови застосування зазначеної технології, гласність її застосування, а також відповідальність за шкоду, заподіяну нею.

У правовій дійсності України сформувалися необхідні позитивні фактори та базові умови, які дозволяють впроваджувати інформаційні технології у контрольну та наглядову діяльність органів Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку.

Висновки. Необхідно зазначити що, у сфері контролю та нагляду за забезпеченням публічної безпеки та порядку інформаційні технології у діяльності Національної поліції:

– знаходять відображення у такій формі контролю та нагляду, як документарна перевірка та спостереження за дотриманням обов'язкових вимог;

– використовуються при застосуванні загального методу контролю та нагляду, як проведення профілактичних заходів і спе-

ціальних методів, як дистанційний контроль (моніторинг) та контроль-наглядові дії у формі огляду та інструментального обстеження;

– можуть застосовуватися для реалізації загальних методів контролю та нагляду щодо аналізу отриманих результатів у ході моніторингу та процесуального документування контроль-наглядових заходів і контроль-наглядових дій, при реалізації спеціальних методів, як дистанційний контроль (моніторинг) у контексті ризик-орієнтованого підходу, контроль-наглядові дії у вигляді інструментального обстеження та експерименту.

У зв'язку з розвитком інформаційних технологій дослідження зазначеної тематики доцільно проводити постійно.

Список використаних джерел:

1. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

3. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Гулак Л. С. та ін.; Вид. 2-е, доповнене. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.

4. Інформаційне право України: навчальний посібник / М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, О. Г. Ярема. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.

5. Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку пріоритетних електронних інформаційних ресурсів її суб'єктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. № 1024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF#Text>.

6. Про затвердження Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС: Наказ МВС України від 20.10.2017 р. № 870. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1433-17#Text>.

7. Про затвердження Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ: Наказ МВС України від 10.01.2022 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22#Text>.

8. Регламент роботи системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта». URL: <https://se.diia.gov.ua/uploads/documents/52.pdf>.

9. Бандурка О. М., Науменко С. М., Т. В. Шевченко. Нормативно-правове регулювання експлуатації безпілотних авіаційних комплексів при виконанні завдань національної поліції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 336–353.

10. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: методичні рекомендації / А. А. Саковський, С. М. Науменко, С. І. Кравченко, І. М. Єфіменко та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2022. 72 с.

11. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

12. ЄСПЛ оцінив застосування державою технології розпізнавання обличчя на відповідність вимогам Конвенції: деталі. Юридична газета. 20 вересня 2023 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/espl-ociniv-zastosuvannya-derzhavoyu-tehnologiyi-rozpoznannya-oblichchya-na-vidpovidnist-vimogam-k.html>.

13. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>.

References:

1. Pro prypynennya zakhodiv derzhavnoho nahlyadu (kontrolyu) i derzhavnoho rynkovoho nahlyadu v umovakh voyennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 13.03.2022 r. № 303 [On the termination of measures of state supervision (control) and state market supervision under martial law: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.03.2022 No. 303]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
2. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 14 veresnya 2020 roku «Pro Stratehiyu natsional'noyi bezpeky Ukrayiny»: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 14.09.2020 r. № 392/2020 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 «On the National Security Strategy of Ukraine»: Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020 No. 392/2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [in Ukrainian].
3. Ostapenko, O.I. Kovaliv, M.V., & Hulak, L.S. et al. (2021). *Administratyvne pravo Ukrayiny (zahal'na chastyna): navchal'nyy posibnyk [Administrative law of Ukraine (general part): study guide]*. L'viv: SPOLOM [in Ukrainian].
4. Kovaliv, M.V., Yesimov, S.S., & Yarema, O.H. (2022). *Informatsiyne pravo Ukrayiny: navchal'nyy posibnyk [Information law of Ukraine: study guide]*. L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro yedynu informatsiynu systemu Ministerstva vnutrishnikh sprav ta pereliku priorityetnykh elektronnykh informatsiynykh resursiv yiyi sub"yektiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 14.11.2018 r. № 1024 [On the approval of the Regulation on the unified information system of the Ministry of Internal Affairs and the list of priority electronic information resources of its subjects: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 14, 2018 No. 1024]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro avtomatyzovanu informatsiynu systemu operatyvnoho pryznachennya yedynoyi informatsiynoyi systemy MVS: Nakaz MVS Ukrayiny vid 20.10.2017 r. № 870 [On the approval of the Regulation on the automated information system for the operational purpose of the unified information system of the Ministry of Internal Affairs: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated October 20, 2017 No. 870]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1433-17#Text> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro funktsional'nu pidsystemu «Yedynyy reyestr zbroyi» yedynoyi informatsiynoyi systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav: Nakaz MVS Ukrayiny vid 10.01.2022 r. № 2 [On the approval of the Regulation on the functional subsystem «Unified weapon register» of the unified information system of the Ministry of Internal Affairs: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated January 10, 2022 No. 2]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22#Text> [in Ukrainian].
8. Rehlament roboty systemy elektronnoyi vzayemodiyi derzhavnykh elektronnykh informatsiynykh resursiv «Trembita» [Regulations of the system of electronic interaction of state electronic information resources «Trembita»]. Retrieved from: <https://se.diiia.gov.ua/uploads/documents/52.pdf> [in Ukrainian].
9. Bandurka, O.M., Naumenko, S.M., & Shevchenko, T.V. (2024). Normatyvno-pravove rehulyuvannya ekspluatatsiyi bezpilotnykh aviatsiynykh kompleksiv pry vykonanni zavdan' natsional'noyi politysiyi Ukrayiny. [Normative and legal regulation of the operation of unmanned aircraft systems in the performance of the tasks of the National Police of Ukraine]. *Visnyk kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*. 1 (31). 336–353 [in Ukrainian].
10. Osoblyvosti zastosuvannya bezpilotnykh lital'nykh aparativ orhanamy ta pidrozdilamy politysiyi: metodychni rekomendatsiyi (2022) / A. A. Sakovs'kyi, S. M. Naumenko, S. I. Kravchenko, I. M. Yefimenko ta in. [Peculiarities of the use of unmanned aerial vehicles by police bodies and units: methodological recommendations]. Kyiv: National Academy of Internal Affairs [in Ukrainian].
11. Pro skhvalennya Kontseptsiyi rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukrayini: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 02.12.2020 r. № 1556-r. [On the approval of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.12.2020 No. 1556]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
12. YESPL otsinyv zastosuvannya derzhavoyu tehnolohiyi rozpiznavannya oblychchya na vidpovidnist' vymoham Konventsiyi: detali. Yurydychna hazeta. 20 veresnya 2023 r. [The ECtHR assessed the state's use of facial recognition technology for compliance with the requirements of the Convention: details. Legal newspaper. 20.09.2023 r]. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/golovna/espl-ociniv-zastosuvannya-derzhavoyu-tehnolohiyi-rozpiznavannya-oblychchya-na-vidpovidnist-vimogam-k.html> [in Ukrainian].
13. Pro skhvalennya Natsional'noyi transportnoyi stratehiyi Ukrayiny na period do 2030 roku Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 30.05.2018 r. № 430-r. [On the approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030 Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 430-r of 05.30.2018]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

УДК 340.132:351.74(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-6>**Мельник Надія Володимирівна,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету № 1
Інституту підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8521-9180>

Федіна Наталія Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету № 1
Інституту підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7521-9635>

Шевців Михайло Богданович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету № 1
Інституту підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0023-2197>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

***Анотація.** У науковій статті, проаналізовано поняття та види форм реалізації правових норм, звернута додаткова увага на характеристики застосування норм права – як особливої форми його реалізації.*

Особливість застосування норм права прослідковано через відповідні ознаки. Зокрема, така діяльність здійснюється виключно компетентними державними органами, посадовими особами або уповноваженими на це громадськими організаціями, має державно-владний характер, здійснюється від імені держави, тобто є одним із видів державної діяльності, і як наслідок є обов'язковим для адресатів, щодо яких видає акт застосування норм права.

Здійснено аналіз особливостей застосування норм права органами та підрозділами Національної поліції, як суб'єктів, що наділені державно-владними повноваженнями, адже входять до структури центральних органів виконавчої влади України.

Встановлено, що саме державно-владна діяльність Національної поліції, зокрема розпорядча, передбачає можливість застосування правових норм. Однак, така діяльність є радше обов'язком відповідних органів та посадових осіб, адже, правозастосовна діяльність, на відміну від інших форм реалізації правових норм, є особливим процесом, що здійснюється за умови, коли інші форми реалізації правових норм не здатні якісно урегулювати правові відносини. І як результат, виникає необхідність втручання держави в особі компетентних органів та посадових осіб, в тому числі й поліції, через правоохоронне правозастосування здійснювати захист охоронюваних загальносупільних, групових та індивідуальних інтересів від правопорушень, застосовувати заходи державного примусу та забезпечувати виконання примусових заходів тощо.

***Ключові слова:** реалізація правових норм, застосування норм права, Національна поліція України, державно-владна діяльність, правозастосовна діяльність, правоохоронне правозастосування.*

Melnyk Nadiia, Fedina Nataliia, Shevtsiv Mykhailo. PECULIARITIES OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES BY NATIONAL POLICE AUTHORITIES AND UNITS

Abstract. *The article analyzes the concept and types of forms of implementation of legal norms, paying special attention to the characterization of the application of legal norms as a special form of its implementation.*

The peculiarity of law application is identified through the relevant features. In particular, such activity is carried out exclusively by competent state bodies, officials or authorized non-governmental organizations, has a state power character, is carried out on behalf of the state, i.e. is one of the types of state activity, and as a result is binding on the addressees in respect of whom the act of application of legal norms was issued.

The author analyzes the peculiarities of application of legal norms by the bodies and units of the National Police as entities endowed with state power, since they are part of the structure of the central executive authorities of Ukraine.

It is established that namely the state power activity of the National Police, in particular, the administrative activity, provides for the possibility of applying legal norms. However, such activity is rather the duty of the relevant authorities and officials, since law enforcement, unlike other forms of implementation of legal norms, is a special process which is carried out when other forms of implementation of legal norms are not able to regulate legal relations in a quality manner. As a result, there is a need for the state, represented by competent authorities and officials, including the police, to intervene through law enforcement to defend protected public, group and individual interests from offenses, apply state coercion measures and ensure the implementation of compulsory actions, etc.

Key words: *implementation of legal norms, application of legal norms, the National Police of Ukraine, public administration, legal activity, law enforcement.*

Вступ. Нормативно-правовий акт як основне джерело права української правової системи надалі залишається найважливішим регулятором правових відносин. Він наділений відповідними ознаками, що надають йому перевагу над іншими джерелами права. Поряд з тим, може бути втіленим у життя, лише після його реалізації.

Реалізація правових норм може здійснюватися чотирьома формами – дотриманням, виконанням, використанням та застосуванням норм права. Саме застосування норм права заслуговує додаткової уваги, адже на відміну від інших форм реалізації права, наділене характерними ознаками, що перш за все, обмежує можливість будь-якого суб'єкта правових відносин здійснювати таку діяльність.

Через те виникає необхідність дослідити особливості правозастосовної діяльності Національної поліції – як компетентного органу в системі центральних органів виконавчої влади України, котрий наділений для цього державно-владними повноваженнями, а також виокремити основні чинники, що впливають на процес застосування правових норм.

Метою статті є аналіз особливостей правозастосовної діяльності органами та підрозділами Національної поліції.

Матеріали та методи. Вивчення особливостей застосування норм права в цілому, та

органами і підрозділами Національної поліції зокрема, у своїх наукових працях займалися чималого науковців. Варто виокремити праці О. Балинської, О. Бандурки, М. Гнатюка, С. Гусарева, С. Єсімова, М. Кельмана, М. Коваліва, О. Легкої, Л. Луць, О. Тихомирова, та багато інших. Проте, зважаючи на актуальність цього питання, особливості виконання завдань та функцій Національною поліцією в умовах війни, виникає потреба додаткового аналізу правозастосовної діяльності органів та підрозділів Національної поліції.

Для комплексного та всебічного аналізу предмету дослідження, застосовано поєднання загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Зокрема, використано діалектичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний та інші методи дослідження.

Результати. Головною особливістю національної системи права є те, що в її основі лежить нормативно-правовий акт, адже українська система права відноситься до романо-германського типу правових систем.

З-поміж інших джерел права, таких як нормативно-правовий договір, правових прецедент, правовий звичай, тощо, нормативно-правовий акт має ряд переваг, зокрема:

– він може бути оперативно виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє

відносно швидко реагувати на соціальні процеси в суспільстві;

– нормативно-правові акти, як правило, відповідним чином систематизовані, що дозволяє легко віднайти потрібний документ для застосування та реалізації;

– нормативно-правові акти дозволяють точно фіксувати зміст правових норм, що сприяє проведенню єдиної політики та не допускає довільного тлумачення і застосування норм;

– нормативно-правові акти підтримуються й охороняються державою [1, с. 156].

Попри те, переваги нормативно-правового акту не дають гарантій того, що його норми однозначно будуть впроваджені у життя. Адже, чинний, прийнятий у встановленому законом порядку, компетентним органом державної влади чи посадовою особою нормативно-правовий акт, буде діяти лише після його реалізації.

Реалізація норм права – це втілення положень правових норм у фактичній поведінці (діяльності) суб'єктів права. Реалізацію норм права як особливий процес можна розглядати з об'єктивної і суб'єктивної сторони. Об'єктивна сторона реалізації норм права є виконанням правомірних дій у місцях і в терміни, передбачені нормами права. Суб'єктивна сторона – ставлення суб'єкта до правових вимог і стан його волі в момент здійснення дій, що встановлюються правом [2, с. 305].

Реалізація правових норм суб'єктами правових відносин може здійснюватися чотирма формами – виконанням правових норм, використанням правових норм, дотриманням правових норм та застосуванням правових норм.

Перші три форми реалізації правових норм можуть здійснюватися усіма, без виключень суб'єктами правових відносин, на відміну від застосування норм права.

Застосування норма права – це реалізація норм права компетентними організаціями з вирішення конкретної справи, яка має державно-владний, творчо-організуючий характер, здійснюється у встановлених процедурних формах і завершується видан-

ням індивідуально-конкретного припису [3, с. 123].

Застосування правових норм є специфічною формою реалізації правових норм, адже така діяльність здійснюється виключно компетентними державними органами, посадовими особами або уповноваженими на це громадськими організаціями. Також, застосування норм права має державно-владний характер, здійснюється від імені держави, тобто є одним із видів державної діяльності, і як наслідок є обов'язковим для адресатів, щодо яких виданий акт застосування норм права. Крім цього, дія суб'єктів застосування правових норм, на відміну від інших форм реалізації права, спрямована щодо інших осіб, а не щодо себе.

Особливий характер застосування правових норм впливає із характерних його ознак:

– застосуванню норм права притаманний державно-владний характер. Застосування є одним із видів державної діяльності і здійснюється від імені держави чи уповноважених нею суб'єктів. Включення певних суб'єктів у процес застосування норм права відбувається лише на підставі закону і лише із санкції держави;

– застосування характеризується активним, творчим характером, про що свідчить багатостадійність цього процесу. Компетентні органи повинні творчо підходити до прийняття рішення при застосуванні норм права: необхідно знайти у кожному рішенні правильний варіант поведінки чи вибрати ефективну та справедливу міру впливу;

– правозастосування здійснюється у певних процесуальних формах, тобто в рамках компетенції органу або посадової особи, згідно з чітко визначеною нормами права процедурою, порушення якої тягне за собою недейсність всього правозастосовного процесу;

– правозастосовний процес має індивідуалізований, персоніфікований характер, тому що являє собою вирішення конкретної справи, певної правової ситуації на основі норми права;

– застосування норм права має комплексний характер, бо охоплює різні форми реалізації.

Посадова особа, яка ухвалює рішення у тій чи іншій справі, не тільки застосовує норми права, але одночасно зобов'язана виконувати, дотримуватися, а іноді й використовувати норми матеріального і процесуального права, щоб реалізувати вимоги законності і доцільності у правозастосовній діяльності;

– процес застосування норм права завершується виданням правозастосовного акта, в якому фіксується індивідуально-конкретний правовий припис щодо вирішення конкретної справи. Акт має державно-владний характер і є юридичним фактом [4, с. 14].

В переважній більшості, поняття «застосування правових норм» ототожнюється із поняттями «правозастосування» та «правозастосовна діяльність».

Проте, в теорії права дедалі частіше точаться дискусії щодо співвідношення понять «правозастосування» та «правозастосовна діяльність» – як не однакових за змістовим наповненням категорій.

Зокрема, правозастосування пропонується розглядати як комплексну, державно-владну, управлінську, творчу діяльність, здійснювану у встановлених законом процедурних і процесуальних формах, яка покликана забезпечити адресатам правових норм можливість реалізації належних їх прав і покладених на них юридичних обов'язків. Правозастосовна діяльність у свою чергу – це юридична цілісна система дій з реалізації права, здійснювана особливим колом суб'єктів (органів та посадових осіб), наділених державно-владними повноваженнями, яка відбувається у певних процесуально-процедурних формах [5, с. 11].

Із зазначеного, варто зробити висновок, що правозастосування та правозастосовна діяльність дійсно дещо різняться у своєму значенні, проте обидва призводять до застосування правових норм, тобто безпосереднього втілення їх у життя.

Таким чином, застосування правових норм – це організаційно-правова діяльність, яка здійснюється компетентними органами державної влади, їх посадовими особами або уповноваженими на те громадськими об'єднаннями, з вирішення юридичних справ

шляхом винесення, на основі норм права і відповідно до конкретних життєвих ситуацій, стосовно конкретних суб'єктів, індивідуальних державно-владних рішень (правозастосовних актів), у результаті чого створюються, змінюються або припиняються права та обов'язки суб'єктів, яким вони адресовані.

Застосування правових норм – як державно-владна діяльність найчастіше здійснюється саме органами державної влади.

Одним із видів органів виконавчої влади в системі апарату держави є органи Національної поліції України.

Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [6].

Національна поліція України входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, виконує завдання та функції передбачені законом України «Про Національну поліцію».

Спеціальним суб'єктом управління в організаційно-правовому механізмі забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина є поліція, яка створюється і функціонує в якості складової частини єдиної централізованої системи центрального органу виконавчої влади у сфері внутрішніх справ, з вхідними в її склад підрозділами, організаціями та службами. Діяльність поліції в організаційно-правовому механізмі обумовлена її компетенцією, тобто правами і обов'язками, які встановлені положеннями, спеціальними нормативними правовими актами [7, с. 248].

З-поміж окреслених завдань Національної поліції, зокрема: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [6], органи та підрозділи поліції, а також їх посадові особи уповноважені на підзаконну правотворчість

та застосування норм права в межах своїх компетенцій.

Для будь-яких видів діяльності поліції, в тому числі з охорони і захисту прав і свобод людини та громадянина, характерні такі специфічні (рисні) ознаки:

– ця діяльність професійна. Професіоналізм важлива ознака даної діяльності, що виражається у систематичному, сумлінному і ефективному виконанні покладених на поліцію завдань;

– це державно-владна (управлінська) діяльність, здійснювана поліцією, яка є складовою частиною єдиної централізованої системи центрального органу виконавчої влади в сфері внутрішніх справ. Як видається, небезпідставна є характеристика поліцейської діяльності як державно-владної (управлінської), оскільки поліція – це одночасно орган влади (виконавчої) і управління (державного) [7, с. 248–249].

Саме державно-владна (управлінська) діяльність Національної поліції передбачає можливість застосування правових норм. Проте, слід розуміти що така діяльність є не лише правом, а радше обов'язком відповідних органів та посадових осіб. Адже, правозастосовна діяльність, на відміну від інших форм реалізації правових норм, є особливим процесом, який здійснюється за умови, коли інші форми реалізації правових норм не здатні якісно урегулювати суспільні та правові відносини. Тобто, виникає необхідність втручання держави в особі компетентних органів та посадових осіб для захисту охоронюваних загальносуспільних, групових та індивідуальних інтересі.

Із досить широкого спектру повноважень, які проявляється в різних видах діяльності поліції, чи не найважливішою є адміністративно-правова діяльність, під якою розуміється цілеспрямована організуюча виконавча та розпорядча діяльність, яка полягає в безпосередньому, практичному здійсненні завдань і функцій держави в сфері внутрішніх справ. Адміністративно-правова діяльність включає охорону громадського порядку, забезпечення безпеки дорожнього руху, про-

вадження у справах про адміністративні правопорушення, здійснення ліцензійно-дозвільної роботи тощо, що підтверджує державно-владний характер поліції та виражається у здійсненні двоєдиної виконавчо-розпорядчої функції. При цьому виконавча діяльність спрямована на повсякденне виконання вимог Конституції України, законів, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актів. Розпорядча ж функція проявляється в тому, що посадові особи органів внутрішніх справ мають право пред'являти обов'язкові для виконання вимоги і застосовувати заходи адміністративного впливу за невиконання цих вказівок [7, с. 251–252].

Таким чином, саме розпорядча функція Національної поліції, призводить до видання обов'язкових, щодо конкретних адресатів, індивідуальних приписів, що і є результатом правозастосовної діяльності.

У процесі застосування норм права, уповноважений орган за допомогою індивідуальних актів вирішує два основних завдання, зокрема організацію позитивного виконання приписів норм права та забезпечення відповідної реакції з боку держави на недотримання або невиконання норм права.

На цій підставі виділяють дві форми застосування норм права: оперативно-виконавче і правоохоронне.

Оперативно-виконавче правозастосування – це організація виконання приписів правових норм, позитивне регулювання за допомогою індивідуальних актів правозастосування шляхом сприяння виникненню, зміні чи припиненню конкретних правовідносин на основі норм права (наказ про зарахування на роботу, рішення про призначення пенсії, свідоцтво про шлюб, рішення про будівництво житлового будинку, рішення про усиновлення тощо).

Правоохоронне правозастосування – це діяльність, спрямована на охорону норм права від порушень, застосування заходів державного примусу та забезпечення виконання примусових заходів (вирок суду, рішення про притягнення до адміністративної, дис-

циплінарної або цивільної відповідальності) [8, с. 168].

Саме останнє відноситься до компетенції правоохоронних органів. При цьому, найчастіше вони видають правозастосовні акти в сфері адміністративно-правової відповідальності. Крім цього, слід акцентувати увагу на тому факті, що застосування норм права органами державної влади, а в тому числі й органами Національної поліції здійснюється виключно за принципом права – «дозволяється лише те, що прямо зазначено в законі».

Це означає, що в межах дотримання принципу верховенства права, закріпленого в статті 8 Конституції України, на відміну від можливостей суб'єктів, які не наділені державно-владними повноваженнями, реалізувати норм права через виконання, використання та дотримання, за принципом права «дозволено все те, що прямо не заборонено законом», органи державної влади, а від так

і поліція, зобов'язані застосовувати норми права виключно за процедурою та в порядку встановленому законом.

Висновки. Отже, досліджуючи особливості застосування норм права органами та підрозділами Національної поліції, слід зазначити, що ця діяльність має характерні властивості. Перш за все, саме по собі застосування правових норм є особливою формою реалізації норм права, що підтверджується відповідними ознаками. Також, зважаючи на те, що однією із основних ознак застосування норм права є його державно-владний характер, на відміну від інших форм реалізації, в науковій статті акцентовано на специфіці суб'єктів, уповноважених на правозастосовну діяльність. При цьому, обґрунтовано, що саме правозастосовна діяльність на підставі принципу права «дозволяється лише те, що прямо зазначено в законі», найбільш точно відображає специфіку застосування норм права органами та підрозділами Національної поліції.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави та права : навчальний посібник / Є. В. Білозоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Теорія держави і права : підручник / За заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : ХНУВС, 2018. 416 с.
3. Орлова О. О., Кучук А. М., Мінченко О. В. Загальна теорія права : навч.-метод. посіб. Суми : ФОП Цьома С. П., 2020. 237 с.
4. Легка О. В. Застосування норм права як спосіб організації реалізації норм права. *Юридичний науковий електронний журнал юридичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. № 5. С. 12–15.
5. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2007. С. 18.
6. Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
8. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 240 с.

References:

1. Teoriia derzhavy ta prava: navchalnyi posibnyk (2017). [Theory of State and Law: a textbook] / Ye. V. Bilozorov, V. P. Vlasenko, O. B. Horova, A. M. Zavalnyi, N. V. Zaiats ta in. ; za zah. red. S. D. Husarieva, O. D. Tykhomyrova. Kyiv : NAVS, Osvita Ukrainy. 320 s. [in Ukrainian].
2. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk (2018). [Theory of state and law: textbook] / Za zah. red. O. M. Bandurky. Kharkiv : KhNUVS. 416 s. [in Ukrainian].
3. Orlova, O.O., Kuchuk, A.M., & Minchenko, O.V. (2020). *Zahalna teoriia prava : navch.-metod. posib. [General theory of law: a study guide]*. Sumy : FOP Tsoma S. P. 237 s. [in Ukrainian].
4. Lehka, O.V. (2016). *Zastosuvannia norm prava yak sposib orhanizatsii realizatsii norm prava* [Application of legal norms as a way of organizing the implementation of legal norms]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal yurydychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Legal scientific online journal of the Law Faculty of Zaporizhzhia National University*. № 5. S. 12–15 [in Ukrainian].

5. Hnatiuk, M.D. (2007). Pravoastosuvannia ta yoho mistse v protsesi realizatsii prava [Law enforcement and its place in the process of law implementation]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. S. 18 [in Ukrainian].
6. Pro natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy [On the National Police: The Law of Ukraine] vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Kovaliv, M.V., Yesimov, S.S., & Lozynskyi, Yu.R. (2018). *Pravove rehuliuвання pravookhoronnoi diialnosti : navchalnyi posibnyk [Lozynskyi Yu. R. Legal regulation of law enforcement activities: a textbook]*. Lviv : LvDUVS. 323 s. [in Ukrainian].
8. Volynka, K.H. (2003). *Teoriia derzhavy i prava : navchalnyi posibnyk [Theory of state and law: a textbook]*. Kyiv : MAUP. 240 s. [in Ukrainian].

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.982

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-7>

Бондар Володимир Сергійович,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового гуманітарного інституту,
Національна академія Служби безпеки України,
вулиця Михайла Максимовича, 22, Київ, 03066, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1552-4555>

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЗБРОЇ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ЗАВДАННЯ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

***Анотація.** У статті здійснено комплексний аналіз правових, методичних та організаційних питань дослідження сучасних об'єктів судової експертизи зброї для обґрунтування шляхів підвищення розв'язання класифікаційних, діагностичних, ідентифікаційних та ситуаційних експертних завдань, а також визначення сучасних тенденцій судової експертизи зброї.*

Обґрунтовано необхідність перегляду об'єктів судової експертизи зброї. Надано оцінку перспективам розвитку експертної спеціальності 3.4 «Дослідження зброї з некінетичним принципом ураження».

Зазначено, що завдання криміналістичного зброєзнавства тісно пов'язані з його предметом і системою. Їх можна класифікувати на головне завдання, що стоїть перед галуззю знань, а також загальні і конкретні завдання, серед яких можливе виокремлення поточних і актуальних. Головним завданням, що стоїть перед криміналістичним зброєзнавством є систематизація поняття та конструктивних ознак відповідних об'єктів задля визначення відповідних кримінально-правових заборон, розробка й вдосконалення відповідних державних стандартів, спеціальних технічних вимог, класифікацій, методик і технологій дослідження зброї та боєприпасів, а також слідів її застосування.

Визначені перспективні напрями подальших наукових розвідок у сфері експертизи зброї.

***Ключові слова:** вогнепальна зброя, судова балістика, судова експертиза зброї, судове зброєзнавство.*

Bondar Volodymyr. FORENSIC EXAMINATION OF WEAPONS: CONCEPT, SYSTEM, TASKS, DEVELOPMENT TRENDS

***Abstract.** The article provides a comprehensive analysis of legal, methodical, and organizational issues in the study of modern objects of weapons examination in order to substantiate ways of improving the solution of classification, diagnostic, identification, and situational expert tasks, as well as determining modern trends in forensic examination of weapons.*

The need to review objects of forensic examination of weapons is substantiated. The development prospects of expert specialty 3.4 "Research of weapons with a non-kinetic principle of defeat" were assessed.

It is noted that the tasks of forensic weapons science are closely related to its subject and system. They can be classified into the main task facing the branch of knowledge, as well as general and specific tasks, among which it is possible to distinguish current and actual ones. The main task facing forensic weapons science is the systematization of the concept and structural features of relevant objects in order to determine the relevant criminal law prohibitions, the development and improvement of relevant state standards, special technical requirements, classifications, methods and technologies for the study of weapons and ammunition, as well as traces its application.

Prospective areas of further scientific research in the field of weapons expertise have been identified.

***Key words:** firearms, forensic ballistics, forensic examination of weapons, forensic weapons science.*

Вступ. Кримінальні правопорушення у сфері обігу вогнепальної зброї являють собою особливу небезпеку для суспільства та держави. До основних каналів надходження вогнепальної зброї в незаконний обіг відноситься:

- вивезення вогнепальної зброї з місць проведення бойових дій, у тому числі трофейної, вилученої у російських військовополонених;
- викрадення вогнепальної зброї зі складів озброєння на тимчасово окупованих територіях;
- контрабанда вогнепальної зброї;
- виготовлення вогнепальної зброї з використанням виробів, конструктивно схожих з вогнепальною зброєю (газової, сигнальної, нейтралізованої та вихолощеної зброї, стартових пістолетів тощо);
- виготовлення вогнепальної зброї саморобним способом з побутових предметів, спеціальних пристроїв або повністю саморобної.

Водночас є очевидним, що, незважаючи на пильну суспільно-державну увагу до проблеми незаконного обігу вогнепальної зброї та комплексні організаційно-правові заходи, спрямовані на удосконалення правоохоронної діяльності з його протидії, котрі відображують як національні, так і міжнародні, передусім, європейські, напрацювання у цій сфері, незаконний обіг вогнепальної зброї та боєприпасів до неї є одним із найбільш поширених посягань серед кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки. Так, відповідно до офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України, у 2021 обліковано 49 злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї (умисних вбивств, умисних тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв), та 9, учинених із використанням боєприпасів, у 2022 році – 106 (797), у 2023 – 103 (1023) злочини та 11 кримінальних проступків). За незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) та незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікацію, незаконне видавлення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових

речовин чи вибухових пристроїв (ст. 263-1) у визначеному періоді обліковано: у 2021 році – 442 та 6 відповідно; у 2022 році – 854 та 16; у 2024 році – 801 та 18 кримінальних правопорушень. При тому вилучено предметів кримінально-протиправної діяльності тільки у 2023 році: нарізної вогнепальної зброї – 105, іншої вогнепальної зброї – 35, гранатометів та реактивних систем – 23, патронів – 35030.

Вищезазначені показники кількості облікованих кримінальних правопорушень не відображають масштабів суспільно небезпечних діянь зазначеної категорії, оскільки незаконний обіг вогнепальної зброї становлять підгрунтя групової та рецидивної злочинності, яка перебуває в системному зв'язку з іншими кримінальними правопорушеннями, на вчиненні яких спеціалізуються їх учасники, у тому числі тих, що передбачені ст. ст. 115, 127, 146, 185, 187, 201, 257, 296, 307, 309, 311 КК України.

Таким чином, систему кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення в сфері обігу зброї та боєприпасів, складають статті, які включені до розділу IX КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки». Об'єднуючою ланкою складів кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів є *предмет* кримінального правопорушення: 1) вогнепальна зброя (ст. ст. 263, 263-1, 264); 2) бойові припаси (ст. ст. 263, 263-1, 264); 3) вибухові речовини чи вибухові пристрої (ст. ст. 263, 263-1, 264).

Кримінальними правопорушеннями, *знаряддями та засобами* яких є вогнепальна зброя та бойові припаси, що утворюють юридичну ознаку складу злочину, яка підлягає встановленню є: 1) незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК України); 2) бандитизм (ст. 257 КК України); 3) терористичний акт (ст. 258 КК України); 4) сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України); 5) створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 3 ст. 260 КК України); 6) масові заворушення (ст. 294 КК України); 7) хуліганство (ч. 4 ст. 296 КК України);

8) перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України); 9) опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ч. 2 ст. 404 КК України); 10) погроза або насильство щодо начальника (ч. 4 ст. 405 КК України); 11) порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ч. 3 ст. 406 КК України); 12) перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК України); 13) найманство (ст. 447 КК України).

До злочинів, обов'язковою ознакою яких є предмет у вигляді вогнепальної зброї, бойових припасів, частин вогнепальної нарізної зброї (крім зазначених вище кримінальних правопорушень проти громадської безпеки), відносяться: 1) контрабанда (ст. 201 КК України); 2) створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 2 ст. 260 КК України); 3) викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України) та ін., загалом 10 складів. Для адекватного трактування правозастосовником понять «Зброя», «Озброєність» проводиться судова експертиза зброї, завданням якої є діагностика відповідних безпосередніх об'єктів на предмет їх належності до категорії «Зброя», «Бойовий припас», «Вибуховий пристрій», що, в свою чергу потребує розробки єдиних критеріїв оцінки уражувачої дії відповідних конструктивних елементів, котрі.

Поряд зі зростанням ступеню озброєності злочинного середовища, іншими передумовами продовження наукових розвідок у галузі судової експертизи зброї слід назвати:

– прийняття державного Стандарту зброї та, відповідне, нормативне закріплення поняття, криміналістичних ознак зброї та боеприпасів, а також нових класифікацій, котрі потребують конкретизації. Розробка критеріїв оцінки уражувачої дії зброї за механізмами

ураження дозволить структурувати всі галузі криміналістичного зброєзнавства в єдину систему. Це буде природничо-науковим обґрунтуванням для інтеграції розрізнених сьогодні галузей зброєзнавства в єдину систему;

– стійка тенденція розширення переліку видів зброї, котра використовується в кримінально-протиправних цілях та базується на нових фізичних принципах. Як наслідок, виникла об'єктивна необхідність формування нових підвидів судової експертизи зброї з метою дослідження зброї електрошокової дії, ультра-, інфразвукової зброї тощо.

Матеріали та методи. Судова експертиза зброї та її розвиток перебуває у фокусі багатьох провідних дослідників України. Зокрема, окремі тенденції розвитку судової експертизи зброї розглядали такі криміналісти як В. В. Арешонков, В. Є. Бергер, Д. Ю. Гамов, В. І. Голоботовський, І. В. Гора, Б. М. Єрмоленко, О. В. Коломійцев, А. В. Кофанов, Я. В. Новак, Л. Ф. Саврань, Е. Б. Сімакова-Єфремян, О. С. Соколов, О. Ф. Сулява, В. О. Яремчук. Наукові розвідки цих та інших фахівців потребують узагальнення та предметного вивчення з тим, щоб виявити основні проблеми, які виникають під час судово-експертного дослідження відповідних об'єктів. Водночас, нова галузь/вчення/рід/вид криміналістичної техніки/судової експертизи може вважатись сформованою за умови методичного забезпечення вирішення діагностичного завдання об'єктів, котрі мають єдині механізми ураження.

Нагальним завданням, котре ще не отримало кінцевого комплексного розв'язання є визначення правової кваліфікації й техніко-криміналістичної оцінки електрошокерів, які знаходять широке застосування під час скоєння кримінально-протиправних діянь. Розробка відповідних поняття та критеріїв віднесення таких об'єктів до категорії заборонених дозволить об'єктивізувати обґрунтування категоричних висновків при віднесенні досліджуваних об'єктів до однієї з цих категорій.

У цій статті робиться спроба на основі наявних наукових здобутків виявити завдання та сучасні тенденції розвитку судової експертизи зброї.

Методологічну основу дослідження утворюють методи наукового пізнання, які використовувалися у їх поєднанні, а саме: порівняльно-правовий, для узагальнення для узагальнення особливостей дослідження окремих моделей та зразків зброї, його порівняння з міжнародним досвідом; системно-структурний – для формування класифікації завдань судової експертизи зброї.

Метою статті є комплексний аналіз правових, методичних та організаційних питань дослідження сучасних об'єктів експертизи зброї для обґрунтування шляхів підвищення розв'язання класифікаційних, діагностичних, ідентифікаційних та ситуаційних експертних завдань, а також визначення сучасних тенденцій судової експертизи зброї.

Результати. Процес становлення зброї характеризується загальною спрямованістю, свідчить про системність знань про неї, загальні тенденції та закономірності його розвитку, що, відповідно потребує застосування єдиного методичного підходу до теоретичного дослідження проблеми зброї взагалі та судово-експертному дослідженню зброї зокрема.

Зазначені обставини дозволяють говорити про необхідність вивчення зброї та слідів її застосування не «розрізнено» за окремими видами, а як цілісної системи, яка має загальний методичний базис у рамках криміналістики і судової експертизи. В рамках криміналістики, точніше, галузі криміналістичної техніки – криміналістичного дослідження зброї та слідів її застосування – мають розглядатись такі складові цього учення, як поняття та класифікація видів зброї, боєприпасів і слідів їх застосування, джерело походження тощо, тобто все те, що складає основу судово-експертного дослідження зазначених об'єктів. У той самий час неможна заперечувати, що вивчення даних об'єктів відбувається і в рамках судової експертизи, як експертиза зброї. Дана окрема теорія – експертне учення про зброю та сліди її застосування – має певну самостійність, цілісність структури, загальність предметів дослідження. Причому формування даної окремої теорії не призведе до

вилучення з криміналістичної техніки такої її галузі, як криміналістичне дослідження зброї та слідів її застосування.

Тому зазначені тенденції потребують сьогодні єдиного методичного підходу до судово-експертного дослідження «зброярних» об'єктів та, відповідно, нового концептуального погляду на судову експертизу зброї.

Так, результати аналізу літератури питання підтверджують, що сьогодні є необхідним вивчення різних видів зброї у рамках однієї галузі криміналістичної техніки та єдиної інтегрованої навчальної дисципліни.

Для систематизації комплексу знань у даній галузі використовуються різні способи.

В. В. Арешонков пропонує створити у структурі криміналістики окреме вчення про зброю під назвою «Криміналістичне зброєзнавство». Учений робить наголос на тому, що сучасна назва «Судова балістика» потребує уточнення, і пропонує у цьому вченні розглядати дослідження холодної зброї та вибухових пристроїв, обґрунтовуючи, таким чином, необхідність створення цілісної концепції дослідження зброї у межах криміналістичної науки [1, с. 33–36].

В підручнику з криміналістики за редакцією доктора юридичних наук, професора В. Ю. Шепітька, відповідний розділ криміналістичної техніки називається – криміналістичне дослідження зброї. Структурно він складається з загальних положень судової балістики, криміналістичної класифікації вогнепальної зброї та видів боєприпасів, криміналістичної характеристики та класифікації слідів дії вогнепальної зброї, поняття криміналістичної вибухотехніки, криміналістичної класифікації вибухових речовин та вибухових пристроїв криміналістичної класифікації вибухових речовин і вибухових пристроїв, а також особливості слідчого огляду вогнепальної зброї та слідів її дії та слідчого огляду у кримінальних провадженнях щодо подій, пов'язаних із використанням вибухових матеріалів, криміналістичного дослідження холодної зброї [6, с. 108–147].

В підручнику з криміналістики за редакцією А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маля-

рової даний розділ криміналістичної техніки має назву «криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових речовин, пристроїв та слідів їх застосування та включає: 1) поняття судової балістики; 2) поняття та класифікацію вогнепальної зброї; 3) криміналістичну характеристику механізму пострілу та утворення його слідів, їх види; 4) виявлення, фіксацію, вилучення й використання слідів вогнепальної зброї; 5) види вибухових пристроїв і речовин, сліди їх застосування під час учинення злочину; 6) виявлення, фіксацію, вилучення й використання слідів вибухових пристроїв [5, с. 180–203].

У підручнику за редакцією В.В. Пяковського система знань про зброю систематизована на три блоки: 1) криміналістичне дослідження вогнепальної зброї, патронів (боєприпасів) та слідів їх дії (судова балістика); 2) криміналістичне дослідження холодної зброї та слідів її дії; 3) криміналістичне дослідження вибухових речовин, пристроїв та слідів їх дії (криміналістична вибухотехніка) [4, с. 129–171].

Питання про віднесення до предмету зброєзнавства дослідження вибухових пристроїв залишається дискусійним.

Наукова позиція В. О. Яремчук полягає в запереченні доцільності створення окремого криміналістичного вчення «зброєзнавства» через його некоректність. Посилаючись на аргументацію Р. С. Белкіна, авторка стверджує, що криміналістику цікавлять сліди, які залишаються після застосування зброї, а характеристики механізму пострілу використовуються криміналістикою як довідкові дані для криміналістичних цілей. Через це виникають питання щодо включення «вибухотехніки» до цього вчення. Сьогодні криміналістична вибухотехніка – це галузь криміналістичної техніки, яка досліджує ознаки вибухових пристроїв і вибухових речовин, закономірності виникнення слідів їх дії. Нею розробляються засоби та методи збирання, дослідження таких слідів з метою встановлення обставин злочину, а також надаються рекомендації щодо запобігання злочинам, під час вчинення яких застосовуються вибу-

хові пристрої і вибухові речовини. Виходячи з цього, дослідниця формулює висновок про те, що «є недоречним об'єднання в спільний розділ криміналістики або окрему криміналістичну теорію дослідження вогнепальної зброї, холодної зброї і вибухових пристроїв. Щодо останніх, то є особливості їх експертного дослідження, які відрізняються від проведення експертизи зброї, слідів і обставин її використання. До того ж, у різних країнах світу і у законодавстві, і у правозастосуванні, і в науці розрізняються різні види зброї і вибухові пристрої та особливості їх дослідження [9, с. 248].

Проаналізуємо вищезазначені наукові позиції.

Сучасні класифікації судових експертиз відбуваються за об'єктами дослідження в комплексі із завданнями, які вони розв'язують за такими ключовими напрямками: 1) процес укрупнення (із виду (підвиду) – у рід, із роду – у клас): поява нового виду експертизи всередині вже наявного виду за рахунок актуалізації або видозміни об'єктів, які раніше досліджували лише в окремих випадках, формування якісно нових експертних технологій та методик, розширення можливостей експертизи; 2) процес розділення: із класу – на роди й види.

Необхідність розв'язання комплексу якісно нових загальних експертних завдань зумовлює появу нових об'єктів дослідження, що може виступати як передумова формування нового класу або роду судових експертиз, а не виокремлення їх з уже наявних. Водночас іноді цей процес починається і при «старому» об'єкті, коли нові можливості науки і техніки дозволяють досліджувати його на якісно іншому рівні і тем тим самим зумовлюють необхідність виокремлення такого дослідження в самостійне, на базі якого в подальшому відбувається формування нового виду судової експертизи. При тому необхідність подальшого розвитку перспективного напрямку, що з'явився слугує головною підставою для виокремлення нового виду експертизи.

Якщо звернутися до проблеми виникнення нових видів судової експертизи зброї, то не є

складним помітити, що становлення вибухотехнічної експертизи почалося з появи в рамках судово-балістичної експертизи нового для неї об'єкта – мінновибухової зброї та формування відповідного також нового виду експертного дослідження в рамках зазначеної експертизи. В подальшому на базі цього самостійного виду дослідження набув розвитку та виник новий вид експертизи – вибухотехнічна.

Водночас, далеко не кожен об'єкт, який з'являється у рамках відповідного виду експертизи, призводить до виникнення самостійного напрямку дослідження з перспективою перетворення його в новий вид судової експертизи. Подібна трансформація, як правило, відбувається за наявності двох умов:

1) неможливості подальшого дослідження нового об'єкта в повному обсязі тими методами, які застосовуються в рамках відповідного виду експертизи;

2) нездатності цих методів до модифікації при дослідженні нового об'єкта.

При тому під модифікацією розуміється не докорінна зміна експертних методик, що вже склалися в даному виді експертизи, а їх пристосування до специфіки нового об'єкта дослідження. За таким «модифікованим» варіантом, з нашого погляду, відбувався процес створення методик експертного дослідження пневматичної та ствольної газової зброї в межах балістичного дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї.

Однак зазначений варіант є можливим не завжди. Іноді для експертного дослідження нового об'єкту експертизи в повному обсязі доводиться йти шляхом, при якому, хоча й враховується загальний методичний підхід до вивчення нового, теж «зброярного» об'єкта, але виникає необхідність розробки принципово інших експертних методик його дослідження, часто із залученням таких даних, яких не має у своєму розпорядженні існуюча судово-експертна галузь знань.

Наприклад, раніше поодинокі випадки дослідження гранатометів традиційно проводили судові експерти за напрямом дослідження зброї, яким присвоєно кваліфікацію судового експерта за експертною спеціаль-

ністю 3.1 «Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї». Проте досвід експертного дослідження гранатометів свідчить, що методологія дослідження й експериментального випробування гранатометів відрізняється від особливостей дослідження класичної стрілецької вогнепальної зброї та потребує впровадження окремої експертної спеціальності, додаткового матеріально-технічного та методичного забезпечення.

З метою усунення зазначених суперечностей наказом МВС України від 22 червня 2022 року № 382 було внесено зміни до Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, затвердженого наказом МВС України від 21 вересня 2020 року № 675, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08 січня 2021 року за № 22/35644 (зі змінами), зокрема Перелік видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній службі МВС доповнено новою експертною спеціальністю 3.5 «Дослідження гранатометів».

Під час опанування нової експертної спеціальності встановлено, що специфіка дослідження й експериментального випробування реактивних гранатометів, зокрема модифікацій ручних протитанкових гранатометів РПГ-7, дещо відрізняється від особливостей дослідження неактивних гранатометів. Насамперед це пов'язано з тим, що гранатомет РПГ-7 і його модифікації є вогнепальною зброєю безвідкатного типу, у якій метання снаряду здійснюється за рахунок енергії згоряння металю заряду в реактивному двигуні та зарядній камері ствола, унаслідок чого конструкція гранатомета не передбачає наявності механізму запирання, що закриває казенну частину ствола.

Іншою особливістю дослідження гранатомета РПГ-7 і його модифікацій є більш складна конструкція боеприпасів, що вражає ціль не тільки за рахунок кінетичної енергії снаряду, а й унаслідок дії уражальних чинників вибуху розривного заряду, що міститься в його бойовій частині.

Таким чином, дослідження й експериментальне випробування гранатомета РПГ-7 і його модифікацій пов'язане з підвищеним ризиком насамперед уражальних чинників вибуху розривного заряду, який міститься в бойовій частині гранатометного пострілу, що потребує додаткової підготовки експертів за цим напрямом дослідження [8].

На цій підставі в ДСТУ 9168:2021 «Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять» до об'єктів балістичного дослідження було віднесено наступний перелік об'єктів:

- стрілецька вогнепальна зброя;
- боєприпаси стрілецької вогнепальної зброї;
- гранатомети (багаторазового застосування);
- конструктивно схожі з вогнепальною зброєю вироби;
- частини і компоненти вогнепальної зброї;
- сліди вогнепальної зброї;
- сліди пострілу із вогнепальної зброї;
- матеріали кримінального провадження та інші матеріальні предмети, які містять інформацію про вогнепальну зброю, боєприпаси до неї чи обставини їхнього застосування [3].

Вбачається очевидним, що постійно діюча тенденція кількісної та якісної зміни об'єктів судової експертизи зброї буде змушувати нас систематично проводити їх «ревізію».

Уявляється, що з урахуванням процесів інтеграції та диференціації, виокремленням дослідження гранатометів та вибухотехнічної експертизи, котрі відбулися в «об'єктній» області судово-балістичної експертизи, а також початком формування нових напрямів експертних досліджень зброї та слідів її застосування, експертиза зброї буде «розвантажена» від невласливих для неї об'єктів, таких як вогнемети, лазерна зброя тощо.

На сьогодні ці перспективні напрями дослідження експертизи зброї вже виділені в окрему експертну спеціальність 3.4 «Дослідження зброї з некінетичним принципом ураження». Об'єктами даної експертизи є:

- вогнемети;

- електрошокова зброя та її імітатори;
- лазерна зброя;
- акустична зброя.

Даний напрям експертизи активно розвивається, зокрема триває розроблення проекту національного нормативного документу – ДСТУ «Пристрої електрошочкові. Загальні технічні вимоги» (далі ДСТУ), який буде складений на підставі результатів аналізу технічних характеристик різних електророзрядних пристроїв, що перебувають у обігу, та їх впливу на організм людини. Для розробки даного державного стандарту створено робочу групу, до складу якої увійшли науковці у різних галузях науки та практики.

Авторами ДСТУ запропоновано визначення поняття та власну класифікацію електророзрядних пристроїв, що мають ознаки зброї, зокрема, під електрошоковою зброєю пропонується розуміти електророзрядні пристрої, які призначені і придатні або можуть бути легко пристосовані для довгострокового порушення функцій м'язів та/або заподіяння болю людині або тварині за рахунок безпосереднього впливу електричного струму на її тіло, що може призвести до тяжких або летальних наслідків.

Також, під час розробки ДСТУ, членами робочої групи були запропоновані критерії оцінювання уражуваних властивостей електророзрядних пристроїв залежно від наслідків впливу на організм людини.

Єдність у методичному підході до дослідження зброї в цілому, спільність завдань ідентифікаційного, діагностичного і ситуаційного характеру, які розв'язуються під час її дослідження, а також необхідність виявлення наявних системних зв'язків між різними видами зброї з метою досягнення певного «наскрізного» їх змісту в підсумку не могли не призвести до формування вчення про зброю та сліди її застосування як окремої теорії окремого роду судової експертизи.

Для уникнення штучності чергової теоретичної побудови необхідним є поряд із розробкою низки її положень і методичне обґрунтування інтеграційних зв'язків всередині названої теорії. І тут не можна не зазначити,

що подібному методичному обґрунтуванню інтеграційних зв'язків сприяють знання про тенденції та закономірності розвитку зброї, котрі дозволять виокремити загальне, те, що об'єднує всі види зброї, тобто певного методичного знання.

Наприклад, із повномасштабною російською агресією значно збільшилася кількість балістичних експертиз, об'єктами яких є понівечені цивільні транспортні засоби, розстріляні російськими військовими (рис. 1).

Рис. 1. Експертне дослідження цивільного транспортного засобу, зруйнованого російськими військовими формуваннями

Оскільки такі транспортні засоби, після утворення вогнепальних ушкоджень можуть тривалий час перебувати в зоні бойових дій та отримувати додаткові пошкодження від вибухів снарядів, перед експертом постає першочергове завдання диференціювання ушкоджень на вогнепальні і вибухові.

Основні та додаткові фактори, які діють при пострілі та вибуху мають певну подібність. У той самий час між даними видами пошкоджень є й суттєві відмінності. Для осколкових ушкоджень притаманними є нерівні розірвані краї ушкоджень, при цьому ближче до епіцентру вибуху буде спостерігатися концентрована скупченість ушкоджень (рис. 2).

Під час пошуку окремих слідів вибуху використовуються аналогічні методи, що і в процесі дослідження вогнепальних ушкоджень. При тому, головну роль відіграють наявність або відсутність слідів продуктів пострілу або сліди вибухової речовини в області локалізації виявлених ушкоджень. При тому, головну роль відіграють наявність

або відсутність слідів продуктів пострілу або сліди вибухової речовини в області локалізації виявлених ушкоджень. Для виявлення цих слідів бажано залучати експертів, які мають спеціальність 5.1 «Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу».

Рис. 2. Відтворення руху уламків від вибуху ручної гранати

На підставі проведеного комплексного дослідження виявлених ушкоджень формулюється висновок щодо вогнепального або вибухового дослідження виявлених ушкоджень. При тому, подальше встановлення обставин утворення ушкоджень вибухотехнічного ушкодження належить до компетенції експертів за спеціальністю 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху».

Зазначені обставини дозволяють говорити про необхідність вивчення зброї та слідів її застосування не «розрізнено» за окремими видами, а як цілісної системи, яка має загальний методичний базис у рамках криміналістики і судової експертизи. В рамках криміналістики, точніше, галузі криміналістичної техніки – криміналістичне дослідження зброї та слідів її застосування – мають розглядатись такі складові цього учення, як поняття та класифікація видів зброї, боєприпасів і слідів їх застосування, їх криміналістична характеристика, природа, джерело походження тощо, тобто все те, що складає основу судово-експертного дослідження зазначених об'єктів. У той самий час неможна заперечувати, що

вивчення даних об'єктів відбувається і в рамках судової експертизи, як експертиза зброї. Дана окрема теорія – експертне учення про зброю та сліди її застосування – має певну самостійність, цілісність структури, загальність предметів дослідження. Причому формування даної окремої теорії не призведе до вилучення з криміналістичної техніки такої її галузі, як криміналістичне дослідження зброї та слідів її застосування.

Розкриваючи основні принципи криміналістичного зброєзнавства, насамперед, слід зазначити, що родовим матеріальним об'єктом пізнання цієї галузі знань є зброя і тільки зброя, котра об'єктивно містить у собі ознаки, виражені в його конструктивному вирішенні, що вказують на його цільове призначення – ураження живої або іншої цілі.

Завдання криміналістичного зброєзнавства тісно пов'язані з його предметом і системою. Їх можна класифікувати на головне завдання, що стоїть перед галуззю знань, а також загальні і конкретні завдання, серед яких можливе виокремлення поточних і актуальних. Головним завданням, що стоїть перед криміналістичним зброєзнавством є систематизація поняття та конструктивних ознак відповідних об'єктів задля визначення відповідних кримінально-правових заборон, розробка й вдосконалення відповідних державних стандартів, спеціальних технічних вимог, класифікацій, методик і технологій дослідження зброї та боєприпасів, а також слідів її застосування.

Розв'язання актуалізованих задач потребує об'єднання зусиль спеціалістів з різних галузей науки, зокрема, криміналістики, судової медицини, судової балістики, вибухотехніки, динаміки удару, біофізики, електротехніки, фізичної акустики, оптики тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Назвемо декілька невирішених проблем:

– надання порівняльної криміналістичної характеристики слідів на стріляних кулях та гільзах (звичайних штатних та спеціальних патронів – СП-5, СП-7, ПАБ-9 та ін.) від зброї з різними пристроями зниження рівня звуку пострілу та без них;

– з'ясування сутності загальних механізмів їх утворення для різних видів зброї та типів пристроїв зниження рівня звуку пострілу до неї;

– з'ясування можливості ототожнення за даними слідами конкретного екземпляру зброї, виду та зразку пристрою зниження рівня звуку пострілу, ситуаційних обставин пострілу;

– встановлення закономірностей формування слідів від зброї з саморобними пристроями зниження рівня звуку пострілу різних типів, у тому числі при пострілах різними патронами;

– встановлення загальних закономірностей слідоутворення при автоматичній стрільбі та одиночних пострілах з автоматичної зброї одного виду, оснащеної пристроєм зниження рівня звуку пострілу та без нього;

– дослідження впливу конструктивних особливостей куль (швидкість, маса, форма, розміри, кінетична енергія) патронів, стріляних зі зброї з пристроєм зниження рівня звуку пострілу на ознаки та обсяг ушкоджень різних перешкод (одяг, бронезахист, скло та ін.);

– продовження розвідок щодо вирішення питання про дистанцію та відстань пострілу (пострілів) з різної зброї з пристроями зниження рівня звуку пострілу та без них, у тому числі в конкретно заданих умовах;

– розв'язання блоку ситуаційних досліджень вогнепальних ушкоджень зі зброї, оснащеної пристроями зниження рівня звуку пострілу, завданих в умовах неочевидності (які проводяться в умовах конкретно заданої альтернативи речової обстановки місця події).

Список використаних джерел:

1. Арешонков В. В., Пілюков Ю. О., Голоботовський В. І. Значення ситуаційних судово-балістичних досліджень для кваліфікації кримінальних правопорушень. *Криміналістичний вісник*. 2022. № 1 (37). С. 33. С. 33–36.

2. Бондар В. С. Судово-балістичне дослідження 9,0-мм самозарядного пістолета для безшумної та безполум'яної стрільби (6-П-9). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. 2023. № 4. С. 21–31.
3. ДСТУ 9168:2021. Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять. Видання офіційне. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2022. С. 2.
4. Криміналістика [текст]: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2022. С. 129–171.
5. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 180–203.
6. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. С. 108–147.
7. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів : навч. практ. посіб. / В. С. Бондар, О. В. Бочковий, М. В. Кривонос та ін.; за ред. В. М. Комарницького, М. Г. Вербенського та А. Є. Фоменка. 2-ге вид., перероб. і доп. ТОВ «НОВІК-ПРІНТ». Київ, 2021. 534 с.
8. Соколов О. С., Вороненко П. Є. Дослідження ручного протитанкового гранатомета РПГ-7 і його модифікацій: метод. рек. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023. С. 4–5.
9. Яремчук В. О. Судова балістика у системі криміналістичних знань. *Проблеми законності: зб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій*. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2020. Вип. 150. С. 248.

References:

1. Areshonkov, V.V., Piliukov, Yu.O., & Holobotovskiy, V.I. (2022). Znachennia sytuatsiinykh sudovo-balistychnykh doslidzhen dlia kvalifikatsii kryminalnykh pravoporushen [The value of situational forensic ballistic studies for the qualification of criminal offenses]. *Kryminalistychnyi visnyk*, 1 (37), 33–36 [in Ukrainian].
2. Bondar, V.S. (2023). Sudovo-balistychne doslidzhennia 9,0-mm samozariadnoho pistoleta dlia bezshumnoi ta bezpolum'ianoj strilby (6-P-9). [Forensic ballistic research of a 0-mm self-loading pistol for silent and flameless shooting (6-P-9)]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnykh sprav. Serii Yurydychna*, 4, 21–31 [in Ukrainian].
3. DSTU 9168:2021. Sudova ekspertyza zbroi. Balistychni doslidzhennia. Terminy ta vyznachennia poniat. Vydannia ofitsiine (2022) [DSTU 9168:2021. Forensic examination of weapons. Ballistic studies. Terms and definitions. The publication is official]. Kyiv: DP «UkrNDNTs», 2 [in Ukrainian].
4. Piaskovskiy, V.V., Chornous, Yu.M., Ishchenko, A.V., & Alieksieiev, O.O. et al. (2022)ю Kryminalistyka [tekst]: pidruchnyk. [Text forensics: a textbook]. Kyiv : «Tsentru uchbovoi literatury», 129–171 [in Ukrainian].
5. Volobuiev, A.F., Danshyn, M.V., & Ishchenko, A.V. (Eds.) et al. (2018). *Kryminalistyka: pidruchnyk [Forensics: a textbook (Vols. 1-2; Vol. 1)]*; MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 180–203 [in Ukrainian].
6. Shepitko, V.Yu., Zhuravel, V.A., & Konovalova, V.O. (Eds.) et al. (2019). *Kryminalistyka: pidruchnyk [Forensics: a textbook]*. (Vols. 1-2; Vol. 1). V. Yu. Shepitkij (Ed.). Kharkiv: Pravo, 108–147 [in Ukrainian].
7. Bondar, V.S., Bochkovy, O.V., & Kryvonos, M.V. (Eds.) et al. (2021). *Rozsliduvannia zlochyniv, shcho vchyniaiuetsia u sferi obihu vohnepalnoi zbroi ta boieprypasiv: navch. prakt. posib. [Investigation of crimes committed in the sphere of firearms and ammunition trafficking: training. practice guide]*; V. M. Komarnytskyi, M.H. Verbenskyi, & A. Ye. Fomenko (Eds.). 2nd. ed. rev., pererob. i dop. TOV «NOVIK-PRINT». Kyiv [in Ukrainian].
8. Sokolov, O.S., & Voronenko, P.Ye. (2023). Doslidzhennia ruchnoho protytankovoho hranatometa RPH-7 i yoho modyfikatsii: metod. rek. Kyiv: DNDEKTs MVS Ukrainy, 4-5. [in Ukrainian].
9. Yaremchuk, V.O. (2020). *Sudova balistyka u systemi kryminalistychnykh znan. Problemy zakonnosti: zb. nauk. prats [Forensic ballistics in the system of forensic knowledge. Problems of legality: coll. of science works] / vidp. red. V. Ya. Tatsii* (Ed.). Kharkiv: Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho, issue 150, 248 [in Ukrainian].

УДК 343.232; 001.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-8>

Гацелюк Віталій Олександрович,

кандидат юридичних наук,
старший дослідник,
заслужений юрист України,
старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального права, криминології та судоустрою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України,
вулиця Трьохсвятительська, 4, Київ, 01001, Україна.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6958-2067>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ: КОНКУРЕНЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню проблем конкуренції підходів до праворозуміння в контексті визначення методологічних засад дослідження криміналізації суспільно небезпечних діянь.*

Зазначено, що сучасний дослідник може обрати для себе той чи інший підхід, спираючись на власне розуміння онтології права та природи його пізнання, проте важливо окреслити гносеологічну парадигму, яка покладається в основу конкретного проведеного дослідження, що, у свою чергу, дасть можливість критично оцінити його процес та результати. Причиною трансформацій гносеологічних підходів була суспільна динаміка, тобто розвиток феноменів матеріальної та нематеріальної культури, соціальний прогрес.

Визначено, що есенціалізм і сьогодні дає ефективний інструментарій для дослідження права, оскільки ми розглядаємо його як певну нормативну систему (сукупність уявлень, переконань), що існує поза межами свідомості конкретного індивіду, а, отже, є в цьому сенсі об'єктивним явищем, що пізнається суб'єктом.

Підкреслюється, що теорія криміналізації як система достовірних знань про відповідні феномени / явища правової реальності повинна бути сформована, виходячи з сукупності ідей та гіпотез, що слугують вирішенню низки визначених проблем. Рівень абстрактності матеріалу, який складатиме цю систему знань цілком відповідає властивостям теорії.

Зроблено висновок про те, що соціально-натуралістична концепція є прикладом класичного праворозуміння, оскільки є певне явище (природне право), яке внаслідок пізнання відображується у свідомості законодавця. При визначенні криміналізації як предмету дослідження варто використовувати сутнісний критерій у вигляді злочинності / незлочинності конкретного діяння конкретної особи. Якщо внаслідок зміни підзаконного нормативно-правового акту за незмінності тексту кримінального закону певне діяння стає злочинним, це слід розглядати як криміналізацію і застосовувати до вивчення цього феномену відповідні методи.

***Ключові слова:** методологія права, криміналізація, метод, теорія.*

Gatseliuk Vitalii. METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF THE CRIMINALIZATION OF SOCIALLY DANGEROUS ACTS: COMPETITION OF APPROACHES TO LEGAL UNDERSTANDING

***Abstract.** The article is devoted to the study of the problems of competing approaches to legal understanding in the context of determining the methodological foundations of the study of the criminalization of socially dangerous acts.*

It is noted that a modern researcher can choose one or another approach for himself, based on his own understanding of the ontology of law and the nature of its research, however, it is important to outline the epistemological paradigm that is the basis of a specific research conducted, which, in turn, will provide an opportunity to critically evaluate it process and results. The reason for the transformation of epistemological approaches was social dynamics, that is, the development of phenomena of material and immaterial culture, social progress.

It was determined that essentialism still provides an effective toolkit for the study of law, since we consider it as a certain normative system (a set of ideas, beliefs) that exists outside the consciousness of a specific individual, and therefore is, in this sense, an objective phenomenon that known by the subject.

It is emphasized that the theory of criminalization as a system of reliable knowledge about relevant phenomena / phenomena of legal reality should be formed based on a set of ideas and hypotheses that serve to solve a number

of identified problems. The level of abstraction of the material that will make up this system of knowledge fully corresponds to the properties of the theory.

It is concluded that the socio-naturalistic concept is an example of a classical understanding of law, since there is a certain phenomenon (natural law) which, as a result of cognition, is reflected in the mind of the legislator. When determining criminalization as a subject of research, it is worth using an essential criterion in the form of criminality/non-criminality of a specific act of a specific person. If, as a result of a change in a subordinate regulatory legal act, while the text of the criminal law remains unchanged, a certain act becomes a crime, it should be considered as criminalization and appropriate methods should be used to study this phenomenon.

Key words: legal methodology, criminalization, method, theory.

Вступ. Запорукою коректного дослідження криміналізації суспільно небезпечних діянь¹ є правильний вибір методологічного інструментарію, наявного в арсеналі соціальних наук. Це уможлиблює накопичення релевантного масиву даних та побудову коректних і логічних висновків на його базі. Довга історія розвитку гносеології як загального вчення та методів наукового пізнання права як її втілення у сфері юриспруденції продовжується і нині, оскільки економічні та політичні практики, суспільні відносини та правове регулювання постійно видозмінюються, створюючи нові предмети досліджень, які вимагають нових підходів до їх вивчення.

О. Костенко зазначає, що «дві речі визначають будь-яку науку – це так зване «основне питання», що міститься у фундаменті тієї чи тієї науки, від вирішення якого залежить вирішення усіх інших питань цієї науки, і метод, за допомогою якого це «основне питання» має вирішуватися. Зазначене стосується і юриспруденції», основним питанням вчений вважає наступне: «Право – це витвір Природи чи Людей? А якщо того й того, то яка роль Природи і Людей у творенні права?» [1]

Вітчизняна юридична наука давно шукає шляхи вирішення зазначеного питання. Ще у 1996 році зазначалося, що «Загальний стан розробки методологічних проблем українського правознавства відстає від сучасних потреб, хвибує відчутними недоліками. Поширення набули методологічна невизначеність, еkleктизм, некритичне запозичення певних методів та методичних засобів інших наук поза межами їх можливого використання у дослідженнях соціально-правових проблем»

[2]. Схожі тези майже через 20 років висловлювала Є. Вечерова: сучасна юридична наука стоїть перед необхідністю переходу до нової методологічної парадигми, яка відповідає реаліям постмодерну та включає в себе нові підходи, нову картину світу й критерії раціональності, адекватні зміненим історичним і соціокультурним умовам [3].

Отже, протягом значного періоду часу проблематика методології праворозуміння залишається актуальною, і для цього є історичні передумови. Як зазначає М. Савчин, вітчизняна юридична наука у сфері публічного права не виробила нині певної оригінальної доктрини, оскільки йде пошук шляхів відходу від радянського мислення, яка нині давить своїм догматизмом, схоластикою, надмірною абстракцією, яка є вихолощеною інколи своєю нелюдяністю. В умовах перехідної конституційної демократії багато що залежатиме від вирішення дилем права «людини – безпека» та «демократія – соціальна ринкова економіка» [4].

Проблеми криміналізації піддані аналізу у роботах Н. О. Антонюк, Д. О. Балобанової, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, А. А. Вознюка, В. К. Гришука, О. О. Дудорова, М. В. Карчевського, О. М. Костенка, О. М. Литвака, М. І. Мельника, В. О. Меркулової, А. А. Митрофанова, Р. О. Мовчана, В. О. Навроцького, О. О. Паценка, В. В. Стаписа, В. Я. Тація, В. О. Тулякова, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна та інших вчених, разом з тим в умовах поточної довготривалої соціальної кризи (пандемія, збройна агресія) вони залишаються актуальними. Серед них набуває ключового значення питання визначення методологічних засад дослідження криміналізації суспільно небезпечних діянь.

¹ В подальшому ми будемо використовувати термін «криміналізація» як тотожний терміну «криміналізація суспільно небезпечних діянь».

При цьому, варто зазначити, що проблематика методології праворозуміння досліджувалася такими вченими, як В. Грищук, О. Грищук, М. Микієвич, М. Кельман, М. Козюбра, М. Костицький, В. Лемак, Л. Луць, С. Максимов, М. Панов, О. Петришин, П. Рабінович, М. Савчин, С. Сливка та ін.

Метою даного дослідження є визначення актуальності та релевантності низки наявних підходів до праворозуміння для формування методологічних засад дослідження проблем криміналізації.

Матеріали та методи. У статті проведено огляд наявних теоретичних і практичних джерел, що стосуються криміналізації, включаючи академічні статті, монографії та нормативно-правові акти. Це дозволило сформулювати актуальні питання та теоретичні рамки дослідження. Використано системний підхід для розгляду криміналізації як частини більш широкої правової системи, що включає аналіз взаємодії між кримінальними законами, соціальними нормами та культурними практиками. Досліджено історичні зміни у криміналізації, щоб виявити динаміку еволюції норм та понять, що допомагає зрозуміти, як соціально-економічні та культурні зміни вплинули на криміналізацію. А також проведено порівняння криміналізації в різних правових системах для виявлення спільних тенденцій та відмінностей, що дозволило визначити універсальні та специфічні аспекти криміналізації.

Було використано наступні методологічні підходи: *есенціалізм*, який розглядає право як об'єктивну систему норм, що існує незалежно від індивідуального сприйняття. Цей підхід дозволив дослідити криміналізацію як явище, яке можна об'єктивно аналізувати і вимірювати; *соціально-натуралістичну концепцію*, що аналізує криміналізацію через призму природного права і соціальної реальності. Концепція застосовувалась для окреслення, як соціальні зміни відображаються у правовій системі; *гносеологічний підхід*, що фокусується на методах пізнання права і на тому, як знання про криміналізацію формуються та застосовуються в наукових і практичних контекстах.

Результати. Складність праворозуміння визначається самою природою права – це нормативна система, що опосередковує неправові явища, які існують об'єктивно. Потреба у праві походить з неправових явищ, без них воно залишається пустою беззмістовною умовивідною конструкцією.

Крім того, розуміння права в одному соціальному контексті виявляється нерелевантним та некоректним в іншому. Як зазначається в літературі, антифундаменталізм, або антидогматизм, права – це критика самодостатності, замкнутості (навіть оперативної) системи права. Право – це момент, сторона суспільства, обумовлена взаємозв'язками з іншими соціальними явищами. Право не існує «саме по собі», «в чистому вигляді» поза або без психічних, культурних, політичних, економічних та інших явищ і процесів, а є формою останніх. Тому самостійність чи автономія права (і це стосується всіх інших соціальних явищ) завжди відносна і виокремлюється лише аналітично. Його, як і будь-яку систему, неможливо обґрунтувати «зсередини» – методами правознавства. Для цього потрібен вихід у «метасистему», наприклад, у міждисциплінарну галузь або філософію права. У зв'язку з сутнісною оспорюваністю всіх метафізичних категорій і неспівмірністю цінностей, будь-яке обґрунтування права завжди може бути оскаржене і переглянуте з погляду дискурсу тієї соціальної групи, яка перемає у конкурентній боротьбі за право номінації соціальних явищ і процесів [5].

Це призводить нас до необхідності визначитися із тим, чи право – це об'єктивно існуючий феномен, пізнання якого полягає у відтворенні його властивостей у свідомості суб'єкта, чи реальністю є сама ця свідомість суб'єкта пізнання.

Так, М. Козюбра зазначає: основна увага в сучасних методолого-правових дослідженнях продовжує зосереджуватися на методології, хоча й надзвичайно важливого, проте лише одного способу освоєння правової дійсності – науково-пізнавального, кінцевим результатом якого є досягнення істинного знання, тобто адекватного відтворення у сві-

домості суб'єкта пізнання його об'єкта – правової реальності [6]. Це яскравий приклад гносеологічного підходу, відповідно до якого право – це об'єктивно існуючий феномен поза свідомістю дослідника, який прагне до істини у вигляді коректного відтворення цієї об'єктивної дійсності у своїй свідомості.

Проте, це не єдиний підхід до процесу пізнання. Як демонструє С. Максимов, «з точки зору об'єктивістсько-реалістської гносеологічної моделі пізнання є способом відтворення у суб'єкті, що пізнає, реальної дійсності, оточуючого нас світу. ... Знання – це сукупність пізнавальних образів, що мають схожість з пізнаваним об'єктом, які є його «портретною» (дзеркальною, фотографічною копією). Це позиція есенціалізму. Істина ж розуміється як відповідність, вона є мірою, за допомогою якої встановлюється відповідність знання справжній природі самих речей (процесів, властивостей). Ця модель бере початок у платонівсько-аристотелівській традиції, її прибічниками є марксистська традиція у філософії, французький матеріалізм та класичний позитивізм. Принципи другої – конструктивістської моделі, за С. Максимовим, були відрефлексовані на матеріалі науки, насамперед І. Кантом. Пізнання трактується як творення, будівництво, конструювання предмета, що пізнається. Ця модель присутня у Канта, Берклі, операціоналістів, позитивістів (Мах, Авенаріус), пострадянському марксизмі (у тій його частині, коли пізнання трактується як творчий процес). ... Знання – трансформація здатностей суб'єкта, що пізнає. Відтворення сутності об'єкта не відбувається. Тому це підхід феноменалістський» [7].

Очевидно, що сучасний дослідник може обрати для себе той чи інший підхід, спираючись на власне розуміння онтології права та природи його пізнання, проте важливо окреслити гносеологічну парадигму, яка покладається в основу конкретного проведеного дослідження, що, у свою чергу, дасть можливість критично оцінити його процес та результати.

М. Кельман підкреслює, що вивчення права повинно здійснюватися відповідно до

всіх вимог, які ставлять до наукового дослідження, і приводить до результатів, що оцінюються у межах методології науки, норм наукового знання. Проте нинішній стан досліджень у цій сфері дає змогу говорити радше про наявність відповідних проблем, аніж про можливість виявити готові розв'язання [8]. Традиційні дослідницькі підходи до наукового аналізу державних і юридичних явищ і процесів, що ґрунтувалися виключно на принципах марксистсько-ленінської філософії, за умов нестандартної економічної і соціально-політичної ситуації у суверенній Україні виявляють певну наукову обмеженість, зауважує Г. Ю. Лук'янова [9].

З огляду на це, не викликає сумнівів коректність тези Р. Ш. Бабанли про те, що наявність структурних частин дисертацій, які дають змогу чітко визначити сукупність методів, завдяки яким передбачено здійснити виконання поставлених завдань, дає можливість, по-перше, з'ясувати питання стосовно шляху, яким передбачав іти вчений для того щоб вирішити означену наукову проблему, а по-друге, визначитись із тим, чи обрані методи здатні повною мірою забезпечити одержання достовірних результатів [10, с. 67–68], хоча на практиці далеко не всі наукові дослідження рівня дисертацій приділяють увагу питанням методології, як виявив Є. С. Назимко [11].

На наш погляд, есенціалізм і сьогодні дає ефективний інструментарій для дослідження права, оскільки ми розглядаємо його як певну нормативну систему (сукупність уявлень, переконань), що існує поза межами свідомості конкретного індивіду, а, отже, є в цьому сенсі об'єктивним явищем, що пізнається суб'єктом.

Окрім фундаментальної (есенціалізм – феноменалізм) різниці у розумінні права як предмету дослідження, важливе практичне значення з точки зору організації процесу дослідження має відокремлення двох рівнів наукового пізнання (які коректно виділяти незалежно від обраного дослідником підходу з-поміж описаних вище): емпіричного та теоретичного.

Вони відрізняються: 1) глибиною, повнотою, всебічністю осягнення об'єкта пізнання;

2) цілями, методами досягнення та способами вираження знань; 3) ступенем значимості в них чуттєвого та раціонального моментів. На емпіричному рівні пізнання орієнтується на вивчення явищ та поверхневих, «видимих», чуттєво-фіксованих зв'язків між ними, без заглиблення в суттєві зв'язки та відношення. Головною пізнавальною функцією емпіричного пізнання є описова характеристика явищ. Результатом емпіричного рівня є наукові факти, певна сумативність знання, сукупність емпіричних узагальнень, закономірні зв'язки між окремими явищами. Домінує на емпіричному рівні чуттєво-сенситивний компонент. На теоретичному рівні головним гносеологічним завданням є розкриття сутнісних причин та зв'язків між явищами. Головною пізнавальною функцією теоретичного рівня є пояснення цих явищ. Знання тут фіксуються у формі сутнісних законів, теорій, теоретичних систем [12, с. 45–46].

Зауважимо, що, на нашу думку, коректно говорити про емпірико-теоретичний дуалізм процесу пізнання стосовно обох наведених вище світоглядних концепцій: в межах есенціалізму емпіричний рівень стосується об'єктивно існуючої правової реальності, а феноменологія права передбачає, що емпіричний рівень пізнання охоплює вивчення базових властивостей/здатностей суб'єкта, що пізнає.

Замикається коло наукового пошуку перевіркою запропонованих рішень на відповідність теоретичній моделі. На думку Ю. Пономаренка, не буде перебільшенням твердження про те, що єдиного критерію істинності ні філософи, ні правознавці, ні фахівці з інших наук ще не віднайшли та й навряд чи віднайдуть в осяжному майбутньому... більшого визнання (і в цьому твердженні, безумовно, є і посилення на авторитет, і апеляція до загального консенсусу) здобуло твердження про те, що найбільш ефективним, значимим і придатним для наукових досліджень загалом і правознавчих зокрема критерієм істини є перевірка досягнутих знань практикою [13, с. 25–26].

Традиційно філософія науки описує рух науково-пізнавального процесу як переходу

від запитання до проблеми, потім до гіпотези, яка після свого достатнього обґрунтування перетворюється на теоретичну модель. Таким чином, маємо гносеологічний ланцюжок: питання – проблема – гіпотеза – теорія, що задає вектор розвитку наукового знання [14, с. 120].

Інші автори виокремлюють більшу кількість форм наукового пізнання: ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія. Ідея, таким чином, – це форма наукового пізнання, в якій поєднується істинне знання про дійсність з можливою суб'єктивною метою його перетворення, фіксується не лише суще, а і належне. Проблема – це форма і засіб наукового пізнання, в якій зафіксовано протиріччя між знанням про потреби людей в певних діях та незнанням шляхів, засобів їх реалізації. Тому проблема є єдністю двох елементів: знання про незнання та передбачення можливості відкриття. Гіпотеза – це форма наукового пізнання, в якій фіксується один з можливих варіантів вирішення проблеми, істинність якого ще не доведена. Концепція – це форма наукового пізнання, де обґрунтовується основний зміст теорії, дається тлумачення її основної ідеї. Теорія – це найбільш повна та адекватна форма наукового пізнання, система достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність. Вона має струнку логічну структуру і дає цілісне, синтетичне уявлення про закономірності та суттєві характеристики об'єкта пізнання. За змістом вона об'єктивна і має дві функції – пояснення та передбачення [12, с. 45–46].

М. І. Панов безумовно правий в тому, що чим глибше і досконаліше розроблені (сформовані) правові поняття і категорії юридичної науки, тим досконаліше саме позитивне право як таке, тим точніше і якісніше воно здатне регулювати відповідні суспільні відносини. Ось чому проблема формування понять і категорій юридичної науки є найважливішим її завданням та власним призначенням. По суті, правова наука може бути визнана як така лише тоді, коли не тільки концептуально сформовані й обґрунтовані її теоретичні підвалини, а й розроблений категоріально-поя-

тійний апарат цієї науки, який відображає її предметний зміст [15].

Отже, теорія криміналізації як система достовірних знань про відповідні феномени / явища правової реальності (тут ми слідуємо шляхом есенціалізму) повинна бути сформована, виходячи з сукупності ідей та гіпотез, що слугують вирішенню низки визначених проблем. Рівень абстрактності матеріалу, який складатиме цю систему знань цілком відповідає властивостям теорії, так само, як це справедливо щодо теорії пеналізації, що (коректність представлення сукупності знань про пеналізацію у вигляді теорії), у свою чергу, було аргументовано доведено Ю. Пономаренком [13].

Ще однією методологічною тенденцією, яку варто враховувати (не відмовляючись від есенціалістського підходу як основи наших подальших наукових розвідок у сфері криміналізації), є розвиток так званих неklasичних підходів до праворозуміння.

Як зазначається авторами, специфіка сучасної ситуації у сфері праворозуміння полягає у тому, що, поряд із класичними типами праворозуміння, які існують у сучасній правовій науці, активно розробляються й інші різноманітні неklasичні (постмодерністські) підходи до розуміння права, котрі прагнуть наповнити дане поняття новим змістом. Однак жоден з підходів, що формуються, не одержав наразі достатньо широкого визнання й поширення у сучасній правовій науці [16]. Як стверджує Ю. Стовба, припинення панування марксистського праворозуміння у вітчизняній правовій думці поставило в нелегке становище філософів і теоретиків права. Руйнування домінуючого уявлення про право як зведеної в закон волі пануючого класу викликало необхідність переосмислення місця права в соціальному світі [17].

Отже, розвиток суспільствознавчих наук загалом і юриспруденції зокрема враховує і новітні загальнофілософські надбання. Так, як підкреслює С. Максимов, об'єктивістсько-реалістська та суб'єктивістсько-конструктивістська моделі осмислення світу належать до класичної гносеологічної традиції. Однак

можна вирізнити власне неklasичну гносеологічну модель – символічну. Ця модель враховує вплив на пізнавальний процес культури, її філософська основа – «філософія мови» у самому широкому сенсі. Сутність культури складає створення смислів і знакова система, «текст». Таким чином, у цій гносеологічній моделі пізнання – це смислове, духовно-енергійне осягнення сутності, явлене символами (або виражене у мові), знання – це символічна (= мовна, словесна) реальність, що являє в смислових образах сутність того, що пізнається, а істина – набуває онтологічного значення і виражається у справжності, що виражається у буттєвості, реальності символів. Таким чином, у цій моделі ми виходимо на герменевтичний підхід до розуміння пізнання загалом і осмислення правової реальності зокрема, який відображає власне неklasичний підхід до праворозуміння [7, с. 64].

Очевидно, що причиною таких трансформацій гносеологічних підходів була суспільна динаміка, тобто розвиток феноменів матеріальної та нематеріальної культури, соціальний прогрес. Відповідно, і «зміна класичних стандартів науковості її неklasичними стандартами була викликана переходом наукового пізнання від освоєння системних об'єктів механічного типу, які для цілей механістичного пізнання було допустимим розглядати у ролі не змінних, до процесуальних системних об'єктів, основоположною умовою існування яких якраз і є безперервність їх змінюваності, динамічності як систем. Для пізнання нового типу системних об'єктів науки евристичний потенціал класичних стандартів науковості виявився не просто недостатнім, а принципово непридатним, тому і знадобилася наукова неklasика. Однією з субстанціональних властивостей неklasичного типу наукової раціональності стало те, що вже в період своєї появи це був науковий образ світу не лише природознавства, а й наук про культуру у найширшому сенсі цього поняття. Знання вказаного факту є своєрідним логічним ключем до адекватного сприйняття методології наук про культуру того часу, зокрема й методології наукової юриспруденції» [18].

На мінливість праворозуміння вказують і інші автори: воно детермінується соціально-економічним, політичним, культурним, географічним, демографічним та іншими чинниками зовнішнього середовища, загальним рівнем розвитку науки, юридичної теорії та практики [19]. Прикладом такого розвитку може бути запропонована екософія праворозуміння як рефлексія взаємодії репрезентантів різних типів правової культури з їх природним середовищем буття [20].

В чому ж полягає різниця між класичним та некласичними типами праворозуміння? Як пише Ю. Стовба, «класична тенденція в осмисленні права ґрунтується на таких світоглядних передумовах. По-перше, світ (і соціум) є інтелігібельним цілим. По-друге, в такому світі можливо створити (і/або досягнути) раціональну систему норм – право як Належне – за допомогою якої наявний стан справ приводиться до бажаного нормативного ідеалу. Тим самим право у класичній парадигмі постає як Належне, тобто взаємоузгоджена і внутрішньо несуперечлива система норм, яка слугує інструментом для впорядкування соціальної дійсності. Ця нормативна система може бути створена штучно як позитивно-правова (позитивізм), або відкрита у процесі інтелектуальної діяльності як сукупність ідеальних норм (класичні концепції природного права), чи може скластися у вигляді нормативних звичаїв у процесі суспільної практики (історичне, соціологічне, економічне праворозуміння). Отже, класичне розуміння права характеризує фундаментальний розрив між соціальною реальністю (як динамічним і мінливим суцим) і правом – статичним Належним. Зазначений розрив заповнюється у процесі правозастосування²... Некласична тенденція у праві також заснована на ряді фундаментальних світоглядних передумов. По-перше, це уявлення про світ (зокрема і соціальний) як фрагмен-

тарне, нелінійне, мінливе явище. По-друге, це теза про неможливість повного й остаточного раціонального охоплення світу в цілому (саме на підставі його фрагментарності, нелінійності і мінливості). По-третє, зазначеними факторами зумовлено некласичне уявлення про право як динамічний, процесуальний феномен, який не є відокремленим від світу Належним, але, як частина світу, перебуває з ним у щільному взаємозв'язку, причому особливості та алгоритми такого зв'язку безупинно змінюються³.

Навряд чи можна очікувати консенсус серед дослідників щодо вибору того чи іншого підходу і, насправді, в цьому немає потреби, оскільки відмінності у сприйнятті права в академічному середовищі сприяють збереженню здатності ефективно адаптувати різні методологічні інструментарії залежно від викликів, що постають перед правознавством. Виходячи з того, що плюралізм праворозуміння й надалі залишатиметься постійно притаманним людській свідомості і скориставшись лише одним із класифікаційних критеріїв, а саме: пов'язує чи не пов'язує певне праворозуміння явище права безпосередньо з владно-регулятивною діяльністю держави, її органів, П. М. Рабінович поділяє види праворозуміння на т. зв. загальносоціальне (зокрема, умовно назване «природним»), коли правом визнаються суспільні явища (норми поведінки, відносини та ін.) недержавного походження й функціонування, та спеціальносоціальне (або, умовно кажучи, «позитивістське»), коли правом визнаються явища виключно державно-вольового походження [21].

Як зазначається в літературі, П. Рабінович фактично замінив безперспективний пошук єдиного визначення права, однакового на всі випадки життя – з позицій наукової некласики таке визначення неможливе – позначенням меж онтологічно неоднорідного правового поля, що зберігає потенційну можливість його плідного наукового пізнання. Це можна роз-

² «Залежно від варіанта осмислення права це може бути розрив між соціальною практикою і нормою закону (позитивізм), нормою закону і нормою природного права або моралі (юснатуралізм), між сталими звичаями і поведінкою окремих індивідів чи державною регламентацією того або іншого питання (соціологізм)» – підкреслює автор.

³ «Відповідно завданням правознавця в такому випадку стає не конструювання інтелігібельного каркаса норм чи раціональне пізнання останнього, а спроба вловити цю мінливу, динамічну «логіку сенсу» (Ж. Дельоз), згідно з якою відбувається розгортання світу і права як його складової» [17, с. 120–122]

глядати як фактичне повторення на новому етапі правопізнання, по суті, через століття досить вдалої методологічної знахідки різних течій відродженого природного права, яке першим із-поміж усіх інших концепцій правопізнання стало на шлях наукового пізнання права з позицій неklasичного типу наукової раціональності [18, с. 98].

Втім, і серед класичних підходів є такі, що дозволяють у сучасних умовах ефективно пізнавати право, зокрема це так звані юснатуралізм. С. Максимов зауважує, що залежно від того, що саме передбачається в ролі основи справжньої реальності права, тобто такого простору, в якому «локалізуються» правові смисли, варто виокремлювати такі чотири основні способи осмислення правової реальності, кожен з яких робить акцент на одному з її аспектів:

1) правовий позитивізм – на зовнішній стороні правової реальності, сукупності норм, забезпечених примусовою силою держави;

2) правовий об'єктивізм – на соціальній обумовленості права, його вкоріненості в житті;

3) правовий суб'єктивізм або класичні концепції природного права – на ідеально-моральній стороні права, що розкривається у свідомості суб'єкта ідеї права;

4) правову інтерсуб'єктивність, або неklasичні концепції природного права, – на тій смисловій стороні права, яка проявляється у процесі взаємодії суб'єктів, у їх комунікації та інтерпретації позиції Іншого. Коли проголошується «процання із класикою», пише вчений, то скоріше йдеться про процання із марксистською традицією у теорії права, яка за своєю основою є об'єктивістською, тобто як заклик до справжньої науковості теорії права і усієї правової науки [7, с. 66–67].

М. В. Костицький зазначає, що в науці кримінального права був і залишається домінуючим позитивістський, чи навіть нормативістський підхід. Завдяки йому наука кримінального права визначається як система поглядів, концепцій, ідей, теорій щодо самого кримінального закону, практики застосування, історії і перспектив розвитку... об'єктом і

предметом науки кримінального права є не об'єктивна дійсність яка врегульовується або потребує врегулюванням кримінальним законодавством, а саме це законодавство. Тобто не те, що об'єктивно існує, а суб'єктивно визначене законодавство [22, с. 19–20].

Подібних висновків і інші автори. В Україні, на думку А. І. Луцького, по відношенню до кримінального права існує позитивістський підхід, що є абсолютно аналогічним тому, що застосовується по відношенню до правової ідеології:

1) ототожнення права і позитивного права, чи правопорядку, що розуміється як система встановлених норм і історично сформованих інститутів;

2) тенденція до абсолютизації державного суверенітету, ототожнення права з наказами держави;

3) прагнення дати ціннісно-нейтральне поняття права, за яким діючі норми встановлюються законодавцем відповідно до фактичного критерію [23].

Разом з тим, як ми зазначали вище, соціальна динаміка викликає зміни у праві та праворозумінні навіть у найбільш «консервативних» галузях. П. Рабінович зауважує, що, з огляду на деформалізацію інструментарію юридичного регулювання, відбувається й відповідна новелізація праводержавознавчої методології, аби остання забезпечувала практично значущу ефективність наукових досліджень. Унаслідок зазначених змін у методології загальнотеоретичного праводержавознавства, на його думку, дістали «друге дихання» такі здавна випробувані дослідницькі інструменти, як діалектична логіка, конкретно-соціологічне вивчення правосвідомості, узагальнення правозастосувальної, особливо ж судової, практики [24].

Звернув увагу на цю проблематику і О. М. Костенко, який зауважив, що «кримінально-правовий позитивізм у законодавчій діяльності є доктринальною основою для зловживання законодавцем криміналізацією та декриміналізацією, бо його воля і свідомість, не погоджені із законами соціальної природи, перебувають у стані савілля та ілю-

зій. І навпаки: кримінально-правовий натуралізм є доктринальною основою для створення законодавцем актів криміналізації та декриміналізації, що відображають закони соціальної природи (включаючи закони природного права) [25].

А. Орлеан також пропонує відходити від розповсюдженої серед криміналістів практики звертатись до питань криміналізації та декриміналізації в рамках так званої кримінальної політики держави... В ідеалі, якого ми завжди повинні прагнути, пише вчений, діяння має визнаватися злочинним винятково у випадках, коли таке його бачення об'єктивно відповідає законам природного права [26, с. 176].

Отже, ми бачимо, що ця концепція є прикладом класичного праворозуміння, оскільки є певне явище (природне право), яке внаслідок пізнання відображується у свідомості законодавця. Соціально-натуралістична юриспруденція, пише О. Костенко, є протилежною «соціально-позитивістській» юриспруденції, тобто юриспруденції, яка вирішує «основне питання юриспруденції» у світлі соціального позитивізму, що полягає в ігноруванні існування законів соціальної природи, зокрема й законів «природного права». Соціальний позитивізм пропонує замість них керуватися не законами соціальної природи, а волею і свідомістю людей, що не є узгодженими із законами соціальної природи. ... Сутність «природного права» полягає у визнанні першоджерелом права (тобто першоджерелом прав й обов'язків) законів соціальної природи, які мають відкриватися волею і свідомістю людей і втілюватися у законодавстві та практиці його застосування, а сутність «позитивного права» – безпосередньо волі і свідомості людей, які, не узгоджуючись із законами соціальної природи, мають втілюватися у законодавстві і практиці його застосування [1, с. 127–128].

Цей загальний методологічний підхід деякі дослідники застосовують при аналізі цілком конкретних проблем кримінального права. Зокрема, натуралістичний підхід у праві на прикладі призначення покарання Р. Бабанли

розуміє наступним чином: конкретний вид та розмір покарання має обиратися відповідно до законів соціальної природи... призначення різних видів покарання за злочини, вчинені за однакових обставин суперечить законам соціальної природи [10, с. 84, 417].

Стосовно криміналізації в контексті натуралістичного праворозуміння, О. Костенко зазначає таке: критерієм будь-якої правової (так само як і моральної) заборони є невідповідність заборонюваного діяння законам соціальної природи, зокрема й законам «природного права», виходячи з того, що добром є все те, що узгоджується із законами соціальної природи, а злом те, що не узгоджується з ними. Зокрема, критерієм для криміналізації діяння має бути порушення цим діянням законів соціальної природи. Інакше діяння не може визнаватися злочином у чинному законодавстві [1, с. 131].

Висновки. Натуралістичне розуміння права ставить перед дослідником питання: чи варто обмежуватися у розумінні криміналізації лише формально-юридичним включенням діяння до кола злочинів відповідним законом, слідуючи логіці Рішення Конституційного Суду України про зворотню дію кримінального закону в часі («Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно-правових актів, що наповнює кримінально-правову норму більш конкретним змістом. Зміни, що вносяться до нормативно-правових актів інших галузей права, посилення на які містить бланкетна диспозиція, не змінюють словесно-документну форму кримінального закону. Така диспозиція кримінально-правової норми залишається незмінною. Кримінальний закон і за наявності нового, конкретизованого іншими нормативно-правовими актами змісту бланкетної диспозиції кримінально-правової норми не можна вважати новим – зміненим – і застосовувати до нього положення частини першої статті 58 Конституції України та частини другої статті 6 Кодексу) [27].

На нашу думку, при визначенні криміналізації як предмету дослідження варто вико-

ристовувати сутнісний критерій у вигляді злочинності/незлочинності конкретного діяння конкретної особи. Якщо внаслідок зміни підзаконного нормативно-правового акту за незмінності тексту кримінального закону певне діяння стає злочинним, це слід роз-

глядати як криміналізацію і застосовувати до вивчення цього феномену відповідні методи.

Подальші дослідження стосуватимуться конкретних проблем побудови методології дослідження криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Список використаних джерел:

1. Костенко О.М. Соціальний натуралізм – методологічна основа прогресивної юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 126–135.
2. Рекомендації Міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства». *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 1. С. 151.
3. Вечерова Є. М. Методологія сучасної кримінально-правової науки: орієнтири для переформатування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 235.
4. Савчин М. В. Методологія юридичних досліджень у сфері публічного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2017. Вип. 44(1). С. 68–76.
5. Честнов І. Посткласична методологія права. *Право України*. 2014. № 1. С. 78–86.
6. Козюбра М. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22–33.
7. Максимов С. Класична і некласична моделі осмислення правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 63–64.
8. Кельман М. Методологія правознавства як світ організованих форм мислення та діяльності дослідника. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія : *Юридичні науки* : збірник наукових праць. Львів : Вид-во Львівської політехніки. 2017. № 861. С. 61–68.
9. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія *юридична*. 2011. № 4. С.41
10. Бабанли Р.Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів, Десна Поліграф. 2019. 488 с. (С. 67-68).
11. Назимко Є.С. Методологія дослідження інституту покарання в кримінально-правовій доктрині України (результати аналізу дисертацій та авторефератів). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. № 2. С. 124–125.
12. Решетов О. О., Кирильчук З. В., Стежко З. В. Наукове пізнання. Проблема істини. Роль практики. *Наукові записки : зб. наук. пр. Кіровоград* : КНТУ, 2012. Вип. 12, ч. 1. С. 45-48. (С. 45–46).
13. Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків. *Право*. 2020. 720 с. (с. 25–26)
14. Зуб А. А., Петінова О.Б. Проблемні ситуації в науці: філософський контекст. *Наукове пізнання : методологія та технологія*. 2020. № 1 (45). С. 116–122. С. 120.
15. Панов М.І. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Право України*. 2014. № 1. С. 51.
16. Пампура М.В. Сучасні трансформаційні процеси та еволюція праворозуміння в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. Випуск 23, 2017 рік. С. 175.
17. Стовба О. Динамічне праворозуміння: онтологія і методологія. *Право України*. 2014. № 1. С. 120.
18. Гаврилюк Р. Чи можливе наукове некласичне пізнання права? *Право України*. 2014. № 1. С. 97.
19. Рябовол Л.Т. Системний підхід до дослідження феномену праворозуміння. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. С. 31–35. URL: http://lsej.org.ua/1_2019/8.pdf (дата звернення: 07.07.2024).
20. Бургарт Т. І. Сучасна екологія права як некласичний тип право розуміння. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія* : зб. наук. пр. X. : *Право*. 2011. № 7. С. 115–121.
21. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». 2021. 256 с. С. 12–14.
22. Костицький М.В. Сучасні філософсько-методологічні та теоретичні проблеми науки кримінального права. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)* : тези доп. V міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 21 листоп. 2014 р.) [Текст] / ред. кол. : В. В. Черней, М.В. Костицький С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ. 2014. 184 с. С. 19–20.

23. Луцький А.І. Відображення позитивістської правової ідеології в системі кримінального права України. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)* : тези доп. V міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 21 листоп. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 184 с. С. 55.
24. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 19.
25. Костенко А.Н. О законах природного права как первоисточнике законодательства об уголовной ответственности. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. X. : Право, 2013. 848 с. С. 80–83.
26. Орлеан А.М. Кримінально-правове забезпечення в Україні охорони людини від експлуатації: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2014. 456 с. С. 176.
27. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00#Text> (дата звернення: 07.07.2024).

References:

1. Kostenko, O.M. (2014). Sotsialnyi naturalizm – metodolohichna osnova prohresyvnoi yurysprudentsii [Social Naturalism – the Methodological Foundation of Progressive Jurisprudence]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. № 1. 126–135 [in Ukrainian].
2. Rekomendatsii Mizhnarodnoi naukovo-teoretychnoi konferentsii «Problemy metodolohii suchasnoho pravoznavstva» [Recommendations of the International Scientific-Theoretical Conference "Problems of Methodology in Modern Jurisprudence"]. (1997). *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*. № 1. 151 [in Ukrainian].
3. Vechevova, Ye.M. (2015). Metodolohiia suchasnoi kryminalno-pravovoi nauky: oriientyrii dlia pereformatuvannia [Methodology of Modern Criminal Law Science: Guidelines for Reformatting]. *Porivnialno-analitychne parvo – Comparative and Analytical Law*. № 5. 235 [in Ukrainian].
4. Savchyn, M.V. (2017). Metodolohiia yurydychnykh doslidzhen u sferi publicnoho prava [Methodology of Legal Research in the Field of Public Law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. Vyp. 44(1). 68–76 [in Ukrainian].
5. Chestnov, I. (2014). Postklasychna metodolohiia prava [Postclassical Methodology of Law]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. № 1. 78–86 [in Ukrainian].
6. Koziubra, M. (2014). Metodolohiia pravoznavstva i metodolohiia prava: spivvidnoshennia poniat ta yikh osoblyvosti [Methodology of Jurisprudence and Methodology of Law: Correlation of Concepts and Their Features]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. № 1. 22–33 [in Ukrainian].
7. Maksymov, S. (2014). Klasychna i neklasychna modeli osmyslennia pravovoi realnosti [Classical and Non-Classical Models of Understanding Legal Reality]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. № 1. 63–64 [in Ukrainian].
8. Kelman, M. (2017). Metodolohiia pravoznavstva yak svit orhanizovanykh form myslennia ta diialnosti doslidnyka [Methodology of Jurisprudence as a World of Organized Forms of Thought and Research Activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky". Serii: Yurydychni nauky : zbirnyk naukovykh prats (Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Legal Sciences: Collection of Scientific Papers)*. Lviv : Vyd-vo Lvivskoi politekhniky. № 861. 61–68 [in Ukrainian].
9. Lukianova, H.I. (2011). Metodolohichni osnovy doslidzhennia prava u suchasniy yurydychnii nauki [Methodological Foundations of Legal Research in Modern Legal Science]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Serii: yurydychna – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series*. № 4. 41 [in Ukrainian].
10. Babanly, R.S. (2019). Pryznachennia pokarannia v Ukraini: teoretyko-prykladni zasady [Sentencing in Ukraine: Theoretical and Applied Foundations]. Chernihiv, Desna Polihraf. 67–68 [in Ukrainian].
11. Nazymko, Ye.S. (2012). Metodolohiia doslidzhennia instytutu pokarannia v kryminalno-pravovii doktryni Ukrainy (rezultaty analizu dysertatsii ta avtoreferativ) [Methodology of Research on the Institution of Punishment in the Criminal Law Doctrine of Ukraine (Results of Analysis of Dissertations and Abstracts)]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*. № 2. 124–125 [in Ukrainian].
12. Reshetov, O.O., Kyrylchuk, Z.V., & Stezhko, Z.V. (2012). Naukove piznannia. Problema istyny. Rol praktyky. *Naukovi zapysky : zb. nauk. pr. [Scientific Cognition. The Problem of Truth. The Role of Practice. Scientific Notes: Collection of Scientific Papers]*. Kirovohrad : KNTU. Vyp. 12, ch. 1. 45–46 [in Ukrainian].

13. Ponomarenko, Yu.A. (2020). Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen : monohrafiia [General Theory of Determining the Punishability of Criminal Offenses: Monograph]. Kharkiv. Pravo. 25–26 [in Ukrainian].
14. Zub, A.A., & Petinova, O.B. (2020). Problemni sytuatsii v nauksi: filosofskyi kontekst. Naukove piznannia : metodolohiia ta tekhnolohiia [Problematic Situations in Science: Philosophical Context. Scientific Cognition: Methodology and Technology]. № 1 (45). 120 [in Ukrainian].
15. Panov, M.I. (2014). Problemy metodolohii formuvannia katehorialno-poniatiinoho aparatu yurydychnoi nauky [Problems of Methodology for Forming the Categorical-Conceptual Apparatus of Legal Science]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. №1. 51 [in Ukrainian].
16. Pampura, M.V. (2017). Suchasni transformatsiini protsesy ta evoliutsiia pravorozuminnia v Ukraini [Modern Transformational Processes and the Evolution of Legal Understanding in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina Serii «PRAVO» – Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law"*. Vypusk 23, 175 [in Ukrainian].
17. Stovba, O. (2014). Dynamichne pravorozuminnia: ontolohiia i metodolohiia [Dynamic Legal Understanding: Ontology and Methodology]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. № 1. 120 [in Ukrainian].
18. Havryliuk, R. (2014). Chy mozhlyve naukove neklasychne piznannia prava? [Is Non-Classical Scientific Cognition of Law Possible?]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. № 1. 97 [in Ukrainian].
19. Riabovol, L.T. (2019). Systemnyi pidkhid do doslidzhennia fenomenu pravorozuminnia [Systemic Approach to the Study of the Phenomenon of Legal Understanding]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*. № 1. 31–35. Retrieved from: http://lsej.org.ua/1_2019/8.pdf (data zvernennia: 07.07.2024) [in Ukrainian].
20. Burhart, T.I. (2011). Suchasna ekosofiia prava yak neklasychnyi typ pravo rozuminnia [Modern Ecosophy of Law as a Non-Classical Type of Legal Understanding]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Ser. Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia : zb. nauk. pr. – Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology: Collection of Scientific Papers*. Kh. : Pravo. № 7. 115–121 [in Ukrainian].
21. Rabinovych, P.M. (2021). Osnovy teorii ta filosofii prava: navch. posibnyk [Fundamentals of Theory and Philosophy of Law: Textbook]. Lviv : Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo». 12–14 [in Ukrainian].
22. Kostytskyi, M.V. (2014). Suchasni filosofsko-metodolohichni ta teoretychni problemy nauky kryminalnoho prava [Modern Philosophical-Methodological and Theoretical Problems of Criminal Law Science]. Aktualni problemy kryminalnoho prava (pamiaty profesora P. P. Mykhailenka) : tezy dop. V mizhvuz. nauk.-teoret. konf. (m. Kyiv, 21 lystop. 2014 r.) (Current Issues of Criminal Law (in memory of Professor P. P. Mykhailenko): Abstracts of the V Inter-University Scientific-Theoretical Conference (Kyiv, November 21, 2014)). [Tekst] / red. kol. : V. V. Cherniei, M.V. Kostytskyi S. D. Husariev, S. S. Cherniavskyi ta in. K.: Nats. akad. vnutr. sprav. 19–20 [in Ukrainian].
23. Lutskyi, A.I. (2014). Vidobrazhennia pozytyvistyckoi pravovoi ideolohii v systemi kryminalnoho prava Ukrainy [Reflection of Positivist Legal Ideology in the Criminal Law System of Ukraine]. Aktualni problemy kryminalnoho prava (pamiaty profesora P. P. Mykhailenka) : tezy dop. V mizhvuz. nauk.-teoret. konf. (m. Kyiv, 21 lystop. 2014 r.) (Current Issues of Criminal Law (in memory of Professor P. P. Mykhailenko): Abstracts of the V Inter-University Scientific-Theoretical Conference (Kyiv, November 21, 2014)). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 55 [in Ukrainian].
24. Rabinovych, P. (2014). Metodolohiia vitchyznianoho zahalnoteoretychnoho pravoderzhavoznavstva: deiaki suchasni tendentsii [Methodology of National General Theoretical Jurisprudence: Some Current Trends]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. № 1. 19 [in Ukrainian].
25. Kostenko, A.N. (2013). O zakonakh pryrodnoho prava kak pervoystochnyke zakonodatelsta ob uholovnoi otvetstvennosti [On the Laws of Natural Law as the Primary Source of Legislation on Criminal Responsibility]. Aktualni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 10–11 zhovt. 2013 r. (Current Issues of Criminal Responsibility: Materials of the International Scientific-Practical Conference, October 10-11, 2013). Kh. : Pravo. 80–83 [in Ukrainian].
26. Orlean, A.M. (2014). Kryminalno-pravove zabezpechennia v Ukraini okhorony liudyny vid ekspluatatsii: monohrafiia [Criminal Law Protection in Ukraine of a Person from Exploitation: Monograph]. Kamianets-Podilskyi: PP Buinytskyi O.A. 176 p. [in Ukrainian].
27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 46 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen statti 58 Konstytutsii Ukrainy, statei 6, 81 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro zvorotnu diu kryminalnoho zakonu v chasi) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case of the Constitutional Submission of 46 People's Deputies of Ukraine Regarding the Official Interpretation of the Provisions of Article 58 of the Constitution of Ukraine, Articles 6, 81 of the Criminal Code of Ukraine (Case on the Retroactive Effect of Criminal Law Over Time)]. (2008) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00#Text> (data zvernennia: 07.07.2024) [in Ukrainian].

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-9>

Ларченко Марина Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, права та філософії
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
вулиця Графська, 2, Ніжин, Чернігівська область, 16600, Україна;
доцент кафедри кібербезпеки та математичного моделювання,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
вулиця Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2643-980X>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Анотація. У сучасному світі, де інформаційні технології інтегровані у всі сфери життя, кіберзлочини стають усе більш поширеними та складними. Вони включають крадіжку особистих даних, фінансові махінації, зломи інформаційних систем, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення та інші форми злочинної діяльності в кіберпросторі. Метою статті є висвітлення основних аспектів та викликів, пов'язаних із розслідуванням кіберзлочинів.

У статті проведено аналіз останніх наукових публікацій українських та зарубіжних авторів, що досліджують різні аспекти кіберзлочинності, включаючи правові, технічні та організаційні аспекти. Класифіковано кіберзлочини за кількома основними категоріями, такими як крадіжка даних, фінансові махінації, хакерські атаки, поширення шкідливого програмного забезпечення та кібертероризм. Умовно, кримінальне правопорушення може бути віднесене до кіберзлочину, якщо воно вчиняється з використанням комп'ютерних систем або телекомунікаційних мереж.

Основна частина статті присвячена методам розслідування кіберзлочинів, які включають кілька етапів: виявлення злочину, збір доказів, аналіз доказів, встановлення винуватців та притягнення до відповідальності. Виявлення злочину може бути досягнуто за допомогою моніторингу мережевого трафіку, аналізу логів та використання систем виявлення вторгнень. Збір доказів включає збирання цифрових слідів, таких як файли, електронна пошта, журнали подій, а аналіз доказів передбачає дослідження зібраних даних для виявлення ключової інформації. Встановлення винуватців є складним завданням, яке вимагає аналізу мережевих даних та співпраці з іншими правоохоронними органами. Притягнення до відповідальності вимагає ретельного документування всіх зібраних доказів та дотримання процедур, передбачених законодавством.

Підкреслюється важливість дотримання міжнародних стандартів та використання сучасних технологій для ефективного розслідування кіберзлочинів. Це включає використання спеціалізованого програмного забезпечення для збору та аналізу цифрових доказів, навчання фахівців з цифрової криміналістики та співпрацю з іншими правоохоронними органами на міжнародному рівні. Завдяки цьому можна досягти більш ефективної протидії кіберзлочинності та забезпечення безпеки у кіберпросторі.

Ключові слова: кіберзлочинність, розслідування кіберзлочинів, збір цифрових доказів, аналіз доказів, міжнародне співробітництво, цифрова криміналістика.

Larchenko Maryna. SOME FEATURES OF CYBER CRIMES INVESTIGATION

Abstract. In today's world, where information technologies are integrated into all spheres of life, cybercrimes are becoming more and more common and complex. These include identity theft, financial fraud, hacking of information systems, distribution of malicious software and other forms of criminal activity in cyberspace. The purpose of the article is to highlight the main aspects and challenges related to the investigation of cybercrimes.

The article analyzes the latest scientific publications of Ukrainian and foreign authors investigating various aspects of cybercrime, including legal, technical and organizational aspects. Cybercrime is classified into several main categories such as data theft, financial fraud, hacking attacks, malware distribution and cyber terrorism. Conditionally, a criminal offense can be classified as a cybercrime if it is committed using computer systems or telecommunication networks.

The main part of the article is devoted to the methods of investigating cybercrimes, which include several stages: detection of the crime, collection of evidence, analysis of evidence, identification of perpetrators and prosecution. Crime detection can be achieved by monitoring network traffic, analyzing logs and using intrusion detection

systems. Evidence gathering involves collecting digital traces such as files, email, event logs, and evidence analysis involves examining the collected data to uncover key information. Identifying the perpetrators is a complex task that requires analysis of network data and cooperation with other law enforcement agencies. Prosecution requires careful documentation of all evidence collected and compliance with procedures required by law.

The importance of compliance with international standards and the use of modern technologies for the effective investigation of cybercrimes is emphasized. This includes the use of specialized software for the collection and analysis of digital evidence, the training of digital forensics specialists and collaboration with other law enforcement agencies internationally. Thanks to this, it is possible to achieve a more effective countermeasure against cybercrime and ensure security in cyberspace.

Key words: cybercrime, cybercrime investigation, digital evidence collection, evidence analysis, international cooperation, digital forensics.

Вступ. У сучасному світі, де інформаційні технології інтегровані у всі сфери життя, кіберзлочини стають усе більш поширеними та складними. Вони можуть включати крадіжку особистих даних, фінансові махінації, зломи інформаційних систем, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, та інші форми злочинної діяльності в кіберпросторі. Розслідування кіберзлочинів має свої особливості, які відрізняють його від традиційних методів кримінального розслідування.

Метою статті є висвітлення основних аспектів та викликів, пов'язаних із розслідуванням кіберзлочинів.

Матеріали та методи. Значна частина наукових робіт в Україні присвячена аналізу різних аспектів цього явища, включаючи правові, технічні та організаційні аспекти. Так, Кравцова М. О. у своєму дослідженні «Сучасний стан і напрями протидії кіберзлочинності в Україні» (2018) [1] звертає увагу на нормативно-правову базу України щодо кіберзлочинності та акцентує увагу на необхідності удосконалення законодавства для ефективної боротьби з кіберзлочинами. Автор зазначає, що основні проблеми полягають у недостатньому рівні правового регулювання та взаємодії між правоохоронними органами різних країн.

Савчук С. у статті «Кіберзлочинність: зміст та методи боротьби» (2009) [2] аналізує основні методи боротьби з кіберзлочинами, наголошуючи на важливості використання сучасних технологій та інноваційних підходів у розслідуванні. Автор вказує на необхідність постійного вдосконалення методів розслідування та підвищення кваліфікації фахівців у цій галузі.

Чернишов Г. М. у своїй статті «Кіберзлочинність як виклик глобалізації та загроза світовій безпеці: теоретичні основи дослідження» (2018) [3] акцентує увагу на глобальному характері кіберзлочинності та необхідності міжнародного співробітництва для ефективної боротьби з нею. Автор підкреслює важливість уніфікації міжнародних стандартів та законодавства для забезпечення ефективної взаємодії між країнами.

Також слід зазначити монографію Кравцової М. О. та Литвинова О. М. «Запобігання кіберзлочинності в Україні» (2016) [4], де детально розглядаються методи запобігання кіберзлочинам та підкреслюється важливість превентивних заходів.

Важливі англійські публікації у сфері розслідування кіберзлочинів охоплюють широкий спектр тем, від технологічних інновацій до правових викликів. Ці дослідження мають загальносвітове значення та сприяють глибшому розумінню кіберзлочинності та методів її розслідування.

Технологічні інновації є однією з ключових тем у сучасних дослідженнях є використання штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання для боротьби з кіберзлочинами. Наприклад, у роботі «Artificial Intelligence and Machine Learning for Cybersecurity Applications and Challenges» (2023) автори аналізують, як ШІ допомагає виявляти аномалії у великих масивах даних, що може свідчити про злочинну діяльність. Вони також підкреслюють виклики, пов'язані з адаптацією ШІ до постійно змінюваного ландшафту кіберзлочинності [5].

У дослідженні «Digital Forensics: Current State of the Art» автори розглядають сучасні

методи та інструменти цифрової криміналістики. Вони акцентують увагу на важливості аналізу мобільних пристроїв, відновлення видалених даних та відстеження дій користувачів у системах. Особлива увага приділяється автоматизації процесів та використанню спеціалізованого програмного забезпечення для збору та аналізу цифрових доказів [6].

У статті «The legal landscape of cybercrime: A review of contemporary issues in the criminal justice system» (2024) обговорюються правові виклики, з якими стикаються правоохоронні органи у різних країнах. Автори наголошують на необхідності гармонізації міжнародних стандартів та законодавства, що регулюють боротьбу з кіберзлочинністю. Вони також підкреслюють важливість міжнародного співробітництва та обміну інформацією між правоохоронними органами для ефективного розслідування кіберзлочинів [7].

Публікація «Cybersecurity Risks of Blockchain Technology» (2020) досліджує потенціал використання блокчейн-технологій для захисту даних та протидії шахрайству. Автори підкреслюють, що децентралізовані бази даних можуть створити більш захищені системи для зберігання та передачі інформації. У той же час, вони зазначають, що ці технології можуть бути використані злочинцями для нових видів атак [8].

Дослідження «Cybersecurity of Quantum Computing: A New Frontier» (2023) розглядає вплив квантових обчислень на кібербезпеку. Автори прогнозують, що квантові технології можуть значно змінити методи захисту даних, але водночас створюють нові виклики для правоохоронних органів у розслідуванні кіберзлочинів [9].

Стаття «Security in Internet of Things: Issues, Challenges, and Solutions» (2019) аналізує нові вразливості, пов'язані зі зростанням кількості підключених до інтернету пристроїв. Автори пропонують методи захисту IoT-пристроїв, підкреслюючи важливість розробки стандартів безпеки та впровадження нових технологій для протидії кіберзлочинам [10].

Методи дослідження, використані в даній статті: 1) аналіз літератури та нормативно-пра-

вових актів. Огляд наукових праць, законодавчих документів та існуючих стандартів у сфері кіберзлочинності для визначення теоретичної бази дослідження; 2) контент-аналіз. Дослідження змісту цифрових доказів, зібраних з різних джерел, таких як комп'ютери, мобільні пристрої та мережеві сховища; 3) емпіричний аналіз. Використання реальних випадків кіберзлочинності для демонстрації практичних аспектів збору та аналізу цифрових доказів; 4) метод комп'ютерного моделювання. Використання спеціалізованого програмного забезпечення для моделювання хакерських атак та їх наслідків з метою оцінки ефективності методів захисту; 5) форензичний аналіз. Використання методів цифрової криміналістики для відновлення, ідентифікації та аналізу даних, що стосуються кіберзлочинів; 6) порівняльний аналіз. Порівняння підходів до розслідування кіберзлочинів у різних країнах для визначення кращих практик та ефективних методик; 7) метод кейсів (Case Study). Докладний аналіз конкретних випадків кіберзлочинності для розкриття складних аспектів та динаміки розслідування.

Ці методи забезпечили комплексний підхід до вивчення кіберзлочинності, що дозволяє краще розуміти її природу та розробляти ефективні стратегії запобігання.

Результати. Кіберзлочини можна класифікувати за кількома основними категоріями:

1) крадіжка даних: незаконне отримання особистої, фінансової або іншої конфіденційної інформації;

2) фінансові махінації: шахрайські дії, що включають використання кібертехнологій для незаконного отримання грошей або майна;

3) хакерські атаки: несанкціонований доступ до інформаційних систем з метою їх пошкодження, зламу або викрадення даних;

4) поширення шкідливого програмного забезпечення: створення та поширення вірусів, троянських програм, руткітів та інших типів зловмисного ПО;

5) кібертероризм: використання кібертехнологій для здійснення терористичних актів або загроз.

Неоднозначним у науковій літературі є питання про належність діяння до кіберзло-

чинів. На думку фахівців, в основу належності кримінального правопорушення до кіберзлочину (комп'ютерного кримінального правопорушення) закладають, зокрема, такі критерії:

– комп'ютерними називають ті кримінальні правопорушення, які законодавець об'єднав у Розділі XVI Особливої частини КК [1]. Умовно цей підхід можна назвати позитивістським, а ознакою, яка відрізняє кіберзлочини від інших та об'єднує їх у певну групу є родовий об'єкт цих кримінальних правопорушень;

– комп'ютерним є кримінальне правопорушення, яке вчиняється з використанням ЕОМ, телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [11; 4]. Тобто, на думку цих авторів, кіберзлочин відрізняється від інших видів кримінальних правопорушень знаряддям вчинення, яким є певна комп'ютерна система, комп'ютерна мережа чи мережа електрозв'язку;

– комп'ютерним є кримінальне правопорушення, предметом якого є комп'ютерна інформація, що обробляється в ЕОМ, АС, комп'ютерних мережах чи мережах електрозв'язку (А. А. Музика, Д. С. Азаров);

– кіберзлочином є кримінальне правопорушення, в якому комп'ютер є або предметом кримінального правопорушення, або знаряддям, або способом його вчинення [2];

– кіберзлочини – це кримінальні правопорушення, в яких кіберпростір є середовищем, предметом (метою) посягання та/або способом вчинення [3];

– кіберзлочин (комп'ютерне кримінальне правопорушення) – це суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України (стаття 1) [12].

У контексті сучасних викликів та загроз кіберзлочинності, на нашу думку, можна виділити кілька ключових видів таких злочинів.

1. Кіберзлочини у власному розумінні – це ті, які неможливо вчинити без використання інформаційних (комп'ютерних) систем. Вони включають прояви кримінально протиправ-

ної поведінки, що спрямовані проти інформаційних (комп'ютерних) систем або проти об'єктів чи предметів, що існують, зберігаються, передаються, обробляються у цих системах. Прикладами можуть бути злом комп'ютерних мереж, викрадення даних, несанкціонований доступ до інформації та саботаж комп'ютерних систем.

2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з інформаційними (комп'ютерними) системами – це прояви кримінально протиправної поведінки, які вчиняються з використанням цих систем, але можуть здійснюватися і без них. Вони включають, зокрема, кіберпростір та інформаційні технології як інструменти чи засоби реалізації злочинної діяльності. Наприклад, шахрайство через інтернет, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення або використання інформаційних технологій для планування та координації злочинів.

3. Злочини проти приватності та конфіденційності – це дії, спрямовані на порушення конфіденційності інформації, такі як крадіжка особистих даних, злом електронної пошти, незаконне перехоплення комунікацій та підробка документів в електронному вигляді.

4. Економічні кіберзлочини – це злочини, що спрямовані на отримання фінансової вигоди через використання комп'ютерних систем, включаючи банківське шахрайство, незаконні фінансові транзакції, відмивання грошей та фінансові піраміди в інтернеті.

5. Кібертероризм та кібершпигунство – ці злочини пов'язані з використанням інформаційних технологій для здійснення терористичних актів або шпигунської діяльності, включаючи атаки на критичну інфраструктуру, злам урядових або військових систем, а також викрадення державних та корпоративних таємниць.

Наведена класифікація кіберзлочинів дозволяє детально аналізувати та протидіяти різним видам кіберзлочинної діяльності.

Усі кіберзлочини мають низку специфічних характеристик, які ускладнюють їх розслідування. Перш за все йдеться про анонімність злочинців, бо інтернет дозволяє

останнім діяти знеособлено, використовуючи віртуальні машини, підроблені або крадені ідентифікаційні дані. Також кіберзлочини часто мають глобальний характер, а саме здійснюються через кордони, що ускладнює взаємодію правоохоронних органів різних країн. Інший важливий аспект полягає в технологічній складності змісту цих діянь, бо злочинці використовують складні технологічні засоби та методи, що потребують спеціальних знань для їх викриття. І нарешті, швидкість поширення кіберзлочинів, що дозволяють реалізувати сучасні інформаційні технології, вимагає негайного реагування.

Можна виділити декілька загальних інноваційних підходів до розслідування кіберзлочинів.

По-перше, це використання штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання, що стають незамінними інструментами у розслідуванні кіберзлочинів. Ці технології дозволяють автоматизувати процеси аналізу великих обсягів даних, що значно прискорює виявлення підозрілої активності та ідентифікацію потенційних загроз. Наприклад, алгоритми машинного навчання можуть аналізувати мережевий трафік та виявляти аномалії, які можуть свідчити про зломи або інші кіберінциденти.

По-друге, саме цифрова криміналістика є ключовою складовою розслідування кіберзлочинів. Вона включає в себе методи збору, збереження, аналізу та презентації цифрових доказів. Сучасні інструменти цифрової криміналістики дозволяють проводити глибокий аналіз файлів, відновлювати видалені дані, а також відстежувати дії користувачів у системах. Важливою складовою є також аналіз мобільних пристроїв, адже вони часто використовуються злочинцями для здійснення незаконних дій.

По-третє, ефективне розслідування кіберзлочинів вимагає висококваліфікованих фахівців. Тому особливу увагу слід приділяти спеціалізованому навчанню та підготовці кадрів. Освітні програми мають включати курси з кібербезпеки, цифрової криміналістики, правових аспектів кіберзлочинності та сучасних технологій. Важливим аспектом є також

постійне підвищення кваліфікації та обмін досвідом між фахівцями на міжнародних конференціях та семінарах.

По-четверте, розслідування кіберзлочинів вимагає тісної співпраці між державними органами та приватним сектором. Публічно-приватне партнерство дозволяє об'єднувати ресурси, знання та технології для більш ефективного виявлення та запобігання кіберзлочинам. Наприклад, співпраця з технологічними компаніями може допомогти у швидкому виявленні нових загроз та розробці заходів протидії.

По-п'яте, уніфікація міжнародних стандартів та законодавства є важливим кроком у боротьбі з кіберзлочинністю. Спільні зусилля з розробки та впровадження міжнародних правових норм дозволяють забезпечити ефективну взаємодію між країнами у розслідуванні кіберзлочинів. Важливою складовою є також гармонізація процедур щодо збору та обміну доказами, а також забезпечення правової захищеності фахівців, які займаються розслідуванням.

Серед майбутніх тенденцій у боротьбі з кіберзлочинами виділяють розвиток квантових технологій, бо саме квантові обчислення мають потенціал значно змінити ландшафт кібербезпеки. Хоча ці технології можуть використовуватися для створення нових методів захисту даних, вони також можуть стати інструментом у руках злочинців. Тому важливо вже зараз досліджувати можливості квантових обчислень для протидії кіберзлочинам.

Інтернет речей (IoT) відкриває нові можливості для розвитку, але також створює нові вразливості. Зростання кількості підключених до інтернету пристроїв означає, що кіберзлочинці отримують більше можливостей для атак. Розробка методів захисту IoT-пристроїв є одним з пріоритетних напрямків у сфері кібербезпеки.

Великий потенціал для забезпечення безпеки даних та протидії шахрайству мають блокчейн-технології. Використання децентралізованих баз даних може допомогти у створенні більш захищених систем для зберігання та передачі інформації. Крім того,

блокчейн може використовуватися для створення прозорих систем обліку та верифікації транзакцій.

Розслідування кіберзлочинів має свої специфічні аспекти, які відрізняються від традиційних методів розслідування кримінальних правопорушень. Це зумовлено особливостями цифрових технологій та інформаційних систем, що використовуються злочинцями для здійснення протиправної діяльності.

Методологія розслідування кіберзлочинів поділяє цей процес на два основних етапи. Так підготовчий етап включає: 1) формування спеціалізованих команд, залучення фахівців з кібербезпеки, аналітиків даних, юристів та інших експертів; 2) забезпечення технічного обладнання, зокрема, використання сучасних інструментів для аналізу та збору доказів, таких як програмне забезпечення для цифрової криміналістики.

Етап збору та аналізу доказів теж має свої особливості. Він включає: 1) аналіз лог-файлів серверів, мережевого трафіку та інших цифрових слідів, які можуть вказувати на діяльність злочинців; 2) використання спеціалізованого програмного забезпечення для вилучення даних з комп'ютерів, мобільних пристроїв та інших цифрових носіїв; 3) аналіз шкідливого програмного забезпечення, що полягає у вивченні коду вірусів, троянських програм та інших зловмисних програм для визначення їх походження та методів дії.

Розслідування кіберзлочинів часто вимагає тісної співпраці з іншими організаціями. Міжнародне співробітництво передбачає взаємодію з правоохоронними органами інших країн через Інтерпол, Європол та інші міжнародні організації. Це співробітництво включає обмін інформацією, координацію спільних операцій та підтримку у проведенні розслідувань, що виходять за межі національних юрисдикцій. Крім того, здійснюється співпраця з приватними компаніями, що надають послуги в галузі кібербезпеки, такими як розробники антивірусного програмного забезпечення, спеціалісти з аналізу загроз та консалтингові фірми. Важливу роль відіграють також постачальники інтернет-послуг та

соціальних мереж, які можуть надавати необхідні дані для ідентифікації та відстеження кіберзлочинців. Співпраця з цими суб'єктами дозволяє отримувати цінну інформацію, що сприяє швидшому і точнішому виявленню кіберзлочинної діяльності.

Структуризація методів розслідування забезпечує більш точну і швидку ідентифікацію злочинних дій та залучення відповідних ресурсів для їх розслідування.

Окремо слід сказати про наявні проблеми та виклики в розслідуванні кіберзлочинів. Їх можна представити за двома основними напрямками. Так, технічні виклики можуть бути представлені у вигляді шифрування даних, що ускладнює доступ до інформації. Іншим поширеним напрямком є анонімність та підробка ідентифікаційних даних: використання VPN, проксі-серверів та інших методів для приховування особистості. Ну і нарешті, постійне оновлення та вдосконалення злочинцями своїх технологій і методів.

Юридичні виклики можуть бути пов'язані, в першу чергу, з недосконалістю законодавства, а саме з відсутністю єдиних міжнародних стандартів та законів, що регулюють боротьбу з кіберзлочинами. Крім цього, у країнах романо-германської системи права, до яких належить і Україна, наявне помітне відставання законодавства від розвитку технологій через складність процедури зміни законів, корупційні ризики тощо. Свій вплив на процес реалізують також юрисдикційні проблеми, зокрема, визначення, які країни мають право розслідувати та судити конкретний злочин. І нарешті, не можна відкидати захист приватності, що має полягати в утриманні балансу між дотриманням прав особистості та необхідністю розслідування кіберзлочинів.

Організаційні виклики, у свою чергу, включають нестачу кадрів, що проявляється у дефіциті кваліфікованих фахівців з кібербезпеки; необхідність ефективної координації між різними правоохоронними органами та організаціями; необхідність залучення значних фінансових ресурсів, що існує в умовах обмеженості бюджетів, що виділяються на розслідування кіберзлочинів.

Висновки. Таким чином, розслідування кіберзлочинів є складним і багатоаспектним процесом, що вимагає спеціальних знань та технічних засобів. Інноваційні підходи, такі як використання штучного інтелекту, розвиток цифрової криміналістики, спеціалізоване навчання кадрів та міжнародне співробітництво, є ключовими факторами успіху у боротьбі з кіберзлочинністю. Майбутні тенденції, такі як розвиток квантових технологій, захист IoT-пристроїв та використання блокчейн,

визначатимуть подальший напрямок розвитку цієї сфери. Незважаючи на численні виклики, сучасні методи та технології дозволяють ефективно боротися з кіберзлочинністю, захищаючи інформаційні системи та особисті дані громадян. Постійне вдосконалення методології розслідування та підвищення рівня підготовки фахівців, ефективна взаємодія між державними органами, приватним сектором та міжнародною спільнотою є необхідними умовами для забезпечення кібербезпеки у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Кравцова М.О. Сучасний стан і напрями протидії кіберзлочинності в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 157. URL : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3848>.
2. Савчук Н.В. Кіберзлочинність: зміст та методи боротьби. 2009. С. 338–342. URL : http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2009_19/zb19_48.pdf.
3. Чернишов Г. М. Кіберзлочинність як виклик глобалізації та загроза світовій безпеці: теоретичні основи дослідження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 158–162.
4. Кравцова М.О., Литвинов О.М. Запобігання кіберзлочинності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2016. С. 19.
5. Sinha Aditya, Singla Kunal, Victor Teresa Matoso. Artificial Intelligence and Machine Learning for Cybersecurity Applications and Challenges. *Journal of Information Security*, 2023. Vol. 15 No. 3. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-9317-5.ch007>.
6. Raghavan Sriram. Digital forensic research: Current state of the art. *CSI Transactions on ICT*. 2012. 1. <https://doi.org/10.1007/s40012-012-0008-7>.
7. Amoo Olukunle, Atadoga Akoh, Abrahams Temitayo, Farayola Oluwatoyin, Osasona Femi, Ayinla Benjamin. The legal landscape of cybercrime: A review of contemporary issues in the criminal justice system. *World Journal of Advanced Research and Reviews*. 2024. 21. P. 205–217. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.21.2.0438>.
8. Abdelwahab Ihab, Ramadan Nagy, Hefny Hesham. Cybersecurity Risks of Blockchain Technology. *International Journal of Computer Applications*. 2020. 177. P. 8–14. <https://doi.org/10.5120/ijca2020919922>.
9. Scanlon T. Cybersecurity of Quantum Computing: A New Frontier. Carnegie Mellon University, Software Engineering Institute's Insights (blog), Accessed July 24, 2024. <https://doi.org/10.58012/rzmt-m258>.
10. Aldowah Hanan, Rehman Shafiq, Umar Irfan. Security in Internet of Things: Issues, Challenges, and Solutions. 2019. https://doi.org/10.1007/978-3-319-99007-1_38.
11. Біленчук П.Д., Зубань М.А. Комп'ютерні злочини: соціально-правові і кримінологічно-криміналістичні аспекти : навч. посібник. Київ : Українська академія внутрішніх справ, 1994. С. 6.
12. Закон України. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. 05.10.2017 року №2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

References:

1. Kravtsova, M.O. (2018). Suchasnyi stan i napriamy protydii kiberzlochynnosti v Ukraini [The current state and directions of combating cybercrime in Ukraine]. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 2 (19). S. 157. Retrieved from: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3848> [in Ukrainian].
2. Savchuk, N.V. (2009). Kiberzlochynnist: zmist ta metody borotby [Cybercrime: content and methods of combat]. S. 338–342. Retrieved from: http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2009_19/zb19_48.pdf [in Ukrainian].
3. Chernyshov, H.M. (2018). Kiberzlochynnist yak vyklyk hlobalizatsii ta zahroza svitovii bezpetsi: teoretychni osnovy doslidzhennia [Cybercrime as a challenge of globalization and a threat to world security: theoretical foundations of the study]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. № 3. S. 158–162 [in Ukrainian].
4. Kravtsova, M.O., & Lytvynov, O.M. (2016). *Zapobihannia kiberzlochynnosti v Ukraini [Prevention of cybercrime in Ukraine] : monohrafiia*. Kharkiv : Panov. S. 19 [in Ukrainian].

5. Sinha, Aditya, Singla, Kunal, & Victor, Teresa Matoso. (2023). Artificial Intelligence and Machine Learning for Cybersecurity Applications and Challenges. *Journal of Information Security*, Vol. 15 No. 3. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-9317-5.ch007> [in English].
6. Raghavan, Sriram (2012). Digital forensic research: Current state of the art. *CSI Transactions on ICT*. 1. <https://doi.org/10.1007/s40012-012-0008-7> [in English].
7. Amoo, Olukunle, Atadoga, Akoh, Abrahams, Temitayo, Farayola, Oluwatoyin, Osasona, Femi, & Ayinla, Benjamin. (2024). The legal landscape of cybercrime: A review of contemporary issues in the criminal justice system. *World Journal of Advanced Research and Reviews*. 21. P. 205–217. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.21.2.0438> [in English].
8. Abdelwahab, Ihab, Ramadan, Nagy, & Hefny, Hesham (2020). Cybersecurity Risks of Blockchain Technology. *International Journal of Computer Applications*. 177. P. 8–14. <https://doi.org/10.5120/ijca2020919922> [in English].
9. Scanlon, T. (2024). Cybersecurity of Quantum Computing: A New Frontier. Carnegie Mellon University, Software Engineering Institute's Insights (blog), Accessed July 24. <https://doi.org/10.58012/rzmt-m258> [in English].
10. Aldowah, Hanan, Rehman, Shafiq, & Umar, Irfan (2019). Security in Internet of Things: Issues, Challenges, and Solutions. https://doi.org/10.1007/978-3-319-99007-1_38 [in English].
11. Bilenchuk, P.D., & Zuban, M.A. (1994). *Komp'uterni zlochynty: sotsialno-pravovi i kryminoloho-kryminalistychni aspekty [Computer crimes: socio-legal and criminological-forensic aspects]* : navch. posibnyk. Kyiv : Ukraïnska akademiia vnutrishnikh sprav. S. 6 [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy [About the main principles of ensuring cyber security of Ukraine]. 05.10.2017 roku № 2163-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukrainian]

УДК 343.211.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-10>

Максимович Роман Львович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9796-998X>

ПРО СПЕЦІАЛЬНОГО ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Анотація. Наведено визначення спеціального потерпілого, яке наявне в кримінальному процесуальному законодавстві і використовується зазвичай у кримінальному законодавстві. Обґрунтовано доцільність виділення у КК України поняття спеціального потерпілого. Показано, що інколи відповідне поняття зазначається у назві відповідної статті та роз'яснюється у її диспозиції. Продемонстровані випадки коли ознаки спеціального потерпілого роз'яснені у примітці до відповідної статті Особливої частини КК України. Наведені випадки коли зміст такої ознаки роз'яснюється безпосередньо Верховним Судом України. Обґрунтовано, що зміст даної ознаки складу злочину обов'язково має усвідомлюватися суб'єктом злочину для правильної кримінально-правової кваліфікації. Відсутність усвідомлення такої ознаки є підставою для іншої кримінально-правової оцінки суспільно небезпечного діяння. Зазначено, що інколи про спеціального потерпілого зазначається у відсильній диспозиції. Продемонстровані випадки коли роз'яснюється дана ознака в банкетних диспозиціях. Інколи при цьому наявні труднощі пов'язані із некоректною позицією законодавця втіленою в інших нормативно-правових актах. Продемонстровано, що трапляється в чинному кримінальному законі відсутність прямої вказівки на спеціального потерпілого в інших нормативно-правових актах. Зробити висновок про те, хто саме може бути такою особою можна на підставі системного аналізу відповідних правових норм. Вказано, що неповнолітній чи малолітній вік спеціального потерпілого є одним із засобів диференціації. Обґрунтовано, що інколи особа має досягти певного мінімального віку для того, щоб бути визнаною спеціальним потерпілим, оскільки лише в такому разі може бути заподіяно шкоду основному безпосередньому об'єкту складу злочину. Наведено авторське визначення спеціального потерпілого у кримінальному праві.

Ключові слова: кримінальний кодекс, потерпіла особа, кримінальне правопорушення, неповнолітня особа, малолітня особа.

Maksymovych Roman. ON THE SPECIAL VICTIM IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Abstract. The definition of a special victim, which is available in criminal procedural legislation and is usually used in criminal legislation, is given. The expediency of distinguishing the concept of a special victim in the Criminal Code of Ukraine is substantiated. It is shown that sometimes the corresponding concept is indicated in the title of the corresponding article and explained in its disposition. The cases where the characteristics of a special victim are explained in a note to the corresponding article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine are demonstrated. There are cases when the meaning of such a sign is clarified directly by the Supreme Court of Ukraine. It is justified that the subject of the crime must be aware of the content of this feature of the composition of the crime for the correct criminal-legal qualification. Lack of awareness of such a sign is the basis for another criminal-legal assessment of a socially dangerous act. It is noted that sometimes a special victim is mentioned in the strong case. Cases where this feature is explained in banquet dispositions are demonstrated. Sometimes the existing difficulties are connected with the incorrect position of the legislator embodied in other regulatory legal acts. It has been demonstrated that in the current criminal law there is no direct reference to the special victim in other normative legal acts. A conclusion about who exactly can be such a person can be made on the basis of a systematic analysis of the relevant legal norms. It is indicated that the minor or juvenile age of the special victim is one of the means of differentiation. It is well-founded that sometimes a person must reach a certain minimum age in order to be recognized as a special victim, because only in this case can harm be done to the main direct object of the crime. The author's definition of a special victim in criminal law is given.

Key words: criminal code, victim, criminal offence, juvenile, minor.

Вступ. У Кримінальному кодексі (далі – КК) України відсутнє визначення потерпілої особи на відміну від суб'єкта злочину [1]. Відповідно до ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [2]. Для цілей кримінального права зазвичай послуговуються цим визначенням. Часто в кримінально-правовій літературі кажуть про спеціального потерпілого. «Потерпілим у кримінальному праві визнається фізична особа, яка як об'єкт загально-превентивної дії кримінального закону відчуває захищеність останнім, яку втрачає внаслідок спричинення злочином безпосередньо їй шкоди (або у випадку загрози її заподіяння), в результаті чого особа свідомо чи ні сприймає органами чуття зменшення або втрату майнових чи немайнових благ, переживає з цього приводу і набуває право попередньо вирішувати питання про кримінально-правові наслідки вчинення злочину» [3, с. 13].

Матеріали та методи. Розглядуване питання викликає певний інтерес у кримінально-правовій літературі. Потерпілий у кримінальному праві, як ознака складу кримінального правопорушення, в різний час досліджувався багатьма науковцями, зокрема: Т. І. Присяжнюк, М. В. Сенаторовим, І. М. Ткаченко, А. М. Яценко, тощо. Здебільшого дане питання досліджувалося в контексті порівняння із кримінальним процесуальним правом, поділу на види за соціальною ознакою та за ознакою заподіяної їм шкоди та вчиненого щодо них злочину, обставин, які пов'язані з потерпілим, тощо. Проте, наявність деяких змін у законодавстві, і привернення уваги до не врахованих раніше аспектів дають можливість по-новому підійти до його вирішення.

Результати. Варто відзначити, що не всі науковці поділяють позицію про можливість виділення спеціального потерпілого у кримінальному праві. Так, М. В. Сенаторов пише, що для того, щоб стверджувати, що той чи інший

склад злочину передбачає спеціального потерпілого, необхідно назвати хоча б один склад, який би містив склад загального потерпілого. Проте, у кримінальному законі такого складу злочину не існувало і не існує, на відміну, скажімо від складу із загальним суб'єктом злочину [4, с. 102].

Звісно, що найпростіше – зрозуміти хто саме може бути спеціальним потерпілим тоді, коли про це міститься пряма вказівка законодавцем у відповідній статті Особливої частини КК України. Скажімо у назві ст. ст. 112, 344, 346 КК України передбачено вказівку на державного чи громадського діяча. У диспозиціях відповідних статей чітко вказано кого в даному разі варто розуміти під таким потерпілим.

Трапляється коли ознаки спеціального потерпілого роз'яснені в примітці до відповідної статті. Скажімо у ст.ст. 149, 303 КК України мова йде про потерпілого, який перебував в уразливому стані. У п. 2 примітки до ст. 149 КК України зазначено, що під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин. У постанові Верховного Суду від 2 листопада 2021 року у справі № 750/5031/18 визначення уразливого стану особи має два види: 1) стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям; 2) збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Відтак висновок про наявність або відсутність такого стану потерпілого та його використання обвинуваченням під час вчинення злочину може базуватись як на результатах медичної, психологічної, психіатричної або комплексної експертизи потерпілого, що підтверджуватиме наявність у особи фізичного

захворювання чи фізичної вади, особливого психологічного стану або психічного розладу, так і на сукупності доказів існування тяжких особистих сімейних або інших обставин. При цьому уразливий стан потерпілої особи є оціночним поняттям і його наявність визначається органами досудового слідства та суду на підставі аналізу конкретних обставин кримінального провадження [5].

У п. 6 ч. 1 ст. 67 та ч. 2 ст. 365-2 КК України передбачено, зокрема, вчинення злочину щодо особи похилого віку. Так, у постанові Верховного Суду від 2 грудня 2021 року у справі № 739/639/20 звернуто увагу на те, що відповідно до вікової класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я категорію 60–75 років визначено похилим віком [6].

Буває, що зміст такої ознаки складу злочину як спеціальний потерпілий роз'яснюється безпосередньо Верховним Судом України. Зокрема, у ч. 3 ст. 296, ч. 1 ст. 342, ст. 349 КК України передбачається вчинення злочину щодо представника влади. У п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року № 5 роз'яснюється, що до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості [7]. Подібне розуміння цього питання наявне і в кримінально-правовій літературі. Зокрема, М. О. Іллічов, очевидно на підставі аналізу даного роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, виділяє дві категорії представників влади: 1) особи, які безпосередньо здійснюють владу (депутати, члени Уряду, судді тощо); 2) особи, наділені владними (розпорядницькими) повноваженнями щодо непідлеглих фізичних осіб і організацій, тобто наділені повноваженнями публічного характеру [8, с. 424]. Видається, що з таким поділом можна погодитися, проте необхідно вказати критерій за яким він здійснюється, а таким, на мою думку, може бути – характер владних повноважень.

Ознаки спеціального потерпілого обов'язково мають усвідомлюватися суб'єктом злочину. У випадку відсутності такого усвідомлення, діяння відповідного суб'єкта мають одержувати іншу кримінально-правову оцінку. Так, у постанові Верховного Суду від 5 липня 2023 року у справі № 172/1359/17 сам по собі факт неповноліття потерпілої особи не може бути достатньою підставою для кваліфікації дій за ч. 3 ст. 152 КК. Неповнолітній вік потерпілої особи не може бути підставою для кваліфікації дій обвинуваченого, який вчинив згвалтування, за ч. 3 ст. 152 КК, якщо буде доведено, що він сумлінно помилявся щодо фактичного віку потерпілої особи, яка за зовнішніми ознаками мала вигляд особи, яка досягла повноліття [9]. Відповідно у даному випадку діяння суб'єкта треба оцінювати за ознаками основного, а не кваліфікованого згвалтування. В інших же випадках таке не усвідомлення ознак спеціального потерпілого є підставою визнання відповідної особи невинуватою. «Згвалтування неповнолітньої особи інкримінується винному не лише тоді, коли він знав або допускав, що вчиняє статевий акт з неповнолітньою особою, а й у тому разі, коли він міг і повинен це передбачити» [10]. Скажімо у постанові Верховного Суду від 6 жовтня 2022 року акцентовано увагу на тому, що для встановлення наявності або відсутності прямого умислу на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК, слід довести усвідомлення обвинуваченим того, що особа, яка його знімає на відеокамеру, є журналістом. Про відсутність умислу на перешкодження законній професійній діяльності журналістів свідчить, зокрема, те, що особи, які здійснювали відеозйомку, були без жодного розпізнавального знака журналіста, не представилися обвинуваченому як журналісти та здійснювали відеозйомку останнього без його дозволу, порушивши тим самим гарантоване ст. 32 Конституції України право на приватність. Якщо заборона обвинуваченим здійснювати відеозйомку стосувалася виключно його як приватної особи, а не була спрямована на перешкодження законній

діяльності журналістів через неусвідомлення того, що особи, які проводили відеозйомку, є журналістами, то це свідчить про відсутність у його діях складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК [11].

Інколи про спеціального потерпілого зазначається у відсильній диспозиції. Так, у ст. 350 КК України передбачено відповідальність за погрозу вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна загальнонебезпечним способом щодо службової особи. У ч. 3 ст. 18 КК України зазначено, що службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Трапляються випадки коли вказівка на спеціального потерпілого здійснена законодавцем у бланкетній диспозиції. Так, до прикладу у ст. ст. 342, 345, 347, 348, 349 КК України мова йде про вчинення злочину щодо працівника правоохоронного органу. Для з'ясування того, кого саме необхідно вважати працівником правоохоронного органу необхідно звернутися насамперед до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року. Так, у ч. 1 ст. 2 цього Закону зазначено, що правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро

економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [12]. Вже на перший погляд чітко простежується основний недолік зазначеного визначення, що полягає в тому, що перелік відповідних органів зазначається невичерпно. Це тривалий час гостро критикується у кримінально-правовій літературі. М. І. Мельник та М. І. Хавронюк наводять принаймні 43 державні органи, які виконують контрольні функції, що за своїм змістом близькі до правоохоронних [13]. Інші автори, які досліджували це питання, також зараховують до працівників правоохоронних органів широке коло осіб [14; 15; 16; 17]. На думку С. М. Тимченка, у законодавчому визначенні поняття правоохоронного органу не враховано працівників судів, Міністерства Юстиції, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, нотаріату, Координаційного комітету по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, Ради національної безпеки та оборони України, адвокатури, служби державної охорони тощо, які виконують важливі правоохоронні функції [18]. У постанові Верховного Суду від 25 жовтня 2021 року у справі № 159/1383/17 при розгляді конкретної справи [19] звертається увага на те, що в рішенні Конституційного Суду України від 18 квітня 2012 року у справі № 1-13/2012 поняття «працівник правоохоронного органу» необхідно визначити відповідно до розуміння ознак цього суб'єкта злочину лише за містом його застосування у КК. Так, визначаючи поняття «працівник правоохоронного органу», слід виходити не лише з того, виконує чи не виконує конкретний орган правоохоронну функцію, а й з комплексного аналізу норм КК, рішень Конституційного Суду України та положень нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус конкретного органу, де міститься вказівка, зокрема, про здійснення цим органом правоохоронної функції [20].

У низці інших випадків встановлення ознак потерпілої особи, про які йдеться у дис-

позиції відповідної статті, не викликає особливих труднощів. У ст. 117 і ч. 2 ст. 135 КК України йдеться про здійснення посягання щодо новонародженої дитини. На основі аналізу Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, яка затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 березня 2006 року № 179 можна зробити висновок, що це живонароджена дитина, яка народилася або вилучена з організму матері після повного двадцять другого тижня вагітності до двадцяти восьми повних днів після народження [21]. У ст. 150 КК України йдеться про посягання щодо дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування. Відповідно до ст. 188 Кодексу законів про працю України йдеться про те, що не допускається прийняття на роботу осіб, молодше шістнадцяти років. За згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу здобувачів освіти закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі початкову, базову середню чи профільну середню освіту для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює [22]. У ч. 2 ст. 151-2 КК України передбачено вчинення злочину щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством. В ст. 22 Сімейного кодексу України зазначено, що шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років [23]. У ст. 397–400 КК України передбачені посягання щодо захисника особи. У ч. 1 ст. 45 КПК України передбачено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено

про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [2].

Трапляється в чинному кримінальному законі, що прямої вказівки на спеціального потерпілого в інших нормативно-правових актах немає. Зробити висновок про те, хто саме може бути такою особою можна на підставі системного аналізу відповідних правових норм. Зокрема, у ст. 373 КК України мова йде про примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій. Проаналізувавши норми кримінального процесуального кодексу України щодо того кого саме можна допитувати можна зробити висновок, що спеціальним потерпілим у цій статті КК України можуть бути підозрюваний, потерпілий, свідок, понятий, експерт. Відповідне суспільно небезпечне діяння вчинене щодо інших осіб (спеціаліст, перекладач, цивільний позивач і цивільний відповідач, захисник) при наявності необхідних ознак необхідно оцінювати як перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Видається, що вказівка законодавцем на неповнолітній (ч. 3 ст. ст. 152-153, ч. 3 ст. 301-1, ч. 3 ст. 301-2) чи малолітній вік (ч. 4 ст. ст. 154, ч. 4 ст. 301-1, ч. 4 ст. 301-2) особи є також одним із засобів диференціації кримінальної відповідальності і свідчить про наявність у відповідних випадках спеціального потерпілого. Неповнолітньою відповідно до ст. 32 Цивільного кодексу України вважається особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Малолітньою вважається особа, яка не досягла чотирнадцяти років (ст. 31) [24].

Як чітко видно, часто вказівкою на спеціального потерпілого є вік потерпілої особи (похилий, неповнолітній, малолітній, тощо). Вважаю, що інколи для того, щоб бути відповідним спеціальним потерпілим недостатньо не досягти відповідного зазначеного макси-

мального віку, а необхідно мати певний мінімальний вік. Скажімо у ст. 150-1 КК України йдеться про вчинення злочину щодо малолітньої дитини. Основним безпосереднім об'єктом даного складу злочину є воля, честь і гідність дитини. На мою думку, можливість заподіяння шкоди зазначеному безпосередньому об'єкту виникає з моменту, коли відповідна потерпіла особа здатна усвідомлювати дії, які щодо неї здійснюються. Лише з такого моменту особа може бути відповідним спеціальним потерпілим. Скажімо новонароджена дитина у зв'язку із зазначеним очевидно, що не може бути спеціальним потерпілим у даному разі. Варто погодитися з точкою зору, відповідно до якої використання для заняття жебрацтвом дитини віком понад 14 років, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, має квалі-

фікуватися за наявності для цього підстав за ст. 150 КК України [25, с. 380].

Висновки. Вважаю, що спеціальним потерпілим у кримінальному праві може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо завдано моральної, фізичної або майнової шкоди чи юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, якщо така може бути заподіяна лише конкретній особі. На підставі аналізу норм чинного КК України можна виділити різних спеціальних потерпілих. На жаль, не завжди вказівка у чинному КК України на спеціального потерпілого здійснена чітко та інформативно. При формулюванні розглядуваної ознаки складу злочину однозначно необхідно додержуватися принципу правової визначеності і пам'ятати, що зміст відповідних кримінально-правових норм має бути викладений зрозуміло і конкретно.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.11.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.11.2023).
3. Присяжнюк Т.І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2006. 22 с.
4. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві. Х.: Право, 2006. 208 с.
5. Постанова Верховного Суду від 2 листопада 2021 року (справа № 750/5031/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043> (дата звернення: 02.11.2023).
6. Постанова Верховного Суду від 02 грудня 2021 року у справі № 739/639/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101712315> (дата звернення: 02.11.2023).
7. Про судову практику в справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02> (дата звернення: 02.11.2023). (judicial practice in bribery).
8. Іллічов М.О. Кримінальна відповідальність службових осіб у світлі нового кримінального законодавства України. *Держава і право*. 2002. Вип. 15. С. 421-427.
9. Постанова Верховного Суду від 05 липня 2023 року (справа № 172/1359/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112146270> (дата звернення: 02.11.2023).
10. Постанова Верховного Суду від 20 жовтня 2022 року (справа № 684/289/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940531> (дата звернення: 02.11.2023).
11. Постанова Верховного Суду 06 жовтня 2022 (справа № 369/1586/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106788061> (дата звернення: 02.11.2023).
12. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 02.11.2023).
13. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі: Навч. Посібник. 2-ге вид., випр. і доповн. К.: Атіка, 2001. 512 с.
14. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. Монографія. К.: Атіка, 2004. 336 с.
15. Фіолевський Д.П. Судова влада і правоохоронна система в Україні: Навч. посібник. К.: Кондор, 2006. 322 с.
16. Бондаренко І. Правоохоронні органи України та їх функції. *Право України*. 2005. № 7. С. 53–56.

17. Коваленко В.П. Про визначення поняття „правоохоронний орган” в кримінальному законодавстві України. *Життя і право*. 2005. № 5. С. 50–56.
18. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України. Навчальний посібник. К.: «Центр навчальної літератури», 2004. 304 с.
19. Постанова Верховного Суду від 25 жовтня 2021 року у справі № 159/1383/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579483> (дата звернення: 02.11.2023).
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби) від 18 квітня 2012 року у справі № 1-13/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12#Text> (дата звернення: 02.11.2023).
21. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 березня 2006 року № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text> (дата звернення: 02.11.2023).
22. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 02.11.2023).
23. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 02.11.2023).
24. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.11.2023).
25. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

References:

1. Kryminal'nyj kodeks Ukrainy [Criminal code of Ukraine] vid 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].
2. Kryminal'nyj protsesual'nyj kodeks Ukrainy [Criminal procedural code of Ukraine] vid 13 kvitnia 2012 roku. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].
3. Prysiazhniuk, T.I. (2006). Instytut poterpiloho u kryminal'nomu pravi Ukrainy [Institute of the victim in the criminal law of Ukraine]. Extended abstract of Candidate's thesis. K. 22 s. [in Ukrainian].
4. Senatorov, M.V. (2006). *Poterpilyj vid zlochynu v kryminal'nomu pravi* [The victim of a crime in criminal law]. Kh.: Pravo. 208 s. [in Ukrainian].
5. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 2 lystopada 2021 roku (sprava № 750/5031/18). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].
6. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 02 hrudnia 2021 roku u spravi № 739/639/20. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101712315> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].
7. Pro sudovu praktyku v spravakh pro khabarnytstvo: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy [On judicial practice in cases of bribery: resolution of the plenum of the Supreme Court of Ukraine] vid 26 kvitnia 2002 roku № 5. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].
8. Illichov, M.O. (2002). Kryminal'na vidpovidal'nist' sluzhbovykh osib u svitli novoho kryminal'noho zakonodavstva Ukrainy [Criminal responsibility of officials in the aspect of the new criminal legislation of Ukraine]. *Derzhava i parvo – State and Law*. Vyp. 15. S. 421–427 [in Ukrainian].
9. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 05 lypnia 2023 roku (sprava № 172/1359/17). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112146270> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 20 zhovtnia 2022 roku (sprava № 684/289/20). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940531> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].
11. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] 06 zhovtnia 2022 (sprava № 369/1586/17). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106788061> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].
12. Pro derzhavnyj zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv: Zakon Ukrainy [On state protection of court employees and law enforcement agencies: Law of Ukraine] vid 23 hrudnia 1993

roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].

13. Mel'nyk, M.I., & Khavroniuk, M.I. (2001). *Sud ta inshi pravookhoronni orhany. Pravookhoronna diial'nist' [The court and other law enforcement agencies. Law enforcement activity]: zakony i komentari: Navch. Posibnyk. 2-he vyd., vypr. i dopovn. K.: Atika. 512 s.* [in Ukrainian].

14. Osadchij, V.I. (2004). *Kryminal'no-pravovyj zakhyst pravookhoronnoi diial'nosti [Criminal legal protection of law enforcement activities]. Monohrafiia. K.: Atika. 336 s.* [in Ukrainian].

15. Fiolevs'kyj, D.P. (2006). *Sudova vlada i pravookhoronna sistema v Ukraini [Judiciary and law enforcement system in Ukraine]: Navch. posibnyk. K.: Kondor. 322 s.* [in Ukrainian].

16. Bondarenko, I. (2007). Pravookhoronni orhany Ukrainy ta ikh funktsii [Law enforcement bodies of Ukraine and their functions]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine. № 7. S. 53–56* [in Ukrainian].

17. Kovalenko, V.P. (2005). Pro vyznachennia poniattia „pravookhoronnyj orhan" v kryminal'nomu zakonodavstvi Ukrainy [On the definition of the concept of "law enforcement agency" in the criminal legislation of Ukraine]. *Zhyttia i parvo – Life and Law. № 5. S. 50–56* [in Ukrainian].

18. Tymchenko, S.M. (2004). *Sudovi ta pravookhoronni orhany Ukrainy [Judicial and law enforcement bodies of Ukraine]. Navchal'nyj posibnyk. K.: „Tsentr navchal'noi literatury". 304 s.* [in Ukrainian].

19. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 25 zhovtnia 2021 roku u spravi № 159/1383/17. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579483> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].

20. Rishennia Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsijnym zvernenniam hromadianyna Kuz'menka Vitaliia Borysovycha schodo ofitsijnoho tlumachennia polozhennia chastyny tret'oi staty 364 Kryminal'noho kodeksu Ukrainy (sprava schodo zastosuvannia kvalifikuiuchoi oznaky "pratsivnyk pravookhoronnoho orhanu" do pratsivnyka derzhavnoi vykonavchoi sluzhby) [The case regarding the application of the qualifying sign "employee of a law enforcement agency" to an employee of the state executive service] vid 18 kvitnia 2012 roku u spravi № 1-13/2012. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12#Text> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].

21. Instruktsiia z vyznachennia kryteriiv perynatal'noho periodu, zhyvonarodzhenosti ta mertvonarodzhenosti [Instructions for determining the criteria for the perinatal period, live births and stillbirths], zatverdzhena nakazom Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy vid 29 bereznia 2006 roku № 179. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].

22. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Labor Code of Ukraine] vid 10 hrudnia 1971 roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].

23. Simejnyj kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine] vid 10 sichnia 2002 roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennia: 02.11.2023) [in Ukrainian].

24. Tsyvil'nyj kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].

25. Naukovo-praktychnyj komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrainy (2012). [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] za red. M.I. Mel'nyka, M.I. Khavroniuka. 9-te vyd., pererobl. ta dopov. K.: Yurydychna dumka. 1316 s. [in Ukrainian].

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-11>

Панасюк Вікторія Вікторівна,
ад'юнкт 2-го курсу,
Національна академія внутрішніх справ,
площа Солом'янська, 1, Київ, 03035, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9546-8225>

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація. У статті досліджено домашнє насильство, як одну з найпоширеніших форм порушень прав людини. Від цього протиправного діяння можуть постраждати всі члени сім'ї, проте найбільш вразливими є ті, хто не може самостійно себе захистити: діти, люди похилого віку, особи з фізичними чи розумовими вадами. Окремої уваги потребують люди похилого віку, пенсіонери, інваліди та самотні особи, адже вони складають найбільш вразливу категорію суспільства. Незахищеність призводить не лише до порушення їх конституційних прав, а й до кримінально-протиправних діянь. З метою ефективного розслідування, необхідними є виявлення причин і умов, які сприяють домашньому насильству, а також прийняття конкретних заходів для захисту прав цих осіб. Метою статті є визначення обставин, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, які дозволяють сформулювати доказову базу та в подальшому мають визначальне значення для обрання слідчим тактики та напрямів розслідування даного кримінального правопорушення. Для досягнення зазначеної мети використано загальнонаукові методи такі як: метод аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії. Також для опису правових явищ, обґрунтування законності поведінки суб'єктів правопорушення та групування моделей поведінки потерпілого та правопорушника – спеціально-юридичний метод. Використано методи системності та комплексності знань, єдності теорії і практики, методи порівняння та узагальнення. У дослідженні також здійснено аналіз психологічних характеристик особи похилого віку, що слугувало підґрунтям для визначення кола обставин, що підлягають доказуванню (мотив і мета) під час розслідування домашнього насильства щодо даної категорії осіб. Також нами було розкрито особистісні характеристики особи правопорушника. Крім цього, нами проаналізовано практику встановлення обставин кримінального правопорушення і визначено найбільш ефективні алгоритми дій для отримання криміналістичної інформації. Ця наукова робота має практичне значення, адже вона надає працівникам правоохоронних органів знання та інструменти, необхідні для розкриття та розслідування злочинів цієї категорії, особливо на ранніх етапах. Це, в свою чергу, сприяє вдосконаленню системи протидії злочинності в Україні.

Ключові слова: літні люди, вразливість, особа потерпілого, злочин, розслідування, доказування.

Panasiuk Viktoriia. CIRCUMSTANCES TO BE ESTABLISHED DURING THE INVESTIGATION DOMESTIC VIOLENCE AGAINST PERSONS

Abstract. The article examines domestic violence as one of the most common forms of human rights violations. All family members can suffer from this illegal act, but those who cannot defend themselves are the most vulnerable: children, the elderly, and people with physical or mental disabilities. Elderly people, pensioners, disabled people and lonely people need special attention, because they are the most vulnerable category of society. Vulnerability leads not only to the violation of their constitutional rights, but also to criminal and illegal acts. In order to conduct an effective investigation, it is necessary to identify the causes and conditions that contribute to domestic violence, as well as to take specific measures to protect the rights of these persons. The purpose of the article is to determine the facts to be established during the investigation of domestic violence committed against the elderly, which allow for the formation of an evidence base and, in the future, are of decisive importance for the investigator's choice of tactics and directions for the investigation of this criminal offense. To achieve the specified goal, general scientific methods were used, such as: the method of analysis and synthesis, induction and deduction, analogies. Also, a special legal method is used to describe legal phenomena, justify the legality of the behavior of the subjects of the offense, and group the patterns of behavior of the victim and the offender. The methods of systematization and complexity of knowledge, unity of theory and practice, methods of comparison and generalization are used. The study also analyzed the psychological characteristics of an elderly person, which served as a basis for determining

the range of circumstances to be proven (motive and purpose) during the investigation of domestic violence against this category of persons. We also revealed the personal characteristics of the offender. In addition, we analyzed the practice of establishing the circumstances of a criminal offense and determined the most effective action algorithms for obtaining forensic information. This scientific work is of practical importance, as it provides law enforcement officials with the knowledge and tools necessary to detect and investigate crimes of this category, especially in the early stages. This, in turn, contributes to the improvement of the crime prevention system in Ukraine.

Key words: *elderly people, vulnerability, identity of the victim, identity of the criminal, investigation.*

Вступ. Проблема домашнього насильства є досить популярною в сучасному світі, охоплюючи не лише Україну, але й усі інші країни. Кожен рік це небезпечне явище набирає все більш загрозливих масштабів. Зважаючи на історичний контекст, де чоловік часто виступав як голова сім'ї в багатьох культурах, а жінка та діти були підпорядковані йому, домашнє насильство довгий час вважалося нормою. Ця історична спадщина стимулює жертв домашнього насильства мовчати про факти утисків, знущань, а навіть катувань з боку родичів, бо вони прийняли таку поведінку як норму, думаючи, що справді заслуговують на покарання [1, с. 181–182].

У Концепції Державної соціальної програми до 2025 року в Україні зазначено, що домашнє насильство є однією з актуальних соціальних проблем, яка стосується як жінок, так і чоловіків. Але особливий ризик потрапити в ситуацію насильства існує у жінок, дітей, осіб похилого віку, людей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Такі особи потребують особливої уваги та захисту від проявів домашнього насильства [2, с. 95–99]. Окрім того, що домашнє насильство соціальна проблема, це ще й кримінально каранна діяльність, що призводить до смертельних наслідків такої категорії осіб.

За статистичними даними Національної поліції України за 2023 рік поліцією було зафіксовано понад 220 тисяч заяв про випадки вчинення сімейного насильства, що становить близько 610 повідомлень на добу. Це на 10% вище порівняно з 2022 роком. У середньому, кожні дві години від проявів домашнього насильства потерпала одна особа. За цей період кожного дня поліція розпочинала близько 15 кримінальних проваджень та складала 410 адміністративних протоколів за фактами, пов'язаними з домашнім насильством [3].

Проблема домашнього насильства наразі є об'єктом інтересу вчених з різних сфер права. Ряд науковців присвятили свої дослідження питанням запобігання та протидії домашньому насильству, пропонуючи різні шляхи вирішення цієї проблеми. А. В. Лабунь – досліджував прогалини в законодавстві, щодо протидії домашньому насильству [4, с. 54–55], О. В. Пчеліна – у своєму дослідженні розглядала методіку розслідування домашнього насильства [5, с. 330]. Г. Усатий – досліджував проблематику криміналізації домашнього насильства [6, с. 95]. Р. Ербас – у своїх працях цікавився дослідженням постраждалих від домашнього насильства осіб саме жіночої статі [7, с. 86], Е. Л. Н. Масіель – досліджував зростання випадків вчинення домашнього насильства під час соціальної ізоляції [8, с. 23]. П. Пароларі – також підіймав тему насильства щодо жінок, також проблеми міграції та багатокультурності в Європі [9]. М. О. Бондаренко – досліджував питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство, та форм його вчинення [10, с. 81]. В. Бондар – акцентував увагу на шляхах протидії домашньому насильству в Україні [11, с. 132].

Також важливо згадати монографічне дослідження Т. В. Іщенко, яке стало основою нової криміналістичної методіки розслідування домашнього насильства. У цій монографії автор надає власну модель характеристики домашнього насильства, зосереджуючись на способах вчинення, автор досліджував, де і коли зазвичай відбувається домашнє насильство, а також які сліди воно може залишити. Надано криміналістичну характеристику особи злочинця та особу потерпілого [12, с. 101].

Ю. Б. Комаринська досліджує важливу тему теоретичних основ та практики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством [13, с. 8].

Хоча питання протидії злочинам проти людей похилого віку досліджували такі науковці, як О. В. Барсукова, М. П. Джеймс, О. С. Павлюк та інші [14, с. 190], комплексного дисертаційного дослідження, присвяченого домашньому насильству стосовно цієї категорії населення, наразі не проводилося.

Як правило, процес розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, як і будь-якого іншого кримінального правопорушення, охоплює кілька етапів: початковий, подальший і заключний. Однак, початковий етап вважається ключовим, оскільки саме на цьому етапі здійснюється збір і перевірка доказів, встановлення фактів та ідентифікація потенційних підозрюваних. Від правильності та об'єктивності його проведення залежить подальший успіх розслідування та забезпечення справедливості для всіх учасників кримінального провадження [15, с. 55].

Також на цьому етапі встановлюється загальний напрямок дій, формуються та перевіряються початкові версії, плануються наступні кроки. Орган досудового розслідування, керуючись отриманою інформацією, результатами перевірки та логічною оцінкою, визначає пріоритетні завдання, розробляє стратегію та керує всім подальшим процесом розслідування [16, с. 437].

Робота слідчого на початковому етапі розслідування домашнього насильства ускладнена через неоднозначність доказової інформації щодо багатьох обставин події кримінального правопорушення та винуватості конкретних осіб. Це може змінити формування правильного уявлення про справжній характер протиправних дій.

Аналізуючи Кримінально процесуальний Кодекс України, а саме статтю 91 до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні відносять:

- подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини);
- винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

– вид і розмір завданої шкоди, а також розмір процесуальних витрат;

– обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу злочинця, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

– обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

– обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [17].

Метою статті є визначити коло обставин, які слід з'ясувати під час розслідування випадків домашнього насильства щодо людей похилого віку, які в подальшому мають визначальне значення для обрання слідчим тактики та напрямів розслідування даного кримінального правопорушення. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: окреслити ключові обставини, які необхідно встановити під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку та виокремити фактори, що впливають на обрання слідчими тактики розслідування кримінального правопорушення за ст. 126¹ ККУ Домашнє насильство [18].

Матеріали та методи. Для досягнення зазначеної мети використано загальнонаукові методи такі як: метод аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогія. Також для опису правових явищ, обґрунтування законності поведінки суб'єктів правопорушення

та групування моделей поведінки кривдника та жертви – спеціально-юридичний метод. Використано методи системності та комплексності знань, єдності теорії і практики, методи порівняння та узагальнення. У дослідженні також здійснено аналіз психологічних характеристик особи похилого віку, що слугувало підґрунтям для визначення кола обставин, що підлягають доказуванню (мотив і мета) під час розслідування домашнього насильства щодо даної категорії осіб.

Емпіричну базу дослідження становлять дані з Єдиного державного реєстру судових рішень, статистичні дані підрозділів Національної поліції України та Офісу Генерального прокурора. Тому для визначення обставин, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, було використано методи аналізу та синтезу матеріалів кримінальних проваджень даної категорії справ.

Результати. Питання обставин, які слід з'ясувати під час розслідування домашнього насильства, активно досліджуються в наукових роботах з різних галузей. Дане питання досліджувалося такими ученими, як: В. П. Бахін, А. Б. Блага, Р. В. Кифлюк, О. В. Пчеліна, І. А. Ботнарченко, Т. В. Іщенко та інші. Науковці визначають обставини, які потрібно встановлювати під час досудового розслідування домашнього насильства і пов'язаних з ним кримінальних правопорушень. Вони розробляють алгоритми процесуальних дій, спрямованих на виявлення цих обставин, з метою розробки науково обґрунтованих рекомендацій, які допоможуть покращити ефективність розслідування таких злочинів.

Так, І. В. Іщенко визначила три групи таких обставин, пов'язаних з домашнім насильством: перша група включає обставини, пов'язані з самими подіями кримінального правопорушення; друга група обставин стосується осіб підозрюваного та потерпілого; третя група охоплює інші обставини, що можуть мати значення в розслідуванні.

І. А. Ботнарченко класифікує обставини, які слід з'ясувати на початковому етапі розслідування домашнього насильства, на чотири групи:

1. Обставини злочину: час, місце, знаряддя, засоби та інші умови вчинення правопорушення.

2. Обставини, пов'язані з потерпілою особою: персональні дані, стан до, під час і після події, ставлення до події.

3. Обставини, пов'язані з кривдником: персональні дані, поведінка до, під час і після події, мотиви і мета його дій.

4. Обставини наслідків: наявність та характер тілесних ушкоджень потерпілої особи, ступінь заподіяної шкоди її здоров'ю або навіть факт смерті [19, с. 90].

Ми погоджуємося з думками вищезазначених науковців, і вважаємо, що на початковому етапі під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку варто встановити такі обставини, як місце, час, обстановка, знаряддя, слідова картина події злочину. Однак, на нашу думку, доречним буде доповнити зазначені категорії обставин, ще однією вагомою групою, що має значення для процесу доказування – обставини, що визначають форму домашнього насильства та його систематичність.

У США домашнє насильство трактується як комплекс дій, спрямованих на здобуття або утримання контролю над партнером чи членом сім'ї. Цей вид насильства може включати фізичні та сексуальні напади, погрози, емоційне та психологічне тиск, залякування, образи, ізоляцію, переслідування, фінансовий контроль, використання зброї, шкоду майну або близьким потерпілої. Основним мотивом завжди є маніпулювання поведінкою жертви [20].

Особливої уваги заслуговує система негайного реагування на випадки домашнього насильства (Domestic Violence Emergency Response System – DVERS). Ця інноваційна система надає постраждалим особам безкоштовні портативні пристрої, які дозволяють їм у разі небезпеки негайно надіслати сигнал тривоги, що автоматично прирівнюється до дзвінка надзвичайної важливості до поліції. DVERS стала першою подібною системою в Північній Америці і наразі широко використовується як в Канаді, так і в США.

Система негайного реагування на випадки домашнього насильства (DVERS) може стати рятівним колом для запобігання домашнього насильства в Україні. Ось деякі кроки, які можна зробити для її впровадження:

1. *Фінансування та закупівля пристроїв*: забезпечити державне фінансування для закупівлі портативних пристроїв DVERS, співпрацювати з неурядовими організаціями та приватним сектором для пошуку додаткових джерел фінансування.

2. *Розробка протоколів та інструкцій*: розробити чіткі протоколи для використання системи DVERS, включаючи правила активації сигналу тривоги та дії поліції та інших служб екстреної допомоги.

3. *Навчання та просвітницька робота*: навчати поліцейських, медичних працівників, соціальних працівників та інших фахівців про систему DVERS та як правильно реагувати на сигнали тривоги.

4. *Захист даних*: впровадити жорсткі заходи для захисту даних користувачів DVERS, щоб забезпечити їхню конфіденційність та безпеку.

5. *Постійне вдосконалення*: регулярно проводити моніторинг та оцінку ефективності DVERS, а також вносити необхідні зміни та вдосконалення до системи на основі отриманих даних та відгуків.

Відповідно до закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [21], насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи. Форми домашнього насильства мають визначальне значення для доказування вини, а також при мотиві вчинення.

Домашнє насильство, або насильство в сім'ї, не обмежується лише фізичним. Воно включає й інші форми, такі як сексуальне, психологічне, емоційне, економічне, духовне або юридичне насильство. Згідно з Декларацією про ліквідацію насильства щодо жінок, гендерне насильство – це будь-яке, що завдає жінкам фізичної, сексуальної або

психологічної шкоди чи страждань, включаючи погрози такого насильства та примусове обмеження свободи як у публічному, так і в приватному житті. Важливо пам'ятати, що всі форми насильства в сім'ї є незаконними і неприпустимими.

Домашнє насильство може виявитися фізичним або психологічним і може торкатися будь-кого, незалежно від віку, статі, національної приналежності чи сексуальної орієнтації. Це може включати поведінку, спрямовану на залякування, фізичне травмування або контроль над партнером. У всіх відносинах домашнє насильство зазвичай має нерівну динаміку влади, де один партнер намагається контролювати іншого різними способами.

Встановлення місця, часу та обстановки вчинення насильства щодо осіб похилого віку є особливо важливим, оскільки ці особи часто не можуть самостійно розповісти про те, що з ними сталося. Важливо також врахувати, що такі особи часто є вразливими до насильства. Вони можуть бути змушені мовчати про те, що відбувається, через страх, залежність від кривдника або інші причини. Тому слідчим необхідно бути особливо чутливими до їхніх потреб і забезпечити їм максимальну підтримку.

Згідно з аналізом судової практики, більшість випадків домашнього насильства відбуваються в місці спільного проживання кривдника та потерпілої особи.

Домашнє насильство стосовно осіб похилого віку може мати різні характеристики в містах і селах. У селах старші люди можуть бути більш відокремлені від суспільства, їм може бути складніше отримати допомогу або спілкуватися зі службами підтримки через віддаленість та обмеженість у користуванні транспортними засобами та громадським транспортом. У містах жертви можуть мати кращий доступ до медичної допомоги і більше можливостей для звернення за допомогою. Міста також можуть забезпечувати більшу анонімність для жертв, що може сприяти зверненню до правоохоронних органів чи служб підтримки без страху перед соціальним стигмою. Дослідження показують, що

домашнє насильство над людьми похилого віку найчастіше відбувається вдень (з 12 до 18 години) та ввечері (з 18 до 22 години). Рідше воно трапляється вночі (з 00 до 06 години). Переважно такі випадки трапляються у будні дні. Проте, не можна стверджувати, що день тижня чи пора року суттєво впливають на частоту домашнього насильства [22, с. 125].

У криміналістичному контексті обстановка вчинення злочину означає комплекс взаємопов'язаних об'єктів, явищ і процесів, які визначають умови та обставини місця, часу і природно-кліматичних умов, а також особливості поведінки учасників протиправного діяння. Ця обстановка відображає механізм вчинення злочину і включає психологічні та об'єктивні фактори, які мають важливе значення для розслідування злочину [23, с. 334].

За А. Динту «обстановка злочину» поділяється на дві складові: «обстановка вчинення злочину» та «обстановка злочину» загалом. «Обстановка злочину» охоплює всі етапи злочину: підготовку, вчинення та приховування його наслідків. Таким чином, «обстановка вчинення злочину» є більш вузьким поняттям, що входить до «обстановки злочину» загалом [24, с. 22].

А ось на нашу думку, домашнє насильство як кримінальне правопорушення передбачає не лише підготовку, вчинення та приховування, а й попередню історію вчинення адміністративних правопорушень в цьому напрямку.

Згідно з аналізом судових рішень, фізичне насильство над людьми похилого віку може здійснюватися як без використання будь-яких знарядь, так і з їх допомогою. Це дозволяє розділити способи вчинення такого насильства на дві основні категорії:

1. Без застосування знарядь, коли насильник використовує лише мускульну силу, наприклад, наносить удари руками або ногами, укуси, шарпання за одяг, штовхання, стусани, виривання волосся, щипання тощо.

2. Із застосуванням знарядь, коли для нанесення ушкоджень використовуються різні предмети, такі як зброя, кухонні ножі, вилки, молотки, викрутки, сокири, швабри, мета-

леві совки, металеві ланцюги, клейка стрічка, меблі, посуд, предмети інтер'єру (наприклад, кришталеві вази), а також одяг і аксесуари, наприклад, ремені або мотузки. Ці предмети зазвичай не мають спеціального призначення для здійснення насильства і опиняються у руках злочинця випадково.

Слухаєнко Ю. М. слушно підкреслює, що знаряддя та засоби злочину є «активними» ознаками злочину, адже вони завжди використовуються злочинцем для досягнення певного результату [25, с. 111–112].

Шепітько В. Ю. зазначає, що виявлення та аналіз слідів, а також встановлення між ними причинно-наслідкових зв'язків, дає можливість реконструювати картину події, створюючи ймовірні або дійсні моделі злочину та механізм його вчинення. Дослідження цих слідів або речових доказів має допомогти впізнати злочинця, потерпілого та обставини події, а також виявити інші негативні обставини та сліди, що свідчать про приховування злочину [26, с. 15–16].

Проаналізувавши думки науковців, таких як Шепітько В. Ю. [27, с. 13], Гончаренко В. Г. [28, с. 41], можна сказати, що слідова картина злочину – це сукупність матеріальних слідів злочину, які утворилися внаслідок взаємодії різних об'єктів під час вчинення злочину. Ці сліди містять інформацію про злочин, яка може бути використана для його розкриття та розслідування.

Слідова картина є цілісною системою, оскільки всі сліди взаємопов'язані між собою і утворюють єдине ціле. Ця система відображає механізм вчинення злочину, а також інші обставини, пов'язані зі злочинцем.

На нашу думку, саме слідова картина має важливе значення для розслідування злочинів. Вона дозволяє правоохоронцям отримати інформацію про злочин, яка може бути використана для встановлення особи злочинця, способу вчинення злочину та інших обставин.

На початковому етапі розслідування кримінальних випадків домашнього насильства над людьми похилого віку проводиться огляд місця події. Під час візуального обстеження з'ясовують:

– Наявність потенційних місць укріплення правопорушника або інших осіб, які можуть бути причетні до злочину або становити загрозу для працівників поліції.

– Місця, де можуть бути заховані речові докази, зброя або інші предмети, що можуть завдати шкоди.

– Додаткові виходи з приміщення, відкриті вікна на нижніх поверхах, які можуть бути використані для втечі або знищення доказів.

– Приміщення, які можуть бути використані для ізоляції учасників конфлікту або захисту працівників поліції від нападу.

Для обмеження доступу до потенційно небезпечних предметів рекомендується:

– Збільшити відстань між кривдником і цими предметами або ізолювати його в іншому приміщенні.

– Розмістити правопорушника так, щоб він не мав до них доступу.

– Видалити небезпечні предмети самостійно або за допомогою постраждалої особи.

Отже, збирання криміналістично значущої інформації про подію зводиться до з'ясування трьох груп питань: хто став жертвою насильства, хто є кривдником та яким чином було вчинено насильство [29, с. 85].

Варто зазначити, щоб доцільно визначити напрям планування, розслідування, обрання тактики проведення слідчих (розшукових) дій, треба також розуміти особистісні характеристики особи потерпілого та правопорушника. Криміналістичне вивчення особи має на меті вирішення наступних завдань: визначення особи шляхом встановлення характеристик і ознак, які проявляються у злочинній поведінці, розкриття характеру поведінки особи до моменту вчинення злочину, дослідження поведінки у момент скоєння суспільно небезпечних дій, можливе прогнозування подальшої поведінки особи під час розслідування.

Згідно з визначенням О. М. Гуміна, особистість злочинця являє собою сукупність соціально типізованих рис, що сформувалися внаслідок несприятливого соціального розвитку індивіда. Ці риси характеризуються крайнім ступенем суспільної небезпеки, зумовленої криміногенною мотивацією та злочинною

активністю особи, що безпосередньо призводить до вчинення злочину [30, с. 173–174].

Загалом, криміналістична модель особи, яка вчинила злочин – це система, яка включає всі ці особливості. Вона допомагає правоохоронцям зрозуміти мотиви та поведінку злочинця, а також встановити його особу.

Для повного і об'єктивного дослідження особи-правопорушника, яка вчиняє домашнє насильство, важливо розглядати його структурні елементи. У цьому контексті загальноприйнятий підхід передбачає існування трьох груп ознак або якостей:

– соціально-демографічні характеристики, такі як стать, вік, соціальний статус, рівень освіти, сімейний стан, професійна діяльність тощо;

– кримінально-правові аспекти, включаючи зміст і мотивацію злочинної діяльності, характер (одноосібний чи груповий), тривалість і інтенсивність злочинної діяльності, наявність судимості тощо;

– соціально-психологічні характеристики та якості, такі як світогляд, інтереси та життєві установки особи, яка вчиняє злочин.

Цей підхід дозволяє систематично аналізувати особистість злочинця для глибшого розуміння його дій та мотивів [31, с. 100].

Особа, яка вчиняє домашнє насильство щодо осіб похилого віку, може мати різні характеристики і мотиви для своїх дій. Вони можуть бути родичами, опікунами, співмешканцями або іншими особами, які перебувають у безпосередньому контакті зі старшими людьми.

Згідно з дослідженнями, домашнє насильство часто вчиняється особами, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Крім того, надмірне вільне володіння часом, відсутність роботи, небажання займатися корисною для суспільства діяльністю та саморозвитком також сприяють вчиненню домашнього насильства.

Дуже часто особи – правопорушники щодо осіб похилого віку вчиняють значний психологічний тиск, бажають контролювати, змушують залежати від неї фінансово, фізично та емоційно.

Жертвами домашнього насильства все частіше стають не лише жінки та діти, а й батьки кривдників – люди похилого віку. Вони, користуючись безпорадністю та вразливістю цих осіб, вдаються не лише до психологічного тиску та фізичного насильства, а й до ув'язнення їх у закритих приміщеннях та навіть катувань [32, с. 87].

Погоджуючись з В. Ю. Шепітько, ми вважаємо, що вивчення особистості потерпілого має охоплювати такі аспекти: *анкетні дані*: стать, вік, місце народження, місце роботи або навчання, стаж, професія, сімейний стан, наявність родичів; *соціально-психологічні характеристики*: тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі; *особливості поведінки*: до злочинної події, в момент її вчинення та після; *незалежні характеристики*: за місцем роботи або навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких або найближчого оточення; *соціальні зв'язки*: коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи; *дані про суспільно-корисну діяльність*: її особливості; *матеріальне становище*: наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення; *злочинний досвід*: наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності; *причини віктимної поведінки*: виконання певних професійних функцій, соціальна деформація особистості та інші [33, с. 170].

Психологічний портрет літньої особи, щодо якої вчиняється домашнє насильство, може бути досить складним і різноманітним, оскільки кожна людина унікальна. Однак деякі загальні психологічні аспекти можуть стати характерними:

– вразливість (багато осіб похилого віку стають вразливими через фізичні обмеження,

проблеми зі здоров'ям, зменшення соціального контакту та залежність від інших);

– страх та незахищеність (вони можуть відчувати страх перед насильником і нездатність захистити себе через свій вік та фізичну слабкість);

– прихованість (деякі жертви можуть намагатися залишити своє страждання прихованим та зберігати спокій перед іншими, щоб уникнути конфліктів);

– залежність (жертви можуть бути фізично, фінансово або емоційно залежними від насильника, що робить їх більш вразливими);

– страх звертатися за допомогою (зі страху перед подальшим насильством або репресіями багато жертв можуть боятися звертатися за допомогою до відповідних органів або служб підтримки) та інші [34, с. 45–46].

Тому, коріння домашнього насильства сягають глибинних соціальних проблем, які негативно впливають на формування особистості. Це може призвести до егоїстичних та антисупільних поглядів і звичок, що, в свою чергу, стають ґрунтом для злочинної поведінки. Крім того, існують певні обставини, які сприяють реалізації цих поглядів і звичок у конкретному злочині. Тому визначення психологічного портрету як жертви, так і кривдника домашнього насильства відіграє ключову роль у подальшому розслідуванні.

Відтак, ми можемо зазначити, що з перших кроків розслідування на початковому етапі розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку відбувається процес формування доказової бази, визначаються обставини, які необхідно встановити на наступних етапах розслідування. Нам потрібно зібрати криміналістично значущу інформацію про подію кримінального правопорушення, встановити місце, час та обставинку вчинення насильства, виявити сліди та встановити причинний зв'язок між ними, а також треба розуміти особистісні характеристики особи потерпілого та правопорушника, окреслити їх психологічний портрет. Керуючись отриманою інформацією, результатами перевірки та логічною оцінкою, ми визначимо пріоритетні завдання, розробляємо стра-

тегію задля подальшого ефективного процесу розслідування.

Висновки. Отже, узагальнюючи наведене вище, можна зробити висновок, що:

1. Люди похилого віку, пенсіонери, люди з інвалідністю залишаються найбільш вразливою категорією суспільства. Через свою безпорадність та слабкість воно частіше всього можуть піддаватися вчиненню домашнього насильства.

2. Процес розслідування домашнього насильства як складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, як, власне, й інших кримінальних правопорушень, складається з кількох етапів: початкового, подальшого і завершального. Проте чи не найважливішим убачається саме початковий етап.

3. На початковому етапі під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку варто встановити такі обставини, як місце, час, обстановка, знаряддя, слідові картина події злочину, форму домашнього насильства та систематичність вчинення. Тому що це є основоположними елементами розслідування даного кримінального правопорушення за ст. 126¹ Домашнє насильство.

4. Під час розслідування домашнього насильства, органи досудового розслідування повинні ретельно вивчати і досліджувати особливості осіб, які вчинили ці злочини, а також осіб, які є потерпілими. Також аналізувати взаємозв'язок між правопорушником і потерпілим, їх психологічний стан і спроби приховати конфлікт між ними. Врахування цих обставин сприятиме ефективному проведенню досудового розслідування і підготовці

матеріалів для подальшого судового розгляду. Латентність таких правопорушень може бути в особі як потерпілого так і злочинця, обрання способу вчинення правопорушення залежить не лише від вмінь та навичок особи, а й від її віку, положення в сім'ї, психологічного стану, тривалості та систематичності обстановки насильства, ступеню загрози такого насильства, тощо.

5. Дуже важливо на початковому етапі виявити сліди та встановити причинний зв'язок між ними, тому що саме слідова картина має важливе значення для розслідування злочинів та кримінальних проступків. Вона дозволяє правоохоронцям отримати інформацію про незаконне діяння, яка може бути використана для встановлення особи злочинця, способу вчинення злочину та інших обставин.

6. На початковому етапі саме огляд приміщення, де було вчинене домашнє насильство щодо осіб похилого віку дозволяє виявити обставини, що в подальшому будуть слугувати доказовою базою. Під час огляду приміщення, основна мета полягає в ідентифікації можливих місць, де можуть ховатися кривдники або інші особи, що можуть бути причетні до насильства, а також доказів, які можуть вказувати на вчинення злочину. Поліцейські звертають увагу на доступні виходи та приміщення, які можуть використовуватися для укриття або ізоляції учасників конфлікту. Для забезпечення безпеки поліцейських та збирання важливих доказів застосовуються стратегії, які включають збільшення відстані від потенційно небезпечних предметів або ізоляцію кривдника в іншому приміщенні, а також уникнення можливих загроз за допомогою інших методів.

Список використаних джерел:

1. Комаринська Ю.Б. Стан наукових досліджень криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики*: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Харків, 2021. С. 181–182. URL: content (univd.edu.ua).
2. Павлюк О.С. Окремі аспекти розслідування вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із домашнім насильством. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 3(44). С. 95–99. <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2022.21>.
3. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2024).

4. Корнієнко М.В., Лабунь А.В. Новели законодавства України щодо протидії домашньому насильству. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 4, Ч. 1. С. 54–55. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/1574>.
5. Пчеліна О.В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 329–332. doi: 10.32782/2524-0374/2020-4/79
6. Мельянков В., Усатий Г. Проблематика криміналізації домашнього насильства. *ЛОГОС. Мистецтво наукової думки*. 2020. № 10. С. 91–99. <https://doi.org/10.36074/2617-7064.10.018>.
7. Erbaş R. Effective criminal investigations for women victims of domestic violence: The approach of the ECtHR. *Women's Studies International Forum*. 2021. Vol. 86. Article number 102468. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2021.102468>.
8. Vieira P.R., Garcia L.P., Maciel E.L.N. The increase in domestic violence during the social isolation: What does it reveals? *Revista Brasileira de Epidemiologia*. 2020. Vol. 23. Article number E200033. <https://doi.org/10.1590/1980-5497202000033>.
9. Parolari P. Violence against women, migration and multiculturalism in Europe. *Derecho PUCP*, 2019. 83, 357–386. <https://doi.org/10.18800/derechopucp.201902.012>.
10. Пахомов В.В., Каріх І.В., Бондаренко М.О. Грумінг як сучасний вид сексуального насилля. *Правові горизонти*. 2021. Т. 14, № 2. С. 77–82. <https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2021.i14.p77>.
11. Бондар В. Шляхи протидії домашньому насильству в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 132–136. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1570>.
12. Іщенко Т.В. Розслідування домашнього насильства. Investigation of domestic violence. : дис. д-ра ю.наук : 12.00.09 / Київ. НАВС, 2021. С. 101–103.
13. Павлюк О.С. Розслідування вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їх майном: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С. 190–191.
14. Комаринська Ю.Б. Потреба створення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насиллям: зб. матеріалів доп. учасн. науково-теоретичної конференції здобувачів вищої освіти "16 днів проти насильства", Київ, 2021. С. 8.
15. Заєць В. І. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про домашнє насильство : магістерська робота. 2022 рік. С. 21–26. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23574/Zaiets_Mahisterska_robota.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
16. Мазур А. Межі початкового етапу розслідування. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2015. Вип. 61. С.435–441.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
18. Кримінальний кодекс України: офіц. текст від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
19. Ботнарєнко І. А. Домашнє насильство: початковий етап розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2021. №36 (2). С. 82–92. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-36-2-82>.
20. *Model Code on Domestic and Family Violence* 1994. URL: <https://www.ncjfcj.org/family-violence-and-domestic-relations> (accessed date: 20.05.2024).
21. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 20.05.2024).
22. Панасюк В.В. Обстановка, місце та час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*. Київ. 2023 рік. С. 125–126. URL: [content\(naiu.kiev.ua\)](http://content.naiu.kiev.ua).
23. Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021 рік. № 2(93). С. 67–69. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle>
24. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 21 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/854>.
25. Слухаєнко Ю. М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3 (91). 2020 рік. С. 111–112.
26. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.
27. Шепітько В. Ю. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Харків : Право, 2021. Вип. 25. С. 9–20.

28. Гончаренко В.Г. Право і криміналістика. *Вісник академії адвокатури України*. Київ, 2014. Вип. 1. С. 40–43.
29. Ботнарченко І. А. Домашнє насильство: початковий етап розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 36 (2). С. 82–92. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-36-2-82>.
30. Гумін О. М. Характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2014 рік. № 810. С. 172–177.
31. Біленко С.П. Криминологічна характеристика кривдника. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренко*. 2019 рік. Вип. 2 (86). С. 95–105.
32. Комаринська Ю.Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2021 рік. № 2(29). С. 82–91. <https://doi.org/10.33270/03212902.82>.
33. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 93. С. 168–174.
34. Панасюк В.В. Характеристика особи правопорушника й потерпілого від домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*. Київ, 2023. С. 45–46.

References:

1. Komarinska, Yu.B. (2009). Stan naukovykh doslidzhen kryminalistychnoi metodyky rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh iz domashnim nasylstvom [The state of scientific research on forensic methods of investigating criminal offenses related to domestic violence]. *Aktualni problemy kryminalnoho protsesu ta kryminalistyky [Actual problems of the criminal process and criminology]: materialy nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu*. Kharkiv. S. 181–182. Retrieved from: content (univd.edu.ua) [in Ukrainian].
2. Pavliuk, O.S. (2022). Okremi aspekty rozsliduvannia vbyvstv osib pokhylogo viku ta odynoknykh osib, pov'iazanykh iz domashnim nasylstvom [Certain aspects of domestic violence homicide investigations of elderly and single persons]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Carpathian Legal Gazette*. Vyp. 3(44), S. 95–99. <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2022.21> [in Ukrainian].
3. Ofitsiynyi sait Natsionalnoi politsii Ukrainy [Official website of the National Police of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.npu.gov.ua> (data zvernennia: 21.03.2024) [in Ukrainian].
4. Korniienko, M.V., & Labun, A.V. (2018). Noveli zakonodavstva Ukrainy shchodo protidiyi domashn'omu nasylstvu [Amendments to the legislation of Ukraine on combating domestic violence]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys – South Ukrainian legal journal*. Vyp. 4, Ch. 1., S. 54–55. Retrieved from: <http://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/1574> [in Ukrainian].
5. Pchelina, O.V. (2020). Perspektyvnist pobudovy metodyky rozsliduvannia domashn'oho nasylstva [The prospect of developing a methodology for investigating domestic violence]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*. № 4. S. 329–332. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/79> [in Ukrainian].
6. Meliankov, V., & Usatyi, H. (2020). Problematyka kryminalizatsii domashn'oho nasylstva [Problems of criminalization of domestic violence]. *ΛΟΓΟΣ. Mystetstvo naukovoi dumky – The art of scientific thought*. № 10. S. 91–99. <https://doi.org/10.36074/2617-7064.10.018> [in Ukrainian].
7. Erbas, R. (2021). Effective criminal investigations for women victims of domestic violence: The approach of the ECtHR. *Women's Studies International Forum*. Vol. 86. Article number 102468. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2021.102468> [in English].
8. Vieira, P.R., Garcia, L.P., & Maciel, E.L.N. (2020). The increase in domestic violence during the social isolation: What does it reveals? *Revista Brasileira de Epidemiologia*. Vol. 23. Article number E200033. <https://doi.org/10.1590/1980-549720200033> [in English].
9. Parolari, P. (2019). Violence against women, migration and multiculturalism in Europe. *Derecho PUCP*, 83, S. 357–386. <https://doi.org/10.18800/derechopucp.201902.012> [in English].
10. Pakhomov, V.V., Karikh, I.V., & Bondarenko, M.O. (2021). Gruming yak suchasnyi vid seksualnoho nasyliia [Grooming as a modern form of sexual violence]. *Pravovi horizonty – Legal horizons*. T. 14, № 2. S. 77–82. <https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2021.i14.p77> [in Ukrainian].
11. Bondar, V. (2020). Shliakhy protydyi domashn'omu nasylstvu v Ukraini [Ways of combating domestic violence in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*. № 1. S. 132–136. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1570> [in Ukrainian].
12. Ishchenko, T.V. (2021). Rozsliduvannia domashn'oho nasylstva. Investigation of domestic violence [Domestic violence investigation. Investigation of domestic violence]. *Doctor's thesis*. Kyiv. NAVS, S. 101–103 [in Ukrainian].

13. Pavliuk, O.S. (2021). Rozsliduvannia vbyvstv osib pokhylogo viku ta odynokyykh osib, pov'iazanykh iz zavolodinniam yikh maiynom [Investigation of the murders of elderly and single persons connected with the seizure of their property]. Candidate's thesis. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv, S. 190–191 [in Ukrainian].
14. Komarinska, Yu.B. (2021). Potreba stvorennia kryminalistychnoi klasyfikatsii kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh iz domashnim nasyllyam [The problem of creating a forensic classification of criminal offenses related to domestic violence]: zb. materialiv dop. uchasn. naukovy-teoretychnoi konferentsii zdobuvachiv vyshchoi osvity "16 dniv proty nasylstva", Kyiv, S. 8 [in Ukrainian].
15. Zaiets, V.I. (2022). Obstanovka, yaka pidliahaie dokazuvanniu u kryminalnomu provadzhenni pro domashnie nasylstvo [Circumstances to be proved in criminal proceedings on domestic violence]: mahisterska robota. rik. S. 21–26. Retrieved from: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23574/Zaiets_Mahisterska_robota.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
16. Mazur, A. (2015). Mezhi pochatkovoho etapu rozsliduvannia [Limits of the initial stage of the investigation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya yurydychna – Bulletin of Lviv University*. Lviv. nats. un-t im. I. Franka, Vyp. 61. S. 435–441 [in Ukrainian].
17. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-VI. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: ofits. tekst vid 05.04.2001 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
19. Botnarenko, I.A. (2021). Domashnie nasylstvo: pochatkovyi etap rozsliduvannia [Domestic violence: the initial stage of the investigation]. *Kryminalistychnyi visnyk – Forensic Herald*. № 36 (2). S. 82–92. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-36-2-82> [in Ukrainian].
20. Model Code on Domestic and Family Violence (1994). Retrieved from: <https://www.ncjfcj.org/family-violence-and-domestic-relations> (accessed date: 20.05.2024) [in English].
21. Pro zapobihannia ta protydiu domashn'omu nasylstvu [The Law of Ukraine On Prevention and Combating Domestic Violence]: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 r. № 2229-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (data zvernennia: 20.05.2024) [in Ukrainian].
22. Panasiuk, V.V. (2023). Obstanovka, misce ta chas vchynennia domashn'oho nasylstva shchodo osib pokhylogo viku. Kryminalne protsesualne pravo na suchasnomu etapi rozvytku Ukrainy [Circumstances, place and time of domestic violence against the elderly. Criminal procedural law at the current stage of development of Ukraine]. Kyiv. S. 125–126. Retrieved from: [content \(naiu.kiev.ua\)](http://content.naiu.kiev.ua) [in Ukrainian].
23. Shapoval, K.A. (2021). Deiaki osoblyvosti taktyky provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii pid chas rozsliduvannia vbyvstv, uchenykh u zv'iazku iz zastosuvanniam domashn'oho nasylstva [Some peculiarities of the tactics of conducting investigative (search) actions during the investigation of murders committed in connection with the use of domestic violence]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. № 2(93). S. 67–69. Retrieved from: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/> [in Ukrainian].
24. Dyntu, V.A. (2014). Obstanovka zlochynu yak element kryminalistychnoi kharakterystyky zlochyniv [Crime situation as an element of the forensic characteristics of crimes]. Candidate's thesis. Odesa, 21 s. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/11300/854> [in Ukrainian].
25. Slukhaenko, Yu.M. (2020). Kryminalistychna kharakterystyka domashn'oho nasylstva [Forensic characteristics of domestic violence]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka – Bulletin of the LDUVS named after E. O. Didorenko*. Vyp. 3 (91). S. 111–112. [in Ukrainian].
26. Shepyt'ko, V.Yu. (2014). Problemy vykorystannia spetsial'nykh znan kriz' pryzmu suchasnoho kryminal'noho sudochnystva v Ukraini [Problems of using special knowledge through the prism of modern criminal justice in Ukraine]. *Sudova ekspertyza*. № 1. S. 11–18 [in Ukrainian].
27. Shepyt'ko, V.Yu. (2021). *Teoretyko-metodolohichna model kryminalistyky ta yii novi napriamy. Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky [Theoretical and methodological model of forensics and its new directions. Theory and practice of forensic examinations]*. Kharkiv : Pravo, Vyp. 25 S. 9–20 [in Ukrainian].
28. Honcharenko, V.H. (2014). Pravo i kryminalistyka [Law and criminology]. *Visnyk akademii advokatury Ukrainy – Bulletin of the Bar Academy of Ukraine*. Vyp. 1. S. 40–43 [in Ukrainian].
29. Botnarenko, I.A. (2021). Domashnie nasylstvo: pochatkovyi etap rozsliduvannia [Domestic violence: the initial stage of the investigation]. *Kryminalistychnyi visnyk – Forensic Herald*. № 36 (2). S. 82–92. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-36-2-82> [in Ukrainian].
30. Humin, O.M. (2014). Kharakterystyka osib, yaki vchyniaiu' nasylstvo v sim'yi [Characteristics of persons who commit violence in the family]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha" – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Seriya: Yurydychni nauky*. № 810. S. 172–177 [in Ukrainian].

31. Bilenko, S.P. (2019). Kryminolohichna kharakterystyka kryvdnyka [Criminological characteristics of the offender]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E.O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*. Vyp. 2 (86). S. 95–105 [in Ukrainian].
32. Komarinska, Yu.B. (2021). Psykholoho-kryminalistychna kharakterystyka osoby poterpiloho v kryminalnykh pravoporushenniakh, pov'iazanykh iz domashnim nasylstvom [Psychological and forensic characteristics of the victim in criminal offenses related to domestic violence]. *Yurydychna psykholohiia – Legal psychology*. № 2(29). s. 82–91. <https://doi.org/10.33270/03212902.82> [in Ukrainian].
33. Shepyt'ko, V.Yu. (2018). Osoba poterpiloho v systemi kryminalistychnoi kharakterystyky zlochyniv [The identity of the victim in the system of forensic characteristics of crimes]. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*. Vyp. 93. S. 168–174 [in Ukrainian].
34. Panasiuk, V.V. (2023). Kharakterystyka osoby pravoporushnyka y poterpiloho vid domashn'oho nasylstva, vchynenoho shchodo osib pokhylogo viku [Characteristics of the offender and victim of domestic violence committed against the elderly]. *Aktualni pytannia kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: materialy Mizhvid. nauk.-prakt. konf. Kyiv*. Retrieved from: content (naiu.kiev.ua) [in Ukrainian].

УДК 343.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-12>**Перетятко Марія Анатоліївна,**

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0248-5059>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ НАДАННІ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Анотація. Актуальність теми наукового дослідження визначається підвищеним запитом українського суспільства на дієве правосуддя, з тим, щоб кожен, хто в умовах війни вчиняє злочин, поніс за це справедливе покарання, що, в свою чергу, неможливо забезпечити без належного процесуального оформлення доказів, якими обґрунтовується винуватість правопорушника.

Так, загальні, без чіткої регламентації формулювання щодо процесуального оформлення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), відсутність визначеної процедури надання дозволу, проведення та використання їх результатів, детермінують визнання отриманої інформації такою, що здобута внаслідок істотного порушення прав та свобод людини та являється в подальшому недопустимим доказом.

Стаття присвячена практичним проблемним питанням, які виникають у прокурора при наданні дозволу на проведення одного із найбільш дієвих та розповсюджених видів негласних слідчих (розшукових) дій в умовах сьогодення, передбаченого статтею 271 КПК України, а саме контролю за вчиненням злочину.

Проаналізовано судові рішення Верховного Суду щодо визнання доказів, отриманих в результаті проведення НСРД, такими, що не відповідають вимогам кримінального процесуального законодавства. Зокрема, дослідивши судову практику щодо визнання недопустимими доказів, які були здобуті під час досудового розслідування із істотним порушенням КПК України, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а саме причини і передумови, які сприяли цьому, запропоновано закріпити в КПК України вичерпний перелік підстав, якими повинен керуватись прокурор при наданні дозволу на проведення контролю за вчиненням злочину, зазначивши при цьому з яких офіційних джерел повинна отримуватись інформація щодо відсутності провокації на вчинення злочину; застосування спеціальних імітаційних засобів; відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводиться негласна слідча (розшукова) дія; початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії; відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію.

Також запропоновано альтернативний варіант отримання дозволу на проведення контролю за вчиненням злочину при взятті комплексу НСРД щодо однієї особи від слідчого судді.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, прокурор, правосуддя, докази, рішення, кримінальне провадження.

Peretiatko Maria. PROBLEMATIC ISSUES WHEN GRANTING A PERMIT TO MONITOR THE COMMISSION OF A CRIME

Abstract. The relevance of the topic of scientific research is determined by the increased demand of Ukrainian society for effective justice, so that everyone who commits a crime in the conditions of war should suffer a fair punishment for it, which, in turn, cannot be ensured without proper procedural processing of the evidence that substantiates the guilt of the offender.

Thus, the general, without clear regulation of the wording regarding the procedural registration of secret investigative (search) actions, the absence of a defined procedure for carrying out and using their results, determine the recognition of the obtained information as obtained as a result of a significant violation of human rights and freedoms and is subsequently inadmissible evidence.

The article is devoted to practical problematic issues that arise for the prosecutor when granting permission to conduct one of the most effective and widespread types of covert investigative (search) actions in today's conditions, provided for in Article 271 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, namely control over the commission of a crime.

The judicial decisions of the Supreme Court regarding the recognition of evidence obtained as a result of the covert investigative (search) actions as not meeting the requirements of the criminal procedural legislation have been analyzed. In particular, after examining the judicial practice regarding the recognition of inadmissibility of evidence that was obtained during a pre-trial investigation with a significant violation of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, obtained during the conduct of undercover investigative (search) actions, namely the reasons and prerequisites that contributed to this, it is proposed to enshrine in the Code of Criminal Procedure of Ukraine an exhaustive a list of the grounds that the prosecutor should be guided by when granting permission to monitor the commission of a crime, noting at the same time from which official sources information should be obtained regarding the absence of provocation to commit a crime; use of special simulation tools; information about the person (persons), place or thing, in respect of which an undercover investigative (search) action will be conducted; the beginning, duration and purpose of the secret investigative (search) action; information about the person (persons) who will conduct an undercover investigative (search) action.

An alternative option for obtaining a permit for control over the commission of a crime when taking a complex of covert investigative (search) actions for one person from an investigating judge is also proposed.

Key words: *undercover investigative (search) actions, criminal offense, pre-trial investigation, prosecutor, justice, evidence, decision, criminal proceedings.*

Вступ. В умовах сьогодення, до боротьби із корупцією в Україні прикута увага не лише наших громадян, але й світової спільноти зокрема, міжнародних партнерів, які допомагають українському народові вести нелегку боротьбу із ворогом. Актуальним залишається питання документування злочинної діяльності, пов'язаної із корупцією. Важливим інструментом у справі боротьби із кримінальними правопорушеннями у сфері корупції є визначені кримінальним процесуальним законодавством негласні слідчі (розшукові) дії, зокрема, контроль за вчиненням злочину. Дослідженням проблематики контролю за вчиненням злочину як різновиду негласних слідчих (розшукових) дій займалися вітчизняні науковці, Погорецький М. А., Комашко В. В., Баганець О. В., Суворова Р. В., Грібов Л. М. та інші. Не зважаючи на гостру потребу у виробленні однакового підходу до способів та методів проведення вказаної категорії негласних слідчих (розшукових) дій, а також оцінки отриманих внаслідок цього доказів, існує чимала кількість досить суперечливої та неоднозначної судової практики з даного приводу.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Одним із провідних методів, який буде застосовано у дослідженні, є герменевтичний, який буде застосовуватись для з'ясування змісту положень Кримінального процесуального кодексу

України, та статистичний, що буде застосовуватись під час опрацювання матеріалів судової практики. Цей підхід забезпечить комплексний аналіз предмету дослідження.

Результати. Статтею 246 КПК України регламентовано, що тільки прокурор може прийняти рішення про проведення такої НСРД, як контроль за вчиненням злочину, у той час, як більшість із запропонованих КПК України видів НСРД, в нормальних умовах та як правило, проводяться на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду за клопотанням слідчого, погодженого прокурором, або ж прокурора.

Наведена норма покладає обов'язок прийняття процесуального рішення про проведення контролю за вчиненням злочину виключно на прокурора.

Окрім загальних вимог щодо неможливості отримати відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, в інший спосіб, а також щодо можливості надання дозволу на її проведення виключно у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, на прокурора також покладено додаткові обов'язки при прийнятті рішення про проведення контролю за вчиненням злочину.

Вимоги до рішення (постанови) прокурора та підстав для його прийняття, які визначені статтею 251 КПК України, не є тотожними вимогам до ухвали слідчого судді, що регламентовані ст. 248 КПК України, зокрема, це

стосується обов'язку слідчого судді отримати від прокурора, слідчого відомості про наявність достатніх підстав вважати, що вчинене кримінальне правопорушення відповідної тяжкості; під час проведення НСРД можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення [1].

Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених статтею 251 КПК України, зобов'язаний: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час НСРД провокування особи на вчинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Процесуальне рішення прокурора у формі постанови про проведення контролю за вчиненням злочину, крім зазначених вище вимог, також повинне відповідати загальним вимогам до цього документа, визначеним статтею 110 КПК України.

Разом з тим, саме завдяки відсутності чіткого процесуального формулювання, аналіз вітчизняної судової практики свідчить про факти визнання доказів, отриманих в результаті проведення НСРД – контролю за вчиненням злочину, недопустимими через помилки, допущені прокурором при оформленні його процесуального рішення.

Так, у Постанові від 07.10.2020 Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (справа № 628/3400/15) зазначає, що всупереч вимогам КПК України, прокурором не прийнято необхідного процесуального рішення у формі постанови, яким надано дозвіл на проведення НСРД – контролю за вчиненням злочину. Натомість, у матеріалах кримінального провадження міститься лише доручення прокурора, надане оперативному підрозділу, внаслідок чого, усі здобуті докази внаслідок проведення НСРД визнані судом недопустимими [2].

Із вказаного вбачається, що на практиці трапляються випадки неприйняття прокуро-

ром відповідного передбаченого КПК України процесуального рішення, яке дає підстави для проведення НСРД у формі контролю за вчиненням злочину.

Крім того, під час досудового розслідування виникають випадки невірної кваліфікації кримінального правопорушення, що має наслідком визнання доказів недопустимими через недотримання вимог щодо тяжкості злочину при наданні дозволу на проведення НСРД у формі контролю за вчиненням злочину. Так, у Постанові від 07.06.2018 Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (справа № 604/1071/14-к), зазначено, що всупереч вимогам ст. 246 КПК України, НСРД у вказаному кримінальному провадженні проводилось із порушенням вимог щодо тяжкості злочину, зокрема, у день реєстрації кримінального провадження, правову кваліфікацію правопорушення змінено із ч. 3 на ч. 1 ст. 368 КК України, що стало підставою для подальшого визнання НСРД недопустимими доказами [3].

Такі ж правові висновки містяться у Постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.12.2020 (справа № 750/9145/18), в якій зазначено, що до ЄРДР, внесено відомості про більш тяжкий злочин лише з метою отримання дозволу на проведення НСРД [4].

Проблемним питанням також залишається виклад у постанові прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину передбачених КПК України вимог для аргументації обставин, що свідчать про відсутність під час НСРД провокування особи на вчинення злочину.

У Постанові від 22.11.2018 Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (Справа № 263/6618/15-к) зазначено, що процесуальний документ, яким надано дозвіл на проведення НСРД – контролю за вчиненням злочину, зокрема, постанова прокурора, всупереч вимогам КПК України, не містить викладу обставин, що свідчать про відсутність провокування особи на вчинення злочину, а саме – збуту наркотичних засобів. Внаслідок вказаних порушень результати НСРД визнані судом недопустимими доказами [5].

Аналогічний правовий висновок міститься у Постанові від 01.07.2020 Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (справа № 643/10749/14-к), в якій зазначено, що згідно п. 1 ч. 7 ст. 271 КПК України прокурор, приймаючи рішення про проведення контролю за вчиненням злочину, повинен викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину. В той же час, відповідно до матеріалів кримінального провадження, в своїй постанові прокурор не спростовує факту провокації кримінального правопорушення, а зазначає лише ту обставину, що злочин, передбачений ч. 2 ст. 307 КК України неможливо задокументувати іншим шляхом, аніж проведенням оперативної закупівлі особливо небезпечного наркотичного засобу [6].

У той же час, КПК України чітко не встановлено, на підставі якої інформації чи з яких джерел прокурор має отримати відомості про вчинене кримінальне правопорушення та про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводиться НСРД, а також відомостей про особу (осіб), яка буде проводити НСРД.

На практиці та зазвичай, контроль за вчиненням злочину проводиться у комплексі із іншими НСРД, найчастіше це: аудіо-, відео-контроль особи, місця; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; спостереження за особою, річчю або місцем, а також інших НСРД. Вказане також окремо регламентовано ч. 8 ст. 271 КПК України, відповідно до якої, якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України.

З наведеного вище випливає, що контроль за вчиненням злочину є окремою слідчою дією, однак, за своєю природою та здебільшого на практиці проводиться в комплексі із іншими НСРД та на підставі інформації, здобутої під час проведення досудового розслідування та при прийнятті рішень про проведення інших НСРД.

Нерідко зафіксувати відомості про злочин лише за допомогою проведення контролю за його вчиненням неможливо, оскільки необхідно застосовувати спеціальні технічні засоби негласної фіксації інформації, для використання яких необхідно отримати дозвіл на проведення інших видів НСРД.

Із судової практики вбачається, що контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту проводиться на підставі постанови прокурора і є самостійною НСРД, що не виключає одночасного проведення інших НСРД, зокрема аудіо-, відео-контролю особи або місця.

Переважно інформація, яку використовує прокурор при прийнятті рішення про проведення контролю за вчиненням злочину, здобута оперативним підрозділом під час реалізації ним повноважень, визначених ст. 41 КПК України, у кримінальному провадженні, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Або ж у кримінальному провадженні вже здобуто інформацію про вчинення злочину конкретною особою (особами) шляхом проведення інших видів НСРД і контроль за вчиненням злочину матиме вирішальне значення у документуванні злочинної діяльності конкретної особи (осіб) та результати його проведення матимуть значення прямого доказу.

Одним із проблемних питань, з яким прокурор стикається на практиці при прийнятті рішення про проведення контролю за вчиненням злочину є джерело походження інформації про вчинене кримінальне правопорушення та про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводиться НСРД, а також відомостей про особу (осіб), яка буде проводити НСРД.

Як відомо, оперативний підрозділ може бути залучений до проведення досудового розслідування слідчим, прокурором на підставі доручення. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не

мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Зазначене узгоджується із практикою Верховного Суду, яка викладена у Постанові від 03.12.2019 Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (справа № 676/7748/14-к), відповідно до якої, результати проведення НСРД були визнані судом недопустимими доказами через відсутність доручення прокурора або слідчого оперативному підрозділу, який фактично без передбаченого законом дозволу самостійно проводив ці слідчі дії [8]. Прокурор при прийнятті рішення про проведення НСРД у формі контролю за вчиненням злочину повинен чітко зазначити, кому він доручає її провести [7].

Разом з тим, КПК України чітко не визначено, чи повинно бути постановою прокурора доручено проведення цього виду НСРД слідчому, який проводить досудове розслідування, чи оперативному підрозділу. Чи достатнім буде зазначити у постанові про доручення на проведення НСРД оперативному підрозділу, чи необхідно крім постанови виносити окреме доручення в порядку ст.ст. 36, 41 КПК України. На вказані недоліки, які були допущені в ході проведення досудового розслідування при прийнятті рішень про проведення контролю за вчиненням злочину вказано в окремих правових висновках Верховного Суду.

Так, у Постанові від 06.11.2019 Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (справа № 748/3070/15-к) зазначено, що суд першої інстанції, проаналізувавши постанову прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину, які були відкриті стороні захисту та долучені стороною обвинувачення до матеріалів судової справи лише на стадії судового розгляду, вірно встановив відсутність у них відомостей про конкретних осіб, які будуть проводити НСРД. Натомість, в постанові міститься вказівка щодо доручення проведення оперативної закупки особі, яка буде підібрана працівниками оперативного підрозділу, що не відповідає вимогам п. 5 ч. 1 ст. 251 КПК України. [8].

У Постанові від 05.11.2019 Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (справа № 344/11299/15-к) міститься правовий висновок про очевидну недопустимість доказів, отриманих внаслідок НСРД – контролю за вчиненням злочину, які проводились неуповноваженою на те особою. Так, у відповідній постанові прокурора зазначалось, що дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій – контроль за вчиненням злочину, шляхом оперативної закупки психотропної речовини, надано слідчому, а не оперативному працівнику, який фактично проводив ці негласні слідчі (розшукові) дії [9].

Переважно прокурор черпає відомості, необхідні для прийняття рішення про проведення контролю за вчиненням злочину, із декількох джерел, найчастіше із рапорту працівника оперативного підрозділу або слідчого, із вже здобутих доказів у кримінальному провадженні гласним шляхом та із уже проведених НСРД.

На практиці часто виникають питання, пов'язані із перевіркою відомостей, викладених у рапортах оперативних підрозділів, оскільки прокурор не наділений повноваженнями вникати в способи і методи оперативної діяльності, а також не є суб'єктом, який наділений повноваженнями проводити НСРД, що в окремих випадках унеможлиблює здійснення перевірки отриманої від оперативних підрозділів інформації.

Так, у Постанові від 17.05.2018 Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (Справа № 544/673/13-к) зазначено, що особа, яка була залучена до проведення НСРД, на момент його проведення була засуджена за вчинення схожого злочину, що, на думку суду, могло свідчити про її можливу залежність від правоохоронних органів, внаслідок чого результати цих НСРД були визнані судом недопустимими доказами [10].

Зазначені висновки у судовій практиці можуть свідчити саме про недостатню поінформованість прокурора про вказані факти під час прийняття ним рішення про проведення контролю за вчиненням злочину у зв'язку із ненаданням таких відомостей опе-

ративним підрозділом, що здійснює супровід у кримінальному провадженні, та відсутністю у прокурора можливості перевірити особу, яка залучається до проведення НСРД, оскільки, здебільшого, її анкетні дані змінено (легендовано).

Висновки. Враховуючи вищенаведену усталену судову практику, зокрема, щодо визнання результатів проведення НСРД недопустимими доказами, внаслідок істотного порушення вимог КПК України в ході досудового розслідування, доцільно внести деякі зміни в статті кримінального процесуального закону, що регулюють проведення контролю за вчиненням злочину, зокрема, передбачити можливість надання дозволу на проведення цієї слідчої дії слідчому судді, у таких випадках, коли одночасно на одну особу береться комплекс НСРД. Крім цього, на законодавчому рівні визначити, якими саме підставами повинен керуватись прокурор при прийнятті цього рішення, тобто зазначити, з якого документа прокурор повинен отримати інформацію про обставини, які свідчать про відсутність під час НСРД про-

кування особи на вчинення злочину; про необхідність застосування спеціальних імітаційних засобів; відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія; початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії; відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію.

Також необхідно удосконалити Інструкцію про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (далі – Інструкція), у якій чітко не вказано, на підставі якого документа (документів) прокурор повинен прийняти рішення про наявність чи відсутність підстав для проведення НСРД – контролю за вчиненням злочину. В Інструкції згадується лише, що прокурором вивчаються матеріали кримінального провадження, які є підставою для прийняття рішення про погодження клопотання, однак чітко не зазначено, які саме документи, хоча б орієнтовний їх перелік, можуть містити відомості про приводи і підстави для проведення НСРД.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 15.07.2024).
2. Постанова Верховного Суду від 07.10.2020, справа № 628/3400/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173713>.
3. Постанова Верховного Суду від 07.06.2018, справа № 604/1071/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74630432>.
4. Постанова Верховного суду від 01.12.2020, справа № 750/9145/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/932684696>.
5. Постанова Верховного Суду від 22.11.2018, справа № 263/6618/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297744>.
6. Постанова Верховного Суду від 01.07.2020, справа № 643/10749/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90169252>.
7. Постанова Верховного Суду від 03.12.2019, справа № 676/7748/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505793>.
8. Постанова Верховного Суду від 06.11.2019, справа № 748/3070/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85443430>.
9. Постанова Верховного Суду від 05.11.2019, справа № 344/11299/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743614>.
10. Постанова Верховного Суду від 17.05.2018, справа № 544/673/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74158361>.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04. 2012. № 4651-VI. [Criminal Procedure Code of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].

2. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 07.10.2020, sprava № 628/3400/15. [Supreme Court Resolution of 07.10.2020 in case № 628/3400/15]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173713> [in Ukrainian].
3. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 07.06.2018, sprava № 604/1071/14-k. [Supreme Court Resolution of 07.06.2018 in case № 604/1071/14-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74630432> [in Ukrainian].
4. Postanova Verkhovnoho sudu vid 01.12.2020, sprava № 750/9145/18. [Supreme Court Resolution of 01.12.2020 in case № 750/9145/18]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/932684696> [in Ukrainian].
5. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 22.11.2018, sprava № 263/6618/15-k. [Supreme Court Resolution of 22.11.2018 in case № 263/6618/15-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297744> [in Ukrainian].
6. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 01.07.2020, sprava № 643/10749/14-k. [Supreme Court Resolution of 01.07.2020 in case № 643/10749/14-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90169252> [in Ukrainian].
7. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 03.12.2019, sprava № 676/7748/14-k. [Supreme Court Resolution of 03.12.2019 in case № 676/7748/14-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505793> [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 06.11.2019, sprava № 748/3070/15-k. [Supreme Court Resolution of 06.11.2019 in case № 748/3070/15-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85443430> [in Ukrainian].
9. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 05.11.2019, sprava № 344/11299/15-k. [Supreme Court Resolution of 05.11.2019 in case № 344/11299/15-k.]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743614> [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 17.05.2018, sprava № 544/673/13-k [Supreme Court Resolution of 17.05.2018 in case № 544/673/13-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74158361> [in Ukrainian].

УДК [355.271:343.357-048.66](477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-13>

Царук Юрій Юрійович,

ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету № 2
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4529-9567>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ, ВЧИНЕНОМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню поняття, сутності, ефективності протидії шахрайству, що вчиняється в умовах воєнного стану, в тому числі шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, як вказаному кримінальному правопорушенню зокрема.

Проаналізовано стан наукових досліджень проблем протидії шахрайству, вчиненому в умовах воєнного стану, шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки.

Обумовлено особливості «ключових» елементів протидії шахрайству, загалом та вчиненого в умовах воєнного стану шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки зокрема, проаналізовано стан дослідження теоретичних рівнів та ефективності протидії, які є суттєвими при оперативно-розшуковій протидії шахрайству та знання яких у практичній діяльності підрозділів Національної поліції України, надає змогу оперативним працівникам у найкоротший термін максимально ефективно здійснювати протидію окресленому виду кримінального правопорушення.

Опрацьовано емпіричні дані відомчої звітності та отримано математичне підґрунтя в розрізі зареєстрованих (виявлених), розкритих та нерозкритих кримінальних правопорушень шахрайства.

Здобути практичним досвідом в протидії шахрайству, виокремлено причини значного залишку нерозкритих кримінальних правопорушень шахрайства загалом, ймовірних шляхів вирішення розкриття вказаного виду кримінального правопорушення, сформульовано приклад проходження «визначеного відрізка» в кримінальному провадженні (з урахуванням кримінальних проваджень минулих років та поточного періоду) від встановленого факту нерозкритого кримінального правопорушення до його розкриття.

У досліджуваній період часу, зазначено найбільш ймовірні загальнодержавні події, які «сприяли» та «впливали» на динаміку вчинення та росту шахрайства як виду кримінального правопорушення.

Зроблено висновок, що протидія вчинення шахрайства складається з «ключових» елементів теоретичних категорій, які слід більш детально розглядати в площині кожного ключового елемента окремо та сукупності цих елементів загалом, в поєднанні з використанням новітніх технологій для найбільш ефективної протидії проявів та ліквідації шахрайства.

Ключові слова: шахрайство, протидія, незаконні операції з використанням електронно-обчислювальної техніки, оперативні підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України, не розкриті кримінальні правопорушення.

Tsaruk Yuriy. THE CONCEPT AND ESSENCE OF COUNTERING FRAUD, COMMITTED UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article is devoted to clarifying the concept, essence and effectiveness of combating fraud committed under martial law, including through illegal operations with the use of electronic computing equipment, as a criminal offense in particular.

The author analyzes the state of scientific research on the issues of combating fraud committed under martial law through illegal transactions with the use of electronic computing equipment.

The author defines the peculiarities of the "key" elements of counteraction to fraud, in general, and fraud committed under martial law through illegal operations using electronic computing equipment in particular, and analyzes the state of research on theoretical levels and effectiveness of counteraction which are essential in the operational and investigative counteraction to fraud and the knowledge of which in the practical activities of the National Police of Ukraine enables operatives to counteract this type of criminal offense as efficiently as possible in the shortest possible time.

The author analyzes empirical data from departmental reporting and obtains a mathematical basis in terms of registered (detected), solved and unsolved fraud crimes.

Based on the practical experience gained in combating fraud, the author's vision of the reasons for the significant balance of unsolved criminal offenses of fraud in general, the possible ways to solve the disclosure of this type of criminal offense is highlighted, and an example of a "certain period" in criminal proceedings (taking into account criminal proceedings of previous years and the current period) from the established fact of an unsolved crime to its disclosure is formulated.

During the period under study, the author identifies the most likely national events which "contributed" and "influenced" the dynamics of fraud as a type of criminal offense.

It is concluded that counteraction to fraud consists of "key" elements of theoretical categories which should be considered in more detail in terms of each key element separately and the totality of these elements in general, in combination with the use of the latest technologies for the most effective counteraction to manifestations and elimination of fraud.

Key words: *fraud, counteraction, illegal operations with the use of electronic computers, operational units of the criminal police of the National Police of Ukraine, undisclosed criminal offenses.*

Вступ. На сьогоднішній день Інтернет відіграє важливу роль в більшій мірі нашого буденного життя. Щоденно оновлюються, з'являються все нові і нові можливості впровадження цифрових технологій у всі сфери життя, тим самим збільшується ризик в суспільстві потрапити в оману шахраїв.

Специфічні особливості вчинення шахрайства як виду кримінального правопорушення, ставлять перед оперативними підрозділами кримінальної поліції, все нові виклики, які в свою чергу потребують з'ясування поняття, сутності та ефективності такої протидії. Адже цифровізація вже є частиною сучасного життя, разом з цим загроза для стабільних суспільних відносин в окресленому середовищі все ж присутня.

За статистичними даними Офісу Генерального прокурора, шахрайство займає видиме місце серед злочинів проти власності. З них, в розрізі років, значну частину становить досліджувана категорія, – шахрайство, учинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, більшість з яких так і залишається не розкритими, що виражає безсистемну, неефективну протидію вказаному виду кримінального правопорушення підрозділами Національної поліції України.

Тому ефективна протидія шахрайству, як явищу, що завдає значної шкоди, а в окремих випадках «руйнує» суспільні відносини, можлива за умови належної організації діяльності та взаємодії підрозділів Національної поліції

України з протидії злочинності між собою та суспільством, а також при з'ясуванні поняття та сутності такої протидії, поєднаної в симбіозі теоретичних засад з практичним досвідом.

У зв'язку з окресленою проблематикою, дослідження присвячене з'ясуванню поняття та сутності протидії шахрайству, вчиненому в умовах воєнного стану.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання протидії злочинності у різних її аспектах розглядали такі вітчизняні вчені О. М. Бандурка, Е. О. Дідоренко, А. В. Кумейка, В. М. Куц, С. Г. Міщенко, Ю. В. Орлов інші. Виокремлення окремих питань протидії шахрайства в мережі Інтернет в умовах воєнного стану переймалися науковці А. Е. Жилін, М. В. Карчевський, Т. В. Коршикова, Д. О. Ричка, С. В. Самойлов, С. В. Шапочки та інші.

Незважаючи на значний внесок вітчизняних вчених у дослідження означеної проблематики, особливості протидії шахрайству, вчиненому в умовах воєнного стану шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, на сьогодні потребує подальшого наукового дослідження.

Мета статті – є з'ясування поняття та сутності протидії шахрайству, вчиненому в умовах воєнного стану; з врахуванням здобутого практичного досвіду дослідити та виокремити недоліки в протидії шахрайству, з формулюванням ймовірних «шляхів» щодо їх усунення.

Матеріали та методи. Для досягнення зазначеної мети використано діалектичний

метод пізнання взаємозв'язку та взаємозумовленості теорії та практики в розумінні питання протидії вказаному виду кримінального правопорушення, статистичний метод при обробці та проведенні аналізу емпіричних даних відомчої звітності з метою обробки та отримання математичного підґрунтя результатів кількості зареєстрованих (виявлених), розкритих та нерозкритих злочинів шахрайства, формально – логічний метод (абстрагування, аналіз та синтез, узагальнення) при обґрунтуванні висновків та перспективи подальших можливих напрямів дослідження.

Результати. Війна, а надто повномасштабна, – гранична подія як у житті окремої людини, так і суспільства, держави. Аналізуючи вплив воєнних факторів на криміногенну обстановку в Україні, можна взяти до уваги ті кримінологічно значущі фактори, що вже відбулися, сформувалися і які дають достатньо підстав для обґрунтованих прогнозів їх впливу на криміногенний потенціал, злочинність. Воєнні фактори – це ті обставини фізичної та соціальної дійсності, які безпосередньо та/або опосередковано пов'язані з негативними наслідками розв'язаної росією повномасштабної війни проти України. Таких наслідків та відповідно факторів значна кількість і їх ґрунтовний аналіз, опис та пояснення потребував би значно більшого дослідницького простору, аніж обміну думками й полемікою тезового формату [1, с. 174–175].

До питання протидії шахрайству як виду злочину, зверталось чимало провідних вітчизняних науковців. Зокрема, на рівні дисертаційних робіт: окремі аспекти виокремленої проблематики вивчалися М. В. Карчевським «Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України» (2013); С. В. Самойлов «Розслідування шахрайств, учинених із використанням мережі Інтернет» (2014); С. В. Шапочки «Запобігання шахрайству, що вчиняється з використанням комп'ютерних мереж» (2018); Д. О. Ричка «Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку»

(2019); Т. В. Коршикова «Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки» (2021); А. Е. Жилін «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» (2023), та інші. Незважаючи на значний внесок вчених у дослідження означеної проблематики, особливості протидії шахрайству, вчиненому в умовах воєнного стану шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, на сьогодні потребує подальшого наукового дослідження.

Протидія шахрайству в цій статті представлена в окремих її елементах, але жодний з цих елементів насправді не існує відокремлено. Пропонується проаналізувати та із здобутого практичного досвіду виокремити три дієвих (ключових) елементи протидії, у їх взаємодії та порівнянні одна з одною. Тоді в питанні поняття протидії шахрайству, необхідно зрозуміти, в чому вони розходяться і в чому схожі, а не толерувати недоліки й похибки.

Пояснити можна лише те, що стало зрозумілим [2, с. 95]. Протидія, розглядувана у згаданому розумінні, це явище, яке приховує багатоаспектний зміст діяльності держави та суспільства, що проявляється у різних формах, способах, проводиться на різних рівнях та у різних напрямках із застосуванням широкого спектра заходів і засобів протистояння злочинним проявам. Усі ці складові та детермінанти протидії і стають предметами окремих досліджень, а подекуди замінюються поняттям, що не об'єднує їх в одне ціле та не окреслює зміст того, що необхідно визначити ним [3, с. 246].

Досліджуючи політико-кримінологічну теорію протидії злочинності, Ю. В. Орлов зазначив, що нагальною стає потреба у міжгалузевому, міжсистемному упорядкуванні наявних знань, їх синхронізації, адаптації до суспільних запитів у вирішенні комплексних завдань, таких, наприклад, як ефективна протидія злочинності [4, с. 12–13].

В. М. Куц вважає, що протидія злочинності – це складне соціально-правове явище

та поняття про нього, в якому відображається теорія і практика специфічної соціально-управлінської діяльності та суспільних і приватних ініціатив, а також кримінально-юстиційних зусиль, спрямованих на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх учинення [5].

С. Г. Міщенко зауважує, що, по-перше, виявленням доцільно охоплювати і так зване розкриття злочину, тобто встановлення суб'єкта його вчинення; по-друге, виявленню підлягає не лише вчинений злочин, а й каране готування до нього та замах на його вчинення; по-третє, у сфері власне кримінальної юстиції мають залишатися лише процесуально унормовані засоби виявлення злочину [6, с. 10].

Наважимося виділити фактори, які на наше переконання, можуть вважатися базовими для комплексного кримінологічного прогнозу: продовження з боку РФ агресивної війни; фізичне захоплення та утримання під контролем (тимчасова окупація) частини території України; негативні соціально-демографічні зміни у чисельності та структурі населення України; негативні макроекономічні ефекти (зростання внутрішнього та зовнішнього державного боргу, руйнація окремих галузей економіки); негативні соціально-психологічні фактори (психологічні травми). Тож нарощування агресивно-насильницького криміногенного потенціалу – факт динамічної реальності негативного кримінологічного-прогностичного значення [1, с. 176–177].

Розглядаючи протидію шахрайству, вчиненому в умовах воєнного стану шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, варто зауважити, що такі зусилля повинні бути спрямовані не тільки на явище як об'єкт чи суспільні відносини, а й на особу – суб'єкт, під час організації діяльності і тактики протидії даному виду кримінального правопорушення.

Ми поділяємо думку А. В. Кумейка про те, що найбільший обсяг повноважень у сфері протидії злочинності мають саме правоохоронні органи [7, с. 8–9].

Завданням підрозділів карного розшуку є надання поліцейських послуг у сферах охо-

рони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидія злочинності, а також виявлення і розкриття злочинів [8, с. 68].

Так, підрозділи які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживають необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснюють профілактику правопорушень [9, с. 24].

Існує думка, що профілактика, запобігання та припинення є елементами однієї системи. Водночас профілактика – це цілеспрямована діяльність із виявлення та усунення причин і умов конкретних злочинів. Отже, виокремлення стадій запобігання, припинення, профілактики важливе щодо запобігання саме злочинам [10, с. 170–171].

Обираючи ключові елементи й розподіляючи їх за силою впливу протидії в сьогоденні, ми вочевидь виходили від здобутого практичного досвіду в питанні протидії шахрайству та власних переконань їх ефективності, а саме: виявлення, запобігання та припинення злочинів. Цим методом, можуть успішно користуватися оперативні працівники кримінальної поліції в практичній діяльності підрозділів Національної поліції України.

Виходячи з положень чинних нормативно-правових актів України, можна окреслити конкретні завдання, що стоять перед оперативно-розшуковими підрозділами Національної поліції України, а саме: виявлення, запобігання та припинення злочинів. Попередження та припинення злочинів є, мабуть, основними напрямками оперативно-розшукової діяльності. Практична реалізація цих напрямів полягає в безпосередньому запобіганні й припиненні злочинів, виявленні й усуненні причин і умов, що сприяють їх учиненню. Попередження злочину означає запобігання йому ще до того, як конкретна особа (група) розпочне його конкретне вчинення. Припинення злочину полягає у використанні оперативно-розшукової діяльності з метою позбав-

лення конкретної особи (групи) реальної можливості продовжувати вчинення злочину. Запобігання як діяльність, що перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень, не допускає їх вчинення. Отже запобігання – це дія за значенням запобігти. Запобігти – не допустити, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане [8, с. 46–47].

Ми мусимо провести межу у визначенні поняття та сутності протидії шахрайству, залишивши за нею місце для подальших досліджень, адже стверджувати, що пріоритетні для нас елементи в протидії шахрайству такі як: виявлення, запобігання та припинення злочинів, – не значить заперечувати решту згаданих елементів та різницю між ними.

Первинне уявлення про напрям, окремі ознаки тенденцій змін в криміногенній обстановці можливо сформулювати при порівняльному аналізі даних довоєнної та воєнної (в період війни) статистичної звітності про стан злочинності. [1, с. 182].

Практикувати протидію можна з таким самим успіхом, як і говорити про неї, і тут потрібний комплексний підхід. Адже початок повномасштабної агресивної війни росії проти України поставив систему протидії злочинності в нашій державі у невизначені, складнопрогнозовані умови функціонування. Система протидії злочинності в умовах воєнного стану продовжує перебувати у нестійкому стані, на різних її рівнях вбачається дисбаланс як структурний, так і функціональний. Такий стан не сприяє ефективності протидії злочинності, криміногенний потенціал наростає й загрожує перспективі проявів злочинності у різних сферах [1, с. 200].

Ознаки протидії злочинним проявам, які виокремлюють науковці та які характеризують протидію досліджуваного нами кримінального правопорушення: діяльність державних органів у межах їх повноважень, спрямована проти злочинних посягань; метою протидії є мінімізація і (або) ліквідація наслідків злочинної діяльності; може проводитися і за допомогою ранньої (профілактичної) запобіжної діяльності щодо виявлення і подальшого усунення причин протиправних (злочинних)

учинків, і за допомогою боротьби, метою якої є виявлення, запобігання, припинення, розкриття та розслідування злочинів [10, с. 173].

Будь-яка правова норма існує передусім як загальне, що відображає сукупність конкретних випадків, але вона неодмінно містить у собі також конкретне, одиночне. Тобто без одиночного норма як загальне не може існувати. Отже, збіг одиночного і загального буде доказом того, що дана подія чи факт належать до цієї норми [2, с. 107].

У протидії шахрайству в оперативних підрозділах кримінальної поліції Національної поліції України розкриття – домінуючий елемент.

Розкриття (синонім – виявлення) кримінальних правопорушень – це діяльність, заснована на поєднанні оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій, з виявлення кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили; встановлення обставин, що підлягають доказуванню; виявлення винних; створення умов що забезпечують застосування до винних заходів, передбачених кримінальним законодавством. [11, с. 113].

Так, О. Скакун пише: «Право – це система норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятора суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами легального державного впливу аж до примусу [12, с. 216].

Насправді міра є категорією діалектичною. Вона означає єдність певної кількості та якості, їх відповідність між собою. Поняття «міри» допомагає виробленню таких юридичних норм, які найбільше відповідають потребам сьогодення, а також міра виконує особливу функцію важливого регулятора та за своєю природою категорія «міри» виконує функцію як принципу справедливості [2, с. 132].

Отже, підсумовуючи доходимо до висновку, що важливою є не форма, а мета протидії. Вважаємо за доцільне визначити ознаку «ефективність протидії шахрайству» під

якою розуміємо перевагу позитивної динаміки результативності, в балансі між кількістю нерозкритих та розкритих злочинів шахрайства.

Елементи протидії шахрайству в цій статті подано не в хронологічному порядку їх появи чи наукової обговорюваності, а із здобутого практичного досвіду, за ступенем впливу, від найвпливовіших до найменш впливових. Але як визначити ступінь впливу? Вочевидь, у цьому випадку на перший план виходить статистика. Так як, в числовому (математичному) вираженні найвпливовішим елементом є розкриття (виявлення).

Важливо з'ясувати те, наскільки ефективно та чи інша норма (закон) регулює певну сферу суспільних відносин. Тут може бути застосована така логіка дій: збір і обробка статистичних даних щодо кількісних і якісних параметрів дії норми; здійснення порівняльного аналізу дії норми в історії і сучасності, тобто розкриваємо причинно-наслідкові зв'язки норми; вивчення тієї суспільної сфери, яку регулює дана норма, скажімо поліпшився чи погіршився стан соціальної стабільності цієї сфери [2, с. 105].

Статистичні дані офісу Генерального прокурора України за період 2013–2023 рр., свідчать про недостатній рівень протидії вчинення шахрайства та має такі показники, обліковано: у 2013 році – 47 142 злочинів, у 2014 році – 41 963, у 2015 році – 45 904, у 2016 році – 46 019, у 2017 році – 37 014, у 2018 році – 33 290, у 2019 році – 32 358, у 2020 році – 26 830, у 2021 році – 23 847, у 2022 році – 32 086, у 2023 році – 82 609 [13].

Догма «не ефективна протидія шахрайству» не допоможе підрозділам кримінальної поліції Національної поліції України ні на суттєвий крок просунути шляхом розуміння цієї боротьби як елементу протидії.

Кількість кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (не розкриті злочини): у 2013 році – 34 659, у 2014 році – 32 004, у 2015 році – 36 795, у 2016 році – 38 882, у 2017 році – 27 468, у 2018 році – 25 235, у 2019 році – 24 695, у 2020 році – 19 141,

у 2021 році – 15 122, у 2022 році – 25 808, у 2023 році – 66 594 [13].

Зрозуміло, що економічно для держави Україна попередити злочин є менш затратним способом боротьби, аніж нести очікувані витрати на виявлення (розкриття) чи розслідування злочинів. Про те, в даному випадку мова йде про вже зареєстровані (обліковані) кримінальні правопорушення, тобто суб'єкт (особа вчинення) яких не встановлена.

Разом з тим, для порівняння взято аналогічний період в розрізі січень–квітень 2021–2023 років, обліковано злочинів: у 2021 році – 12 235, у 2022 році – 6 385, 2023 році – 26 734 [13].

Кількість кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду (в розрізі січень–квітень 2021–2023 років) рішення не прийнято (не розкриті злочини): у 2021 році – 9 771, у 2022 році – 5 101, у 2023 році – 23 466 [13].

У цьому конкретному випадку, з наведених статистичних даних, у порівнянні з аналогічним періодом: січень–квітень 2022 року, обліковано менше кримінальних правопорушень та менше залишено у залишку (не розкриті). Тобто можемо виокремити як позитивну динаміку в протидії проявам шахрайства, що полягає у спільній взаємодії підрозділів Національної поліції України між собою та суспільством і явно свідчить про спільну мету – покрокове знешкодження, ліквідація аж до «викорінення» будь-яких проявів шахрайства.

Виокремлено найбільш вагомі та поширені чинники, ті які впродовж досліджуваного періоду часу так чи інакше безпосередньо або опосередковано впливали й продовжують впливати на вчинення та динаміку росту злочинів шахрайства: вторгнення російської федерації на територію АР Крим і м. Севастополь, подальшої їх окупації, порушення суверенітету та територіальної цілісності України (лютий 2014 року) [14]; окупація окремих територій Донецької та Луганської областей (2014) [1, с. 54]; повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України (24.02.2022 року) [1, с. 8];

При цьому важливим резервом прогресу є і прорахунки, і загальна незадоволеність станом речей як запоруки їх подальшого вдосконалення [2, с. 112], до яких можна віднести реформування органів внутрішніх справ України, а саме те, що у складі Національної поліції України створено блок кримінальної поліції, до якого увійшов карний розшук (2015), як інструмент спрямований для більш ефективної протидії шахрайства [15].

Здобутий практичний досвід дає нам можливість визначити розуміння ефективної протидії шахрайству, яка формується за принципом: 1. Залишок нерозкритих кримінальних правопорушень (загальний, індивідуальний). 2. Визначається проблема та шляхи вирішення цієї проблеми (індивідуально в кожному правопорушенні). 3. Вирішення проблеми – підбір та поєднання методу (комплексу прийомів та заходів) переходу від проблеми до її вирішення.

Відкинувши міжвідомчу «боротьбу успішності протидії шахрайству як виду злочинності», та поглянувши на те, що оперативні підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України створені та функціонують не в «ізоляції» один від одного, а тільки у чіткій взаємодії між собою та суспільством, можливо досягти найбільш ефективної протидії шахрайству. Це можливо за рахунок збільшення інформаційно-аналітичного забезпечення підрозділів Національної поліції України та застосовуючи новітні технології у протидії шахрайству, тим самим автоматично з'являється ресурс оперативних підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України швидко, ефективно, пристосовуватися та вдосконалюватися до змін сьогодення, покроково наближатися до викорінення проявів шахрайства на теренах України, і такі зміни можливі, в тому числі за рахунок відновлення довіри суспільства до підрозділів Національної поліції України загалом та оперативних підрозділів кримінальної поліції зокрема, і тим самим спільними зусиллями, при взаємодії і гармонії можливо досягти зменшення, та навіть більше – ліквідацію шахрайства в Україні. У вищеописаному ста-

тистичному аналізі перших днів, тижнів та місяців повномасштабного вторгнення рф в Україну в 2022 році, як приклад наведено міру довіри суспільства до підрозділів Національної поліції України, і те, що будучи згуртованими, об'єднаними та у чіткій взаємодії між собою можливо все, тим більше з використанням шахрайства – зміни на краще.

Можемо виокремити наше бачення причин значного залишку нерозкритих кримінальних правопорушень шахрайства: труднощі щодо ідентифікації особи правопорушника, труднощі щодо автентифікації особи або системи.

Автентифікація – електронний процес, що дає змогу підтвердити електронну ідентифікацію фізичної, юридичної особи, інформаційної або інформаційно-комунікаційної системи та/або походження та цілісність електронних даних. Ідентифікаційні дані особи – набір даних, які дають змогу встановити фізичну, юридичну особу або представника юридичної особи. Ідентифікація особи – процес використання ідентифікаційних даних особи з документів, створених на матеріальних носіях, та/або електронних даних, у результаті якого забезпечується однозначне встановлення фізичної, юридичної особи або уповноваженого представника юридичної особи та перевірка належності особі таких даних [16].

Наведемо практичний підхід ймовірного, до формування ефективного шляху вирішення розкриття правопорушення (в розрізі справ минулих та поточного років), а саме – особливості використання обов'язкової реєстрації користувачів мобільного зв'язку за паспортами, визначені Законом України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку», яким усіх абонентів мобільного зв'язку ідентифікують до 01.01.2025 року, а до цього часу не заборонено отримання комунікаційних послуг не ідентифікованим абонентам [17]. Ідентифікація є важливою функцією аналітиків, які запитують дані в комп'ютерних інформаційно-аналітичних системах, базах даних, обробляють, організовують, структурують та фільтрують

їх, щоби створити зв'язки між подіями та особами, які їх вчинили. Отримані результати надаються оперативним працівникам кримінальної поліції [18, с. 66]. В даному випадку зазначено про використання можливостей новітніх технологій для успішної протидії шахрайству.

Висновки. З'ясовано поняття, сутність, ефективності протидії шахрайству, що вчиняється в умовах воєнного стану, в тому числі шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, як вказаному кримінальному правопорушенню зокрема.

На сьогодні обумовлено особливості «ключових» елементів протидії шахрайству, загалом та вчиненого в умовах воєнного стану шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки зокрема, проаналізовано стан дослідження теоретичних рівнів та ефективності протидії, які є суттєвими при оперативно-розшуковій протидії шахрайству та знання яких у практичній діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України, підсилює та надає змогу оперативним працівникам в найкоротший

термін максимально ефективно здійснювати протидію окресленому виду кримінального правопорушення.

В протидії шахрайству, виокремлено причини значного залишку нерозкритих кримінальних правопорушень шахрайства, ймовірних шляхів вирішення розкриття вказаного виду кримінального правопорушення, сформульовано приклад ефективності розкриття кримінального провадження, від моменту встановленого факту нерозкритого кримінального правопорушення до встановлення особи правопорушника та його розкриття.

Зазначено найбільш ймовірні загальнодержавні події, які «сприяли» та «впливали» на динаміку вчинення та росту шахрайства як виду кримінального правопорушення.

У загальному підсумку зроблено висновок, що протидія вчинення шахрайства складається з «ключових» елементів теоретичних категорій, які слід більш детально розглядати в площині кожного ключового елемента окремо та сукупності цих елементів загалом, в поєднанні з використанням новітніх технологій для найбільш ефективної протидії проявів та ліквідації шахрайства.

Список використаних джерел:

1. Орлов Ю.В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.
2. Балинська О.М. Методологія сучасного правознавства : посібник / О.М. Балинська, В.А. Яценко. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
3. Поляк С. П. Поняття та сутність протидії втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність як цивілізаційного супротиву одному з проявів злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 244–258.
4. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Х.: Діса плюс, 2016. 656 с.
5. Куц В.М. Протидія злочинності: сутність і зміст [Електронний ресурс]. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (12). С. 103–112. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/kuts.pdf>.
6. Міщенко С. Г. Роль кримінальної юстиції в протидії злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2011. 19 с.
7. Кумейко А. В. Адміністративно-правовий статус служби безпеки України у системі суб'єктів протидії злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2016. 20 с.
8. Оперативно-розшукова діяльність підрозділів карного розшуку Національної поліції України: навчальний посібник / А.В. Баб'як, Ю.І. Дмитрик, В.П. Захаров, В.Я. Ільницький, М.А. Лісовий, А.В. Мовчан. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 256 с.
9. Оперативно-розшукова діяльність [текст] : Навчальний посібник для підготовки до іспитів / 2-ге вид. перероблене та доповнене. К. : «Центр учбової літератури», 2022. 228 с.

10. Бандурка О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. *Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. праць*; редкол. О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін. Х.: ХНУВС, 2015. № 2 (10). 300 с.
11. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій структурно-логічні схеми. Навчальний посібник / Третє видання. І.Р. Шинкаренко, І.О. Шинкаренко, О.В. Кириченко. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2011. 311 с.
12. Скагун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
13. Сайт офісу Генерального прокурора України. [Електронний ресурс]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravororushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
14. Сайт ДБР назвало «справжні причини, що сприяли анексії Криму». [Електронний ресурс]. URL: https://lb.ua/news/2020/09/16/466084_dbr_nazvalo_spravzhni_prichini_shcho.html.
15. Сайт Національна поліція України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua>.
16. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
17. Закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-IX#Text>.
18. Федчак І.А. Основи кримінального аналізу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.

References:

1. Orlov, Yu.V. (2023). *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh viiny: kryminalno-pravovyi ta kryminolohichni vymiry [Crime and Counteraction to it in the Conditions of War: Criminal Law and Criminological Dimensions]*. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
2. Balynska, O.M., & Yashchenko, V.A. (2018). *Metodolohiia suchasnoho pravoznavstva [Methodology of modern jurisprudence]*. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
3. Poliak, S.P. (2017). Poniattia ta sutnist protydiit vtiahnenniu nepovnolitnikh u zlochynnu diialnist yak tsyvilizatsiinoho suprotyv odnomu z proiaviv zlochynnosti [The Concept and Essence of Counteracting the Involvement of Minors in Criminal Activity as a Civilizational Resistance to One of the Manifestations of Crime]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 3, 244–258 [in Ukrainian].
4. Orlov, Yu.V. (2016). *Polityko – kryminolohichna teoriia protydiit zlochynnosti [Political and criminological theory of combating crime]*. Kh.: Disa plus [in Ukrainian].
5. Kuts, V.M. (2016). Protydiia zlochynnosti: sutnist i zmist [Combating crime: essence and content]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Scientific Journal of the National Academy of Prosecution of Ukraine*, 4 (12), 103–112. Retrieved from: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/kuts.pdf> [in Ukrainian].
6. Mishchenko, S. H. (2011). Rol kryminalnoi yustytisii v protydiit zlochynnosti [The role of criminal justice in combating crime]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kumeiko, A.V. (2016). Administratyvno-pravovyi status sluzhby bezpeky Ukrainy u systemi subiektiv protydiit zlochynnosti [The Administrative and Legal Status of the Security Service of Ukraine in the System of Subjects of Counteraction to Crime]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Babiak, A.V., Dmytryk, Yu.I., Zakharov, V.P., Ilnytskyi, V.Ya., Lisovyi, M.A., & Movchan, A.V. (2018). *Operatyvno-rozshukova diialnist pidrozdiliv karnoho rozshuku Natsionalnoi politsii Ukrainy: navchalnyi posibnyk [Operational and Investigative Activities of the Criminal Investigation Units of the National Police of Ukraine]*. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
9. Operatyvno-rozshukova diialnist (2022). *Navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do ispytiv [Study guide for exam preparation]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
10. Bandurka, O.M. (2015). Systema protydiit zlochynnosti: poniattia ta sutnist [Crime prevention system: concept and essence]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2 (10), 300 s. [in Ukrainian].
11. Shynkarenko, I.R., Shynkarenko, I.O., & Kyrychenko, O.V. (2011). *Pravove rehuliuвання operatyvno – rozshukovoi diialnosti tazdiisnennianehlasnykhslidchykh (rozshukovykh) dii strukturno – lohichni skhemy. Navchalnyi posibnyk [Legal Regulation of Operational and Investigative Activities and Conduct of Covert Investigative (Detective) Actions Structural and Logical Schemes. Study guide]* Dnipropetrovsk: DDUVS [in Ukrainian].

12. Skakun, O.F. (2001). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]*. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].
13. Sait ofisu Heneralnoho prokurora Ukrainy. [Website of the Office of the Prosecutor General of Ukraine]. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
14. Sait DBR nazvalo «spravzhni prychyny, shcho spryialy aneksii Krymu» [The SBI website named "the real reasons that contributed to the annexation of Crimea"]. <https://lb.ua>. Retrieved from https://lb.ua/news/2020/09/16/466084_dbr_nazvalo_spravzhni_prichini_scho.html [in Ukrainian].
15. Sait Natsionalna politsiia Ukrainy [Website of the National Police of Ukraine]. Rezhym dostupu: <https://www.npu.gov.ua>. [in Ukrainian].
16. Zakon Ukrainy «Pro elektronnu identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy» [The Law of Ukraine "On Electronic Identification and Electronic Trust Services"]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>. [in Ukrainian].
17. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu komisiuu, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferakh elektronnykh komunikatsii, radiochastotnoho spektra ta nadannia posluh poshtovoho zviazku» [The Law of Ukraine "On the National Commission for the State Regulation of Electronic Communications, Radio Frequency Spectrum and Postal Services"]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-IX#Text>. [in Ukrainian].
18. Fedchak, I.A. (2021). *Osnovy kryminalnoho analizu: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of Criminal Analysis: A Study Guide]*. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

ТЕОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-14>

Карпушина Марія Григорівна,
аспірант,
Академія адвокатури України,
бульвар Тараса Шевченка, 27, Київ, 01032, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4125-4202>

Вереша Роман Вікторович,
доктор юридичних наук,
Академія адвокатури України,
бульвар Тараса Шевченка, 27, Київ, 01032, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4996-0283>

ПРАВОВИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МЕДИЧНИХ (КЛІНІЧНИХ) ДОСЛІДЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО РІВНЯ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Мета написання цієї статті полягає у співставленні правової та медичної наук, через їх поєднання із подальшою систематизацією та використанням. Практичне використання імперативного карального методу у поєднанні із відшукуванням винних осіб на державному рівні втрачає популярність.*

З урахуванням вищезначеного, висловлено гіпотезу відносно настання суспільно корисних результатів у значному розмірі, від врегулювання потенційних конфліктних ситуацій диспозитивним шляхом самостійного вирішення конфліктних ситуацій у медичній галузі сторонами «лікар-пацієнт». Матеріали статті налічують використання методологічного аналізу наявних даних [1].

Поєднуючи правову та медичну науки, застосовано метод кореляційного аналізу, із проведенням історичного спостереження правового стану медичної науки. Практичні статистичні спостереження прикладів клінічних досліджень проведено за допомогою емпіричного методу дослідження.

На рівні Закону про кримінальну відповідальність, внесено пропозиції стосовно врахування можливості практичної реалізації покарання у вигляді позбавлення наявного права спеціального суб'єкта злочину займатись професійною медичною (лікарською) діяльністю [2].

Додатковим важелем розвитку клінічних досліджень слугують зміни економічного рівня державного значення [3].

Інноваційні технології, принагідно, можуть стати дієвим механізмом розробки та заповнення документації, проведення лабораторних аналізів та підготовки звітних проектів у медичній діяльності [4]. Із розвитком динамічного практичного процесу запровадження штучного інтелекту у професійну діяльність стануть новітній предмет правового дискурсу [5]. Означене стає за можливе за умови прийняття медичною етикою практичної реалізації діяльності та результативних показників штучного інтелекту [6].

***Ключові слова:** медичний працівник, інноваційний розвиток, штучний інтелект, протокол клінічного дослідження, глобалізація, уніфікація, персональні дані.*

Karpushyna Maria, Veresha Roman. LEGAL IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF NATIONAL-LEVEL MEDICAL (CLINICAL) TRIALS IN UKRAINE

***Abstract.** The purpose of this article is to compare legal and medical sciences through their combination with further systematisation and use. The practical use of the imperative punitive method in combination with the search for perpetrators at the state level is losing popularity.*

Given the above, the author suggests a hypothesis regarding the occurrence of socially useful results in a significant amount from the settlement of potential conflict situations by the dispositive way of self-sufficient resolution of conflict situations in the medical field by the doctor-patient.

The article is based on the methodological analysis of available data [1].

By combining legal and medical sciences, the author uses the method of correlation analysis, with a historical observation of the legal status of medical science. Practical statistical observations of clinical trial examples are made using the empirical research method.

At the level of the Law on Criminal Liability, proposals have been made to take into account the possibility of practical implementation of the punishment in the form of deprivation of the existing right of a special subject of a crime to engage in professional medical (doctoring) activities [2].

Changes in the economic level of national importance serve as an additional lever for the development of clinical trials [3].

Innovative technologies can become an effective mechanism for developing and filling out documentation, conducting laboratory tests, and preparing reporting projects in medical activities [4]. With the development of a dynamic practical process, the introduction of artificial intelligence into professional activities will become the latest subject of legal discourse [5]. This becomes possible if medical ethics accepts the practical implementation of activities and performance indicators of artificial intelligence [6].

Key words: *healthcare professional, innovative development, artificial intelligence, clinical trial protocol, globalisation, unification, personal data.*

Вступ. Враховуючи буремні умови існування, в яких перебуває держава Україна, у зв'язку із стрімким розвитком подій політичного, економічного та суспільного рівнів людського буття, важливим постає питання врахування суспільної думки, підвищення правової обізнаності медичних працівників, та громадськості в медичній галузі. Невід'ємною умовою інтеграційних процесів є інноваційний розвиток економічних складових національного рівня.

В означених умовах медицина вміщує суспільно важливі галузеві риси та потребує розвитку в контексті розбудови демократичного суспільства.

Медичний напрямок галузевого спрямування клінічних досліджень вміщує складові інноваційної діяльності біомедичного напрямку, та враховуючи обмеження на рекламу, зазначені медичною етикою, у певній мірі, потребує популяризації з метою залучення іноземних інвестицій. Привернення уваги до наукової діяльності не є простим процесом, та потребуватиме окресленого інформативного масиву, структурування логічно побудованих та обумовлених зв'язків.

Втім, привернення суспільної уваги до тематики складних питань суспільного значення, як правило, матиме за наслідок виникнення як позитивних, так і негативних факторів. Негативні фактори потребуватимуть, насамперед їх невідкладного вирішення та вчинення превентивних дій стосовно упередження їх повторного виникнення.

Невирішення негативних факторів матиме за результат настання встановленої законом відповідальності.

Враховуючи ту обставину, що кримінальна відповідальність визнається найсуворішим видом санкційного покарання, що може наставати за вчинення суспільно небезпечного діяння, суспільно значуще питання кримінально-правової характеристики медичних досліджень (насамперед, за участю іноземного інвестора) є таким, що вміщує потребу привернення уваги громадянського суспільства та більш детального вивчення. Доцільним вважається врахування тих обставин, що порядок подачі правового інформативного матеріалу змістовної медичної складової, необмеженому колу осіб вельми утруднюється за умови відсутності правової обізнаності в осередків та окремих представників громадянського суспільства. Тому, видове поєднання двох наук – права та медицини, постає ускладненим процесом. Втім, практичний результат подібного поєднання, може статися в нагоді споживачам медичних послуг, медичним працівникам в якості надавачів необхідних послуг, а також державі, як контролюючому апаратові, що у певних випадках, бере на себе ланцюгову роль взаємозв'язків між лікарями та їх пацієнтами.

Об'єктом дослідження статті постають суспільно-правові норми, також відносини медичної галузі їх застосування, за допомогою яких формується правове забезпечення

галузі медичних досліджень (за участі іноземного інвестора). Роль факультативного об'єкту дослідження даної статті відіграють суспільні відносини, що виникають у регульованій сфері кримінальної відповідальності за умови порушення порядку проведення медичних досліджень національного рівня.

Предметом дослідження даної статті виступає правове забезпечення галузі медичних досліджень (за участі іноземного інвестора) в Україні, та безпосередньо, медичні (клінічні) дослідження. Додатковим (факультативним) предметом дослідження цієї статті слугує кримінально-правове забезпечення медичних досліджень в Україні.

Актуальність обраної теми пояснюється стрімкими змінами в умовах існування сьогодення, що відбуваються через швидкоплинність реформуванням державного рівня. Важливим критерієм в підготовці матеріалу відіграло швидкоплинність розвитку громадянського суспільства, наявність потреби в інноваційних розробках, необхідність у залученні інвестицій.

Мета дослідження статті постає у зіставленні правової та медичної наук, та їх подальше використання задля служіння громадянському суспільству в цілому, та медичним працівникам в частині донесення інформаційної змістовної складової Закону України про кримінальну відповідальність в адаптивному для розуміння форматі. Враховуючи процес Євроінтеграції, на національному рівні відбувається запозичення іноземного досвіду. Враховуючи аспект швидкоплинності змін чинного законодавства, громадянське суспільство, зокрема й працівники медичної сфери діяльності відчують практичний вплив результатів проблемного питання відсутності обізнаності із нормативно-правовим регулюванням медичної галузі.

Відсутність достатнього рівня розуміння та обізнаності із правовим регулюванням медичної сфери, може створювати перепони у професійній медичній діяльності за підстави відсутності поінформованості в медичного персоналу із окремими аспектами та умовами настання відповідальності, зокрема адміні-

стративної та кримінальної, що застосовується через певні види вчинюваних діянь.

Елемент нерозуміння звернення до медичних установ, присутній зі сторони наявних та потенційних пацієнтів, може статі нагальною практичною проблемою медичного працівника. Відсутність обізнаності пацієнтів із визначеним порядком проходження лікування, нерозуміння критеріїв вагомості медичної документації, відсутність інформаційних даних відносно порядку відстоювання особистих інтересів, також стають негативними факторами, що чинять перепони у відображенні позитивної динаміки розвитку медичної галузі, знижують темпи її цифровізації, та уповільнюють результативні показники приведення наявних результатів до встановлених рівнів міжнародних стандартів [7, с. 47–54].

Упорядкування процесуального порядку дотримання послідовності раціонального та розв'язання питання негативних дій перебувають у логічному взаємозв'язку. Закономірність вирішення ірраціональної ситуації поділена на етапи:

Етап перший – ставлення до відома адміністративного керівного ресурсу медичної галузі, за необхідності, також органів внутрішніх справ, за потреби – Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена).

Етап другий – стадія, яка настає за наслідками розгляду по суті поданого звернення (скарги). Етап аналізу поданого документа, із викладеними обставинами, на предмет відшукування ознак можливого протиправного діяння, встановленого Законом України про кримінальну відповідальність. Тут завжди важливо пам'ятати, що остаточне рішення відносно наявності вини обвинуваченої особи у кримінальному діянні має приймати лише судова установа шляхом винесення судового рішення. Всі інші висловлювання, зауваження та міркування, у тому числі й особистісні висловлювання, не мають жодного офіційного, а відтак і вирішального значення, в питанні призначення кримінального покарання.

Отже, мета даної статті, надати пояснення відносно можливості диспозитивного врегу-

лювання несприятливих ситуацій, що можуть виникати у професійній медичній діяльності. Вирішення негативних подій можливе шляхом застосування матеріалу інформаційної складової, за використанням наявних законодавчих положень та норм права, без настання несприятливого результату підключення адміністративного ресурсу охорони здоров'я. Рушійна обізнаність у правовій складовій медичної професійної діяльності також знаходить прикладну підтримку у новітньому напрямку превентивної медицини, й сприяє розвиткові сумісних відносин лікаря та пацієнта.

Використання імперативного важелю застосування кримінальної відповідальності, через об'єктивне підтвердження існування відповідних негативних факторів, норми та положення, відносно яких означені у Кримінальному кодексі України, вміщують державне регулювання негативних наслідків, зокрема в частині застосування приписів Закону про кримінальну діяльність у медичній діяльності.

Проблемним аспектам застосування кримінальної відповідальності до медичного персоналу, в разі доведення неправомірності дій при виконанні професійних обов'язків, досліджувалися вченими-науковцями Р. Верешою, також С. Дутчак, також іншими [8, с. 4–12].

У своїх працях науковці-публіцисти наочно демонструють закономірності взаємозв'язків історичного виникнення медичної науки та зародження правової регламентації особистісних діянь [9].

Зіставленням медичних та правових аспектів у підгалузях медичного права на національному рівні займалися такі автори як: С. Васильєв (наукова публікація «Правові засади державного управління створенням інноваційних лікарських засобів: Європейський досвід») [10], Д. Білий (наукова публікація «Особливості адміністративно-правового захисту прав пацієнтів») [11], Л. Гала (наукова публікація «Історичний аналіз розвитку та становлення належної Клінічної практики») [12], Ю. Забуга (наукова публікація «Проблемні питання кримінальної відпові-

дальності за порушення права на безоплатну медичну допомогу») [13], В. Підкова (наукова публікація «Досвід застосування інноваційних технологій в дистанційній освіті на клінічній кафедрі медичного університету в період воєнного стану») [14, с. 43–44], К. Данченко, Х. Герелюк (наукова публіцистична праця, іменована «Невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків») [15], окрім того й інші.

Серед науковців іноземного походження та нерезидентів, котрі досліджували питання області співставлення медичної та правової діяльності, можливо згадати: Мак Міллана [16], який досліджував проблемні питання співвіднесення практичної діяльності із медичною етикою; Міхеїл Бічія, доктора правових наук, діяльність якого постає у дослідженні аспектів медичного права та його зв'язків із іншими науками [17]; Ейлон Арбель та інших, котрі займалися дослідженням питання імплементації предмету медичного права до практичних медичних освітніх закладів [18].

Дослідженням нагального питання практичного порядку існування поняття «лікарської помилки» приділяли увагу автори Д. Віатерспун, Ю. Брайзер [19]. Неоднозначність розуміння та подальшого застосування нормативної сторони права відносно захисту прав людини в контексті складових практичного оформлення медичних послуг розглядалися А. Стефано [20] та іншими [21]. Проте вважається за доцільне зауважити, що детермінанти правового розвитку системи охорони здоров'я не досліджені повною мірою на належному рівні. Згаданий перелік авторів та наукових робіт не є вичерпним, та наводиться в якості ознайомлювального матеріалу.

Приймаючи до уваги критерій належності у власному єдинстві до прагнення покращення якості послуг медичної галузі, із позиції права відсутня єдина належна практика та загалом правова позиція щодо поєднання медичної та правової галузей. В якості припущення можливо зауважити, що неоднаковість тлумачення медичних правових позицій норм

та положень, витікає із значних за об'ємом матеріалів інформаційного характеру, що вміщують базисний критерій розвитку медичної та правової наук. Проте, стійкісна ланкова (сегментарна) ієрархічність, що має за ознаки обов'язок застосування видових правових норм у медицині відіграє роль принципового та вагомому критерію відбудови правового неупередженого суспільства демократичного устрою.

Умовою обов'язковості існування впорядкування сегментарних взаємозв'язків різних наукових галузей визнається прагнення громадянського суспільства до демократичного ладу, якому притаманна істотна ознака, а саме – прагнення до панування влади народу незалежно від форми правління держави. Складовою демократичного устрою держави постає застосування верховенства права суспільством, на добровільних та рівних засадах через ознаки самопредставництва, без повсякчасного застосування державного імперативного примусу державного рівня. Позаяк, правова обізнаність стає рушійною складовою самостійної реалізації особистісних інтересів. Можливість самостійного відстоювання притаманних прав та свобод, вміщує право на охорону здоров'я разом із належним лікуванням, що гарантуються державою. Особистісні права та інтереси є невід'ємними від особи члена громадянського суспільства, закріплюються в Конституції України [22]. Реалізація можливостей застосування інформаційного підходу з метою донесення адаптованого правового матеріалу до медичного працівника, також, його пацієнта, або потенційного пацієнта, має за ознаки істотні інноваційні умови.

Допоміжним (факультативним) об'єктом етапу напрацювання методологічної бази, в дискусійному порядку, доцільно визначити превенцію настання негативних наслідків відповідальності, за ознаками дисциплінарного, адміністративного та кримінального характеру, котрі наставатимуть за умови недодержання існуючого порядку реалізації медичної діяльності. Необхідною умовою розвитку медичного економічного сегменту вбачається донесення інформаційного правового матері-

алу до потенційних пацієнтів медичної сфери [23]. Прикладне використання імперативного важелю галузі кримінальної відповідальності правового змісту налічує критерій суспільної значущості. Тому, також, висунуто наукове припущення, стосовно можливості настання значної суспільної користі для держави та її громадян від запровадження можливостей самостійного диспозитивного урегулювання прогнозованих конфліктних подій, що подекуди, трапляються у сфері професійної медичної діяльності між учасниками багатосторонніх відносин, за допомогою самостійного відстоювання особистісних прав та свобод. Корисною у згаданому випадку видається можливість опанування сторонами відносин «лікар – пацієнт», інформаційного ресурсу правового медичного спрямування. Диспозитивний підхід самостійного представництва є таким, що вміщуватиме альтернативу застосуванню імперативного карального методу, що вміщує за обов'язок відшукування винних державою, як учасницею конфліктних відносин, що склалися через настання несприятливих випадків.

Відтак, державний апарат отримує вигоду, що знаходить прояв у вивільненні вільного часу та людського ресурсу, задля його подальшого використання на розвиток суспільних важливих критеріїв та галузевих сегментів. Медичний розвиток в галузі клінічних досліджень, принагідно потребує вдосконалення правового регулювання та пошуку інноваційних підходів. Можливість висвітлення проблемних аспектів кримінальної відповідальності галузі медичних (клінічних) досліджень та медичній галузі в цілому постає у ролі вагомому допоміжного фактору розвитку медичного сегменту [24]. Проводячи узагальнення інформаційного блоку, систематизуючи тематичний напрямок, обрано метод систематичного огляду літератури. Враховуючи як данність, існування триваючого розвитку ціннісних орієнтирів загальносуспільного значення, враховано міжнародні практичні аспекти, також, міжнародні правові норми. Приймаючи за закономірність існування наслідків Європейської інтеграції, триває

дійство переймання медичного правового досвіду іноземного рівня.

В якості практичного прикладу, можливо навести умови судової Справи "Бендерський проти України" (Заява N 22750/02) [25], закарбовані змістовні значення Нюрнберського кодексу (The Nuremberg Code (1947)) ("The Nuremberg Code", 1996) [26].

Наводячи за приклад показники достеменно доведених фактів настання тяжких для фізіологічного та морального стану наслідків, в разі ігнорування норм моралі та правових аспектів в медичній галузі, із посиланням на історично встановлені юридичні факти, простежується закономірна нагальна потреба чіткого нормативного втручання та установлення практичного порядку його виконання. Наголошено на існуванні діянь, що за своєю природою походження є кримінально караними, а крім того й такими, що не є несумісними з практичною стороною медичною етики. А тому, як наслідок, вміщують унеможливлення виконання медичним діячем покладених на нього обов'язків вмісту професійної складової.

Мета дослідження. Перепоною в розумінні ідеології інноваційної медичної діяльності, із можливістю застосування складових міжнародного медичного права, постає кількісний критерій наявності широкого кола учасників медичних відносин, враховуючи регулюючі та контролюючі органи. Кількісна суб'єктність багатосторонніх відносин певною мірою ускладнює уніфікаційний процес імплементаційного втілення іноземних результатів та досвіду.

Критерій свідомої обізнаності лікарем вимог міжнародного клінічного протоколу та подальше практичне втілення у практичну діяльність занотатованого, із кінцевим отриманням практичного результату стає основоположними умовами, які висуваються до лікаря, або його асистента – учасника дослідницької команди. В якості інших вимог, що висуваються до осіб, які виявляють намір стати частиною медичної дослідницької команди, наведено наступні: наявність відповідної профільної медичної освіти, або такої,

що може бути до неї прирівняна; фахове виконання лікарських обов'язків; існування кваліфікаційного практичного критерію. В якості роз'яснювального матеріалу, що у складових елементах вміщує елементи правового змісту, до клінічного лікарського протоколу препарату дослідження, що перебуває на стадії тестування, замовником та спонсором клінічного дослідження, також й іншими зацікавленими учасниками, може надаватися додаткова супутня документація вмісту роз'яснювальної та ознайомлювальної складової. За практичний випадок, згаданому порядку обставин, можливо навести випадок надання супутньої інструкції із роз'яснювальним матеріалом стосовно можливого порядку подолання проблем пацієнта без обов'язкового припинення лікування, через виявлення несприятливих ефектів впливу на стан здоров'я, на час прийняття участі у клінічному дослідженні (Effects of oral semaglutide on cardiovascular outcomes in individuals with type 2 diabetes and established atherosclerotic cardiovascular disease and/or chronic kidney disease: Design and baseline characteristics of SOUL, a randomized trial – PubMed, d. b.) [27]. Враховуючи сукупність зіставних факторів, в якості предмету правового дискурсу може поставати процес та отримані в результаті кінцевої точки такого процесу результати від зіставлення медичної етики з практичними результатами використання штучного інтелекту у професійній медичній діяльності, окрім того доцільності визнання їх результатів та впливу на результати клінічних (медичних) досліджень [28].

Матеріали та методи. Для досягнення наведених завдань та наявної мети використовувалися такі методи: методи наукового пізнання, а саме: філософський метод, теоретичний метод, загальнонауковий емпіричний метод. Також метод кореляційного аналізу та метод діалектичної логіки пізнання. Проводячи обробку існуючих статейних матеріалів, було використано методологічний аналіз наявних даних. Враховуючи плюралістичність теоретичних правових аспектів дослідження матеріалів, у якості фундаментальної основи застосовано філософську методоло-

гію, яка покликана забезпечити множинність підходів до вивчення та сегментарного аналізу відібраного матеріалу. Ґрунтовною основою філософської методології виступають шляхи узагальнення, можливості розвитку, критерії пізнання та творчості. Основоположна функція філософського методу базується на допоміжних можливостях визначення зв'язків методів різних наук.

Застосовуючи основоположні аспекти емпірико-раціонального філософського методу, відстежується можливість використання кореляційного аналізу в частині поєднання зв'язків двох окремих доктрин – медицини та права – у специфічну підгалузь медичного права.

Ставлячи за мету установлення кореляційного зв'язку, через застосування у поєднанні норм права із медициною, опановано нормативно-правову законодавчу базу національного рівня, також іноземне законодавство та практичні судові претензійно-позовні приклади Європейського законодавства. Досліджено наукові та публіцистичні праці теоретичного та практичного рівнів діяльності, напрацьованих науковими діячами та вченими публіцистами. Для підготування статті запозичено діалектичний метод логіки пізнання. Користуючись методом діалектичної логіки, поєднуючи його з теоретичною базисною методологією наукового пізнання, задокументовано основоположні загальні інформаційні структуровані блоки.

У частині об'єднання аспектарного регулювання медичної та правової доктрин у єдиний предмет дослідження, використано кореляційний аналіз історичного стану обох наук. Враховуючи емпіричну методологію, на практичному рівні виконано статистичні спостереження за процесом клінічного дослідження, що триває. Разом із тим, враховано показники соціологічних опитувань.

При опрацюванні фундаментальної бази задокументованої інформації використовувалися вибіркові аспекти теоретичного методу наукового пізнання, що виявляються у загальній формі руху соціального закону відображення дійсності в мисленні, у поєднанні

із комплексним елементарно-теоретичний методом. Припущення стосовно недостатнього рівню правової обізнаності в учасників відносин галузі охорони здоров'я може бути розглянуто через призму загальнофілософського складного явища суспільного буття. Ускладнене питання недостатньої обізнаності в галузі професійної та наукової інноваційної діяльності може підлягати правовій аналітиці, із використанням емпіричних та теоретичних методів пізнання.

Порівняльним методом, через проведення порівняння і зіставлення об'єктів, зароджується фундаментальна основа для зближення правових систем, започатковується методологія порівняльного правознавства.

Залежно від територіального підпорядкування, правові системи та форми їх зближення, можуть істотно відрізнитися. На прикладі Європейського Союзу, найбільш прийнятними вважаються уніфіковані правові норми. Звертаючи увагу до правової моделі практичної діяльності США, найефективнішим вважається прийняття модельних законодавчих актів. На національному практичному рівні суспільної правової діяльності, враховуючи глобалізаційні процеси розвитку, активного використання зазнає порядок застосування судового прецеденту.

Проводячи аналогію раніше означеному, медичне та правове запозичення може дати очікувані результати в разі зіставлення їх ґрунтовної та методологічної порівняльних складових.

Сутнісна змістовна складова медичної та правової систем вміщує прив'язку до невід'ємних важелів соціального буття: філософських, ідеологічних, релігійних, політичних, також й інших факторів та рушійних чинників обертового функціонування громадянського суспільства.

Цілісне уявлення про світову панораму уособлює й умови застосування порівняльного правознавства медичного спрямування.

Зовнішнє запозичення, як наслідок упродовження в дію адаптативної форми набутого, вимагає послідовності застосування наявних складових цілісного процесу, як-то: викладення матеріалу в адаптативній формі, запо-

чаткування прикладних етапів та практичну реалізацію їх у адаптативній формі. Втілення у життя вищеперелічених етапів, спонукатиме до розвитку медичних проєктів, робитиме такі проєкти конкурентоздатними та привабливими для іноземного інвестування [29].

Досягнення поєднання основоположних принципів окресленої правової єдності, за умови застосування плюралістичних правових норм національного рівня та міжнародного значення, відіграватимуть вирішальну роль розвитку галузі наукових досліджень в медицині.

Вищеназване твердження пояснюється наступним міркуванням.

Русійним фактором розвитку клінічних випробувань та наукових досліджень медичної галузі є якісна частота практичного проведення обумовлених досліджень. Проте, практичне виконання медична дослідницька галузь може здобути лише за умови критерію легітимності. Навіть враховуючи, той факт, що медична практика може використовувати за основу діяльності різноманітні культурні ціннісні орієнтири та традиції культурних основ, практична професійна лікарська дослідницька діяльність підлягатиме обмеженню через неспівпадіння діючих систем права, що застосовуються на державному рівні правових систем при наявності міжнародного характеру клінічного дослідження. Відтак, медичні практичні можливості транснаціонального рівня наукових розробок можуть бути дещо обмежені за відсутності правової єдності їх реалізації [30].

Поясненням уповільненої взаємодіяльності міжнародного рівня медичних досліджень слугує наявність імперативного правового механізму державного ліцензування, із вчиненням обов'язкових регламентованих ресстраційних дій зі сторони суб'єктів медичної економічної галузі. Супутніми чинниками виступають: обов'язкова сертифікація та акредитаційні дії, притаманні регуляторній діяльності галузі охорони здоров'я. Істотною умовою виступають обов'язкові критерії дотримання установлених нормативів та правил, виконання медичних програм

із подальшим звітуванням про їх виконання. Відтак, лише легалізована медична практика та діяльність в цілому може бути успішною. Істотне гальмування інноваційного медичного розвитку спричиняє наявність негативних юридичних чинників. В якості таких чинників можливо навести: відсутність задокументованого підтвердження кваліфікації, неотримання ліцензії на зайняття медичною діяльністю, відсутність практичного досвіду належної клінічної практики, нерозуміння правових аспектів чинного законодавства та практичної можливості реалізації законодавчих норм, нерозуміння порядку адміністративної роботи з медичною документацією, невиконання установлених вимог до порядку практичної реалізації медичного (клінічного) дослідження, також інші негативні чинники [31, с. 135–151].

Результати. Спираючись на працю «Вступ до вивчення експериментальної медицини» Клода Бернара, який наочно продемонстрував у своїй діяльності вчення априорного догматизму, виникла можливість достеменного застосування експериментальної методології до вивчення життєвих явищ, зокрема й на людському організмі. Еспериментальний метод у медицині поклав початок: 1) фізіологічним дослідженням; 2) фізіологічній критиці; 3) поєднанню досліджень та критиці, та їх сукупне застосування у експериментальній медицині; 4) вивченню філософських перешкод, що з ними стикається експериментальна медицина на шляху свого розвитку.

Перелічені умови та обставини поклали основу шляху впровадження та подальшого розвитку галузі проведення сучасних медичних (клінічних) досліджень. Умова поєднання клінічної експериментальної галузі із правовою регламентацією проклала початок розвитку вельми популярного напрямку «доказової медицини» сьогодення.

Дослідження, розроблені експериментальним методом, за вмістом спостережень проваджуються в життя за допомогою робочої наукової ідеї – гіпотези. При практичній реалізації висунутої гіпотези не допускається застосування формального підходу у поєд-

нанні із упередженою ідеєю, тобто такою, що не потребує підтвердження, доведення та / або спростування.

Гіпотезу, відносно присутності деструктивної сили медичних експериментів, проведення яких відбувалося за відсутності правової регламентації, можливо підтвердити історичними показниками літописів стародавніх часів. До прикладу, наводячи письмову працю Галена, можливо звернути увагу на той факт, що за сто тридцять сім років до Різдва Христового, експериментальна діяльність з отрутами та їх антидотами (протиотрутами), що проводилась Аттісом III (Філометром), котрий правив у Пергамі, відбувалася на фізичних особах, які визнавалися злочинцями, засудженими до смертної кари. Інший приклад Цельса, описує проведення вівісекій Герофілом і Еразістратом над особами-злочинцями [32].

Клод Бернар піддає опису й інші летальні експериментальні випадки, з-поміж яких наводить й летальний випадок, котрий настав після проведенного експерименту, через введення в людський організм особи піддослідного подвійної дози олеатів (опіуму) [33, с. 100, 151–196].

Продовжуючи дискусійну тему, можливо згадати, часи Другої світової війни, та події, що закарбувалися у документації із концентраційних таборів фашистської Германії. Документальні описи надають розповіді про активні застосування медичних експериментальних досліджень, в обхід будь-якої правової регламентації, уникаючи гласності, за відсутності навіть ознак суспільного контролю та побажань громадськості.

Медичні експерименти за відсутності правової складової проводились на людях, яких свідомо та нехтуючи їх волею, інтересами та свободами, насильницьким способом утримували у концентраційних таборах. Піддослідних позбавляли права зватися людьми, їх називали біоресурсам, людським організмом, матеріалом тощо. Переслідуючи мету нівелювати власні злочини, відкинувши докори сумління, дослідницькі кати надавали полоненим цифрові номери замість імен, забороняли розмови тощо [34, с. 16–48, с. 70, с. 78, с. 96].

Наглядом та контрольованим клінічним випробуванням у світових масштабах почали проводити у 1747 році.

Елемент вагомості, притаманний галузі клінічних випробувань, відбивається у вищенаведеному.

Покликання клінічних випробувань постає у пошуку новітніх способів лікування. Апробація способів відбувається на фізичних особах – здорових добровольцях (пацієнтах-волонтерах), а також на особах (людях) які страждають на окремі захворювання (діагнози). Мета клінічних досліджень постає у встановленні або спростуванні гіпотези відносно безпечності та ефективності тестуемого препарату дослідження для його використання фізичними особами. Претензійно-позовна діяльність не оминувала стороною й галузь медичних (клінічних) досліджень у різноманітності її проявів.

Судові розгляди із залученням представників медицини до участі у справі стали непоодинокими випадками.

За приклад можливо навести прецедентне питання, яке розглядалося Європейською комісією з прав людини Європейського суду з прав людини у подовжений часовий термін від 1961 по 1977 рік. Так, розглядалося питання наявності або ж відсутності встановлення причинно-наслідкового зв'язку між процесом виникнення вад у немовлят та лікарськими діями працівників медичної галузі стосовно утворення новітньої лікарської розробки – медичного препарату. Підставою виникнення конфліктної ситуації слугувало випуск в економічний оборот до реалізації та вільного обігу аптекарською мережею препарату «Талідомід». Лікарський засіб втілював препарат, що його було вперше розроблено у Німеччині. Натомість, між 1958 та 1961 роками, згаданий препарат було виготовлено та випущено на фармацевтичний економічний ринок Великобританії компанією «Distillers». Мета призначення згаданого лікарського засобу позиціонувалася як заспокійливий (седативний) засіб, дозволений до застосування також й для вагітних.

У 1961 році певна кількість матерів, що їм було введено означений лікарський засіб,

народили дітей, яким за наслідками обстеження було встановлено важкі діагнози, що проявлялися у формі важких фізичних вад – вад серця, також інших. Наприкінці 1961 року компанією-виробником неякісних ліків було вилучено «вибракований товар» з економічного ринкового обігу. Однак, станом на згадуваний час, судовими установами було отримано кількісні позовні заяви від батьків постраждалих дітей. Також у судовій документації містяться письмові докази відносно неналежно регламентованих клінічних досліджень, наявні звинувачення у недоопрацьованих випадках дослідження. Розгляд згадуваних судових подій тривав кількісні показники у роках від 1972 по 1977. Фармацевтичній компанії-виробникові неякісного препарату не вдалося виграти судову справу, більш того, гласність процесу набула суспільного значення, що у свою чергу надало рушійної сили до встановлення більш коректного контролю за галуззю медичних (клінічних) досліджень [35, с. 7, с. 15, с. 146–147].

Отже, з метою залучення іноземних інвестицій до потенційно привабливої галузі, постає доцільним висловлення міркування відносно необхідності та важливості втілення на практиці розвитку програм підтримки якості та розвитку умов медичних (клінічних) досліджень національного рівня. Враховуючи досягнення цивілізованого світу у медичній галузі, слід приймати за належне той факт, що належна клінічна практика не може функціонувати на гідному рівні, без створення раціональних технічних умов та належного правового супроводження.

Прогнозована значущість та можливість залучення інвестиційної діяльності економічного та медичного рівнів національного значення відбивається у наступному. Головною установою (органом) державного значення (національного рівня), що займається теоретичними науковими та науковими прикладними дослідженнями, а також й тими, що вміщують клінічні наукові розробки являється Національна академія медичних наук України (НАМН України). Значним за своєю суттю видається наявність факту державного асиг-

нування медичних дослідницьких процедур за спеціалізованими програмами, а не за цільовими бюджетними (фінансовими) програмами Національної служби здоров'я України, що також, у свою чергу не фінансують медичні (клінічні) дослідження національного рівня. Тобто, медичні (клінічні) дослідження національного рівня, що проводяться установами (дослідницькими центрами, підприємствами та організаціями) незалежно від форми власності, не отримують фінансової підтримки зі сторони держави. Відтак, суб'єкти господарювання медичного економічного сектору приватного та публічного права, також й інші потенційно зацікавлені учасники та верстви населення, мають генерувати потужності відносно залучення необхідних ресурсів, у тому числі здійснювати відшукування потенційних інвестиційних каналів, можливо й іноземного походження.

Держава зі своєї сторони робить кроки на зустріч дослідницьким процедурам, підтримуючи наукову діяльність, також й за наявності критерію приватноправової складової. За практичний приклад тут можна навести регламентовані правові умови Положення про впровадження технічного підходу «Індустрія 0.4» [36]. Наводячи в якості прикладу клінічне дослідження Данської фармацевтичної фірми – спонсора «Novo Nordisk» означено статистичні показники. Станом на кінець 2023 року за даними міжнародного медичного (клінічного) дослідження від міжнародного клінічного інвестора – фармацевтичної фірми Novo Nordisk, до клінічної розробки дослідження семаглутиду, який являється серцево-судинним препаратом, що додатково проходить тестування на спричинення дії по сприянню зменшення ваги та контролю маси тіла хворого на цукровий діабет 2 типу, у масштабах міжнародного значення наведено 9651 учасники. Відносний кількісний показник становить 101,0% (у відсотковому відношенні) від запланованої кількості у 9555 учасників [37].

Інші характерні показники клінічного дослідження «Soul», представником якого на теренах держави Україна є Товариство з

обмеженою відповідальністю «Ново Нордіск Україна», налічують наступне. На території держави Україна міжнародне клінічне дослідження «Soul» проводиться із врахуванням даних уніфікованого клінічного протоколу первинної та вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги: «Цукровий діабет 2 типу». Для більшої ймовірності отриманих результатів прогностичної складової дослідження EX9924-4473 (Soul) перебуває в дії у світових масштабах. Дослідницькі центри у Європі та Азії, Южній та Північній Америці, Южній Африці, в глобальних масштабах залучені до дослідницьких процедур. Важливою умовою показової результативності медичного експерименту слугують високотехнічне приладдя та інноваційні хімічні реактиви та раціональний порядок їх використання, що в свою чергу може підлягати патентуванню, або, що на практиці відбувається частіше, підпадати під правову охорону та нерозголошення комерційної таємниці. Взаємозв'язки між дослідницьким центром та лабораторним діагностичним відділенням, за умови необхідності перевірки корупційних зв'язків тощо, можуть перевірятися зі сторони спеціально уповноважених на те органів та службових осіб, проте, в контексті чинного законодавства не являються забороненими.

Приміром, зрозумілим для норм ділового обороту визнається можливість здавання необхідних аналізів та отримання їх результатів, що відбувається у межах медичного (клінічного) дослідження. Спонсор клінічного дослідження, що їм являється суб'єкт господарювання медичної галузі, враховуючи особу-нерезидента, від свого імені має право взаємодіяти з медичними (діагностичними) лабораторіями. Означений розвиток подій видається вельми логічним через ту обставину, що якість оснащення іноземних фармацевтичних лабораторій випереджає якість національних стандартів у їх практичному втіленні, демонструючи інноваційний рівень діагностичних показників, з оглядом на міжнародні стандарти, прийняті світовою спільнотою [38]. Так само, на прикладі професійної дослідницької діяльності, котра не є дослі-

дженою у повному обсязі, на предмет відпрацювання теоретичного та практичного рівнів відповідальності, можливо згадати триваюче клінічне дослідження «Genomics of T1 D in Ukraine», що провадиться у електронній базі даних «REDCap» (Research electronic data capture). Сутнісний вияв обумовленого практичного експерименту вміщує дослідження впливу генетичного коду та етнічного походження фізичної особи (людини) на лікування цукрового діабету I типу [39].

Важливо розуміти, що обізнаність у правах, інтересах та свободах медичного працівника, як спеціального (професійного) суб'єкта спеціалізованої діяльності, є вагомим аргументом та надає ряд протипаг у кропіткій та дещо індивідуалізованій діяльності захисту особистих інтересів за умови застосування державних імперативних важелів карального механізму.

Показниковий критерій превентивної самостійної підготовки та можливість, в разі необхідності, наочної демонстрації належного рівня правової свідомості особи як члена громадянського суспільства, має за мету залучення спеціалістів, фахівців та професіоналів, також й інших працівників медичної галузі, до особистісної участі у напрямку діяльності імперативної цивілістики медичного спрямування державного рівня. Позитивним результатом означеному положенню слугує залучення іноземних інвестиції для проведення клінічних досліджень [40]. Тому доцільним постає відтворення процесуального механізму захисту прав інвестиційних інтересів спонсорів медичних (клінічних) досліджень на національному рівні. Можливо зауважити, що на практичному рівні потенційних можливостей захисту та пошуку інвестиційних ресурсів, інтереси приватно-правового характеру суб'єктів інвестиційної діяльності, враховуючи й ті, які захищаються нормами міжнародного права, відстоюються суб'єктами господарської діяльності медичної та інвестиційної діяльності самостійно [41, с. 7–19].

Страхова медицина видається взірцем позитивного розвитку медичної галузі іноземного, зокрема Європейського рівня.

Через виникнення випадків судових спорів з розгляду спірних питань страхової медицини на іноземному рівні, що можуть виникати через невдоволення пацієнтів прийнятими рішеннями адміністративного ресурсу, дозволяється встановлення поліцейського нагляду за пацієнтом, у разі встановлення випадку несумлінного відношення до приписів лікаря, за умови фіксування проявів негативних станів в офіційний спосіб, які спричинили погіршення фізичного та фізіологічного стану пацієнта. Представником органу поліції в рамках здійснення поліцейського нагляду здійснюється збір необхідних матеріалів. У подальшому зібрані дані скеровуються до судової установи. Зібрані дані отримують статус доказової бази окремої судової справи [42]. Наріжним каменем виникнення можливих несприятливих випадків у медичній галузі слугує неповнота та відносна формальність підходу до оформлення письмової інформованої згоди, що надається особою пацієнта (пацієнтом-волонтером, здоровим учасником, учасником дослідження) на участь у клінічному (медичному) дослідженні.

Підставою подібної розстановки обставин наведено відсутність чітких критеріїв та вимог до форми згаданого документу.

Множинний підхід до змістовної складової експериментального характеру відбивається у сукупності вимог до змістовної форми та обсягу клінічного дослідження. Відтак, прогнозовано стає обставина, що й умови, висунуті до змістовної форми письмової інформованої згоди на прийняття участі у медичному дослідженні, можуть відрізнятись.

Висновки. Сучасні умови існування вимагають врахування наукових рівнів досягнень, зокрема європейських, та, окрім того, й загалом, міжнародних економічних показників державного розвитку медичної та споріднених наукових здобутків. Враховуючи клінічну процесуальну діяльність, вбачається за доцільне внесення практичних пропозицій у відношенні формування реєстраційних досьє до клінічних досліджень (перш за все й тих, що проходять за підтримки іноземного інвестора).

Практичний формуляр відносно обсягів та можливої змістовної складової реєстраційних досьє, можливий до розробки за умови практичного взірця використання наявного порядку формування реєстраційного досьє в медичній галузі [43, с. 234–279]. Новація використання правових норм імперативної цивілістики у ниші кримінально-правового сегменту поєднується із імплементацією у порядок розв'язання спірних ситуацій, обов'язкових до використання та застосування цивільних норм до Закону про кримінальну відповідальність.

Відтак, можливим вважається легітимізація умов кримінальної відповідальності, що настає за умови доведення юридичного факту надання завідомо недостовірних даних, та таких, що надані не у повному обсязі особою-пацієнтом на запит особи-медичного працівника перед лікуванням. Доцільним видається доповнення Кримінального кодексу України правовою нормою щодо несення відповідальності через несанкціоноване (неправомірне) та нецільове використання іноземних інвестицій, зокрема у медичній галузі [44].

Беручи шлях на поліпшення наявних умов реалізації Закону України про кримінальну відповідальність, можливо внести пропозиції стосовно конкретизації умов та вимог письмової інформованої (інформаційної) згоди, а також індивідуалізації згаданої згоди та пристосування її умов до окремих нестандартних випадків. Також, можливе внесення пропозицій відносно впровадження цифрової інформаційної згоди. Враховуючи векторність розвитку галузі експериментальної медицини національного рівня, на прикладі Наказу МОЗ України від 14.05.2021 року № 936/3 [45], видається можливим внесення пропозиції напрацювання багатостороннього правочину, можливого до застосування у процедурі проведення клінічних (медичних) досліджень. Новаційні методики лікування та дослідницькі методи у практичній лікарській діяльності, зважаючи на критерій відсутності інвестування на державному рівні, потребують пошукових шляхів підтримки Грантових запозичень [46]. Відтак, нагальним питанням

може визнаватися аспект адміністративного втручання в контексті можливості перевищення владних повноважень галузі медичних (клінічних) досліджень. Тому, здається слушним напрацювання процесуального механізму захисту лікаря стороною управління адміністративного ресурсу, що в більшій мірі виконує функцію каральної сутності [47]. У практичній лікарській діяльності практичний рівень імперативної цивілістики знаходить відображення в умовах ділового обороту клінічної практики експериментальної медицини. В якості прикладу імперативної цивілістики галузі охорони здоров'я визнається за можливе наведення застосування у професійній медичній галузі медичної – технологічної документації, медичних протоколів лікування, клінічних настанов. Дотримання способів застосування норм імперативних цивілістичних підходів до виконання встановлених процесуальних приписів та правил, із наступним адмініструванням нагальних ситуацій, виникаючих на певних етапах клінічних досліджень, через наявність «людського фактору» роботи з пацієнтами-волонтерами, покликане до застосування з метою охорони порядку проведення практичної діяльності, зокрема, й у експериментальній медицині. Умовою, що заслуговує на увагу, можливо зазначити тяжіння до поєднання принципового моменту боротьби із правовою бюрократизацією, але, разом із тим, й унормування практичного порядку в доказовій медицині. Формальний підхід правового регулювання до галузі клінічних досліджень унеможлиблює унормований розвиток інноваційної медичної галузі. В якості обставини, яка пояснює вищевикладене, слугує невідпинний розвиток економічної інвестиційної та інших соціально значимих галузей, притаманних якісному критерію оцінювання геополітичного розвитку цивілізованих та провідних країн [48; 49].

Висновки, зроблені за підведенням підсумків цієї статті, вміщують подальші перспективи, спираючись на догматичне історичне вчення медичної науки із підтвердженими фактами настання несприятливих випадків та небажаних результатів у медицині за від-

сутності належного правового регулювання. Критерій напрацювання добросовісної та вагомої репутації у суспільстві перебуває у зв'язку із етичним та кваліфікованим правовим регулюванням, належний рівень та розвиток якого покликаний сприяти розвитку медицини та розвитку клінічної практики.

Новизна специфічного категоріального поняття із застосуванням правових норм із складової імперативної цивілістики у поєднанні із кримінально-правовим сегментарним вміщенням, відмежовує закономірність правових інтегративних дій із застосуванням цивільних норм та Закону про кримінальну відповідальність. За приклад застосування норм імперативної цивілістики, враховуючи рушійний аспект запровадження кримінальної відповідальності юридичної особи до норм та санкційних умов Кримінального кодексу України, доречним вбачається використання Конвенції Медікрайм на національному рівні [50]. Відтак, іноземне інвестування набуває актуального рівня значення, особливо за умови військового стану на території держави Україна. Військовий час диктує ситуаційні умови актуальності реалізації на рівні практичного значення іноземному інвестуванню. Підставою названому розвитку подій слугують пошуки економічних донорських вливань, альтернативних бюджетному асигнуванню, дотуванню, наданню субвенційних потоків бюджетного рівня. Відтак, інвестиційний результат залучення іноземної спонсорської допомоги сприяє розвантаженню державному рівню.

Наявний критерій новітньої складової, що відображується при зіставленні медичного та правового практичного та теоретичного матеріалів у процесійній діяльності, може бути корисним за умови його подальшого розвитку, та адаптуванню до основоположних закономірностей при імплементації до рівня практичної реалізації. Прикладна популяризація сегментарного практичного застосування медичних правових норм може слугувати фундаментальною основою підвищення рівня правової свідомості та медичної культури членами громадянського суспільства.

У відповідності до умов вищезначених обставин, негативний критерій відсутності обізнаності із процесуальним механізмом реалізації суспільно значущих особистісних прав членів та осередків громадянського суспільства набуває вагомого значення та потребує пошуку шляхів розв'язання деструктивної ситуації. Практична складова проведення клінічних (медичних) досліджень потребує вста-

новлення причинно-наслідкового зв'язку між професійною медичною діяльністю та запозиченням норм імперативної цивілістики правового регулювання галузі експериментальної (доказової) медицини. Важливою умовою використання медичною галуззю правового матеріалу є адаптування запропонованого тематичного матеріалу до найкращого сприйняття потенційних кіл аудиторій слухачів.

Список використаних джерел:

1. Гайдукова О. О., Ніколенко Є. Я., Кратенко Г. С. Досвід медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в галузі інтернаціоналізації: сприятливі фактори та обмеження. *Медична освіта*. 2021. № 1. С. 11–16. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2021.1.11700>.
2. Semak S. V. Forensic characteristics of a criminal who drove a materially dependent person to commit suicide. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. No. 6. P. 166–170. <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.31>.
3. Kucheriavenko S. Screening of direct foreign investments. *Foreign trade: economics, finance, law*. 2024. 132(1), 75–89. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(132\)06](https://doi.org/10.31617/3.2024(132)06) (date of access: 29.06.2024).
4. Bindra S., Jain R. Artificial intelligence in medical science: a review. *Irish Journal of Medical Science* (1971). 2023. <https://doi.org/10.1007/s11845-023-03570-9>.
5. Grech V., Cuschieri S., Eldawlatly A. Artificial intelligence in medicine and research – the good, the bad, and the ugly. *Saudi Journal of Anaesthesia*. 2023. Vol. 17, no. 3. P. 401. https://doi.org/10.4103/sja.sja_344_23.
6. Developing a competency framework for health research ethics education and training / S. Tackett et al. *Journal of Medical Ethics*. 2021. P. medethics–2021–107237. <https://doi.org/10.1136/medethics-2021-107237>.
7. Kalashnikova K., Shevchenko V. WAYS TO IMPROVE INFORMATION AND COMMUNICATION MECHANISMS FOR THE FORMATION OF A POSITIVE IMAGE OF PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE. Herald UNU. *International Economic Relations And World Economy*. 2022. No. 41. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-9>.
8. Вереша Р. Суб'єктивні та об'єктивні ознаки кримінальної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників : Навч. посіб. Київ : Алерта, 2015. 50 с.
9. Савченко А., Вереша Р. Кримінальне право на латині (рецензія на словник-довідник «Кримінальна юстиція в латинських висловах і термінах», підготовлений Михайлом Шепітьком). *Право України*. 2020. № 2020/02. С. 305. <https://doi.org/10.33498/louu-2020-02-305>.
10. Vasyliiev S. Legal principles of public administration for the invention of innovative medicines: European experience. *Law and innovative society*. 2021. No. 1(16). [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1\(16\)-7](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1(16)-7).
11. Bilyi D. O. FEATURES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF PATIENTS' RIGHTS. *Law and Society*. 2021. No. 5. P. 142–147. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.19>.
12. Галя Л. Історичний аналіз розвитку та становлення належної клінічної практики. *Фармацевтичний часопис*. 2022. № 3. <https://doi.org/10.11603/2312-0967.2022.3.13340>.
13. Zabuha Y. Y. Problematic issues of criminal liability for violation of the right to free medical care. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. No. 6. P. 565–570. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.99>.
14. Підкова В. Досвід застосування інноваційних технологій в дистанційній освіті на клінічній кафедрі медичного університету в період воєнного стану. *Екстрена медична допомога в умовах війни (освіта, інновації, досвід) : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Суми, 4 квіт. 2023 р. Суми, 2023. С. 43–44. (74 с.). URL: <http://dSPACE.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/19034/1/c43-44.pdf> (дата звернення: 30.06.2024).*
15. Danchenko K. M., Hereliuk K. V. FAILURE OR IMPROPER PERFORMANCE BY A MEDICAL OR PHARMACEUTICAL PROFESSIONAL OF THEIR PROFESSIONAL DUTIES. *Juridical scientific and electronic journal*. 2020. No. 1. P. 211–214. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/50>.
16. McMillan J. Being ethical in difficult times. *Journal of Medical Ethics*. 2023. Vol. 50, no. 1. P. 1. <https://doi.org/10.1136/jme-2023-109777>.
17. THE CONCEPT OF MEDICAL LAW AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF BRANCHES OF LAW. *Law and World*. 2023. Vol. 9, no. 4. P. 54–83. <https://doi.org/10.36475/9.4.5>.

18. Medical Law and Medical School Curricula: A Systematic Review / E. Arbel et al. *Cureus*. 2024. <https://doi.org/10.7759/cureus.54377>.
19. Brazier Y. Medical malpractice: What does it involve? *Medical and health information*. URL: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/248175> (date of access: 21.05.2023).
20. Stefano A., Thérèse, M. Parsing human rights, promoting health equity: reflections on Colombia's response to Venezuelan migration. <https://doi.org/10.1093/medlaw/fwac053>.
21. Nogueira F., Marques I. C. P., Goncalves S. P. From Human Rights to the Right to Health: A Systematic Literature Review. *International Journal of Social Welfare Promotion and Management*. 2022. Vol. 9, no. 1. P. 1–18. <https://doi.org/10.21742/ijswpm.2022.9.1.01>.
22. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
23. Health 2020: a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being (short version). URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/131300> (date of access: 21.05.2023).
24. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації "Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження" : Декларація Всесвіт. мед. асоц. від 01.06.1964 р. : станом на 1 жовт. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005#Text (дата звернення: 04.09.2023).
25. Справа "Бендерський проти України" (Заява N 22750/02) : Рішення Європ. суду з прав людини від 15.11.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_313#Text (дата звернення: 13.07.2023).
26. THE NUREMBERG CODE [from Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Nuremberg, October 1946–April 1949. Washington, D.C.: U.S. G.P.O., 1949–1953.]
27. Effects of oral semaglutide on cardiovascular outcomes in individuals with type 2 diabetes and established atherosclerotic cardiovascular disease and/or chronic kidney disease: Design and baseline characteristics of SOUL, a randomized trial – PubMed. *PubMed*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36945734/> (date of access: 02.10.2023).
28. Karalis V. D. The Integration of Artificial Intelligence into Clinical Practice. *Applied Biosciences*. 2024. Vol. 3, no. 1. P. 14–44. <https://doi.org/10.3390/applbiosci3010002>.
29. Karnaukh B. Standards of Proof: A Comparative Overview from the Ukrainian Perspective. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 4, no. 2. P. 25–43. <https://doi.org/10.33327/ajee-18-4.2-a000058>.
30. Gansetska V. TYPES AND SYSTEM OF FOREIGN CIVIL PROCEDURE LAW SOURCES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS. *Young Scientist*. 2020. Vol. 5, no. 81. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-5-81-44>.
31. Kononenko V., Demura M. Problematic issues of bringing disciplinary and criminal liability of medical workers. *Problems of Legality*. 2021. No. 152. P. 135–151. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.152.226284>.
32. ПАРОКСИЗМ значення слова, рід, транслітерація, переклад, кількість літер. *Словник української мови. Транслітерація імені, прізвища*. URL: <https://slova.com.ua/word/пароксизм> (дата звернення: 09.03.2024).
33. CLAUDE B. An Introduction to the Study of Experimental Medicine : Book / trans. from French by H. COPLEY GREENE, A.M, L. J. HENDERSON. USA : HENRY SCHUMAN, INC., 1949. 268 p.
34. Берндл Р., Кальтенбруннер М., Пастушенко Т. В'язні з України в концтаборі Маутгаузен : історія та пам'ять / Київ : Фенікс, 2019. 376 с. : іл.
35. TIMES NEWSPAPERS LTD. and others against I United Kingdom, EUROPEAN COMMISSION OF HUMAN RIGHTS. no. Application No. 6538/74, 18.05.1977.
36. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при цукровому діабеті 2 типу : Наказ від 21.12.2012 р. № 1118 : станом на 8 трав. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1118282-12#Text> (дата звернення: 22.05.2023).
37. Novo Nordisk. Soul: semaglutide cardiovascular outcomestrial. URL: <https://novonordiskconnect.com/sites/trials/4473/Pages/Default.aspx> (Confidential).
38. Про внесення змін до Порядку проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення та затвердження Порядку перевірки матеріалів, доданих до заяви про державну реєстрацію окремих лікарських засобів, щодо їх обсягу : Наказ МОЗ України від 23.07.2015 р. № 460 : станом на 30 груд. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1210-15#Text> (дата звернення: 25.08.2023).
39. Про удосконалення медико-генетичної допомоги в Україні : Наказ від 31.12.2003 р. № 641/84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va641282-03#Text> (дата звернення: 25.05.2023).

40. Jmenez. Corporate Criminal Liability: Toward a Compliance-Orientated Approach. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 2019. Vol. 26, no. 1. P. 353. <https://doi.org/10.2979/indjglollegstu.26.1.0353>.
41. Wouters O. J., Kesselheim A. S. Quantifying Research and Development Expenditures in the Drug Industry. *JAMA Network Open*. 2024. Vol. 7, no. 6. P. e2415407. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2024.15407>.
42. Court decision (FINAL) of HUDOC of 22.03.2022 in CASE OF COSOVAN v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA. URL: [//hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216352](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216352) (date of access: 09.02.2024).
43. Tymoshenko V., Makarenko L. The Impact of Globalisation on Legal Conduct. *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrišnih sprav*. 2022. Vol. 27, no. 1. p.p. 20–29. <https://doi.org/10.56215/0122271.20>.
44. Mendzhul M. V. Conditions of Legality of Medical Human Subject Research. *Medicine pravo*. 2021. No. 27(1). P. 69–77. <https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.01.069>.
45. Про затвердження примірнього договору про медичне обслуговування населення між Національною академією медичних наук України та державною установою, яка впроваджує та реалізує новий механізм фінансового забезпечення надання спеціалізованої медичної допомоги в окремих науково-дослідних установах Національної академії медичних наук України : Наказ від 14.05.2021 р. № 936/35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0936282-21#Text> (дата звернення: 15.02.2024).
46. Quantitative Assessment of the Impact of Standard Agreement Templates on Multisite Clinical Trial Start Up Time / C. E. Lawrence et al. *Journal of Clinical and Translational Science*. 2023. P. 1–22. <https://doi.org/10.1017/cts.2023.622>.
47. Money matters: a critique of 'informed financial consent' / S. A. Attinger et al. *Medical Law Review*. 2024. <https://doi.org/10.1093/medlaw/fwae015>.
48. Положення про реєстр медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги : Наказ МОЗ України від 28.09.2012 р. № 751 : станом на 28 квіт. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2004-12#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
49. Egawa S. Experimental Medicine. *The Tohoku Journal of Experimental Medicine*. 2023. <https://doi.org/10.1620/tjem.2023.j096>.
50. Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я : Конвенція Ради Європи від 28.10.2011 р. : станом на 7 червня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91#Text (дата звернення: 12.02.2024).

References:

1. Haidukova, O.O., Nikolenko, Ye.Ya., & Kratenko, H.S. (2021). Dosvid medychnoho fakultetu Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina v haluzi internatsionalizatsii: spryiatlyvi faktory ta obmezhenia [Experience of the Medical Faculty of Kharkiv National University named after V.N. Karazin in the field of internationalization: favorable factors and limitations]. *Medychna osvita – Medical education*, (1), 11–16. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2021.1.11700> [in Ukrainian].
2. Semak, S.V. (2023). Forensic characteristics of a criminal who drove a materially dependent person to commit suicide. *Prykarpattya Legal Bulletin*, (6), 166–170. <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.31> [in English].
3. Kucheriavenko, S. (2024). Skryninh priamykh inozemnykh investytsii [Screening of direct foreign investments]. *Foreign trade: economics, finance, law*, 132(1), 75–89. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(132\)06](https://doi.org/10.31617/3.2024(132)06) [in Ukrainian].
4. Bindra, S., & Jain, R. (2023). Artificial intelligence in medical science: a review. *Irish Journal of Medical Science (1971 -)*. <https://doi.org/10.1007/s11845-023-03570-9> [in English].
5. Grech, V., Cuschieri, S., & Eldawlatly, A. (2023). Artificial intelligence in medicine and research – the good, the bad, and the ugly. *Saudi Journal of Anaesthesia*, 17(3), 401. https://doi.org/10.4103/sja.sja_344_23 [in English].
6. Tackett, S., Sugarman, J., Ng, C.J., Kamarulzaman, A., & Ali, J. (2021). Developing a competency framework for health research ethics education and training. *Journal of Medical Ethics*, medethics—2021–107237. <https://doi.org/10.1136/medethics-2021-107237> [in English].
7. Kalashnikova, K., & Shevchenko, V. (2022). WAYS TO IMPROVE INFORMATION AND COMMUNICATION MECHANISMS FOR THE FORMATION OF A POSITIVE IMAGE OF PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE. *Herald UNU. International Economic Relations And World Economy*, (41). <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-9> [in English].
8. Veresha, R. (2015). Subiektyvni ta obiektyvni oznaky kryminalnoi vidpovidalnosti medychnykh ta farmatsevychnykh pratsivnykiv [Subjective and objective signs of criminal liability of medical and pharmaceutical workers]. *Navch. posib, Alerta – Alert training manual*, 50 [in Ukrainian].

9. Savchenko, A., & Veresha, R. (2020). Kryminalne pravo na latyni (retsenziia na slovnyk-dovidnyk «Kryminalna yustytysia v latynskykh vyslovakh i terminakh», pidhotovlenyi Mykhailom Shepitkom). *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, (2020/02), 305. <https://doi.org/10.33498/louu-2020-02-305> [in Ukrainian].
10. Vasyliiev, S. (2021). Legal principles of public administration for the invention of innovative medicines: European experience. *Law and innovative society*, (1 (16)). [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1\(16\)-7](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1(16)-7) [in English].
11. Bilyi, D.O. (2021). FEATURES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF PATIENTS' RIGHTS. *Law and Society*, (5), 142–147. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.19> [in English].
12. Hala, L.O. (2022). Istorychnyi analiz rozvytku ta stanovlennia nalezhnoi klinichnoi praktyky [Historical analysis of the development and establishment of proper clinical practice]. *Farmatsevtychnyi chasopys – Pharmaceutical journal*, (3). <https://doi.org/10.11603/2312-0967.2022.3.13340> [in Ukrainian].
13. Zabuha, Y.Y. (2023). Problematic issues of criminal liability for violation of the right to free medical care. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, (6), 565–570. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.99> [in English].
14. Pidkova, V. (2023). Dosvid zastosuvannya innovatsiinykh tekhnolohii v dystantsiinii osviti na klinichnii kafedri medychnoho universytetu v period voiennoho stanu. Ekstrena medychna dopomoha v umovakh viiny (osvita, innovatsii, dosvid) [Experience of using innovative technologies in distance education at the clinical department of the medical university during the martial law period. Emergency medical care in conditions of war (education, innovation, experience)] (s. 43–44). Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet – Sumy State University. Retrieved from: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/19034/1/s43-44.pdf> [in Ukrainian].
15. Danchenko, K. M., & Hereliuk, K. V. (2020). FAILURE OR IMPROPER PERFORMANCE BY A MEDICAL OR PHARMACEUTICAL PROFESSIONAL OF THEIR PROFESSIONAL DUTIES. *Juridical scientific and electronic journal*, (1), 211–214. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/50> [in English].
16. McMillan, J. (2023). Being ethical in difficult times. *Journal of Medical Ethics*, 50(1), 1. <https://doi.org/10.1136/jme-2023-109777> [in English].
17. THE CONCEPT OF MEDICAL LAW AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF BRANCHES OF LAW. (2023). *Law and World*, 9(4), 54–83. <https://doi.org/10.36475/9.4.5> [in English].
18. Arbel, E., Reese, A., Oh, K., & Mishra, A. (2024). Medical Law and Medical School Curricula: A Systematic Review. *Cureus*. <https://doi.org/10.7759/cureus.54377> [in English].
19. Brazier, Y. (2017, 5 april). Medical malpractice: What does it involve? Retrieved from: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/248175> [in English].
20. Stefano, A., & Thérèse, M. (2023) Parsing human rights, promoting health equity: reflections on Colombia's response to Venezuelan migration. <https://doi.org/10.1093/medlaw/fwac053> [in English].
21. Nogueira, F., Marques, I.C.P., & Goncalves, S.P. (2022a). From Human Rights to the Right to Health: A Systematic Literature Review. *International Journal of Social Welfare Promotion and Management*, 9(1), 1–18. <https://doi.org/10.21742/ijswpm.2022.9.1.01> [in English].
22. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine], № 254k/96-VR (2020) (Ukraine). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].
23. Health 2020: a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being (short version) (2020). Retrieved from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/131300> (date of access: 21.05.2023) [in English].
24. Helsinska deklaratsiia Vsesvitnoi medychnoi asotsiatsii "Etychni pryntsypy medychnykh doslidzhen za uchastiu liudyny u yakosti obiekta doslidzhennia" [Declaration of Helsinki of the World Medical Association "Ethical principles of medical research with the participation of a person as an object of research"], Deklaratsiia Vsesvitnoi medychnoi asotsiatsii – Declaration of the World Medical Association (2008). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005#Text/ [in Ukrainian].
25. Sprava "Benderskyi proty Ukrainy" (Zaiava N 22750/02) ["Bendersky v. Ukraine" case], Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny – Decision of the Supreme Court of the Human Rights (2007). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_313#Text [in Ukrainian].
26. THE NUREMBERG CODE [from Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Nuremberg, October 1946–April 1949. Washington, D.C.: U.S. G.P.O, 1949–1953] [in English].
27. Effects of oral semaglutide on cardiovascular outcomes in individuals with type 2 diabetes and established atherosclerotic cardiovascular disease and/or chronic kidney disease: Design and baseline characteristics of SOUL, a randomized trial – *PubMed*. (d. b.). Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36945734/> [in English].

28. Karalis, V.D. (2024b). The Integration of Artificial Intelligence into Clinical Practice. *Applied Biosciences*, 3(1), 14–44. <https://doi.org/10.3390/applbiosci3010002> [in English].
29. Karnaukh, B. (2021). Standards of Proof: A Comparative Overview from the Ukrainian Perspective. *Access to Justice in Eastern Europe*, 4(2), 25–43. <https://doi.org/10.33327/ajee-18-4.2-a000058> [in English].
30. Gansetska, V. (2020). TYPES AND SYSTEM OF FOREIGN CIVIL PROCEDURE LAW SOURCES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS. *Young Scientist*, 5(81). <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-5-81-44> [in English].
31. Kononenko, V., & Demura, M. (2021). Problematic issues of bringing disciplinary and criminal liability of medical workers. *Problems of Legality*, (152), 135–151. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.152.226284> [in English].
32. PAROKSYZM znachennia slova, rid, transliteratsiia, pereklad, kilkist liter. Slovnyk ukrainskoi movy. Transliteratsiia imeni, prizvyscha [PAROXISM word meaning, genus, transliteration, translation, number of letters. Dictionary of the Ukrainian language. Transliteration of name, surname]. Retrieved from: <https://slova.com.ua/word/пароксизм> [in Ukrainian].
33. CLAUDE B. (d. b.). *An Introduction to the Study of Experimental Medicine : Book / trans. from French by H. COPLEY GREENE, A.M, L. J. HENDERSON. USA : HENRY SCHUMAN, INC.,* (Original published in 1949) [in English].
34. Berndl, R., Kaltenbrunner, M., & Pastushenko, T. (2019). Viazni z Ukrainy v kontstabori Mauthauzen: istoriia ta pamiat [Prisoners from Ukraine in the Mauthausen concentration camp: history and memory], 376 [in Ukrainian].
35. TIMES NEWSPAPERS LTD. and others against I United Kingdom, EUROPEAN COMMISSION OF HUMAN RIGHTS, 18 травня 1977, Application No. 6538/74 (France (Strasbourg)) [in English].
36. Pro zatverdzhennia ta vprovadzhennia medyko-tekhnologichnykh dokumentiv zi standartyzatsii medychnoi dopomohy pry tsukrovomu diabeti 2 typu, [On the approval and implementation of medical and technological documents on the standardization of medical care for type 2 diabetes]. Zakon Ukrainy – Law of Ukraine № 1118 (2012) (Ukraine). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1118282-12#Text> [in Ukrainian].
37. Novo Nordisk. (2023, 14 november). Soul: semaglutide cardiovascular outcomes trial. Retrieved from: <https://novonordiskconnect.com/sites/trials/4473/Pages/Default.aspx> (Confidential) [in English].
38. Pro vnesennia zmin do Poriadku provedennia ekspertyzy reiestratsiinykh materialiv na likarski zasoby, shcho podaiutsia na derzhavnu reiestratsiiu (perereiestratsiiu), a takozh ekspertyzy materialiv pro vnesennia zmin do reiestratsiinykh materialiv protiahom dii reiestratsiinoho posvidchennia ta zatverdzhennia Poriadku perevirky materialiv, dodanykh do zaiavy pro derzhavnu reiestratsiiu okremykh likarskykh zasobiv, shchodo yikh obsiahu [On making changes to the Procedure for examination of registration materials for medicinal products submitted for state registration (re-registration), as well as examination of materials on making changes to registration materials during the validity of the registration certificate and approval of the Procedure for checking materials attached to the application for state registration of individual medicinal products means, in relation to their volume], Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy – Ministry of Health of Ukraine № 460 (2016) (Ukraine). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1210-15#Text> [in Ukrainian].
39. Pro udoskonalennia medyko-henetychnoi dopomohy v Ukraini [On improving medical and genetic care in Ukraine], Nakaz – Order № 641/84 (2003) (Ukraine). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va641282-03#Text> [in Ukrainian].
40. Jimenez (2019). Corporate Criminal Liability: Toward a Compliance-Orientated Approach. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 26(1), 353. <https://doi.org/10.2979/indjglolegstu.26.1.0353> [in English].
41. Wouters, O.J., & Kesselheim, A.S. (2024). Quantifying Research and Development Expenditures in the Drug Industry. *JAMA Network Open*, 7(6), Стаття e2415407. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2024.15407> [in English].
42. CASE OF COSOVAN v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA, HUDOC, 22 березня 2022 (France). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216352> [in English].
43. Tymoshenko, V., & Makarenko, L. (2022). The Impact of Globalisation on Legal Conduct. *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrišnih sprav*. 27(1). <https://doi.org/10.56215/0122271.20> [in English].
44. Mendzhul, M. V. (2021b). Conditions of Legality of Medical Human Subject Research. *Medicine pravo*, (27(1)), 69–77. <https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.01.069> [in English].
45. Pro zatverdzhennia prymirnoho dohovoru pro medychnu obsluhovuvannia naseleennia mizh Natsionalnoiu akademiieiu medychnykh nauk Ukrainy ta derzhavnoiu ustanovoioiu, yaka vprovadzhuie ta realizuie novyi mekhanizm finansovoho zabezpechennia nadannia spetsializovanoi medychnoi dopomohy v okremykh naukovu-doslidnykh ustanovakh Natsionalnoi akademii medychnykh nauk Ukrainy [On the approval of a

model contract on medical care of the population between the National Academy of Medical Sciences of Ukraine and a state institution that implements and implements a new mechanism of financial support for the provision of specialized medical care in individual research institutions of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine]. Nakaz – Order № 936/35 (2021) (Ukraine). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0936282-21#Text> [in Ukrainian].

46. Lawrence, C.E., Bruce, V.M., Salberg, L.D., Edwards, T., Morales, C., Palm, M., & Bernard, G.R. (2023). Quantitative Assessment of the Impact of Standard Agreement Templates on Multisite Clinical Trial Start Up Time. *Journal of Clinical and Translational Science*, 1–22. <https://doi.org/10.1017/cts.2023.622>. [in English].

47. Attinger, S.A., Kerridge, I., Stewart, C., Karpin, I., Gallagher, S., Norman, R.J., & Lipworth, W. (2024a). Money matters: a critique of ‘informed financial consent’. *Medical Law Review*. <https://doi.org/10.1093/medlaw/fwae015> [in English].

48. Polozhennia pro reiestr medyko-tekhnologichnykh dokumentiv zi standartyzatsii medychnoi dopomohy [Regulations on the register of medical and technological documents on the standardization of medical care], Nakaz MOZ Ukrainy – Order of the Ministry of Health of Ukraine № 751 (2012) (Ukraine). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2004-12#Text> [in Ukrainian].

49. Egawa, S. (2023). Experimental Medicine. *The Tohoku Journal of Experimental Medicine*. <https://doi.org/10.1620/tjem.2023.j096> [in English].

50. Konventsiiia Rady Yevropy pro pidroblennia medychnoi produktsii ta podobni zlochyny, sheho zahrozhuiut okhoroni zdorovia [Council of Europe Convention on Counterfeiting Medical Products and Similar Crimes Threatening Health Protection], Konventsiiia Rady Yevropy – Council of Europe Convention on Counterfeiting Medical Products and Similar Crimes Threatening Health Protection (2011) (Ukraine). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91#Text [in Ukrainian].

УДК 34:61](477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-15>**Шевців Михайло Богданович,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету № 1
Інституту підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0023-2197>

МІСЦЕ МЕДИЧНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

***Анотація.** У науковій статті здійснено аналіз становлення та розвитку в Україні медичної галузі права. Встановлено, що сучасні виклики та новітні сфери суспільних відносин постійно вносять корективи до системи права та системи законодавства України в цілому, та медичного права зокрема.*

Досліджено передумови виникнення правовідносин в галузі медицини, а також концепцію медичного права як галузі права, як галузі законодавства, як науки та як навчальної дисципліни. Встановлено, що питання щодо місця медичного права в системі національного права носить дискусійний характер. В історичній ретроспективі медичне право в більшості розглядалося як підгалузь цивільного права, або права соціального забезпечення.

Проаналізовано наукові теорії сучасних українських правників щодо місця медичного права в системі права України на сучасному етапі розвитку науки. В результаті чого, виокремлено три найбільш ймовірні тези щодо місця медичного права в системі права. Одні автори розглядають медичне право лише як галузь законодавства, інші вважають її підгалуззю певної базової галузі права, і нарешті треті – самостійною комплексною галуззю права.

Здійснивши аналіз предмету та методу правового регулювання, принципи, зміст та структуру медичного права, а також особливості суспільних відносин в сфері медицини, обґрунтовано, що медичне право є самостійною комплексною галуззю права, яка має специфічний предмет правового регулювання, та виникла на межі профільюючих галузей права, і забезпечує врегулювання правових відносин з реалізації медичної діяльності.

***Ключові слова:** система права, медичне право, медична галузь права, медичне законодавство, медична допомога, правові відносини у сфері медицини, право на медичну допомогу.*

Shevtsiv Mykhailo. THE PLACE OF MEDICAL LAW IN THE SYSTEM OF LAW OF UKRAINE: A GENERAL ANALYSIS

***Abstract.** The article analyses the formation and development of the medical branch of law in Ukraine. It is established that modern challenges and new areas of social relations are constantly making adjustments to the system of law and the system of legislation of Ukraine in general, and medical law in particular.*

The prerequisites for the emergence of legal relations in the field of medicine, as well as the concept of medical law as a branch of law, as a branch of legislation as a science and as an academic discipline are studied. The author establishes that the issue of the place of medical law in the system of national law is controversial. In historical retrospect, medical law was mostly considered as a sub-branch of civil law or social security law.

The article deals with the scientific theories of modern Ukrainian lawyers regarding the place of medical law in the system of law of Ukraine at the current stage of development of science. As a result, the author distinguishes three most likely theses concerning the place of medical law in the system of law. Some authors consider medical law only as a branch of legislation, others consider it a sub-branch of the basic branch of law, and finally, others consider it an independent comprehensive branch of law.

Having analysed the subject matter and method of legal regulation, principles, content and structure of medical law, as well as the specifics of social relations in the field of medicine, it is proved that medical law is an independent comprehensive branch of law which has a specific subject matter of legal regulation, and which arose on the boundary of the relevant branches of law, and which ensures the regulation of legal relations in the implementation of medical activities.

***Key words:** system of law, medical law, medical branch of law, medical legislation, medical assistance, legal relations in the field of medicine, the right to medical assistance.*

Вступ. З моменту здобуття незалежності Україною в 1991 році, поряд з розвитком правових відносин, активно розпочалося й формування національної системи права. І в сучасній правовій науці дослідження системи права є одним із найбільш затребуваних питань.

Останніми роками на різних рівнях і наукових платформах, активно проводяться обговорення та дискусії щодо найбільш актуальних проблем медичного права, і перш за все щодо його місця в системі права України. Забезпечення права на здоров'я та фізичний розвиток є пріоритетним напрямом у сфері світового розвитку. Українська держава, перебуваючи в активній фазі євроінтеграційних процесів не є винятком.

Актуальність дослідження підтверджується й особливостями воєнного часу, необхідністю удосконалення нормативно-правової бази для урегулювання правових відносин у сфері медицини, розробкою та використанням новітніх досягнень медичної науки, активним розвитком приватної медичної практики тощо.

Метою статті є загальний аналіз місця медичного права в системі права України.

Матеріали та методи. Проблема формування та розвитку медичного права, а також визначення його місця в системі права України, у своїх наукових працях займалися чималою науковців. Варто виокремити праці П. Білика, С. Булеци, Р. Гревцової, О. Двірської, О. Капітан, Б. Логвиненка, Р. Майданика, М. Менджул, І. Сенюти та багато інших. Однак, зважаючи на актуальність, а особливо дискусійний характер цього питання, вважаю доречним буде здійснити аналіз місця медичного права в системі права України на сучасному етапі становлення правової науки.

З метою проведення комплексного дослідження та аналізу, у роботі використано діалектичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний та інші загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження.

Результати. Відомо, що структура системи права є її об'єктивно існуючою будовою, яка

включає такі елементи як галузі права, підгалузі права, інститути права та норми права.

Найбільшим елементом системи права є галузь права – сукупність норм, інститутів та підгалузей права, спрямованих на регулювання конкретної сфери однорідних суспільних відносин.

Становлення та розвиток галузей права в Україні є процесом, який постійно піддається змінам, зважаючи та сучасні виклики та новітні сфери суспільних відносин. Попри те, серед національних галузей права є багато вже установлених та сформованих, так званих базових (профільних) галузей, котрі урегулюють найбільші сфери правових відносин. До таких галузей права варто віднести конституційне право, адміністративне право, кримінальне право, цивільне право тощо.

З поміж провідних галузей права, чільне місце займає й медична галузь права. Щоправда, ця галузь, в порівнянні з тими ж кримінальним правом чи адміністративним правом є доволі молодою в системі права України.

Концепція медичного права як галузі права, виникла з практичних потреб, оскільки кожна людина протягом життя неминуче стає суб'єктом відносин щодо надання медичної допомоги.

Проаналізувавши наукові дослідження питань правовідносин у сфері медицини, в радянський період, слід визнати, що тодішня правова наука не надавала медичному праву статусу комплексної галузі права. Медичне право вважалося підгалуззю з одного боку цивільного права, а з іншого – права соціального забезпечення.

Після здобуття незалежності, дискусії серед науковців, щодо статусу медичного права не зупинилися. Одні зазначали, що медичне право не можна вважати окремою комплексною галуззю права, а лише галуззю законодавства чи підгалуззю базової галузі права. Інші – навпаки, категорично відстоювали необхідність виокремлення медичного права – як самостійної комплексної галузі права.

Зокрема, на думку Майданика Р. А., медичне право не можна розглядати як галузь

права через відсутність однорідного предмета і метода правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я і надання медичної допомоги. Як вважає учений, медичне право доцільно визнати комплексною сферою (галуззю) законодавства, що є системою правових норм, які регулюють неоднорідні відносини з надання медичної допомоги і пов'язаних з ними відносин (цивільні, адміністративні, кримінально-правові тощо) [1, с. 21].

Двірська О. також вважає, що медичне право ще не отримало загального визнання в якості самостійної галузі права і не займає відповідне місце у правовій системі України [2, с. 14].

Поруч з тим, Сенюта І. зазначає, що медичне право є комплексною галуззю права, тобто, що правовідносини у сфері надання медичної допомоги не тільки входять до предмета правового регулювання цивільного права, а є в першу чергу складовою комплексної галузі права – медичного права [3, с. 112–113].

Медичне право, в сучасній українській правовій площині, розглядається як наука, як навчальна дисципліна, як галузь законодавства, та що головне, як галузь права.

Медичне право як галузь науки пов'язане з дослідженнями системних і окремих питань юридичного регулювання медичної діяльності. Виходячи з уявлень про міждисциплінарний характер медичного права (науковими розробками в рамках якого займаються медики, юристи, філософи, соціологи, фахівці з біомедичної етики тощо) можна визначити науку медичного права як сукупність правових, медичних й інших поглядів, уявлень та ідей, що розкривають основні положення і суть медичного права, зумовлюють розвиток даної галузі права в майбутньому [4, с. 44–45].

Двірська О. до предмету науки медичного права включає як актуальні питання розуміння медичного права, так і, відповідно до традицій національної правової науки, історію науки медичного права, міжнародне правове регулювання медицини, медичне право в інших національних правових системах, проблематику співвідношення медичного права

з іншими галузями права, а також співвідношення медичної правової науки з іншими галузями правової науки [2, с. 14].

Медичне право як навчальна дисципліна – це систематизована сукупність відомостей про правове регулювання відносин у сфері медицини та діяльності, що забезпечує її і подібну з нею, про вчення, теорії та концепції охорони життя і здоров'я людей за допомогою права [2, с. 16].

Щодо історичних передумов виникнення даної навчальної дисципліни, то варто вказати, що в Україні вперше вона була запроваджена у 2004 році, коли Міністерство охорони здоров'я України затвердило розроблену у Львівському національному медичному університеті ім. Данила Галицького програму навчальної дисципліни «Медичне право України».

Медичне право розглядається і як галузь національного законодавства. Зокрема, це система нормативно-правових актів, що здійснюють правове регулювання відносин щодо реалізації права людини на медичну допомогу та в сфері медичної діяльності. Щоправда, істотним недоліком медичного законодавства є відсутність цілісної кодифікованої системи законів, що врегулюватимуть правовідносини в сфері медицини.

Надалі, спробую дослідити стан сформованості медичного права як самостійної комплексної галузі права в Україні.

Розпочну з історичних передумов. У 1977 році в Празі на IV Міжнародній медико-правовій конференції вчені медики та юристи запропонували виділити правові норми, що регулюють питання медицини та охорони здоров'я, в окрему галузь права – медичне право.

Практично всі можливі випадки виникнення нових галузей права можуть бути зведені до двох основних: 1) поширення правової регламентації на ту частину соціальної дійсності, яка раніше не була об'єктом правового регулювання; 2) відокремлення від однієї або декількох галузей права взаємозалежної сукупності норм (правових інститутів), що придбали якісно нові властивості [2, с. 14].

Основними критеріями розподілу галузей права є предмет та метод правового регулювання.

Відомо, що за методом правового регулювання усі галузі права поділяються на імперативні та диспозитивні.

Біляк П. пропонує у медичному праві використовувати комплексний підхід, тобто імперативно-диспозитивний метод правового регулювання. Він вважає, що для відносин, які виникають під час здійснення медичної діяльності щодо надання медичної допомоги, характерологічним є диспозитивний метод правового регулювання, натомість для організаційно-правових відносин у сфері медицини – імперативний метод правового регулювання [5, с. 40].

За предметом правового регулювання, галузі права розрізняються в залежності від сфери суспільних відносин, які вона урегульовує. Саме навколо однорідності суспільних відносин й формується певна галузь права. Щоправда щодо комплексних галузей права, до яких й відноситься медичне право, це правило не діє, адже правові відносини в галузі медицина пересікається практично в усіма сферами життя суспільства.

Відповідно до позиції Логвиненко Б., особливостями предмета медичного права є те, що до нього входять суспільні відносини, об'єднувальним елементом яких є саме сфера медицини. Аргументуючи це, він вказує, що медицина охоплює наукові знання та медичну діяльність [6, с. 78].

З огляду на зазначене, Капітан О. вважає, що правовідносини, які входять до предмета медичного права, доцільно виокремити у дві групи. Перша група представлена тими відносинами, що виникають під час здійснення медичної діяльності у процесі надання медичної допомоги. Тобто відносини між лікарем і пацієнтом під час здійснення першим діагностичних, лікувальних й профілактичних заходів. Саме вони є основою відносин у сфері медицини. До другої групи відносин належать ті, що пов'язані із наданням медичної допомоги, зокрема, у сфері внутрішньої організації надання медичних послуг,

обов'язкового медичного страхування, зі здійснення контролю та нагляду у сфері охорони здоров'я, ліцензування та акредитації медичних організацій тощо. Такі відносини автор пропонує назвати організаційно-правовими у сфері медицини, позаяк вони є основою виникнення відносин у процесі реалізації медичної діяльності щодо надання медичної допомоги та забезпечують її якісне надання [7, с. 52].

Крім цього, особливістю медичного права є його універсальний характер – воно водночас логічно вбудовується в структуру як правової, так і медичної науки. Раніше медичне право здебільшого фокусувалося на відносинах, що виникають між лікарем і пацієнтом щодо надання медичної допомоги, то тепер звертається увага також і на питання правового регулювання організації охорони здоров'я [8, с. 31].

Таким чином, варто підкреслити, що правовідносини щодо надання медичної допомоги можуть регулюватися нормами з різних галузей права, що підкреслює комплексний характер медичного права.

На підтвердження комплексної природи медичного права наведу декілька аргументів.

По-перше, з метою урегулюванню суспільних відносин у сфері охорони здоров'я, в системі законодавства наявні відповідні нормативно-правові акти, і перш за все закріплене право на охорону здоров'я і медичну допомогу в Основному законі держави.

По-друге, суспільні відносини у сфері медичної діяльності, можуть врегулюватися не лише власне нормами медичного права, а й нормами інших галузей права, зокрема конституційного права, кримінального права, адміністративного права тощо.

По-третє, медичне право має чітку структуру та систему, що включає підгалузі, інститути та норми права, а також систему властивих лише йому принципів.

І останнє, правове регулювання численних та різносторонніх відносин у галузі медицини не можливе виключно нормами медичного права. Лише комплексний підхід реалізації усіх існуючих галузей права може забезпе-

чити якісне урегулювання правовідносин в сфері медицини.

Таким чином, відносини у сфері охорони здоров'я регулюються нормами різної юридичної сили з багатьох галузей права. Тому неправильним є зараховувати такі комплексні утворення до окремих галузей права. В цих відносинах виражена не диференціація однорідних норм, а інтеграція норм різних галузей в єдину за сутністю та соціальними цілями сферу діяльності.

Висновки. Отже, попри дискусійний характер статусу медичного права, як доволі молодій галузі права, на сучасному етапі становлення системи права в Україні, вважаю що медичне право є саме самостійною комплексною галуззю права, яка має специфічний предмет правового регулювання, та виникла на межі профілюючих галузей права, і забезпечує врегулювання правових відносин з реалізації медичної діяльності.

У вітчизняній науці дослідження проблем урегулювання правових відносин у сфері медицини, приділялося та й приділяється чимало уваги. Процес становлення та формування медичної галузі права в Україні триває й надалі, нові сфери суспільних відносин в галузі медицини потребують оперативного та якісного реагування з боку держави.

Становлення та розвиток медичного права як комплексної галузі права обов'язково повинні супроводжуватися збором та обробкою інформації, що стосується предмета медичного права. Адже, медичне право має юридично оформлені специфічні завдання, предмет, метод, систему, принципи та набір необхідних юридичних засобів для ефективного задоволення загальносоціальних, професійних та індивідуальних потреб людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р.А. Медичне право в системі права України. Навчально-методичний посібник. К.: Алерта, 2013. 32 с.
2. Двірська О.В. Медичне право як наука, галузь права та навчальна дисципліна: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. № 37. 2019. С. 13–17.
3. Сенюта І.Я. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики. Монографія. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 640 с.
4. Медичне право. Підручник. За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М.В. Менджул. Ужгород. 2021. 720 с.
5. Білик П. Наукові підходи до розуміння медичного права як окремої нової галузі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 2 (30). 2021. С. 36–42.
6. Логвиненко Б.О. До питання про предмет медичного права України. *Європейські перспективи*. № 4. Ч. 1. 2012. С. 74–78.
7. Капітан О. Парадигма розвитку медичного права в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 2 (38). 2023. С. 49–56.
8. Гревцова Р.Ю. Тенденції розвитку медичного і фармацевтичного права в Україні. *Другий Всеукраїнський конгрес з медичного права, біоетики і соціальної політики з міжнародною участю* (14–15 квітня 2011 р., м. Київ): Збірник тез доповідей (Науково-практичне видання). Упор. к.ю.н. Р.Ю. Гревцова, д.м.н. А.В. Степаненко. Київ: Видавництво «КІМ». С. 31–32.

References:

1. Maidanyk, R.A. (2013). *Medychne pravo v systemi prava Ukrainy [Medical Law in the System of Law of Ukraine]*. Study Guide. K.: Alerta. 32 p. [in Ukrainian].
2. Dvirskaya, O.V. (2019). *Medychne pravo yak nauka, haluz prava ta navchalna dystsyplina: teoretyko-pravovyi aspekt [Medical Law as a Science, a Branch of Law and an Academic Discipline: Theoretical and Legal Aspect]*. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence*. 37. P. 13–17 [in Ukrainian].
3. Senyuta, I.Ya. (2018). *Tsyvilno-pravove rehulivannia vidnosyn u sferi nadannia medychnoi dopomohy: pytannia teorii i praktyky [Civil Law Regulation of Relations in the Field of Medical Care: Issues of Theory and Practice]*. Monograph. Lviv: Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo». 640 p. [in Ukrainian].

4. *Medychno pravo. Pidruchnyk* (2021). [*Medical law. Textbook*]. In general ed. by Doctor of Law, Prof. S.B. Bunets; Doctor of Law, Assoc. Prof. M.V. Mendzul. Uzhhorod. 720 p. [in Ukrainian].
5. Bilyk, P. (2021). Naukovi pidkhody do rozuminnia medychnoho prava yak okremoi novoi haluzi [Scientific Approaches to the Understanding of Medical Law as a Separate New Field]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Serii: «Iurydychni nauky» – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: "Legal Sciences"* .2 (30). P. 36–42 [in Ukrainian].
6. Lohvynenko, B.O. (2012). Do pytannia pro predmet medychnoho prava Ukrainy [Regarding the Subject of Medical Law of Ukraine]. *Yevropeiski perspektyvy – European Perspectives*. № 4. Part 1. P. 74–78 [in Ukrainian].
7. Kapitan, O. (2023). Paradyhma rozvytku medychnoho prava v Ukraini [Paradigm of Development of Medical Law in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Serii: «Iurydychni nauky» – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: "Legal Sciences"*. № 2 (38). P. 49–56 [in Ukrainian].
8. Hrevtsova, R.Yu. (2011). Tendentsii rozvytku medychnoho i farmatsevychnoho prava v Ukraini [Trends in the Development of Medical and Pharmaceutical Law in Ukraine]. *Druhyi Vseukrainskyi konhres z medychnoho prava, bioetyky i sotsialnoi polityky z mizhnarodnoiu uchastiu (14–15 kvitnia 2011 r., m. Kyiv): Zbirnyk tez dopovidei (Naukovo-praktychne vydannia)*. Upor. k.yu.n. R. Yu. Hrevtsova, d.m.n. A.V. Stepanenko. Kyiv: Vydavnytstvo «KIM». S. 31–32 [in Ukrainian].

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.91/.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-16>

Долинська Марія Степанівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Інституту права,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0352-5470>

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ СТРАХУВАННЯ ПРИВАТНОЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** Дослідження присвячено актуальним проблемам нотаріального, нотаріально-процесуального та цивільного законодавства України.*

Метою статті є аналіз розвитку законодавчого регулювання інституту страхування приватної нотаріальної діяльності в сучасній Україні.

Актуальність теми дослідження безпосередньо пов'язана із впровадженням в Україні головних засад латинського типу нотаріату, що полягає запровадженні нового нотаріального інституту – приватного нотаріату. Це в свою чергу спонукало до зародження правових засад інституту страхування приватних нотаріусів.

Автором розглядаються питання законодавчого регулювання страхування відповідальності приватних нотаріусів в Україні.

Дослідження проводилося за загальнонаукових та спеціальних методів.

Важливу роль у науковій розвідці відіграли порівняльно-правовий та історико-правовий методи, а також аксіологічний метод.

У статті окреслено питання зародження заставної відповідальності приватних нотаріусів на Заході України.

Автор стверджує, що відправною точкою у становленні законодавчого регулювання на Заході України у XIX столітті під юрисдикцією Австро-Угорської імперії, слід вважати Закон 1871 року, яким затверджено Нотаріальний порядок.

Наступним актом щодо становлення страхування нотаріусів на заході України стало розпорядження Президента Речі Посполитої «Право про нотаріат», 1933 року.

Відносно теми дослідження здійснено аналіз нотаріального законодавства, а також законодавства у сфері страхування упродовж 1993–2023 років, праць науковців у сфері нотаріального процесу.

У результаті дослідження автор схиляється до виокремлення чотирьох основних етапів розвитку законодавчого регулювання страхової відповідальності приватних нотаріусів в сучасній Україні.

Перший етап охоплює 1994–2007 роки; другий складає – 2008–2012 роки, третій етап складає – 2013–2020 роки, четвертий етап розпочався у 2021 році та триває до теперішнього часу.

***Ключові слова:** закон, приватна нотаріальна діяльність, застава, страхова сума, договір страхування, приватний нотаріус.*

Dolynska Mariia. EVOLUTION OF LEGISLATIVE REGULATION OF PRIVATE NOTARY INSURANCE INSTITUTE IN UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

***Abstract.** The study is devoted to current problems of notarial, notarial procedural and civil legislation of Ukraine.*

The purpose of the article is to analyze the development of the legislative regulation of the institute of insurance of private notarial activity in modern Ukraine.

The relevance of the research topic is directly related to the introduction in Ukraine of the main principles of the Latin type of notary, which consists in the introduction of a new notarial institute – a private notary. This, in turn, prompted the birth of the legal foundations of the private notary insurance institute.

The author examines the issues of legislative regulation of liability insurance of private notaries in Ukraine.

The research was conducted using general scientific and special methods.

Comparative-legal and historical-legal methods, as well as the axiological method, played an important role in scientific research.

The article outlines the issue of the emergence of collateral liability of private notaries in Western Ukraine.

The author claims that the Law of 1871, which approved the Notarial Procedure, should be considered the starting point in the establishment of legislative regulation in the West of Ukraine in the 19th century under the jurisdiction of the Austro-Hungarian Empire.

The next act regarding the formation of insurance for notaries in the west of Ukraine was the decree of the President of the Commonwealth of Nations "Law on Notaries", 1933.

Regarding the topic of the study, an analysis of notarial legislation, as well as legislation in the field of insurance during 1993–2023, works of scientists in the field of notarial process was carried out.

As a result of the study, the author is inclined to single out four main stages of development of the legislative regulation of the insurance liability of private notaries in modern Ukraine.

The first stage covers the years 1994–2007; the second stage is 2008–2012, the third stage is 2013–2020, the fourth stage began in 2021 and continues until now.

Key words: law, private notary activity, pledge, insurance sum, insurance contract, private notary.

Вступ. Інститут страхування приватної нотаріальної діяльності є досить розповсюдженим у державах латинського типу нотаріату та має давню історію.

Незалежність України призвела до радикальних змін як в суспільному так і правовому полі держави, та не оминула реформування нотаріальної сфери.

Розвиток нотаріату було спрямовано на рух до латинської системи нотаріату, що було відображено у першому нотаріальному законодавчому акті «Про нотаріат» 1993 року [1], в тому числі шляхом запровадження нового нотаріального інституту – приватного нотаріату [2, с. 59].

Із запровадженням в сучасній Україні приватного нотаріату, також відбулося зародження правових засад інституту службового страхування приватних нотаріусів, що втілює на практиці принцип доступу до професії приватного нотаріуса та принцип законності надання ним нотаріальних послуг [3, с. 56].

Зміни законодавства щодо розвитку нотаріальної діяльності в незалежній Україні, в тому числі щодо обов'язкового страхування приватної нотаріальної діяльності, стали поштовхом до необхідності проведення цієї наукової розвідки.

Дослідження сприятиме подальшому розвитку правового регулювання відповідаль-

ності приватних нотаріусів, зокрема в частині удосконалення інституту страхування приватної нотаріальної діяльності.

Метою статті є аналіз еволюції законодавчого регулювання інституту страхування приватної нотаріальної діяльності в сучасній Україні.

Матеріали та методи. Проблеми відповідальності, в тому числі цивільно-правової, приватних нотаріусів висвітлено в основному в підручниках та посібниках, та певною мірою у наукових працях. Доцільно відзначити праці наступних науковців: В. Комарова, В. Баранкової, М. Веселова, М. Дякович, Л. Ладіної, О. Нелін, С. Фурси, Є. Фурси, С. Хімченко. Певні напрацювання здійснено також авторкою цієї статті.

При цьому недостатньо приділено уваги саме законодавчому регулюванню страхування нотаріальної відповідальності приватних нотаріусів, як гарантії професійної приватної нотаріальної відповідальності.

При дослідженні еволюції законодавчого регулювання страхування приватної нотаріальної діяльності в Україні використано в першу чергу загальнонаукові методи: історичний, діалектичний, порівняльно-правовий, а також спеціальні методи.

Результати. Західноукраїнські землі, в тому числі львівські терени, що які знаходи-

лися майже в центрі Європи, завжди приваблювали іноземців.

Австрійська влада у 1772 році штучно об'єднала західноукраїнські землі з польськими в окрему адміністративно-територіальну одиницю під назвою «Коронний край Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським і князівствами Освенцінським і Заторським». Скорочено ці землі почали називати Галіцією [4, с. 7].

У 1867 році австрійський парламент затвердив угоду про унію двох держав – Австрії й Угорщини. Правовий статус Галичини у складі Австро-Угорщини цілком відповідав вимогам крайової автономії, що допускалася у тодішньому австрійському законодавстві [5, с. 135].

Як інститут попереднього судочинства нотаріат був запроваджений у коронних австрійських землях цісарським патентом від 29 вересня 1850 року. Із 1850 року упродовж 20 років в Австрії тричі проводилось законодавче регулювання нотаріату [6, с. 135].

Дійсно, на той час австрійська система нотаріату була однією з найдосконаліших в Європі, а приватний нотаріус виконував роль інституту попереднього судочинства.

25 липня 1871 року прийнято черговий нотаріальний Закон, який був виданий та скерований на підлеглих території 1 серпня 1871 року на восьми мовах, в тому числі й на українській під назвою «Законь зь дня 25 Липця 1871, дотично заведення нового нотаріатского порядку» [7]. Тобто вказаним законом запроваджувався новий «Нотаріатскій порядок» (Нотаріальний порядок або як його ще називають деякі вчені – Нотаріальне положення).

У листопаді 1871 відбулося набрання чинності вищевказаним актом на Галичині та у жовтні 1888 року – на Буковині. Аналізуючи вищевказаний акт вбачається, що австрійський нотаріат того часу відповідав європейській (тобто латинській) моделі нотаріату, хоча не був відокремленим від судової влади, при цьому нотаріуси наділені були правом на професійне самоврядування.

Має рацію Л. Ясінська, що нотаріуси того часу були «функціонерами публічними» при цьому на них покладался обов'язок у разі

заподіяння збитків клієнтам повністю їх відшкодувати за власний рахунок [8, с. 161].

У Законодавчому акті відбулося закріплення у правовому полі держави – зародження професійної відповідальності нотаріусів, тобто передбачено відшкодування збитків, що могли буди заподіяні нотаріусом.

З точки зору теми дослідження слід виокремити норми параграфу 13 розділу другого «Про надання повноважень нотаріуса і про припинення його повноважень» Нотаріального австрійського закону, де наголошено, що новопризначений нотаріус під присягою зобов'язаний був внести визначену заставу відповідно до розділу третього «Застави нотаріусів» вищевказаного акту [7].

Законодавець у параграфі 25 акту встановлює, що застава є запорукою для усіляких претензій щодо винагороди та виплат, які можуть бути виникнути у часі знаходження нотаріуса на посаді [7].

Нотаріальний порядок визначав критерії визначення розміру застави для нотаріусів, а саме: від місця розташування нотаріальної контори та коливався від 1000 зол. до 8000 (у Відні). Наприклад, у Львові сума застави становила 5000 золотих.

При цьому законодавець надав можливість нотаріусу внести відповідну страхову суму як у готівці, так і цінними паперами, які «за прийнятими рішеннями можуть бути використані для асигнування сиротинців, або законно забезпеченою іпотекою» [7].

Тобто встановлено три види заставного забезпечення нотаріальної діяльності: готівка, цінні папери та іпотечні документи. Вищевказані речі нотаріус повинен був скласти разом із заявою у суді (трибуналі) першої інстанції, де також знаходилася нотаріальна палата.

У акті передбачено порядок перевірки представниками нотаріальної палати та за погодження з державним прокурором наявності внесеної нотаріусом застави, її цілісність, а також надати нотаріусові відповідне підтвердження для пред'явлення у суд першої інстанції.

Контроль за заставами нотаріусів покладено на нотаріальну палату та державного прокурора.

Розділ III акту під назвою «Застави нотаріусів» регулював не лише порядок внесення, поповнення застави, але й порядок повернення внесених під заставу грошей-облігацій та іпотечних документів.

Законодавець надав право Нотаріальній палаті, у випадку зменшення суми застави та її не внесення протягом тривалого періоду, звернутися з поданням до Вищого крайового суду, про прийняття рішення щодо припинення повноважень такого нотаріуса [9, с. 88–89].

Таким чином, перші спроби законодавчого регулювання цивільно-правової відповідальності нотаріусів на Заході України спостерігаємо у другій половині XIX століття у вищевказаному Нотаріальному порядку 1871 року.

Після розпаду Австро-Угорщини у Галичині (м. Львові) 1 листопада 1918 р. була утворена – Західна Українська Народна Республіка (ЗУНР), на території ЗУНР й надалі діяли старі австро-угорські закони, в тому числі австрійське нотаріальне Положення 1871 р. Як стверджує Л. Ясінська, нотаріат у Галичині і далі розвивався на підвалинах, закладених попередніми десятиліттями [10, с. 380].

Варто зауважити, що вищевказаний Нотаріальний порядок 1871 року також продовжував діяти під час перебування західноукраїнських земель під юрисдикцією Польщі (Речі Посполитої) з 1919 року до 1 липня 1934 року.

Прийняте 27 жовтня 1933 року розпорядження Президента Речі посполитої «Право про нотаріат» [11] визначив нотаріуса як функціонера публічного, уповноваженого укладати і засвідчувати акти і документи, яким сторони зобов'язані або прагнуть надати юридичної сили, а також виконувати інші, передбачені у законі нотаріальні дії (артикул 1).

У законі не передбачено внесення певної суми застави нотаріусами.

Нотаріустого часу, відповідно до § 1 статті 22 акту сплачував на потреби нотаріальної палати щорічні внески, а також, згідно з ухвалою палат, інші внески до фондів взаємодопомоги та на обов'язкове страхування [12, с. 98].

Тобто нотаріальна палата відігравала важливу роль у діяльності польського нотаріату, в тому числі у частині страхування нотаріусів.

При цьому зауважуємо, у розділі четвертому «Нотаріальні палати» акту у статті 28 передбачено, уточнено, що повноважень членів нотаріальної палати, як незалежної організації, відноситься затвердження суми внеску щорічного на потреби палати, створення фондів взаємодопомоги та обов'язкового страхування [13, с. 115] у випадку смерті чи неможливості працювати членів нотаріальної палати.

Оскільки за часів радянської України нотаріальні функції лише державні нотаріуси, тому не могла вестися мова про страхування нотаріальної діяльності.

Набуття Україною незалежності, та рецесія новою державною передових правових традицій, в тому числі принципів латинського нотаріату, сприяли прийняттю у 1993 році Закону України «Про нотаріат» [1].

Вищевказаний Закон не лише запровадив нового суб'єкта нотаріального процесу – приватного нотаріуса та державного нотаріального архіву, але й заклав засади певні засади цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса.

Має рацію М. Веселов стверджуючи, що неналежне виконання професійних обов'язків нотаріусами тягне за собою відповідальність, але її вид буде різнитися від статусу нотаріуса: державний чи приватний [14, с. 36].

Законодавець унормовує у статті 21 Закону України «Про нотаріат» відповідальність державного нотаріуса. Зокрема, наголошує, що шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України.

Однак, згідно з частиною першої статтею 27 первинної редакції Закону «Про нотаріат», шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

На думку О. В. Коротюк, зміст статей 21 та 27 Закону України «Про нотаріат» відображає тільки один з видів юридичної відповідальності, а саме цивільно-правову, що

настає за фактом завдання шкоди нотаріусом [15, с. 174].

Одним із основних моментів, що відрізняє діяльність приватного нотаріуса від діяльності державного, є його особиста відповідальність за заподіяну шкоду [16, с. 151].

Як уже було зауважено, державний нотаріус підконтрольний управлінню юстиції (державному органу) і не несе самостійної відповідальності за результати здійснюваної ним нотаріальної діяльності [17, с. 112].

При цьому шкода, що була заподіяна державним нотаріусом внаслідок недбалих або незаконних дій, відповідно до статті 21 Закону України «Про нотаріат» відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством держави, тобто у загальному порядку судочинства.

Варто пригадати, що у первинній редакції статті 28 вищевказаного Закону під назвою «Службове страхування приватних нотаріусів» встановлено, що наявність страхової суми не залежить від конкретних доходів чи витрат приватного нотаріуса у певний проміжок часу, та передбачала існування такої грошової суми (своєрідного фонду), яка має цільовий напрям для її використання, або ж можливість отримання такої суми від інших органів, зокрема від страхової організації.

Службове страхування нотаріуса на випадок заподіяння шкоди клієнтові по першій редакції Нотаріального закону провадилося приватним нотаріусом у двох формах за допомогою: укладення з органом страхування відповідного договору службового страхування; або внесення приватним нотаріусом страхової застави у сумі 100 кратної мінімальної заробітної плати на спеціальний рахунок до банківської установи.

Тобто, законодавець надав приватному нотаріусу право вибору форми забезпечення службового страхування.

Страхова застава – сума грошей, що міститься на спеціальному рахунку в банківській установі та може бути використана лише для погашення збитків, завданих особі приватним нотаріусом унаслідок незаконних дій або недбалості [16, с. 153].

Як свідчить нотаріальна практика, лише в поодиноких випадках нотаріуси вносили страхову заставу на спеціальні рахунки до банківської установи.

Законодавством встановлено строк – один рік – на поповнення внесеної у банківську установу страхової застави в разі її витрачання. Якщо приватний нотаріус протягом одного року з дня витрачання не поповнить страхову заставу до початкового розміру, його приватна нотаріальна діяльність припиняється за рішенням управління юстиції, яке також анулює видане на ім'я приватного нотаріуса реєстраційне посвідчення.

Страхова сума – це сума, на яку приватний нотаріус укладає угоду зі страховою організацією і яка, в разі настання страхового випадку, має бути сплачена клієнтові [16, с. 153].

У випадку, якщо приватний нотаріус не укладав договору службового страхування чи не вніс визначену законом страхову заставу для забезпечення покриття шкоди, то його приватна нотаріальна діяльність припиняється, а реєстраційне посвідчення анулюється відповідними управлінням юстиції, який його видав.

Приватні нотаріуси здійснювали операції щодо укладення договорів страхування на добровільних засадах, з дотриманням вимог Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР.

Розмір заподіяної приватним нотаріусом шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Якщо приватний нотаріус погоджується з тим, що його дії заподіяли шкоду особі, яка звертається за її покриттям, то за взаємною згодою вони визначають розмір цієї шкоди.

У випадку непогодження приватного нотаріуса з тим, що його дії були незаконними чи недбалими, особа, яка бажає відшкодувати завдані їй збитки, має звертатися до суду.

Розмір заподіяної шкоди може бути меншим чи більшим, ніж розмір страхової суми чи застави. Якщо розмір суми, яка підлягає виплаті заінтересованій особі, менший від розміру страхової суми чи застави, то для її погашення використовуються ці суми. Якщо

ж розмір суми, що підлягає сплаті, перевищує розмір страхової суми чи застави, суд повинен вирішити, в який спосіб провадитиметься покриття заподіяної шкоди [16, с. 153].

Слід, однак, зауважити, що наявність у приватного нотаріуса страхової суми чи застави не змушує його обов'язково використовувати їх для погашення збитків, за умови, що він повністю погоджується з доказами іншої сторони. Якщо приватний нотаріус справді вважає, що його дії заподіяли матеріальної або моральної шкоди клієнту, і якщо сторони досягли згоди щодо розміру заподіяної шкоди, то певні суми можуть бути виплачені особі без використання страхової суми чи застави з доходу приватного нотаріуса [16, с. 153].

Таким чином, Закон України «Про нотаріат» започаткував перший період розвитку правового регулювання інституту страхування приватної нотаріальної діяльності в незалежній Україні.

Прийнятий 7 березня 1996 року Закон України «Про страхування» не виокремлював особливості службового страхування приватних нотаріусів.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 року № 614-VI [18], запроваджено «революційні» зміни до нотаріального законодавства.

З точки зору дослідження варто зауважити, що актом також розпочато наступний етап розвитку законодавчого регулювання інституту страхування приватної нотаріальної діяльності.

Законодавцем не лише у новій редакції викладено норми статті 28 Закону України «Про нотаріат», а змінено її назву та наповнено новим змістом.

Назву статті змінено зі «службового страхування приватних нотаріусів» на «Страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса».

Від тепер гарантією забезпечення відшкодування шкоди приватним нотаріусом внаслідок вчиненої ним нотаріальної дії, виступав лише договір страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса.

Тобто, приватний нотаріус вже не мав права вносити в банківську установу страхову заставу.

До речі, мінімальний розмір страхової суми було збільшено з 100 до 150 мінімальних розмірів заробітних плат.

Також наголошено, що розмір відшкодування заподіяної шкоди і надалі визначається за домовленістю (згодою) сторін або в судовому порядку.

М. Дякович вважає, що цивільно-правову відповідальність доцільно поширити на нотаріуса. Оскільки нотаріус не є стороною зобов'язань, між ним і клієнтом не виникають договірні відносини, тому можна говорити лише про недоговірну, або деліктну, відповідальність нотаріуса [19, с. 71].

О. Нелін пропонує за аналогією з європейськими зразками встановити майнову відповідальність нотаріуса за: укладання недійсного акту за формою або змістом; неадекватні консультації, що не дають змоги сторонам захистити власний інтерес; недосягнення бажаного ефекту від дії нотаріуса [20, с. 94].

Третій етап розвитку правового регулювання інституту страхування приватного нотаріуса започатковано Законом України від 04 липня 2012 року № 5037-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно» [21].

Вказаним актом запроваджено суттєві зміни щодо правового регулювання інституту страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса до двох окремих законів України: «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР, та «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року.

Так, частину першу статті 7 Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР, яка передбачає види обов'язкового страхування, доповнено пунктом 45 під назвою «страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса».

Із аналізу запроваджених змін в частині страхування приватної нотаріальної діяльності, які внесено до статті 28 Закону України

«Про нотаріат» вбачається, що вони стосувалися в першу чергу надання нотаріусам функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно. Встановлено, що забезпечення заставою відшкодування відбуватиметься не лише внаслідок вчиненої приватним нотаріусом нотаріальної дії, але й при здійсненні ним функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно.

Також законодавцем суттєво підвищено мінімальний розмір страхової суми – до тисячі мінімальних розмірів заробітної плати, на яку повинен укласти договір страхування приватний нотаріус.

Необхідно відзначити на важливість прийняття 19 серпня 2015 року постанови Кабінету Міністрів України № 624 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса» [22], у відповідності до пункту 45 статті 7 Закону України «Про страхування» 1996 року.

Вищевказаною постановою затверджено Типовий договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса.

Наступні зміни щодо страхування приватної нотаріальної діяльності запроваджено Законом України від 26 листопада 2015 року № 835-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [23].

Зокрема, у новій редакції викладено частину першу статті 28 ЗУ «Про нотаріат», де встановлено, що договір страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса укладається для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчинення нотаріальної дії та/або іншої дії, що покладена на нотаріуса відповідно до закону.

Тому цілком логічним вбачається внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України № 624 від 19 серпня 2015 року, постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня

2017 року № 293 «Про внесення змін до Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса» [24].

Четвертий етап становлення правового регулювання інституту страхування приватної нотаріальної діяльності розпочався із прийняттям Закону України «Про страхування» [25] від 18 листопада 2021 року № 1909-IX».

Вказаним законодавчим актом не лише визнано таким, що втратив чинність попередній Закон України «Про страхування» (1996 року), але й змінено назву та частину першу статті 28 Закону України «Про нотаріат».

Варто зазначити, що від 19 грудня 2021 року у вищевказаній статті нотаріального закону мова йде про страхування відповідальності приватного нотаріуса огульно, та виключено термін «цивільно-правова» відповідальність.

Відповідно до частини першої статті 28, «для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування відповідальності» [1].

Тобто законодавець визначив огульно підстави для відшкодування шкоди, заподіяної приватним нотаріусом, поділяючи на дві окремі групи: які пов'язані з вчиненням нотаріальних дій та інші дії, які виконуються нотаріусом відповідно до чинного законодавства.

У даному випадку варто у виходити з положень частини третьої статті 1 Закону України «Про нотаріат», яка передбачає, що на державних та приватних нотаріусів законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності. Також нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [1].

С. Фурса правильно наголошує на тому, що нотаріус за своєю суттю – природжений медіатор [26, с. 7].

Навички медіації приватний нотаріус також може застосовувати при вирішенні кон-

фліктів між клієнтом та самим нотаріусом, в тому числі в частині визначення розміру збитків, завданих приватним нотаріусом як при вчиненні нотаріальних дій, так і інших вчинених відповідно до наданих нотаріусам повноважень.

Висновки. Дійсно, укладення договору страхування приватним нотаріусом, відображає втілення принципів латинського нотаріату в українську нотаріальну діяльність.

Автор виокремлює чотири основні етапи становлення інституту страхування відповідальності приватного нотаріуса в незалежній Україні.

У зв'язку з прийняттям у 2021 році нового Закону України «Про страхування» вбача-

ється за доцільне внести відповідні зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 624 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса».

Страхування приватної діяльності є одним із механізмів реального захисту прав та законних інтересів осіб, що звертаються до приватних нотаріусів як за вчиненням нотаріальних дій, так і вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних.

Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на аналізі практики застосування механізмів відповідальності приватних нотаріусів, за заподіяну ними шкоду.

Список використаних джерел:

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
2. Dolynska M. Evolution of legal regulation of digitalization of notarial activity in independent Ukraine. *Social and Legal Studies*, 2023. Vol. 6, No. 4. 58–68.
3. Долинська М. С. Принципи нотаріального процесуального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С.55–58.
4. Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Настасяк І. Ю., Мікула О. І. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини. Львів: Тріада плюс, 2002. 88 с.
5. Кондратюк О. Правовий статус Галичини у складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2004. Вип. 40. С. 130–136.
6. Никифорак М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 1999. Випуск 62. С. 61–63.
7. Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка. *Вісник Законів Державних для Королівств и Країв в Державной Думе заступленних*. 1871. № 95. Ч. XXXVII.
8. Ясінська Л. Е. Європейська правова традиція та розвиток інституту нотаріату в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 153–162.
9. Долинська М. С. Нотаріат та нотаріальне законодавство на західноукраїнських землях за часів Австро-Угорщини (на прикладі Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1971 року). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 3. С. 85–99.
10. Ясінська Л. Е. Особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2008. Випуск 39. С. 377–382.
11. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 X 1933 r. Prawo o notariacie. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polsky*. 1933. № 84. S. 1570–1583.
12. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
13. Долинська М. С. Загальна характеристика Закону Речі Посполитої «Право про нотаріат» 1933 року як джерела правового регулювання нотаріальної діяльності на теренах Галичини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Випуск. 4. С. 112–120.
14. Веселов М. Ю. Юридична відповідальність нотаріусів за правом України в контексті його приналежності до нотаріальної системи латинського типу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. Дідоренка* 2022. Вип 3 (99). С. 26–40.
15. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
16. Долинська М.С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес. 2018. 398 с.

17. Долинська М.С. Деякі аспекти правового статусу державного нотаріуса. *Форум права*. 2014. № 2. С. 108–114.
18. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 року № 614-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 13, ст.161.
19. Дякович М. М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 71–75.
20. Нелін О. І. Юридична відповідальність нотаріуса: теоретичний аспект і практичні виміри. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2015. № 2. С. 89–96.
21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 № 5037-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5037-17#n9>.
22. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса: постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2015-%D0%BF#Text>.
23. Про внесення змін до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців" та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» Закон України від 26.11.2015 року № 835-VIII. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 2, ст.17).
24. Про внесення змін до Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса: постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2017 р. № 293. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2017-%D0%BF#n17>.
25. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 року № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2466>.
26. Фурса С.Я. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 1(99). С. 5–8.

References:

1. Pro notariat [About the notary: Law of Ukraine]: Zakon Ukrayiny vid 02.09.1993 r. No. 3425-XII. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> [in Ukrainian].
2. Dolynska, M. (2023). Evolution of legal regulation of digitalization of notarial activity in independent Ukraine. *Social and Legal Studios*, Vol. 6, No. 4. P. 58–68 [in English].
3. Dolynska, M.S. (2020). Prynцыpy notarialnogo procesualnogo prava [Principles of notarial procedural law]. *Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*. No. 4. P. 55–58 [in Ukrainian].
4. Kulchytskyi, V.S., Boiko, I.Y., Nastasiak, I.Yu., & Mikula, O.I. (2002). *Aparat upravlinnia Halychynoiu v skladi Avstro-Uhorshchyny [The administrative apparatus of Galicia as part of Austria-Hungary]*. Lviv: Triada plyus, 88 p. [in Ukrainian].
5. Kondratyuk, O. (2004). Pravovyi status Halychyny u skladi Avstro-Uhorshchyny (1867–1918 rr.) [The legal status of Galicia as part of Austria-Hungary (1867–1918)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna*, No. 40. p. 130–136 [in Ukrainian].
6. Nykyforak, M.V. (1999). Notariat na Bukovyni v druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia [Notary public in Bukovyna in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pravoznavstvo*, No 62. p. 61–63 [in Ukrainian].
7. Законъ зъ дна 25 Ly`pca 1871, dotychno zavedeniya novogo notariatskogo poryadka. *Visny`k Zakoniv Derzhavny`x dlya Korolivstv y` Kraëv v Derzhavnoj Dume zastuplenny`x*. 1871. No. 95. Ch. XXXVII.
8. Yasinska, L.E. (2010). Yevropejs`ka pravova trady`ciya ta rozvy`tok insty`tutu notariatu v Ukrayini [European legal tradition and development of the notary institution in Ukraine]. *Biuletен Ministerstva yustytstii Ukrainy*. 8. p. 153–162 [in Ukrainian].
9. Dolynska, M.S. (2014). Notariat ta notarialne zakonodavstvo na zakhidnoukrainskykh zemliakh za chasiv Avstro-Uhorshchyny (na prykladi Avstriiskoho Notarialnogo poriadku vid 25 lypnia 1971 roku) [Notaries and notarial law at Western during the Austro-Hungarian Empire (for example, the Austrian Notaries order of 25 July 1971)]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*, 3. p. 85–99 [in Ukrainian].
10. Yasinska, L.E. (2008). Osoblyvosti rozvytku notariatu na zakhidnoukrainskykh zemliakh [Peculiarities of the development of the notary in the western Ukrainian lands]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*, 39. p. 377–382 [in Ukrainian].

11. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 X 1933 r. Prawo o notariacie. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polsky. 1933. No 84. S. 1570–1583 [in Polish].
12. Dolynska, M.S. (2018). *Geneza ta ewolucja notarialnej działalności na terenach Lwowszczyzny: monografia [The genesis and evolution of notarial activity in the territories of Lviv Region: monograph]*. Lviv: Rastr-7. 196 p. [in Ukrainian].
13. Dolynska, M.S. (2016). Zahalna charakterystyka Zakonu Rechi Pospolytoi «Pravo pro notariat» 1933 roku yak dzherala pravovoho rehuliuвання notarialnoi diialnosti na terenakh Halychyny [General characteristics of the Law of the Commonwealth of Independent States "Law on Notaries" of 1933 as a source of legal regulation of notarial activity in the territory of Galicia]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna*. 4. p. 112–120 [in Ukrainian].
14. Veselov, M.Yu. (2022). Yurydychna vidpovidalnist notariusiv za pravom Ukrainy v konteksti yoho prynalozhnosti do notarialnoi systemy latynskoho typu [Legal responsibility of notaries under the law of Ukraine in the context of its affiliation to the Latin-type notary system]. *Visnyk LDUVS im. E. Didorenka*, 3 (99). p. 26–40 [in Ukrainian].
15. Korotyuk, O.V. (2012). Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro notariat» [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine "On Notary"]. H.: Pravo, 648 p. [in Ukrainian].
16. Dolynska, M.S. (2018). Notariat: pidruchnyk [Notary: textbook]. Lviv: Liga-Pres. 398 p. [in Ukrainian].
17. Dolynska, M.S. (2014). Deiaki aspekty pravovoho statusu derzhavnoho notariusa [Some aspects of the legal status of a public notary]. *Forum prava*. 2. p. 108–114 [in Ukrainian].
18. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro notariat» [On amendments to the Law of Ukraine "On Notaries": Law of Ukraine] : Zakon Ukrayiny vid 01.10.2008 r. No. 614–V. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2009 r. No. 13. P. 449. St. 161 [in Ukrainian].
19. Diakovych, M.M. (2009). Tsyvilno-pravovi aspekty vidpovidalnosti notariusa [Civil and legal aspects of notary's responsibility]. *Universytetski naukovyi zapysky*, 1 (29). p. 71–75 [in Ukrainian].
20. Nelin, O.I. (2015). Yurydychna vidpovidalnist notariusa: teoretychnyi aspekt i praktychni vymiry [Legal responsibility of a notary public: theoretical aspect and practical dimensions]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy*, 2. p. 89–96 [in Ukrainian].
21. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia ta sproshchennia protsedury derzhavnoi reiestratsii zemelnykh dilianok ta rechovykh prav na nerukhome maino [On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the improvement and simplification of the procedure for state registration of land plots and rem rights to immovable property: Law of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 04.07.2012 № 5037-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5037-17#n9> [in Ukrainian].
22. Pro zatverdzhennia Poriadku i pravyl provedennia obov'iazkovoho strakhuvannia tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti pryvatnoho notariusa [On approval of the Procedure and rules for compulsory civil liability insurance of a private notary : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 19.08.2015 No. 624. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
23. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib ta fizychnykh osib-pidpriemtsiv" ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo detsentralizatsii povnovazhen z derzhavnoi reiestratsii yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriemtsiv ta hromadskykh formuvan» [On Amendments to the Law of Ukraine "On State Registration of Legal Entities and Individual Entrepreneurs" and some other legislative acts of Ukraine regarding the decentralization of powers for state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public formations: Law of Ukraine]: Zakon Ukrayiny vid 26.11.2015 roku No. 835-VIII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, 2016, No. 2, st.17 [in Ukrainian].
24. Pro vnesennia zmin do Poriadku i pravyl provedennia obov'iazkovoho strakhuvannia tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti pryvatnoho notariusa [On making changes to the Procedure and rules for compulsory civil liability insurance of a private notary: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 26.04.2017 r. No. 293. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2017-%D0%BF#n17> [in Ukrainian].
25. Pro strakhuvannia [About insurance: Law of Ukraine]: Zakon Ukrayiny vid 18.11.2021 roku No. 1909-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2466> [in Ukrainian].
26. Fursa, S.Ya. (2014). Mediatsiia v Ukraini: aktualni pytannia teorii i praktyky ta neobkhdnist zakonodavchoi rehlamentatsii [in Ukrainian]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 1(99). p. 5–8 [in Ukrainian].

УДК [347.73:657.6] (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-17>**Овчаренко Анастасія Сергіївна,**

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вулиця Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8697-6466>

Товкун Людмила Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вулиця Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4769-9379>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ КОШТІВ ПУБЛІЧНИХ ФОНДІВ ТА МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розкриті окремі аспекти поняття «фінансовий контроль за використанням публічних фондів» та шляхи його вдосконалення. Автори звертають увагу на те, що у здійсненні фінансового контролю за використанням публічних коштів, у тому числі щодо використання отриманих грантів та позик від міжнародних партнерів України, задіяна система органів, наділених відповідною компетенцією, серед яких особливе місце займають Рахункова палата та Державна аудиторська служба. В статті визначено повноваження Рахункової палати у сфері контролю над використанням публічних фондів, а саме заходи державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту). Звертається увага на те, що Рахункова палата проводить у тому числі і аудит використання міжнародної допомоги. Так, надається приклад проведення Рахунковою палатою аудиту використання гранту (пряма бюджетну підтримку Уряду США та інших донорів у складі гранту № TF0B8350, яку спрямовано на забезпечення базових потреб населення). Звертається увага на недосконалість процедури контролю за використанням коштів міжнародної допомоги, неузгодженість контрольних дій окремих державних органів фінансового контролю, що може знизити довіру з боку іноземних інвесторів та вплинути на обсяги фінансування. Крім того, окреслено функції та мету створення іншого тимчасового органу парламентського контролю: Тимчасової спеціальної комісії з питань моніторингу отримання і використання міжнародної матеріально-технічної допомоги. Аналізуються контрольні функції Державної аудиторської служби України, яка у тому числі виконує функції Національного контактного пункту з організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству.*

Акцентовується, що наразі перспективним напрямком розвитку фінансового контролю є контроль під час використання в Україні фінансової допомоги, яка отримана від Європейського Союзу за для підвищення довіри до України з боку іноземних партнерів. Авторами пропонуються можливі шляхи удосконалення організації та функціонування інституту державного фінансового контролю.

***Ключові слова:** фінансовий контроль, використання публічних фондів, зовнішній фінансовий контроль (аудит), фінансовий моніторинг, міжнародна фінансова допомога.*

Ovcharenko Anastasiia, Tovkun Liudmyla. LEGAL ASPECTS OF FINANCIAL CONTROL OVER THE USE OF PUBLIC FUNDS AND INTERNATIONAL ASSISTANCE: EXPERIENCE OF UKRAINE

***Abstract.** The article reveals certain aspects of the concept of 'financial control over the use of public funds' and the ways of its improvement. The authors draw attention to the fact that the financial control over the use of public funds, including the use of grants and loans received from international partners of Ukraine, involves a system of bodies with relevant competence, among which a special place is occupied by the Accounting Chamber and the State Audit Service. The article defines the powers of the Accounting Chamber in the field of control over the use of public funds, namely, the measures of the State external financial control (audit). It is noted that the Accounting Chamber also conducts an audit of the use of international assistance.*

For example, the Accounting Chamber provides an example of the audit of the use of a grant (direct budgetary support from the US Government and other donors under the grant No. TF0B8350, which is aimed at meeting the basic needs of the population). Attention is drawn to the imperfection of the procedure for controlling the use of international assistance funds, the inconsistency of control actions of individual state financial control bodies, which may reduce the confidence of foreign investors and affect the amount of funding. In addition, the functions and purpose of another temporary parliamentary control body are outlined: The Temporary Special Commission on Monitoring the Receipt and Use of International Material and Technical Assistance. The author also analyses the control functions of the State Audit Service of Ukraine, which, among other things, acts as the National Contact Centre for the organisation of interaction with the European Anti-Fraud Office. It is emphasised that currently a challenging trend in the development of financial control is control over the use of financial assistance received from the European Union in Ukraine to increase foreign partners' confidence in Ukraine. The authors propose possible ways to improve the organisation and functioning of the institution of state financial control.

Key words: financial control, public funds use, external financial control (audit), financial monitoring, international financial assistance.

Вступ. В умовах воєнного стану в Україні та зростання зовнішнього фінансування фінансовий контроль є важливою ланкою системи управління, що має сприяти ефективному, результативному, прозорому управлінню публічними фінансами. Організація та функціонування чіткої системи фінансового контролю є обов'язковим елементом фінансової політики держави. З урахуванням цього, її вдосконалення має здійснюватись не автономно, а як системний і першочерговий захід у загальній системі перебудови фінансового механізму, оскільки в Україні ще не склалося цілісної системи державного фінансового контролю, а її основні елементи, які функціонують, діють розрізнено, не скоординовано за умов недосконалої, а часом і суперечливої нормативно-правової бази, яка регламентує їх діяльність [1].

Матеріали і методи. Актуальність даної статті полягає у тому, що переважна більшість аспектів, які торкаються контролю над грошовим обігом України в основному займалися науковці-економісти. Наукові праці юридичного спрямування з визначених питань, часто носили обмежений характер і торкалися загальних питань фінансового контролю, не деталізуючи окремо питання саме контролю за використанням публічних фондів, у тому числі у вигляді зовнішнього фінансування. У сучасній вітчизняній юридичній літературі відсутні системні дослідження, що присвячені питанням, які піднімають автори у статті.

В різні часи проблеми фінансового контролю висвітлювалися в роботах відомих вітчизняних науковців в Л. К. Воронової, Л. А. Сав-

ченко, О. П. Орлюк та інших. Окремі аспекти поняття «фінансовий контроль» визначали: О. М. Дорогих, І. В. Ващенко, А. В. Мамишев О. І. Сушинський, С. М. Гончарук, Д. В. Долбнева та інші. Разом з тим, проблеми удосконалення фінансового контролю у різних сферах набувають все більшої актуальності в умовах воєнного стану задля підвищення ефективності управління публічними фінансами, використанням Україною міжнародної допомоги, в умовах всесвітнього тренду з посиленням фінансового моніторингу та мінімізації ризиків відмивання коштів або фінансування тероризму.

Результати. Слід зазначити, що у сучасній науковій літературі відсутня єдина точка зору щодо визначення змісту фінансового контролю, а тим більше контролю саме за використанням публічних фондів, що пов'язано із багатоаспектністю цього явища. Фінансовий контроль не можна ототожнювати з управлінським контролем (управлінським обліком), бухгалтерським обліком або фінансовим аналізом, адже невід'ємною рисою контролю є реальна можливість впливу суб'єкта контролю на об'єкт у чітко регламентований нормами права спосіб.

Фінансовий контроль являє собою комплекс заходів, спрямованих на забезпечення дотримання фінансового законодавства. Об'єктом фінансового контролю є відносини, що виникають у процесі руху публічних фондів коштів. Фактично об'єкт фінансового контролю збігається з об'єктом фінансових відносин. Здійснення заходів фінансового контролю ускладнене значною кількістю

законів та підзаконних нормативно-правових актів у цій сфері. У Законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» була зроблена спроба впорядкувати правове регулювання такого контролю, проте виходячи зі змісту його норм можна зробити висновок, що він регламентує діяльність лише одного органу державного фінансового контролю і саме на стадії використання публічних коштів – Державної аудиторської служби.

В цілому фінансовий контроль спрямований на дотримання фінансової дисципліни, під якою слід розуміти стан дотримання органами державної влади й місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами, фізичними і юридичними особами визначеного законодавством порядку формування, розподілу і використання коштів публічних фондів. У здійсненні фінансового контролю за використанням публічних коштів, у тому числі щодо використання отриманих грантів та позик від міжнародних партнерів України, задіяна система органів, наділених відповідною компетенцією, серед яких особливе місце займають Рахункова палата та Державна аудиторська служба.

Так, Рахункова палата є державним колегіальним органом зі спеціальним статусом, конституційним повноваженням якого є здійснення від імені Верховної Ради України контролю за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням (ст. 1 Закону України «Про Рахункову палату») [2]. Повноваження, покладені на Рахункову палату здійснюються через провадження заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту). В свою чергу, державний зовнішній фінансовий контроль (аудит) забезпечується Рахунковою палатою шляхом здійснення фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про Рахункову палату» фінансовий аудит полягає у перевірці, аналізі та оцінці правильності ведення, повноти обліку і достовірності звітності щодо надходжень і витрат бюджету, встановлення фак-

тичного стану справ щодо цільового використання бюджетних коштів, дотримання законодавства при здійсненні операцій з бюджетними коштами. Аудит ефективності передбачає встановлення фактичного стану справ та надання оцінки щодо своєчасності і повноти бюджетних надходжень, продуктивності, результативності, економності використання бюджетних коштів їх розпорядниками та одержувачами, стану внутрішнього контролю розпорядників бюджетних коштів.

Фінансовий аудит є лише однією з трьох форм державного аудиту, закріплених у стандартах ISSAI: фінансового аудиту (financial auditing), аудиту ефективності (performance auditing) та аудиту відповідності (compliance auditing). Ці форми аудиту значно відрізняються одна від одної, мають свою мету, завдання та особливості виконання. Відповідно в ISSAI розроблено окремі групи стандартів стосовно кожної форми аудиту. З прийняттям у 2015 році Закону «Про Рахункову палату» було виокремлено поняття фінансового аудиту, аудиту ефективності, а аудит відповідності не був врахований. Для повноцінного становлення Рахункової палати України як вищої аудиторської інституції необхідно в повній мірі імплементувати стандарти ISSAI в діяльність Рахункової палати. Процес імплементації передбачає здійснення офіційного перекладу стандартів українською мовою за спеціальною процедурою, передбаченою INTOSAI. Наступним кроком є визначення рівня імплементації ISSAI. У 1998 році Рахункова палата України стала повноправним членом INTOSAI, що де-факто визначає її як вищу аудиторську інституцію, однак для правового закріплення цього статусу Рахункової палати необхідно закріпити цей статус в Конституції України у статті 98 Конституції України. Конституційне закріплення цього статусу буде відповідати вимогам стандартів ISSAI, зокрема Лімської декларації.

Рахункова палата проводить у тому числі і аудит використання міжнародної допомоги. Наприклад, у 2023 році Рахункова палата провела аудит використання гранту, щоб оцінити ефективність використання коштів

прямої бюджетної підтримки Уряду США й інших донорів та досягнення цілей Угоди про грант [3]. Зазначений аудит проведено Рахунковою палатою з метою дослідження та висвітлення напрямів, на які використано кошти гранту, у тому числі прямої бюджетної підтримки Уряду США та інших донорів. Так, У 2022 році Україна отримала пряму бюджетну підтримку Уряду США та інших донорів у складі гранту № TF0B8350, яку спрямовано на забезпечення базових потреб населення. Метою такого аудиту була оцінка ефективності використання прямої бюджетної підтримки Уряду США та інших донорів для забезпечення життєво важливих потреб населення України в умовах воєнного стану та досягнення цілей Угоди про грант Цільового фонду багатьох донорів зі співфінансування Програми Другої позики на політику розвитку у сфері економічного відновлення для України. У звіті зазначено, що грантові кошти надійшли на єдиний казначейський рахунок та були спрямовані на видатки загального фонду державного бюджету у травні 2022 року. У рамках Угоди про грант Україна отримала 33508,3 млн гривень. Кошти гранту становили майже третину видатків загального фонду державного бюджету (98,5 млрд грн), проведених у травні 2022 року. Кошти гранту № TF0B8350 складно виокремити серед інших видатків загального фонду. Умовами Угоди про грант не передбачено запровадження контрольного механізму за спрямуванням та використанням коштів гранту. Незважаючи на невизначеність конкретних вимог до звітності щодо витрат, пов'язаних з отриманими коштами.

Угодою про грант встановлено обмеження на використання цих коштів. Відповідно до умов Угоди про грант Мінфін зобов'язався не використовувати кошти гранту для фінансування «Виключених видатків». Угода про грант чітко визначає «Виключені видатки»: забороняється використання грантових коштів на різні цілі, включаючи витрати, пов'язані з товарами військового призначення, предметами розкоші, екологічно небезпечними товарами та платежами, забороненими Радою Без-

пеки ООН. Так, згідно зі ст. 43 Бюджетного кодексу України до функцій Державної казначейської служби України щодо казначейського обслуговування бюджетних коштів входить контроль за здійсненням бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень бюджету, реєстрації взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів та здійсненні платежів за цими зобов'язаннями. Основним завданням Казначейства є реалізація державної політики у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, коштів клієнтів відповідно до законодавства, бухгалтерського обліку виконання бюджетів [4]. При цьому у випадку зазначеного гранту Казначейство обмежалося контролем однієї цілі – відстеженням надходження на єдиний казначейський рахунок податків та зборів, інших внутрішніх надходжень (без урахування коштів міжнародної допомоги) для покриття видатків на національну безпеку та оборону. Як зазначено у Звіті, Казначейство не відстежувало фактичного спрямування коштів гранту. Ця проблема ускладнилася тим, що Міністерство фінансів України не надало розпорядникам коштів вказівок чи інструкцій щодо використання коштів гранту № TF0B8350. Зазначене зумовлює неструктурованість системи для розпорядників коштів, що може призвести до проблем у використанні коштів. Все це обумовило ускладнення процедури відстеження грантових коштів щодо недопущення «Виключених видатків». Отже, як бачимо процедури контролю за використанням грантів є ускладненими, що може знизити довіру з боку іноземних інвесторів та вплинути на обсяги фінансування.

Отже процедури контролю за напрямками використання як грантів, так і цільової фінансової допомоги потребують подальшого узгодження з боку різних органів фінансового контролю (як Державної аудиторської служби, Державної казначейської служби, розпорядників бюджетних коштів, так і Рахункової палати) та впровадження дієвих механізмів фінансового контролю та звітності.

З метою продовження забезпечення здійснення парламентського контролю з питань

отримання і використання міжнародної матеріально-технічної допомоги під час дії воєнного стану в Україні, утворено нову Тимчасову спеціальну комісію з питань моніторингу отримання і використання міжнародної матеріально-технічної допомоги. Так, 16 липня 2024 року Верховною Радою України прийнято Постанову «Про деякі питання здійснення парламентського контролю з питань отримання і використання міжнародної матеріально-технічної допомоги під час дії воєнного стану» [5]. Її завданнями було визначено: підготовку та подання на розгляд до Верховної Ради України, в установленому порядку, законодавчих ініціатив щодо створення моделі парламентського контролю над використанням міжнародної матеріально-технічної допомоги, зокрема, озброєння, наданого міжнародними партнерами (союзниками) Україні для боротьби проти російської воєнної агресії, з метою забезпечення прозорості та законності процесу використання наданої міжнародної матеріально-технічної допомоги під час війни; здійснення збору та аналізу, в межах повноважень, інформації для проведення парламентських слухань щодо випадків неналежного чи нецільового транспортування, розподілення чи використання міжнародної матеріально-технічної допомоги (зокрема, озброєння, наданого міжнародними партнерами (союзниками) України під час дії воєнного стану). Проте на даний час роботу зазначеної комісії завершено.

Центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю саме щодо публічних фінансів на стадії їх використання є Державна аудиторська служба України. Так, головними завданнями зазначеного органу державного фінансового контролю згідно зі ст.2 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» є: здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань,

ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектору економіки, в тому числі суб'єктах господарювання, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків акцій (часток) належить суб'єктам господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують державне чи комунальне майно, за дотриманням бюджетного законодавства, дотриманням законодавства про закупівлі, діяльністю суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ, за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні [6].

Державна аудиторська служба України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 07.07.2021 № 702 виконує функції Національного контактного пункту (далі – НКП) з організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) [7]. Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (European Anti-fraud Office, OLAF) – орган, відповідальний за боротьбу з шахрайством та зловживаннями у використанні коштів із бюджету Європейського Союзу. Місія OLAF полягає у виявленні, розслідуванні та припиненні шахрайства з коштами ЄС. У березні 2023 року між сторонами підписано Адміністративну домовленість про співробітництво.

Контактні функції виконує окремий структурний підрозділ ДАСУ. Саме він інформує OLAF про факти шахрайства, корупції чи будь-якої іншої незаконної діяльності, які можуть вплинути на інтереси ЄС. Державна аудиторська служба України поглиблює співпрацю з міжнародними організаціями з метою

впровадження передового досвіду західних країн для запобігання корупційним проявам у процесі використання бюджетних коштів, зокрема під час відновлення зруйнованих війною об'єктів. Одним із основних завдань НКП є забезпечення інформування OLAF про факти шахрайства, корупції чи будь-якої іншої незаконної діяльності, які можуть вплинути на інтереси Європейського Союзу. Так, НКП виконує координаційну роль, у тому числі: отримує, узагальнює інформацію про можливі порушення під час використання в Україні фінансової допомоги, яка отримана від Європейського Союзу, та забезпечує її передачу в повному обсязі компетентним органам України та ЄС; взаємодіє з органами державної влади з питань розгляду офіційних запитів щодо наявності фактів порушення вимог законодавства, інших міжнародних договорів, укладених між Україною та Європейським Союзом у сфері зовнішньої допомоги ЄС, контрактів, виконання яких здійснюється за підтримки Європейського Союзу та інше.

Як бачимо наразі перспективним напрямком розвитку фінансового контролю є контроль під час використання в Україні фінансової допомоги, яка отримана від Європейського Союзу за для підвищення довіри до України з боку іноземних партнерів. У зв'язку із чим вважаємо необхідним звернути увагу на такі два органи фінансового контролю за використанням коштів, у тому числі позичкових, як Рахункова палата та Державна аудиторська служба. Проте жодний нормативно-правовий акт не визначає порядок обміну інформації, отриманого в результаті проведення заходів фінансового контролю різними органами. Крім того, контрольні повноваження окремих органів частково дублюють один одного (наприклад, повноваження Рахункової палати та Державної аудиторської служби), що є неприпустимим, особливо у світі підвищеної уваги міжнародних партнерів України до здійснення ефективного фінансового контролю за використанням коштів зовнішніх позик та грантів.

Висновки. Як бачимо, в умовах сьогодення фінансовий контроль за використанням публічних коштів фактично діє не як

чітка впорядкована система, а складається з окремих ланок. Здійснення заходів контролю ускладнене значною кількістю законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів та відсутністю єдиного законодавчого акта, який би упорядкував систему органів такого контролю, розмежував би їх повноваження та визначив заходи такого контролю.

Серед можливих шляхів удосконалення організації та функціонування інституту державного фінансового контролю можемо виділити такі: гармонізація національного законодавства відповідно до вимог і стандартів Європейського Союзу; поглиблення співпраці органів фінансового контролю України з міжнародними організаціями, чітке розмежування та закріплення повноважень, функцій за відповідними органами державного фінансового контролю у цій сфері; підвищення рівня прозорості контролюючих органів; впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в діяльність органів державного фінансового контролю для створення умов ефективного виконання ними завдань та ідентифікації, аналізу та оцінки ризиків діяльності підконтрольних суб'єктів, зокрема високоризикових операцій; регламентація, впровадження та належне технічне забезпечення обміну інформацією між контролюючими органами, а також забезпечення автоматизованого доступу до відповідних баз даних щодо результатів заходів контролю, створення ефективної моделі парламентського контролю над використанням міжнародної матеріально-технічної допомоги, зокрема, озброєння, наданого міжнародними партнерами (союзниками) Україні для боротьби проти воєнної агресії, з метою забезпечення прозорості та законності процесу використання наданої міжнародної матеріально-технічної допомоги під час війни. Злагоджена система внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю в публічному секторі стимулює прозоре та ефективне управління публічними фінансами, а відтак має визначальний вплив на зміцнення економіки нашої держави та підвищення рівня довіри міжнародних партнерів на шляху до неминучої перемоги України.

Список використаних джерел:

1. Гончарук С.М., Долбнева Д.В., Приймак С.В., Романів Є.М. Фінансовий контроль: теорія, термінологія, практика : [навчальний посібник]. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 298 с.
2. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>.
3. Звіт про результати аудиту ефективності на тему «Пряма бюджетна підтримка Уряду США та інших донорів для забезпечення життєво важливих потреб населення України в умовах війни» від 21.12.23. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/31-1_2023/Zvit_31-1_2023.pdf.
4. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text>
5. Про деякі питання здійснення парламентського контролю з питань отримання і використання міжнародної матеріально-технічної допомоги під час дії воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 16.07.2024р. № 3851-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3851-20#Text>.
6. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>.
7. Деякі питання взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) та Європейським судом аудиторів (ЄСА) з питань виконання розділу VI “Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством” Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та додатків до нього: Постанова КМУ від 7 липня 2021 р. № 702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-2021-%D0%BF#Text>.

References:

1. Honcharuk, S.M., Dolbnieva, D.V., Pryimak, S.V., & Romaniv, E.M. (2019). *Finansovyi kontrol: teoriia, terminolohiia, praktyka : [navchalnyi posibnyk] [Financial control: theory, terminology, practice]*. Lviv : LNU im. I. Franka. 298 p. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro Rakhunkovu palatu» [The Law of Ukraine «On the Accounting Chamber»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> [in Ukrainian].
3. Zvit pro rezultaty audytu efektyvnosti na temu «Priama biudzhetna pidtrymka Uriadu SSHa ta inshykh donoriv dlia zabezpechennia zhyttievo vazhlyvykh potreb naseleння Ukrainy v umovakh viiny [Report on the results of the performance audit on ‘Direct budget support of the US Government and other donors to meet the vital needs of the population of Ukraine in the context of the war’]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/31-1_2023/Zvit_31-1_2023.pdf [in Ukrainian].
4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro Derzhavnu kaznacheisku sluzhbu Ukrainy [Regulations on the State Treasury Service of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy Pro deiaki pytannia zdiisnennia parlamentskoho kontroliu z pytan otrymattia i vykorystannia mizhnarodnoi materialno-tekhnichnoi dopomohy pid chas dii voiennoho stanu [On some issues of parliamentary control over the receipt and use of international material and technical assistance during martial law: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3851-20#Text> [in Ukrainian].
6. Zakon Urainy Pro osnovni zasady zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [Law on the Basic Principles of State Financial Control in Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> [in Ukrainian].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro Deiaki pytannia vzaiemodii z Yevropeiskym upravlinniam z pytan zapobihannia zlozhvanniam ta shakhraistvu (OLAF) ta Yevropeiskym sudom audytoriv (IeSA) z pytan vykonannia rozdil VI “Finansove spivrobitnytstvo ta polozhennia shchodo borotby iz shakhraistvom” Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony, ta dodatkiv do noho. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on some issues of cooperation with the European Anti-Fraud Office (OLAF) and the European Court of Auditors (ECA) on the implementation of Title VI ‘Financial Cooperation and Anti-Fraud Provisions’ of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, and its annexes]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Бондаренко Вікторія Анатоліївна, Горун Галина Романівна ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗІ ЗМІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ.....	3
Васюк Соломія Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИМ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ФУНКЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	11
Гречанюк Андрій Олексійович, Когут Володимир Михайлович МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ.....	17
Долгополова Марина Олександрівна ФУНКЦІЯ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ ПІД ЧАС ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА.....	27
Єсімов Сергій Сергійович КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	33
Мельник Надія Володимирівна, Федіна Наталія Василівна, Шевців Михайло Богданович ОСОБЛИВОСТІ ПРАВЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	41

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Бондар Володимир Сергійович СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЗБРОЇ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ЗАВДАННЯ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....	48
Гацелюк Віталій Олександрович МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ: КОНКУРЕНЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ.....	58
Ларченко Марина Олександрівна ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ.....	70
Максимович Роман Львович ПРО СПЕЦІАЛЬНОГО ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ.....	78
Панасюк Вікторія Вікторівна ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	86
Перетятко Марія Анатоліївна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ НАДАННІ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ.....	99
Царук Юрій Юрійович ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ, ВЧИНЕНОМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	106

**ТЕОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

- Карпушина Марія Григорівна, Вереша Роман Вікторович**
ПРАВОВИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МЕДИЧНИХ (КЛІНІЧНИХ) ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНОГО РІВНЯ В УКРАЇНІ.....116
- Шевців Михайло Богданович**
МІСЦЕ МЕДИЧНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ..135

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

- Долинська Марія Степанівна**
ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ СТРАХУВАННЯ
ПРИВАТНОЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....141
- Овчаренко Анастасія Сергіївна, Товкун Людмила Вікторівна**
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ КОШТІВ
ПУБЛІЧНИХ ФОНДІВ ТА МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ: ДОСВІД УКРАЇНИ.....151

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Bondarenko Viktoriia, Horun Halyna SOME ASPECTS OF COMMUNICATION OF THE NATIONAL POLICE WITH THE MEDIA IN THE INFORMATION SPACE.....	3
Vasiuk Solomiia FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF ORGANIZATIONAL AND ANALYTICAL SUPPORT FUNCTIONS BY THE STATE BUREAU OF INVESTIGATIONS.....	11
Hrechanyuk Andriy, Kohut Volodymyr INTERNATIONAL STANDARDS FOR TACTICAL-SPECIAL TRAINING: SELECTED ASPECTS.....	17
Dolhopolova Marina THE FUNCTION OF CONTROL AND SUPERVISION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL INSTITUTIONS DURING BANKRUPTCY PROCEEDINGS.....	27
Yesimov Serhii CONTROL AND SUPERVISION OF THE POLICE IN THE FIELD OF ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION.....	33
Melnyk Nadiia, Fedina Nataliia, Shevtsiv Mykhailo PECULIARITIES OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES BY NATIONAL POLICE AUTHORITIES AND UNITS.....	41
CRIMINAL LAW AND PROCESS; CRIMINOLOGY; CRIMINALISTICS; CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW	
Bondar Volodymyr FORENSIC EXAMINATION OF WEAPONS: CONCEPT, SYSTEM, TASKS, DEVELOPMENT TRENDS.....	48
Gatseliuk Vitalii METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF THE CRIMINALIZATION OF SOCIALLY DANGEROUS ACTS: COMPETITION OF APPROACHES TO LEGAL UNDERSTANDING.....	58
Larchenko Maryna SOME FEATURES OF CYBER CRIMES INVESTIGATION.....	70
Maksymovych Roman ON THE SPECIAL VICTIM IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE	78
Panasiuk Viktoriia CIRCUMSTANCES TO BE ESTABLISHED DURING THE INVESTIGATION DOMESTIC VIOLENCE AGAINST PERSONS	86
Peretiatko Maria PROBLEMATIC ISSUES WHEN GRANTING A PERMIT TO MONITOR THE COMMISSION OF A CRIME.....	99
Tsaruk Yuriy THE CONCEPT AND ESSENCE OF COUNTERING FRAUD, COMMITTED UNDER MARTIAL LAW	106

**THEORY, PHILOSOPHY AND HISTORY OF STATE AND LAW;
HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES**

Karpushyna Maria, Veresha Roman

LEGAL IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF NATIONAL-LEVEL MEDICAL
(CLINICAL) TRIALS IN UKRAINE.....116

Shevtsiv Mykhailo

THE PLACE OF MEDICAL LAW IN THE SYSTEM OF LAW OF UKRAINE:
A GENERAL ANALYSIS.....135

**CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW;
INTERNATIONAL PRIVATE LAW**

Dolynska Mariia

EVOLUTION OF LEGISLATIVE REGULATION OF PRIVATE NOTARY INSURANCE
INSTITUTE IN UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT.....141

Ovcharenko Anastasiia, Tovkun Liudmyla

LEGAL ASPECTS OF FINANCIAL CONTROL OVER THE USE OF PUBLIC FUNDS
AND INTERNATIONAL ASSISTANCE: EXPERIENCE OF UKRAINE.....151

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія юридична

Випуск 3

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *М. С. Михальченко*

Підписано до друку 29.06.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 18,83. Зам. № 1024/6763
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.